

Straffrättsligt skydd för barn som bevittnar brott mellan närstående samt mot uppmaning och annan psykisk påverkan att begå självmord

*Betänkande av
Utredningen om skydd för barn som bevittnar
våld eller andra brottsliga handlingar och ansvar
för uppmaning att begå självmord*

Stockholm 2019

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 2019:32

SOU och Ds kan köpas från Norstedts Juridiks kundservice.
Beställningsadress: Norstedts Juridik, Kundservice, 106 47 Stockholm
Ordertelefon: 08-598 191 90
E-post: kundservice@nj.se
Webbadress: www.nj.se/offentligapublikationer

För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Norstedts Juridik AB
på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.

Svara på remiss – hur och varför

Statsrådsberedningen, SB PM 2003:2 (reviderad 2009-05-02).

En kort handledning för dem som ska svara på remiss.

Häftet är gratis och kan laddas ner som pdf från eller beställas på regeringen.se/remisser

Layout: Kommittéservice, Regeringskansliet

Omslag: Elanders Sverige AB

Tryck: Elanders Sverige AB, Stockholm 2019

ISBN 978-91-38-24944-4

ISSN 0375-250X

Till statsrådet Morgan Johansson

Regeringen beslutade den 14 juni 2018 att ge i uppdrag åt en särskild utredare att utreda ett utökat straffrättsligt skydd för de barn som bevittnar våld eller andra brottsliga handlingar som begås av och mot närstående samt överväga ett straffrättsligt ansvar för uppmaning eller annan psykisk påverkan att begå självmord (dir. 2018:48). Till särskild utredare förordnades rådmannen Linn Pantzar.

Den 19 juli 2018 förordnades Amanda Bertilsdotter Nilsson (Barnombudsmannen), Cecilia Eneman (Justitiedepartementet), Ylva Glantz (Folkhälsomyndigheten), Rebecca Lagh (advokat), Johan Sundqvist (Polismyndigheten), Anders Hirsch (Åklagarmyndigheten), Björn Tingberg (Linköpings Universitet/Barnafrid), Annika Öster (Brottsoffermyndigheten) och Jonas Österlund (Helsingborgs tingsrätt) som experter i utredningen.

Hovrättsassessorn Charlotte Eklund Rimsten har varit sekreterare i utredningen.

Härmed överlämnas slutbetänkandet *Straffrättsligt skydd för barn som bevittnar brott mellan närstående samt mot uppmaning och annan psykisk påverkan att begå självmord*. Utredningens uppdrag är därmed slutfört.

Stockholm i maj 2019

Linn Pantzar

/Charlotte Eklund Rimsten

Innehåll

Förkortningar	13
Sammanfattning	17
Summary	29
1 Författningsförslag	41
1.1 Förslag till lag om ändring i brottsbalken	41
1.2 Förslag till lag om ändring i lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn	44
1.3 Förslag till lag om ändring i brottskadelagen (2014:322).....	45
1.4 Förslag till förordning om ändring i förordningen (1999:998) om särskild företrädare för barn	48
2 Uppdraget	49
2.1 Kommittédirektivet	49
2.2 Hur arbetet bedrivits	50
3 Betänkandets disposition, begrepp och definitioner	51
3.1 Disposition	51
3.2 Begrepp och definitioner	51

4	Problembeskrivning.....	55
4.1	Barn som bevittnar våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående.....	55
4.1.1	Förekomst	55
4.1.2	Konsekvenser	58
4.1.3	Barns strategier.....	62
4.1.4	Barns behov efter upplevelser av våld	63
4.2	Självmod, självmordsförsök och uppmaning därtill.....	65
4.2.1	Inledning.....	65
4.2.2	Förekomst av självmord och självmordsförsök	65
4.2.3	Bakomliggande orsaker till suicidalitet	66
4.2.4	Människors mottaglighet för yttre påverkan	69
4.2.5	Den suicidala processen	71
4.2.6	Risk för spridnings- och smittoeffekter vid rapportering.....	71
4.2.7	Förekomst av uppmaning att begå självmord	72
4.2.8	Internet och sociala medier	73
5	Vad säger de som drabbats?.....	75
5.1	Barn som upplevt våld i familjen	75
5.1.1	Vem skyddar mig från våld? – Unicef:s rapport	75
5.1.2	Utredningen om stärkt barnrättsperspektiv i skyddade boenden.....	76
5.1.3	Barnombudsmannens samtal med barn	77
5.1.4	Röster från kvinno- och tjejjouren Somaya.....	79
5.1.5	Utredningens möte med våldsutsatta och personer som levt med våld i familjen	80
5.2	Efterlevande till personer som begått självmord och andra röster från drabbade	86
5.2.1	Inledning.....	86
5.2.2	En litteraturstudie	86
5.2.3	Efterlevandes berättelser genom Spes och Suicide Zero.....	87
5.2.4	Utredningens möten.....	91

6	Gällande rätt.....	93
6.1	Barn som bevittnar våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående	93
6.1.1	Inledning	93
6.1.2	Misshandel	93
6.1.3	Ofredande	94
6.1.4	Straffskärpning när barn bevittnar brott mellan närstående	95
6.1.5	Skadestånd.....	96
6.1.6	Brottsskadeersättning.....	97
6.1.7	Föräldrarätten	99
6.1.8	Kontaktförbud.....	100
6.1.9	Barns ställning under förundersökning och rättegång.....	102
6.1.10	Stöd och skydd till barn enligt socialtjänstlagen.....	106
6.2	Uppmaning att begå självmord	110
6.2.1	Inledning	110
6.2.2	Mord och dråp	110
6.2.3	Olaga tvång	111
6.2.4	Ofredande	111
6.2.5	Vållande till annans död m.m.....	112
6.2.6	Dödshjälp/eutanasi och assisterat självmord.....	113
7	Lägesgenomgång i Sverige.....	115
7.1	Om kapitlet	115
7.2	Barn som bevittnar våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående	115
7.2.1	Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten.....	115
7.2.2	Brottsoffermyndigheten	124
7.2.3	Socialtjänsten	125
7.2.4	Hälso- och sjukvården.....	128
7.2.5	Civilsamhällesorganisationer m.m.....	129
7.3	Arbete med suicidprevention, vård, utredning av självmord m.m.	130
7.3.1	Folkhälsomyndigheten.....	130

7.3.2	NASP	133
7.3.3	Kommuner, landsting och länsstyrelser	134
7.3.4	Hälso- och sjukvården	135
7.3.5	Polismyndigheten	137
7.3.6	Räddningstjänsten.....	138
7.3.7	Regional samverkan	139
7.3.8	SOS Alarm.....	140
7.3.9	Andra myndigheters arbete	141
7.3.10	Civilsamhällesorganisationer.....	142
8	Sveriges åtaganden enligt vissa internationella rättsakter	143
8.1	Barnkonventionen	143
8.2	Brottsofferdirektivet	145
8.3	Istanbulkonventionen	145
8.4	Europakonventionen.....	146
9	Internationella jämförelser	147
9.1	Inledning	147
9.2	Barn som bevittnar våld eller andra brott mellan närstående	147
9.2.1	Norge.....	147
9.2.2	Danmark.....	148
9.2.3	Storbritannien.....	148
9.2.4	Ungern.....	149
9.2.5	USA	151
9.2.6	Nya Zeeland	153
9.3	Verksamheter som tar emot brottsutsatta barn för utredning m.m.	154
9.3.1	Barnahus i Norden	154
9.3.2	Children's Advocacy Centres	155
9.3.3	Family Justice Centres.....	155
9.4	Uppmaning att begå självmord.....	156
9.4.1	Norge.....	156
9.4.2	Storbritannien.....	157

9.4.3	Portugal.....	158
9.4.4	Frankrike.....	159
9.4.5	USA.....	161
9.4.6	Nya Zeeland.....	162
9.4.7	Australien.....	163
10	Utredningens analys, överväganden och förslag	165
10.1	Allmänna straffrättsliga utgångspunkter.....	165
10.1.1	Straffsystemet.....	165
10.1.2	Kriminalisering.....	166
10.1.3	Legalitetsprincipen.....	169
10.1.4	Brottskonstruktion.....	170
10.1.5	Straff.....	171
10.2	Barn som bevittnar våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående.....	171
10.2.1	Rättsutvecklingen.....	171
10.2.2	Frågan om kriminalisering.....	174
10.2.3	En särskild straffbestämmelse.....	186
10.2.4	Vissa frågor om straffansvar för bevittnande.....	197
10.2.5	Uppsåt.....	200
10.2.6	Brottsrubricering och placering i brottsbalken ...	201
10.2.7	Straffskala, gradindelning och förhållandet till andra straffbestämmelser.....	201
10.2.8	Straffskärpningsgrunden i 29 kap. 2 § 8 brottsbalken.....	205
10.2.9	Skadestånd och brottsskadeersättning.....	207
10.2.10	Förstärkningar av barns rättsliga ställning utan att kriminalisera bevittnande.....	214
10.2.11	Ytterligare sätt att stärka den rättsliga ställningen för barn generellt.....	215
10.3	Uppmaning att begå självmord.....	223
10.3.1	Bakgrund och utveckling.....	223
10.3.2	Frågan om kriminalisering.....	225
10.3.3	Förhållandet till det grundlagsskyddade området.....	231
10.3.4	En särskild straffbestämmelse.....	233

10.3.5	Underlåtenhet att ingripa mot självmord och självmordsförsök.....	239
10.3.6	Uppsåt m.m.....	241
10.3.7	Brottsrubricering och placering i brottsbalken ...	242
10.3.8	Straffskala, gradindelning och förhållandet till andra straffbestämmelser	243
10.3.9	Ansvarsfrihet under vissa förhållanden	248
10.3.10	Ansvar vid myndighetsutövning	249
10.3.11	Vissa frågor om åtal och preskription.....	250
10.3.12	Osjälvständiga brottsformer	251
10.3.13	Skadestånd	251
11	Ikraftträdande och övergångsbestämmelser	253
11.1	Ikraftträdande.....	253
11.2	Övergångsbestämmelser	253
12	Konsekvenser av utredningens förslag	255
12.1	Inledning	255
12.2	Ekonomiska konsekvenser och finansiering.....	256
12.2.1	En viss utvidgning av det straffbara området och en viss ökning av antalet lagförda brott.....	256
12.2.2	Utvidgningar av straffansvaret leder till merarbete och vissa kostnader	258
12.3	Konsekvenser för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet.....	263
12.4	Övriga konsekvenser.....	263
13	Författningskommentar	265
13.1	Förslaget till lag om ändring i brottsbalken.....	265
13.2	Förslaget till lag om ändring i lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn	274
13.3	Förslaget till lag om ändring i brottskadlagen (2014:322)	275

Referenser 277**Bilagor**

Bilaga 1	Kommittédirektiv 2018:48	289
Bilaga 2	Utredningens möten och studiebesök	301
Bilaga 3	En genomgång av tillämpningen av straffskärpningsgrunden i 29 kap. 2 § 8 brottsbalken	303

Förkortningar

Barnkonventionen	FN:s konvention om barnets rättigheter
Barnrättskommittén	FN:s kommitté för barnets rättigheter
BO	Barnombudsmannen
Brottsofferdirektivet	Europeiska unionens råds direktiv om miniminormer för brottsoffers rättigheter samt stöd till och skydd av brottsoffer
BrP	Lagen (1964:163) om införande av brottsbalken
Brå	Brottsförebyggande rådet
BUP	Barn- och ungdomspsykiatrien
Dir.	Direktiv
Dnr	Diarienummer
Ds	Promemoria i departementsserien
Europadomstolen	Europadomstolen för de mänskliga rättigheterna
Europakonventionen	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
FN	Förenta nationerna

Hbtq	Homosexuella, bisexuella, trans-personer och personer med queera uttryck och identiteter
HSLF-FS	Socialstyrelsens gemensamma författningssamling avseende hälso- och sjukvård, socialtjänst, läkemedel, folkhälsa m.m.
HVB	Hem för vård eller boende
ICD	Internationell statistisk klassifikation av sjukdomar och relaterade hälsoproblem
Istanbulkonventionen	Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och våld i hemmet
IVO	Inspektionen för vård och omsorg
Ju	Justitiedepartementet
Kap.	Kapitel
LPT	Lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård
LVU	Lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
NASP	Nationellt centrum för suicidforskning
NE	Nationalencyklopedin
Noa	Polisens Nationella Operativa Avdelning
Prop.	Proposition
PTSD	Posttraumatiskt stressyndrom
RF	Regeringsformen

RFSL	Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas, transpersoners och queeras rättigheter
RLC	Polisens regionkommunikationscentral
SCB	Statistiska centralbyrån
SiP	Samordnad individuell plan
SiS	Statens institutionsstyrelse
Skr.	Regeringens skrivelse
SoL	Socialtjänstlagen (2001:453)
SO	Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien
SOSFS	Socialstyrelsens författningssamling
SOU	Statens offentliga utredningar
TF	Tryckfrihetsförordningen
UC Mitt	Polisens Utvecklingscentrum Mitt
UC Väst	Polisens Utvecklingscentrum Väst
Unicef	United Nations Children's Fund
WHO	World Health Organisation

Sammanfattning

Uppdraget

Utredningen om skydd för barn som bevittnar våld eller andra brottsliga handlingar och ansvar för uppmaning att begå självmord har haft regeringens uppdrag att utreda ett utökat straffrättsligt skydd för de barn som bevittnar brott som begås av och mot närstående. Utredningen ska enligt sina direktiv särskilt:

- analysera och ta ställning till om det bör införas en särskild kriminalisering av att låta ett barn bevittna brott som begås av och mot närstående,
- oavsett ställningstagande i sak föreslå hur en sådan kriminalisering bör vara utformad och lämna fullständiga författningsförslag,
- med utgångspunkt från den valda utformningen av kriminaliseringen analysera hur tillämpningen av den särskilda straffskärpningsgrunden i 29 kap. 2 § 8 brottsbalken påverkas och lämna förslag på nödvändiga förändringar,
- med utgångspunkt från den valda utformningen av kriminaliseringen analysera hur möjligheten för barn att få skadestånd och brottsskadeersättning påverkas och redogöra för sin bedömning av hur rätten till brottsskadeersättning bör utformas under dessa omständigheter samt lämna nödvändiga författningsförslag, och
- analysera och ta ställning till om och hur den rättsliga ställningen för barn på annat sätt kan stärkas under förundersökningen och i en eventuell efterföljande rättegång avseende det brott som barnet har bevittnat samt oavsett ställningstagande i sak lämna nödvändiga författningsförslag.

Utredningen har också haft regeringens uppdrag att överväga ett straffrättsligt ansvar för uppmaning eller annan psykisk påverkan att begå självmord. Utredningen ska inom ramen för detta uppdrag:

- analysera och redogöra för vilket straffansvar som i dag finns för den som uppmanar någon annan att begå självmord samt analysera behovet av en särskild kriminalisering för uppmaning eller annan psykisk påverkan att begå självmord, och
- oavsett ställningstagande i sak föreslå hur en sådan kriminalisering bör vara utformad och lämna fullständiga författningsförslag.

Utredningens bedömningar och förslag

En straffbestämmelse om barnfridsbrott bör införas

Utredningen föreslår att det införs en ny straffbestämmelse om barnfridsbrott i fjärde kapitlet brottsbalken. Den nya bestämmelsen innebär ett särskilt straffansvar för den som begår en brottslig gärning mot en närstående person och gärningen bevittnas av ett barn, om gärningen är ägnad att skada tryggheten eller tilliten hos barnet i förhållande till någon av dessa personer.

Utredningen har kommit fram till att det straffrättsliga skyddet för barn som bevittnar våld eller andra brottsliga handlingar behöver stärkas. Att utsätta barn för att bevittna våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående föranleder påtaglig fara eller skada. Barn som bevittnar våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående är en utsatt och skyddsvärd grupp. Att utsätta barn för att bevittna våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående är en så allvarlig gärning att en kriminalisering får anses vara nödvändig. Det har under utredningens arbete framkommit att barn som bevittnar våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående i dagsläget inte synliggörs tillräckligt inom rättsväsendet, hos sociala myndigheter och i hälso- och sjukvården. Polisen når mycket sällan denna grupp, dels för att gärningarna inte utreds som brott mot barnen, dels för att vårdnadshavarna har rätt att vägra polisen att förhöra barnen. Barnen saknar inom rättsväsendet en status som brottsoffer, vilket gör att de inte kan få någon direkt hjälp därifrån. De alternativa sanktioner och åtgärder som står till buds kan enligt utredningens uppfattning inte ersätta en kriminalisering. Kriminalisering är enligt

utredningens bedömning också ett effektivt medel för att motverka att barn utsätts för att bevittna våld eller andra brottsliga handlingar mot närstående.

De brott som kan föranleda ansvar för barnfridsbrott, i det följande benämnda grundbrott, är sådana som innehåller moment som kan skada barnets trygghet eller tillit i förhållande till en närstående person. Det är en särskilt kvalificerad form av trygghet för barnet som åsyftas, nämligen den i relationen mellan barnet och personer som barnet har en nära och förtroendefull relation till. Bestämmelsen kommer att ha stor betydelse vid t.ex. vålds- och sexualbrottslighet. Även vid andra typer av brottslighet kan bestämmelsen dock vara relevant, till exempel i det fallet att en förälder hotar den andre föräldern eller inför barnen slår sönder det gemensamma hemmet. Av uttrycket *ägnat att* följer att det är tillräckligt att grundbrottet *typiskt sett* är sådant att barnets trygghet eller tillit till t.ex. en förälder kan skadas. Det behöver alltså inte i det enskilda fallet bevisas att så verkligen har skett. I subjektivt hänseende krävs inte heller något syfte från gärningspersonens sida att skada barnets trygghet eller tillit, utan det är tillräckligt att gärningspersonen haft uppsåt beträffande de faktiska omständigheterna som varit ägnade att skada barnets trygghet eller tillit. Vilka brott som uppfyller det angivna kriteriet får således bedömas utifrån samtliga omständigheter. Så torde dock regelmässigt vara fallet då barnet bevittnat exempelvis våld av mer allvarligt slag mot en närstående till barnet.

Det är den som begår grundbrottet mot en närstående som är ansvarig för barnets bevittnande av detsamma. Vid bedömningen av vem som ska räknas som närstående kan ledning hämtas i den personkrets som omfattas av de grova fridskränkningssbrotten i 4 kap. 4 a § brottsbalken. Här måste emellertid finnas en tydlighet kring relationerna i ytterligare ett led, eftersom det typiskt sett är tre personer som inkluderas: det bevittnande barnet, den som utsätts för grundbrottet och gärningspersonen. Barnet som utsätts genom bevittnande, ska vara under 18 år och närstående till *både* gärningspersonen och den som utsätts för grundbrottet. Det finns inte någon begränsning vad gäller åldern för den som utsätts för grundbrottet eller för gärningspersonen. Det går att t.ex. att tänka sig en situation där ett barn bevittnar brott som begås av ett äldre syskon till barnet mot barnets förälder. Ett barn kan också bevittna att en förälder utsätter

barnets syskon för brott. Kretsen närstående ska i det här sammanhanget tolkas brett. Av avgörande betydelse för straffansvar blir om bevittnandet av grundbrottet är ägnat att skada tryggheten eller tilliten hos barnet i dess förhållande till någon av de närstående personerna.

För straffansvar krävs att barnet har bevittnat den brottsliga gärningen. Det innebär att barnet ska ha sett eller hört gärningen. För straffansvar när barnet har hört den gärning som utgör grundbrottet torde krävas att barnet, utifrån sin förmåga, har kunnat uppfatta att det varit fråga om våld eller en annan brottslig handling. En bedömning måste således göras av om barnet dels har befunnit sig i sådan direkt anslutning till händelsen att barnet kunnat uppfatta gärningen, dels har uppfattat gärningen i sådan utsträckning att gärningen kan skada barnets trygghet eller tillit i förhållande till en närstående person. Bestämmelsen ska vara tillämplig även på de yngsta barnen, som saknar förmåga att berätta om sina upplevelser. För straffansvar ska i sådana fall krävas att det går att fastställa att barnet har varit närvarande vid gärningen på ett sådant sätt att det objektivt går att dra slutsatsen att barnet har sett eller hört gärningen. Om gärningen har varit sådan att den har varit ägnad att skada tryggheten eller tilliten hos barnet i relation till en närstående person så ska straffansvar kunna komma ifråga.

En förutsättning för straffansvar för att ha utsatt ett barn för att bevittna våld eller annat brott mot en närstående, är att ett sådant brott de facto har begåtts enligt de straffrättsliga principer som gäller i svensk rättsordning. Grundbrottet måste vara styrkt på det sätt som krävs i ett brottmål. Detta torde i många fall kunna ske genom att grundbrottet och bevittnandet prövas i samma rättegång. Även om så inte är fallet, kan grundbrottet prövas som en del av bevittnandet. Det kan exempelvis bli aktuellt om huvudbrottet redan har prövats och bevittnandet av någon anledning utreds och prövas vid en senare tidpunkt. Även om det inte bör finnas något formellt krav på att det ska finnas, eller i samband med prövningen av bevittnandet ska meddelas, en fällande dom eller motsvarande beslut gällande grundbrottet, torde detta i de flesta fall krävas i praktiken. En jämförelse kan göras med straffbestämmelsen om skyddande av brottsling enligt 17 kap. 11 § brottsbalken. För ansvar enligt den bestämmelsen krävs att den som på något sätt har skyddats är en brottsling i straffrättslig

mening. Alla objektiva och subjektiva rekvisit för brottet denne har begått ska vara uppfyllda.

För barnfridsbrott döms till fängelse i högst två år. Straffet ansluter till vad som gäller för misshandel av normalgraden. I mindre allvarliga fall ska dömas till böter eller fängelse i högst sex månader. Vad som ska bedömas som mindre allvarligt får avgöras i det enskilda fallet, men enstaka fall av bevittnande av en gärning som till sin natur är att bedöma som mindre allvarlig bör falla in under en sådan tillämpning. Ett exempel på sådana gärningar kan vara ofredande.

Utredningen föreslår en särskild strängare straffskala för grovt brott. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska särskilt beaktas om gärningen som bevittnats har varit av särskilt skrämmande och traumatisk art. Den bedömningen ska göras främst utifrån svårighetsgraden av grundbrottet. Det mest uppenbara exemplet på en sådan gärning är att ett barn har bevittnat att en närstående dödas eller utsätts för mycket allvarligt våld, även om detta inte leder till döden. Frågan om ett brott ska bedömas som grovt, ska emellertid avgöras med beaktande av samtliga omständigheter vid brottet.

Barnfridsbrott kommer att kunna ingå i brottet grov fridskränkning om förutsättningarna för straffansvar enligt den bestämmelsen i övrigt är uppfyllda.

Barnfridsbrottet kommer inte att påverka straffskärpningsgrunden i 29 kap. 2 § 8 brottsbalken på ett sådant sätt att några förändringar behöver göras i den bestämmelsen.

Rätten till brottsskadeersättning för barn som bevittnat brott bör tas bort

Genom införandet av ett särskilt barnfridsbrott kriminaliseras de handlingar som tidigare kunde ge rätt till brottsskadeersättning enligt 9 § brottsskadelagen (2014:322). Av 2 kap. 3 § skadeståndslagen (1972:207) följer att skadestånd kan dömas ut med anledning av den kränkning som barnfridsbrott har inneburit. Skadestånd för personskada enligt 2 kap. 1 § skadeståndslagen, för psykiskt lidande utan koppling till egen kroppsskada, torde också kunna dömas ut. Det behov som tidigare funnits av brottsskadeersättning som framgår av 9 § brottsskadelagen, föreligger därmed inte längre. Utredningen föreslår därför att denna bestämmelse ska tas bort. Förändringen kommer enligt utredningens bedömning inte att sätta några barn som i dag

har denna rätt i ett sämre läge. Tvärtom kommer det straffbara området att omfatta fler gärningar än som i dag ger rätt till brottsskadeersättning för bevittnande barn, och en mer nyanserad bedömning av ersättningsnivån kommer att vara möjlig. Om skadeståndet inte betalas av den dömda, kommer barnet att kunna ansöka om brottsskadeersättning för utdömt skadestånd enligt den ordning som finns för detta i brottsskadelagen.

Uppdraget för särskild företrädare för barn bör utvidgas

En särskild företrädare för ett brottsutsatt barn har i uppdrag att tillvarata barnets rätt under förundersökning och rättegång. Enligt nuvarande reglering har särskilda företrädare för barn ett begränsat uppdrag. De övertar vårdnadshavarnas ansvar och rättigheter under förundersökning och rättegång när det gäller vissa angelägenheter som rör processen. Uppdragets omfattning såvitt avser ersättningsgillt arbete är litet och det är ovanligt att den särskilda företrädaren har en möjlighet att etablera kontakt med och förtroende i relation till barnet i någon större utsträckning. Samtidigt är det den särskilda företrädaren som har möjlighet att tillvarata barnets intresse under hela rättsprocessen, utan att behöva ta hänsyn till några andra intressen som kan uppkomma.

Utredningen föreslår att 3 § lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn tillförs en formulering om att en särskild företrädare ska ta tillvara barnets rätt i angelägenheter som rör verkställighet för utbetalning av skadestånd och ansökan om brottsskadeersättning. Bestämmelsen föreslås också utökas med vissa förtydliganden om vad uppdraget omfattar, nämligen att hämta barnet till förhör, att inför barnets deltagande i utredningsåtgärder tillse att barnet har den information det behöver för att känna trygghet i situationen samt informera barnet om utfallet av förundersökning och eventuell rättegång. För att den särskilda företrädaren ska kunna få ersättning för arbete med verkställighet av skadestånd och ansökan om brottsskadeersättning föreslås också en rätt enligt 5 § förordningen (1999:998) om särskild företrädare för barn att ansöka om sådan ersättning särskilt, senast ett år efter att dom eller beslut i målet vunnit laga kraft.

Vissa frågor om ytterligare åtgärder för att stärka barns rättsliga ställning bör utredas vidare

Många som arbetar med utredning av brott mot barn och stöd till barn, vittnar om att gruppen barn som upplever våld mellan närstående i vissa fall kan vara osynlig i myndigheternas hantering. Samtidigt vet man att dessa barn har en hög risk för att själva utsättas för våld, utöver de skadeverkningar som upplevelserna av våld i sig kan medföra. För att barnen ska få ett adekvat skydd, både de som bevittnar och de som utsätts direkt, krävs att de myndigheter som har ansvar för att utreda och erbjuda skydd samverkar eller samarbetar med varandra. De flesta barn behöver också få prata om sina upplevelser och känna att de blir hörda. Barn har generellt en stark lojalitet mot båda sina föräldrar och andra närstående, oavsett om dessa har utövat våld. Det gör att barnen kan komma att befinna sig i en lojalitetskonflikt när våldet uppdagas och utreds. Många barn känner en stark skuld i relation till en närstående som t.ex. döms till fängelse på grund av att barnet har berättat om vad som har hänt. Dessa aspekter av barnens behov och upplevelser måste omhändertas av dem som har att utreda dessa gärningar och att arbeta med barnen.

Det går att komma till rätta med en del av problemen genom ett införande av en särskild straffbestämmelse om barnfridsbrott och en utvidgning av uppdraget för särskilda företrädare. Detta är emellertid inte en lösning på hela problembilden. Det kan behövas åtgärder utöver dessa för att ge utsatta barn den hjälp och det stöd de har behov av med anledning av våld från och mellan närstående. Utredningen menar att en ny form av ombud för barn skulle behöva utredas särskilt. Någon utomstående aktör kan behöva kunna träda in om barnets vårdnadshavare av olika skäl saknar förmåga att uppfylla sina plikter som barnets ställföreträdare, utöver de befogenheter som tillkommer den sociala barnvården med stöd av tvångslagstiftning. Föräldrar som själva har utsatts för våld eller andra brott kan ha en nedsatt förmåga att omhänderta barnens behov av stöd och hjälp. Det är inte heller ovanligt att det utöver våld kan förekomma andra problem i en familj, t.ex. missbruk eller psykisk ohälsa. Barn som har bevittnat, eller för den delen utsatts för brott, kan ha ett särskilt behov av att någon utomstående tar omhand deras intressen. Det kan exempelvis handla om att se till att barns behov av insatser i samband

med trauma tillgodoses. Även i samband med infekterade vårdnadstvister kan det möjligen finnas ett behov av att någon utomstående kan träda in för att tillvarata barnets intressen, liknande de ställföreträdare som förordnas i LVU-mål.

En annan fråga som behöver utredas vidare är barnhusens verksamhet. Barnhusen finns på ett trettiotal platser i landet. Det är en samverkansform där polis, socialtjänst och hälso- och sjukvård samt i vissa fall ytterligare aktörer arbetar tillsammans med barn som utsatts för brott. Tillgången till och innehållet i verksamheten varierar emellertid i olika delar av landet, vilket enligt utredningens uppfattning är problematiskt med hänsyn till alla barns rätt till likvärdigt stöd och likvärdiga myndighetsinsatser. Utredningen menar därför att det i lämpligt sammanhang behöver utredas om det finns behov av reglering eller annan central styrning, för att öka likvärdigheten i barnhusens verksamhet.

En straffbestämmelse om uppmaning och annan psykisk påverkan att begå självmord bör införas

Utredningen föreslår att det införs en ny straffbestämmelse om uppmaning till självmord i fjärde kapitlet brottsbalken. Den nya bestämmelsen innebär ett särskilt straffansvar för den som hetsar, uppmanar eller på annat sätt utövar psykisk påverkan mot någon att begå självmord, och det till följd av särskilda omständigheter har funnits en inte obetydlig risk för att agerandet skulle leda till sådan handling.

Det svenska samhället har genom den nollvision som antogs av riksdagen år 2008 förklarat att självmord är något som i möjligaste mån ska förhindras och förebyggas. Självmord ska ses som psykologiska olycksfall som samhället har ett ansvar för att motverka, på liknande sätt som trafikolyckor och andra olycksfall. Självmord är en komplex företeelse som kräver insatser på många olika nivåer, vilket i sin tur kräver stor kunskap och samverkan mellan olika aktörer. Den suicidala process som många självmordsnära personer enligt klinisk erfarenhet går igenom är något som måste förstås för att denna fråga ska kunna hanteras på rätt sätt. Ett självmord är sällan ett resultat av en rationell beslutsprocess. Det är tvärtom ofta så att en självmordsnära person är mycket ambivalent inför att ta sitt liv. På samma gång som ett avslut av livet planeras, kan sådant som hand-

lar om att livet ska fortsätta ta lika stor plats i medvetandet. Att uppmana någon till självmord är ett beteende som föranleder påtaglig fara eller skada. Det saknas alternativa sanktioner eller mindre ingripande metoder för att stävja uppmaningar till självmord. Beteendet är hänsynslöst och klandervårt på den nivå som krävs för att överväga en kriminalisering. Gärningen riktas mot grundläggande värden som rätten till liv och hälsa, vilket är att betrakta som legitima skyddsintressen som väger mycket tungt. Ur ett samhällsperspektiv anser utredningen att en kriminalisering bör betraktas som effektiv. Intresset av att kriminalisera sådana angrepp är så pass starkt att det överväger de motstående intressen det kan komma i konflikt med. Utredningen anser sammantaget att starka skäl talar för en kriminalisering.

Enligt utredningens förslag ska en straffbar uppmaning till självmord vara riktad till en viss person. Uttryckliga uppmaningar med innebörden att någon ska ta livet av sig, kan föranleda straffansvar. Detsamma gäller att hetsa någon till att begå självmord. Var gränsen sedan går när det rör sig om mer subtila uttalanden, blir ytterst en fråga för rättstillämpningen. Här kan sådant som relation, historik och kontext spela in när bedömningen ska göras. Uttalanden som, rent semantiskt, inte uttryckligen innebär en direkt uppmaning kan falla inom det straffbara området om dessa utgör ett led i en psykisk påverkan mot någon att begå självmord. En serie av uppmaningar bör kunna bedömas som en gärning om dessa har ett samband med varandra vad gäller tid och sammanhang. Om en person systematiskt uppmanar en annan att begå självmord, men detta inte uppfyller kriterierna för ett fridskränkingsbrott eller olaga förföljelse i övrigt, ska dessa kunna bedömas som psykisk påverkan i ett sammanhang. Det är utifrån ett sådant resonemang också möjligt att bedöma att någon har ägnat sig åt en psykisk påverkan till självmord, utan att ha formulerat en uttrycklig uppmaning. Det ska inte krävas att just ordet *självmord* finns med i uttalandet. Alla uttalanden som uppmanar till något som i praktiken betyder att någon ska ta sitt liv ska kunna leda till straffansvar. Detsamma gäller uttalanden som uppmanar till självmordsförsök. För att straffansvar ska komma ifråga, krävas att uppmaningen handlar om sådana handlingar som typiskt sett kan räknas till självmord eller självmordsförsök.

Det finns inte något krav på effekt i den föreslagna straffbestämelsen, utan straffbudet är utformat som ett konkret farebrott. För straffansvar förutsätts att det till följd av särskilda omständigheter

har funnits en inte obetydlig risk för att agerandet skulle leda till handling. Det ska röra sig om en inte obetydlig risk eller fara i det enskilda fallet. Bedömningen kan göras utifrån såväl förhållanden hos den utsatte som omständigheter kopplade till sammanhanget där uppmaningen sker samt hur uppmaningen görs. Exempel på sådana särskilda omständigheter som kan medföra en inte obetydlig risk för handling som är kopplade till den utsattes personliga förhållanden, är att den utsatta personen lider av psykisk ohälsa eller annars är särskilt skör. Vidare kan omständigheten att den utsatta är ung ha betydelse. Så kan särskilt vara fallet om uppmaningen görs av någon som intar en förtroendeställning i relation till den unge.

Särskilda omständigheter kan alltså även vara kopplade till sammanhanget där uppmaningen sker. En uppmaning som sker i en våldsam nära relation kan medföra en påtaglig risk för att uppmaningen ska leda till att den som utsätts agerar på den. Detsamma gäller om uppmaningen eller motsvarande sker för att bevara eller återupprätta en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grupps heder. Det gäller också om uttalandet har gjorts i ett mycket slutet sammanhang eller kontrollerande miljö, alltså inom något som kan betecknas som en sekt. Slutligen kan sättet uppmaningen sker på vara en sådan särskild omständighet som medför en inte obetydlig risk för handling. Uppmaningar som är mycket påträngande och ihärdiga kan medföra en större risk än en enstaka uppmaning som uttalas utan någon särskild intensitet. Psykisk påverkan som pågår under en längre tid kan också medföra en inte obetydlig risk. En uppmaning som är allmänt hållen torde utgöra en mindre risk för efterföljd än en uppmaning som tar sikte på personliga förhållanden hos den utsatte eller den utsattes känslor. Att gärningar utförs av flera gärningspersoner som agerar tillsammans kan förstärka effekten och skadligheten i uppmaningar till självmord och öka utsattheten hos den som drabbas, vilket medför en högre risk för handling enligt uppmaningarna.

Om uppmaningen har lett till ett självmord eller självmordsförsök bör det prövas om dödsfallet eller kroppsskadan kan falla under bestämmelserna om vållande till annans död eller vållande till kroppsskada. Det kan i sådana fall bli aktuellt att döma för t.ex. uppmaning till självmord och vållande till annans död i konkurrens.

Utredningen föreslår en särskild mildare straffskala för oaktsamt brott. Den som uppmanar någon till självmord och är oaktsam

beträffande de särskilda omständigheter som inneburit en inte obetydlig risk för att agerandet skulle leda till sådan handling, ska enligt förslaget dömas för oaktsam uppmaning till självmord. Gärningspersonen måste ha haft uppsåt till själva uppmaningen eller motsvarande, men det räcker med oaktsamhet i förhållande till de särskilda omständigheter som ingår i farerekvisitet. Oaktsamhet kan bli aktuellt framför allt i relation till omständigheter som har med den utsattes personliga förhållanden att göra. Ett exempel är att någon som utsätts för uppmaning till självmord lider av svår psykisk ohälsa, men detta inte är känt för gärningspersonen. Så kan t.ex. vara fallet när någon hetsar en okänd person till självmord via nätforum eller sociala medier.

För uppmaning till självmord döms till fängelse i högst två år, eller i oaktsamma fall till böter eller fängelse i högst sex månader. Av särskild betydelse vid bedömningen av straffvärdet är uppmaningens karaktär, de inblandades personliga förhållanden och sammanhanget den uttalats i.

Utredningen föreslår att vissa gärningar ska undantas från straffansvar. Det ska gälla fall då gärningen begåtts under sådana omständigheter att det skulle framstå som oskäligt att döma till ansvar. I det sammanhanget bör sådana omständigheter som att närstående har levt under stor press p.g.a. en närståendes psykiska ohälsa under lång tid och uttalandet gjorts i en desperat situation, vägas in. Utrymmet för ansvarsfrihet ska emellertid begränsas till de mest uppenbara undantagsfallen, där straffansvar framstår som oskäligt med hänsyn till omständigheterna i anslutning till uttalandet eller uttalandena.

Uppmaning till självmord kommer att kunna ingå i fridskränkningensbrotten om förutsättningarna för straffansvar enligt den bestämmelsen i övrigt är uppfyllda. Genom en föreslagen ändring i bestämmelsen om olaga förföljelse kommer uppmaning till självmord också kunna ingå i det brottet.

Uppmaning till självmord torde i vissa fall kunna ge en rätt till skadestånd för kränkning enligt 2 kap. 3 § skadeståndslagen. Gärningar av detta slag som allvarligt kränker den som utsätts, kan jämföras med vissa fall av ofredanden som enligt Brottsoffermyndighetens praxis ger rätt till kränkningssersättning. Har personskada lett till döden, ska enligt 5 kap. 2 § skadeståndslagen ersättning betalas för personskada som till följd av dödsfallet åsamkats någon som stod den avlidne särskilt nära.

Summary

Remit

The Inquiry on protection for children who witness violence or other criminal acts and responsibility for inciting a person to commit suicide has had the remit from the Government of investigating increased protection under criminal law for children who witness violence committed by and against persons close to them. Under its terms of reference the Inquiry is, in particular, to:

- analyse and take a position on whether a special criminalisation of letting a child witness offences committed by and against persons close to the child should be introduced;
- propose how a criminalisation should be designed and to present complete legislative proposals irrespective of the substantive position taken;
- analyse, on the basis the design chosen for criminalisation, how the application of the special ground for more severe penalties in Chapter 29, Section 2, point 8 of the Penal Code is affected and present proposals for the necessary amendments;
- analyse, on the basis the design chosen for criminalisation, how the possibility for children to obtain damages and criminal injuries compensation is affected and to give an account of its assessment of how the right to criminal injuries compensation should be designed in these circumstances and to present proposals for the necessary amendments; and
- to analyse and take a position on how else the legal position of children can be strengthened during the preliminary investigation and in any subsequent trial regarding the offence the child has

witnessed and present the necessary legislative proposals, irrespective of the substantive position it takes.

The Inquiry has also had the remit from the Government of considering criminal responsibility for incitement or other mental influence to commit suicide. Within this remit the Inquiry is to:

- analyse and give an account of the present criminal responsibility for a person who incites another person to commit suicide and to analyse the need for a special criminalisation of incitement or other mental influence to commit suicide; and
- to propose how such a criminalisation should be designed and to present complete legislative proposals irrespective of the substantive position taken.

The Inquiry's assessments and proposals

A penal provision on violation of a child's integrity should be introduced

The Inquiry proposes that a new penal provision on violation of a child's integrity be introduced in Chapter 4 of the Penal Code. The new provision entails a special criminal responsibility for a person who commits a criminal act against a person close to them when the act is witnessed by a child, if the act is liable to harm the security or trust felt by the child in relation to either of these persons.

The Inquiry has concluded that the protection under criminal law for children who witness violence or other criminal acts needs to be strengthened. Subjecting a child to witnessing violence or other criminal acts between persons close to the child results in clear danger or harm. Children who witness violence or other criminal acts between persons close to them are a vulnerable group deserving of protection. Subjecting a child to witnessing violence or other criminal acts between persons close to the child is such a serious act that criminalisation must be considered necessary. During its work, the Inquiry has learned that, at present, children who witness violence or other criminal acts between persons close to them are not made visible enough in the judicial system, at social service authorities and in health care. The police very seldom reach this group, both because

the acts are not investigated as offences against the children and because the custodians have the right to refuse the police permission to interview the children. In the judicial system, these children do not have the status of crime victims, which means that they cannot receive any direct help from that direction. The alternative sanctions and measures that are available cannot, in the view of the Inquiry, replace criminalisation. In the assessment of the Inquiry, criminalisation is also an effective means of countering children being subjected to witnessing violence or other criminal acts between persons close to them.

The offences that can result in responsibility for violation of a child's integrity, called underlying offences below, are offences containing components that can harm the security or trust felt by the child in relation to a person close to them. What is meant is a particularly qualified form of security for the child – namely that in the relationship between the child and the persons with whom the child has a close and trusting relationship. The provision will be of great importance in the case of violent and sexual crime, for instance. However, the provision can also be relevant to other types of crime; for instance, when a parent threatens the other parent in front of the child or wrecks the common home. It follows from the expression *liable to* that it is sufficient for the underlying offence to be one that can *typically* harm the security or trust felt by the child in, for instance, a parent. So, it does not need to be proved in the individual case that this actually happened. In subjective terms, no purpose is required on the part of the perpetrator to harm the child's security or trust either, and it is, instead, sufficient for the perpetrator to have had intent regarding the actual facts that were liable to harm the security or trust felt by the child. So, the assessment of what offences fulfil the stated criterion has to be made on the basis of the circumstances as a whole. This ought generally to be the case when the child has, for example, witnessed violence of a more serious kind against a person close to the child.

It is the person who commits the underlying offence against a person close to them who is responsible for the child witnessing it. Guidance in making an assessment of who is to be counted as being a persons close to the child can be obtained from the group of persons covered by the gross violation of integrity offences in Chapter 4, Section 4a of the Penal Code. Here there must, however, be clarity about relationships in one more dimension, since typically three

people are included: the child witnessing the act, the person subjected to the underlying offence and the perpetrator. Children who are subjected by witnessing an act have to be under 18 years and close to *both* the perpetrator and the person subjected to the underlying offence. There is no restriction regarding the age of the person subjected to the underlying offence or the perpetrator. It is, for instance, possible to conceive of a situation in which a child witnesses an offence committed by an older sibling of the child against the child's parent. A child can also witness a parent subjecting the child's sibling to an offence. In this context the group of persons close to the child can be given a broad interpretation. The point that is of crucial importance for criminal responsibility is whether the witnessing of the underlying offence is liable to harm the security or trust felt by the child in its relationship to any of the persons close to the child.

For there to be criminal responsibility, the child must have witnessed the criminal act. This means that the child must have seen or heard the act. For there to be criminal responsibility when the child has heard the act that is the underlying offence, the requirement ought to be that the child was able to perceive, on the basis of its abilities, that violence or some other criminal act was involved. So an assessment must be made both of whether the child was in such close proximity to the incident that the child was able to perceive the act and of whether the child perceived the act to such an extent that the act can harm the security or trust felt by the child in relation to a person close to the child. This provision should also be applicable to the youngest children, who are not able to describe their experiences. For there to be criminal responsibility in these cases, it must be possible to establish that the child was present at the act in such a way that it is objectively possible to draw the conclusion that the child saw or heard the act. If the act was one that was liable to harm the security or trust felt by the child in relation to a person close to the child, then it may be covered by criminal responsibility.

One requirement for criminal responsibility for subjecting a child to witnessing violence or some other offence against a person close to the child is that such an offence has *de facto* been committed according to the principles of criminal law that apply in the Swedish legal system. The underlying offence must be proved in the way required in a criminal matter. In many cases it ought to be possible

for this to be done by considering the underlying offence and the witnessing of it in the same trial. Even if this is not the case, the underlying offence can be examined as part of the witnessing. This can, for instance, happen if the underlying offence has already been examined and the witnessing is being investigated and examined at a later point in time for some reason. Even though there should not be any formal requirement that there should be a conviction or a corresponding order or decision regarding the underlying offence, or that one is issued in conjunction with the examination of the witnessing, this will probably be required in most cases in practice. A comparison can be made with the penal provision on protection of a criminal in Chapter 17, Section 11 of the Swedish Penal Code. A requirement for responsibility under that provision is that the person who has been protected in some way is a criminal in the meaning of the criminal law. All the subjective and objective requirements for the offence that person has committed must be fulfilled.

The penalty for violation of a child's integrity is imprisonment for at most two years. The penalty is in line with what applies to assault of normal severity. In less serious cases, the person should be sentenced to a fine or imprisonment for at most six months. What is to be assessed as less serious has to be determined in the specific case, but isolated instances of witnessing an act that is, by its nature, to be assessed as less serious should come under that application of the provision. One example of such acts can be molestation.

The Inquiry proposes a separate, more severe scale of penalties for gross offences. In assessing whether the offence is gross, particular consideration should be given to whether the act witnessed was of a particularly frightening or traumatic nature. That assessment should mainly be made on the basis of the seriousness of the underlying offence. The most obvious example of such an act is that a child has witnessed a person close to them being killed or subjected to very serious violence, even if this has not resulted in death. However, the question of whether an offence is to be assessed as gross should be determined having regard to all the circumstances at the time of the offence.

It should be possible to include violation of a child's integrity in the offence of gross violation of integrity if the other requirements for criminal responsibility under that provision are fulfilled.

Violation of a child's integrity will not affect the ground for more severe penalties in Chapter 29, Section 2, point 8 of the Penal Code in such a way that any changes need to be made in that provision.

The right to criminal injuries compensation for children who have witnessed an offence should be removed

The introduction of a separate offence of violation of a child's integrity criminalises the acts that could previously entitle the victim to criminal injuries compensation under Section 9 of the Criminal Injuries Act (2014:322). It follows from Chapter 2, Section 3 of the Tort Liability Act (1972:207) that damages can be awarded on account of the violation entailed by violation of a child's integrity. It ought also be possible to award damages for personal injury under Chapter 2, Section 1 of the Tort Liability Act for mental suffering not linked to an individual's own bodily injury. This means that the previous need for criminal injuries compensation as set out in Section 9 of the Criminal Injuries Act no longer exists. The Inquiry therefore proposes that the provision be removed. In the assessment of the Inquiry, this change will not place any children who currently have this right in a poorer position. On the contrary, the punishable area will cover more acts than currently give children witnessing an offence the right to criminal injuries compensation, and a more nuanced assessment of the level of compensation will be possible. If the damages cannot be paid by the sentenced person, the child will be able to apply for criminal injuries compensation for damages awarded according to the system for this in the Criminal Injuries Act.

Assignment of special representatives of children should be extended

A special representative of a child who is a crime victim has the assignment of safeguarding the child's rights during the preliminary investigation and trial. Under current regulations, special representatives of children have a limited assignment. They assume the custodians' responsibilities and rights during the preliminary investigation and trial regarding certain matters concerning the proceedings. The scope of the assignment regarding work entitling to compensation is small, and it is unusual for the special representative to be able to

establish any great degree of contact with and confidence in relation to the child. At the same time, it is the special representative who is able to safeguard the child's interests throughout the legal proceedings, without needing to take account of any other interests that may arise.

The Inquiry proposes adding wording to Section 3 of the Act on special representatives of children (1999:997) to the effect that a special representative shall safeguard the rights of the child in matters concerning the payment of damages and an application for criminal injuries compensation. The Inquiry also proposes expanding this provision by adding some details about the scope of the assignment, i.e. collecting the child for interviews, to ensuring, ahead of the child's participation in investigative measures, that the child has the information it needs to be able to feel secure in the situation and informing the child about the outcome of the preliminary investigation and any trial. To enable the special representative to be paid for work on the enforcement of damages and the application for criminal injuries compensation, the Inquiry also proposes a right under Section 5 of the Ordinance on special representatives of children (1999:998) to apply for such compensation no later than one year after a judgment, order or decision in the case has gained legal force.

Certain questions concerning additional measures to strengthen the legal position of children should be investigated further

Many people working with investigations of offences against children and support for children testify that the group of children that experience violence between persons close to them can be invisible in certain cases in the handling of these matters by public authorities. At the same time, it is known that these children have a high risk of being subjected to violence themselves, in addition to the harm that may result from their experiences of violence as such. For these children, both those who witness violence and those who are subjected to it personally, to be given adequate protection, the authorities responsible for investigating and offering protection must collaborate or cooperate with one another. Most children also need to talk about their experiences and feel that they are being listened to. Children generally have strong loyalty to both their parents and to other persons close to them, irrespective of whether they have

used violence. This means that the children may be subject to conflicting loyalties when the violence comes to light and is investigated. Many children feel strong guilt in relation to a person close to them who has, for instance, been given a prison sentence because the child has described what happened. These aspects of children's needs and experiences must be taken on board by those who have to investigate these acts and work with the children.

It is possible to deal with some of these problems by introducing a special penal provision on violation of a child's integrity and an expansion of the assignment of special representatives of children. This is, however, not a solution to the whole set of problems. Additional measures may be needed to give the children affected the help and support they need on account of violence from and between persons close to them. The Inquiry is of the view that a new form of representative for children needs to be investigated separately. An outside actor may need to be able to step in if the child's custodians are unable, for various reasons, to meet their obligations as the representatives of the child, over and above the powers available to children's social services under compulsory legislation. Parents who have themselves been victims of violence or other offences may have an impaired ability to deal with their children's need of support and assistance. Nor is it unusual for there to be other problems in addition to violence in a family, for example substance misuse of mental ill health. Children who have witnessed – or who have, indeed, been subjected to – offences may have a special need of an outside person who takes charge of their interests. This can, for example, involve ensuring that the child's need for interventions in connection with a trauma is satisfied. There may also be a need, in connection with infected custody disputes, for an outside party who can step in to safeguard the child's interests, in a way similar to the representatives appointed in cases under the Care of Young Persons Act.

Another question in need of further investigation is the activities of the *barnahus*, or children's houses. There are services of this kind at some thirty places in the country. This is a form of inter-agency working in which the police, social services, health care and, in some cases, additional bodies work jointly with children who have been subjected to offences. However, access to and the content of these services vary greatly between different parts of the country; this is problematic, in the view of the Inquiry, considering that all children

have the right to equitable support and equitable interventions by public authorities. The Inquiry therefore considers that an investigation is needed, in an appropriate context, of whether there is a need for legislation or some other central governance to increase equity in *barnabus* services.

A penal provision on incitement of suicide should be introduced

The Inquiry proposes that a new penal provision on incitement of suicide be introduced in Chapter 4 of the Penal Code. The new provision means a special criminal responsibility for a person who urges or incites or exercises some other mental influence on a person to commit suicide, and there was, on account of special circumstances, a not insignificant risk that this conduct would lead to such an act.

Through the ‘vision zero’ adopted by the Riksdag (Swedish parliament) in 2008, Swedish society has declared that suicide is something that should be prevented and countered as far as possible. Suicides should be seen as psychological accidents that society has a responsibility for countering, in a way similar to traffic accidents and other accidents. Suicide is a complex phenomenon that requires interventions at many different levels, which then require a great deal of knowledge and collaboration between different actors. The suicidal process that many people close to suicide go through according to clinical experience is something that must be understood in order to be able to deal with this issue in the right way. A suicide is seldom a result of a rational decision-making process. On the contrary, it is often the case that a person close to suicide is very ambivalent about taking their life. At the same time as a person is planning to end their life, things that are about life continuing can take as much space in their consciousness. Inciting someone to commit suicide is a behaviour that results in clear danger or harm. There are no alternative sanctions or less intrusive methods for counteracting incitement of suicide. This behaviour is ruthless and reprehensible at the level required to consider criminalisation. The act is aimed at fundamental values such as the right to life and health, which are to be regarded as legitimate protective interests that carry a great deal of weight. The Inquiry considers that a criminalisation should be regarded as effective from a societal perspective. The interest of criminalising attacks of this

kind is so strong that it outweighs the opposing interests that it may come into conflict with. The Inquiry considers that, in an overall assessment, there are strong reasons for criminalisation.

According to the Inquiry's proposal, punishable incitement of suicide has to be directed at a particular person. Explicit incitement to the effect that someone should take their life can result in criminal responsibility. The same applies to urging someone to commit suicide. Ultimately, where to draw the line regarding more subtle statements will be a question for the application of the law. Here factors like relationship, history and context may be relevant when the assessment is to be made. Statements that, in purely semantic terms, do not explicitly entail direct incitement can fall within the punishable area if they form part of mental influence on someone, that, taken in context, entails incitement to commit suicide. It should be possible to assess a series of incitements as an act if they are related to one another in terms of time and context. If a person systematically exposes another person to incitements to commit suicide, but this does not fulfil the criteria for violation of integrity or other unlawful persecution, it should be possible to assess this as mental influence in a single context. On the basis of this kind of argument, it is also possible to make the assessment that a person has engaged in mental influence to commit suicide, without having formulated any explicit incitement. There should not be a requirement that the specific word *suicide* is included in the statement. It should be possible for all statements inciting something that means, in principle, that a person should take their life to lead to criminal responsibility. The same applies to statements inciting attempted suicide. For criminal responsibility to be considered, the incitement of acts that can typically be regarded as suicide and attempted suicide is required.

There is no requirement of any effect in the proposed penal provision, and the offence is formulated as a concrete danger offence. For there to be criminal responsibility, there must, on account of special circumstances, have been a not insignificant risk that the conduct would lead to action. It has to involve a not insignificant risk or danger in the specific case. The assessment can be made both on the basis of circumstances relating to the subject and of facts linked to the context in which the incitement takes place and how it is carried out. Examples of special circumstances that can result in a not insignificant risk of an act that is linked to the subject's personal situation

are that the subject is suffering from mental ill health or is particularly fragile for some other reason. The fact that the subject is young can also be of importance. This can, for instance, be the case if the incitement comes from a person who holds a position of trust in relation to the young person.

So, special circumstances can also be linked to the context in which the incitement takes place. An incitement that takes place in a violent close relationship can result in a clear risk that the incitement will lead to the subject acting on the basis of it. The same applies if the incitement or corresponding action is intended to preserve or restore the honour of a person or a close or extended family or of some other similar group. This also applies if the statement was made in a very close context or controlling environment, i.e. something that can be designated as a sect. Finally, the way in which the incitement is given can be a special circumstance that results in a not insignificant risk of action. Incitements that are very obtrusive or persistent can result in a greater risk than an isolated instance of incitement stated without any particular intensity. Mental influence that continues for a long time can also result in a not insignificant risk. An incitement framed in general terms ought to lead to a smaller risk of compliance than an incitement aimed at personal circumstances of the subject or the subject's feelings. If acts are carried out by several perpetrators acting together, this may amplify the effect and harmfulness of the incitements of suicide and increase the vulnerability of the subject, resulting in a higher risk of action in accordance with the incitements.

If the incitement has led to suicide or attempted suicide, an examination should be made of whether the death or bodily injury can come under the provisions on causing another's death or causing bodily injury. In that case, it may be relevant to convict for incitement of suicide and for causing another's death, for instance, separately.

The Inquiry proposes a separate, more lenient scale of penalties for a negligent offence. According to this proposal, a person who incites someone to commit suicide and is negligent regarding the special circumstances that meant a not insignificant risk that this conduct would lead to such an act is guilty of negligent incitement of suicide under the proposal. The perpetrator must have had intent for the actual incitement or corresponding statement, but it is sufficient for there to be negligence in relation to the special circumstances

included in the requirement of danger. Negligence can chiefly be relevant in relation to circumstances that concern the subject's personal situation. One example is that a person who is subjected to incitement of suicide is suffering from severe mental ill health, but the perpetrator is not aware of this. This may, for instance, be the case if someone urges an unknown person to commit suicide via a net forum or social media.

The penalty proposed for incitement of suicide is imprisonment for at most two years or, in negligent cases, a fine or imprisonment for at most six months. The nature of the stated incitement, the personal circumstances of the persons involved and the context of the incitement are of particular importance in the assessment of penal value.

The Inquiry proposes that certain acts should be exempted from criminal liability. This should apply to cases when the act was committed in circumstances where it would appear to be unreasonable to convict. In this context, weight should be attached to circumstances such as a close relative living under great pressure on account of a close relative's mental illness for a long period and the statement being made in a desperate situation. However, the scope for freedom from responsibility should be limited to the most obvious exceptions, where the penal value appears to be unreasonable in view of the circumstances in conjunction with the statement or statements.

It will be possible to include the incitement of suicide in the gross violation of integrity offences if the other requirements for criminal responsibility under that provision are fulfilled. An amendment proposed to the provision on unlawful persecution means that it will also be possible to include incitement of suicide in that offence.

In certain cases, incitement of suicide will probably be able to entitle to a right to damages for violation under Chapter 2, Section 3 of the Tort Liability Act. Acts of this kind that are severe violations of the victim are comparable to certain cases of molestation that entitle victims to compensation for violation of integrity under the case law of the Swedish Crime Victim Compensation and Support Authority. If a personal injury has led to death, Chapter 5, Section 2 of the Tort Liability Act provides that compensation shall be paid for a personal injury suffered by a person who was close to the deceased on account of the death.

1 Författningsförslag

1.1 Förslag till lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om brottsbalken

dels att det i balken ska införas två nya paragrafer, 4 kap. 3 § och 4 kap. 7 a § av följande lydelse,

dels att 4 kap. 4 b § ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

4 kap.

3 §

Den som begår en brottslig gärning mot en närstående person döms, om gärningen bevittnas av ett barn och är ägnad att skada barnets trygghet eller tillit i förhållande till någon av dessa personer, för barnfridsbrott till fängelse i högst två år.

Om brottet med hänsyn till omständigheterna är att anse som mindre allvarligt, döms till böter eller fängelse i högst sex månader.

Om brottet är grovt döms för grovt barnfridsbrott till fängelse i lägst nio månader och högst fyra år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska särskilt beaktas om gärningen som har bevittnats har

varit av särskilt skrämmande och traumatisk art.

4 b §

Den som förföljer en person genom brottsliga gärningar som utgör
1. misshandel enligt 3 kap. 5 § eller försök till sådant brott som inte
är ringa,

2. olaga tvång enligt 4 kap. 4 § första stycket,
3. olaga hot enligt 4 kap. 5 § första stycket,
4. hemfridsbrott eller olaga intrång enligt 4 kap. 6 §,
5. kränkande fotografering enligt 4 kap. 6 a §,
6. olovlig identitetsanvändning enligt 4 kap. 6 b §,
7. olaga integritetsintrång enligt 4 kap. 6 c §,
8. ofredande enligt 4 kap. 7 §,

*9. uppmaning till självmord
enligt 4 kap. 7 a §,*

9. sexuellt ofredande enligt
6 kap. 10 §,

*10. sexuellt ofredande enligt
6 kap. 10 §,*

10. skadegörelse enligt 12 kap.
1 § eller försök till sådant brott,

*11. skadegörelse enligt 12 kap.
1 § eller försök till sådant brott,*

11. ringa skadegörelse enligt
12 kap. 2 §, eller

*12. ringa skadegörelse enligt
12 kap. 2 §, eller*

12. överträdelse av kontaktför-
bud med elektronisk övervakning
eller överträdelse av kontaktför-
bud enligt 24 § lagen (1988:688)
om kontaktförbud

*13. överträdelse av kontaktför-
bud med elektronisk övervakning
eller överträdelse av kontaktför-
bud enligt 24 § lagen (1988:688)
om kontaktförbud*

döms, om var och en av gärningarna har utgjort led i en upprepad
kränkning av personens integritet, för olaga förföljelse till fängelse i
högst fyra år.

7 a §

*Den som hetsar, uppmanar
eller på annat sätt utövar psykisk
påverkan mot någon att begå själv-
mord, och det till följd av särskilda
omständigheter har funnits en inte
obetydlig risk för att agerandet
skulle leda till sådan handling,*

döms för uppmaning till självmord till fängelse i högst två år.

Den som begår en gärning som avses i första stycket och är oaktsam beträffande de särskilda omständigheter som har inneburit en inte obetydlig risk för att agerandet skulle leda till sådan handling, döms för oaktsam uppmaning till självmord till böter eller fängelse i högst sex månader.

För gärning i första stycket ska inte dömas till ansvar om det med hänsyn till omständigheterna vid gärningen framstår som oskäligt.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2021.

1.2 Förslag till lag om ändring i lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn

Härigenom föreskrivs att 3 § lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

3 §

En särskild företrädare *skall*, i stället för barnets vårdnadshavare, som ställföreträdare ta till vara barnets rätt under förundersökningen och i efterföljande rättegång.

En särskild företrädare *ska*, i stället för barnets vårdnadshavare, som ställföreträdare ta till vara barnets rätt under förundersökningen och i efterföljande rättegång *samt vid åtgärder som rör verkställighet för utbetalning av skadestånd och ansökan om brotts-skadeersättning. Till företrädarens uppgifter hör att hämta barnet till förhör, att inför barnets deltagande i utredningsåtgärder tillse att barnet har den information det behöver för att känna trygghet i situationen samt informera barnet om utfallet av förundersökning och eventuell rättegång.*

Företrädaren får dock inte väcka åtal och får inte heller väcka någon skadeståndstalan utan att ett allmänt åtal har väckts.

Det som i 23 kap. 10 och 11 §§ rättegångsbalken sägs om målsägandebiträdes närvaro vid förhör *skall* tillämpas på den särskilda företrädaren.

Det som i 23 kap. 10 och 11 §§ rättegångsbalken sägs om målsägandebiträdes närvaro vid förhör *ska* tillämpas på den särskilda företrädaren.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2021.

1.3 Förslag till lag om ändring i brottsskadelagen (2014:322)

Härigenom föreskrivs i fråga om brottsskadelagen (2014:322)

dels att 9 § brottsskadelagen (2014:322) ska upphöra att gälla vid utgången av december 2020.

dels att 2, 13, 15, 19 och 32 §§ ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 §

Brottsskadeersättning betalas om brottet har begåtts i Sverige.

Brottsskadeersättning enligt 4 och 5 §§ betalas även om brottet har begåtts utomlands, om den skadelidande vid tidpunkten för brottet hade hemvist i Sverige.
Brottsskadeersättning enligt 9 § betalas även till ett barn som har bevittnat brott utomlands, om barnet vid tidpunkten för brottet hade hemvist i Sverige.

Brottsskadeersättning enligt 4 och 5 §§ betalas även om brottet har begåtts utomlands, om den skadelidande vid tidpunkten för brottet hade hemvist i Sverige.

9 §

Brottsskadeersättning betalas till ett barn som har bevittnat ett brott som varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos barnet i hans eller hennes förhållande till en närstående person.

Brottsskadeersättning till barn som har bevittnat brott bestäms efter vad som är skäligt med hänsyn till hur grovt brottet är.

13 §

Vid bestämmande av brottsskadeersättning ska ett grundavdrag göras.

Ett avdrag ska inte göras om brottet har begåtts av någon som avses i 6 § och brottet har begåtts på eller i närheten av en anstalt eller annan plats där han eller hon var intagen eller häktad. Ett avdrag ska inte heller göras *i fråga om ersättning till barn som har bevittnat brott, eller* om det i övrigt finns särskilda skäl.

Ett avdrag ska inte göras om brottet har begåtts av någon som avses i 6 § och brottet har begåtts på eller i närheten av en anstalt eller annan plats där han eller hon var intagen eller häktad. Ett avdrag ska inte heller göras om det i övrigt finns särskilda skäl.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer meddelar närmare föreskrifter om avdragsbeloppet.

15 §

Om allmänt åtal har väckts, ska en ansökan om brottsskadeersättning göras inom tre år från det att dom eller slutligt beslut vann laga kraft. Om allmänt åtal inte har väckts men förundersökning inletts, ska en ansökan göras inom tre år från det att förundersökningen lades ned eller beslut fattades i åtalsfrågan. I övriga fall ska en ansökan göras inom tre år från det att brottet begicks.

Om brott har begåtts mot ett barn *eller om ett barn har bevittnat brott enligt 9 §*, får barnet trots första stycket göra en ansökan fram till den dag han eller hon fyller 21 år.

Om brott har begåtts mot ett barn får barnet trots första stycket göra en ansökan fram till den dag han eller hon fyller 21 år.

Om det finns synnerliga skäl, får en ansökan prövas även om den har kommit in för sent.

19 §

I fråga om preskription av ett anspråk på brottsskadeersättning gäller 2 och 3 §§ preskriptionslagen (1981:130). Ett anspråk på brottsskadeersättning ska då anses som en fordran på skadestånd i anledning av brott.

Om brott har begåtts mot ett barn *eller om ett barn har bevittnat brott enligt 9 §*, preskriberas barnets anspråk på brottsskadeersättning tidigast den dag han eller hon fyller 21 år.

Om brott har begåtts mot ett barn preskriberas barnets anspråk på brottsskadeersättning tidigast den dag han eller hon fyller 21 år.

32 §

Ett anspråk på brottsskadeersättning enligt 4, 5 *eller 9 §* får inte utmätas för den skadelidandes skuld. Livräntebelopp får dock utmätas enligt 7 kap. utsökningsbalken.

I fråga om förbud mot utmätning sedan brottsskadeersättning enligt 4, 5 *eller 9 §* har betalats ut tillämpas 5 kap. 7 § andra stycket utsökningsbalken.

Ett anspråk på brottsskadeersättning enligt 4 *eller 5 §* får inte utmätas för den skadelidandes skuld. Livräntebelopp får dock utmätas enligt 7 kap. utsökningsbalken.

I fråga om förbud mot utmätning sedan brottsskadeersättning enligt 4 *eller 5 §* har betalats ut tillämpas 5 kap. 7 § andra stycket utsökningsbalken.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2021. Äldre bestämmelser i fråga om brottsskadeersättning till barn som har bevittnat brott gäller fortfarande för ansökningar som grundar sig på händelser som ägt rum före ikraftträdandet.

1.4 Förslag till förordning om ändring i förordningen (1999:998) om särskild företrädare för barn

Härigenom föreskrivs att 5 § förordningen (1999:998) om särskild företrädare för barn ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Kostnadsräkningen *skall* lämnas in till den domstol som *skall* besluta om ersättningen.

5 §

Kostnadsräkningen *ska* lämnas in till den domstol som *ska* besluta om ersättningen.

Ersättning för åtgärder som vidtas efter att dom eller slutligt beslut meddelats kan begäras senast ett år efter att domen eller beslutet vann laga kraft. Kostnadsräkningen ska då lämnas in till den tingsrätt som beslutade om förordnande av särskild företrädare för barn.

Denna förordning träder i kraft den 1 januari 2021.

2 Uppdraget

2.1 Kommittédirektivet

Utredningen om skydd för barn som bevittnar våld eller andra brottsliga handlingar och ansvar för uppmaning att begå självmord har fått regeringens uppdrag att utreda ett utökat straffrättsligt skydd för de barn som bevittnar brott som begås av och mot närstående. Utredningen ska enligt direktivet:

- analysera och ta ställning till om det bör införas en särskild kriminalisering av att låta ett barn bevittna brott som begås av och mot närstående,
- oavsett ställningstagande i sak föreslå hur en sådan kriminalisering bör vara utformad och lämna fullständiga författningsförslag,
- med utgångspunkt från den valda utformningen av kriminaliseringen analysera hur tillämpningen av den särskilda straffskärpningsgrunden i 29 kap. 2 § 8 brottsbalken påverkas och lämna förslag på nödvändiga förändringar,
- med utgångspunkt från den valda utformningen av kriminaliseringen analysera hur möjligheten för barn att få skadestånd och brottsskadeersättning påverkas och redogöra för sin bedömning av hur rätten till brottsskadeersättning bör utformas under dessa omständigheter samt lämna nödvändiga författningsförslag, och
- analysera och ta ställning till om och hur den rättsliga ställningen för barn på annat sätt kan stärkas under förundersökningen och i en eventuell efterföljande rättegång avseende det brott som barnet har bevittnat samt oavsett ställningstagande i sak lämna nödvändiga författningsförslag.

Utredningen har också fått regeringens uppdrag att överväga ett straffrättsligt ansvar för uppmaning eller annan psykisk påverkan att begå självmord. Utredningen ska inom ramen för detta uppdrag:

- analysera och redogöra för vilket straffansvar som i dag finns för den som uppmanar någon annan att begå självmord samt analysera behovet av en särskild kriminalisering för uppmaning eller annan psykisk påverkan att begå självmord, och
- oavsett ställningstagande i sak föreslå hur en sådan kriminalisering bör vara utformad och lämna fullständiga författningsförslag.

Utredningens fullständiga direktiv finns som bilaga till betänkandet.¹

2.2 Hur arbetet bedrivits

Utredningen har arbetat brett och utåtriktat när det gäller båda de frågeställningar som omfattas av direktiven. Möten och studiebesök har skett hos såväl myndigheter som ideella organisationer samt representanter för olika professioner med kunskap på respektive område. Utredningen har också tagit del av berättelser från personer som har erfarenhet av våld mellan närstående och av närstående som har begått självmord. Möten har också genomförts med personer som har erfarenhet av uppmaningar till självmord, antingen genom att själv ha blivit utsatt eller genom en närstående som utsatts. Utredningen har därutöver fört en dialog med Barnafrid kring deras regeringsuppdrag att utvärdera Sveriges barnahus.²

Till sin hjälp i utredningsarbetet har utredningen haft en expertgrupp. Expertgruppsmöten har hållits vid fyra tillfällen. I expertgruppen har deltagit representanter från rättsväsendets myndigheter, Brottsoffermyndigheten, Barnafrid, Barnombudsmannen, Folkhälsomyndigheten, en advokat och sakkunnig vid Justitiedepartementet.

---

¹ Dir. 2018:48.

² S2018/00212/FST.

3 Betänkandets disposition, begrepp och definitioner

3.1 Disposition

Detta betänkande är upplagt i tre huvudsakliga delar. Kapitel 4 till 9 utgör den första och deskriptiva delen av betänkandet. Här avhandlas problembeskrivning (kapitel 4), vad de som drabbats säger (kapitel 5), gällande rätt (kapitel 6), lägesgenomgång i Sverige (kapitel 7), Sveriges åtaganden enligt vissa internationella rättsakter (kapitel 8) och internationella jämförelser (kapitel 9). I den andra delen återfinns kapitel 10, som är det mest omfattande kapitlet och behandlar utredningens analys, överväganden och förslag. Där finns också de straffrättsliga utgångspunkter som är styrande för frågorna om kriminalisering. I kapitel 11 behandlas ikraftträdande- och övergångsbestämmelser. Den tredje delen, kapitel 12, ägnas åt konsekvenser av utredningens förslag. I kapitel 1 finns utredningens författningsförslag och i kapitel 13 finns författningskommentar.

3.2 Begrepp och definitioner

Inledning

I betänkandet behandlas två huvudsakliga områden: barn som bevittnar våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående samt uppmaning att begå självmord. Inom alla områden finns ord och begrepp som används på ett visst sätt inom just det området. Utredningen försöker i det här avsnittet presentera några av de begrepp som förekommer mer frekvent i betänkandet och vilka definitioner som då används. En del begrepp är sådana att de behöver fyllas med

innehåll genom en juridisk analys och diskussion. Detta sker i förevarande fall i betänkandets tionde kapitel.

Våld

Våld är ett begrepp som förekommer många gånger i detta betänkande. Begreppet kan ha olika innebörd i olika sammanhang. Enligt FN:s konvention om barnets rättigheter, barnkonventionens, artikel 19 ska t.ex. alla barn ges skydd mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande, innefattande sexuella övergrepp. I viss psykologisk och socialt orienterad forskning används en mycket bred definition av våld. Våld kan då omfatta fysiskt, psykiskt, sexuellt, ekonomiskt, materiellt och latent våld. Utredningen har hänvisat till en del sådan forskning i framför allt kapitel 4. I en del av den forskning som utgör underlag till resonemangen i kapitel 4 används i stället en snävare definition av våld, vilket framgår av framställningen. När juridiska resonemang om våld förs i betänkandet, menas gärningar som uppfyller kriterierna för de straffbestämmelser som ingår i brottskategorin brott mot person.

Själv mord och suicid

I betänkandet används både begreppet självmord och begreppet suicid för att beskriva den handling som innebär att någon tar sitt eget liv. Själv mord är det begrepp som används mest i dagligt tal, även om konstruktionen kan ifrågasättas med hänsyn till att ordet *mord* beskriver en brottslig gärning som utförs mot någon annan. Utredningen väljer ändå att använda detta begrepp då det är så vedertaget i vårt språkbruk. Suicid är en klinisk term som används inom såväl forskning som sjukvård.

Bevittna

I utredningens direktiv formuleras uppdraget som rör barn utifrån begreppet att *bevittna* våld eller andra brottsliga handlingar mot närstående. Med bevittna avses enligt t.ex. kommentaren till brotts-skadelagen att se eller att höra något. Utredningen ansluter sig till denna definition, som får anses vara etablerad i svensk rättsordning. Definitionen används i betänkandets alla delar.

Uppleva

Det finns olika definitioner av begreppet *uppleva*. Enligt Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien (SO) från 2009 och enligt Nationalencyklopedin (NE) är innebörden att vara med om något som direkt berörd part, med avseende på skeende etc., gärna på något anmärkningsvärt sätt. Utredningen använder begreppet uppleva enligt denna definition.

Uppmana

Att uppmana är enligt SO och enligt NE att begära ett visst handlande av någon, vanligen med viss kraft, dock inte nödvändigtvis från en maktposition. Denna definition används i betänkandets alla delar och förekommer även i författningsförslaget.

Trauma

Ett trauma är enligt den definition som används i detta betänkande och som är hämtad ur NE ”påverkan av människokroppen förorsakad av yttre faktorer och/eller händelser som ger en övergående eller kvarstående effekt”. Psykiskt trauma utgörs av ”psykisk påverkan efter en händelse av chockartad eller smärtsam art, vanligen en separations-, katastrof- eller kränkingsupplevelse”.

4 Problembeskrivning

4.1 Barn som bevittnar våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående

4.1.1 Förekomst

Allmänt

Det finns cirka 2,1 miljoner barn i Sverige.¹ Flera studier tyder på att ungefär vart tionde barn i Sverige någon gång har upplevt våld mellan närstående vuxna.² I absoluta tal innebär det ungefär 210 000 barn. I den senaste nationella kartläggningen av våld mot barn uppgav 14 procent av eleverna att de upplevt att en förälder (eller motsvarande) utövat psykiskt och/eller fysiskt våld mot en annan förälder (eller motsvarande). Nästan åtta procent av eleverna uppgav att de upplevt att en förälder utsatt en annan förälder för fysiskt våld, varav tre procent hade upplevt det vid flera tillfällen. Det var papporna som stod för majoriteten av det fysiska och systematiska våldet.³ Socialstyrelsen uppskattar att runt 3 000 barn årligen vistas i skyddat boende.⁴ Enligt flera studier är det mycket vanligt att våld mellan vuxna som lever med barn utövas i barnens närvaro; i en av dessa studier uppges att barn varit närvarande vid 69 procent av våldstillfällena.⁵ Det finns också studier som pekar på att barn under sex år i större utsträckning än äldre barn tenderar att befinna sig i våldets direkta närhet.⁶ Barn

---

¹ Enligt SCB:s officiella statistik fanns år 2017 2 121 598 barn i Sverige.

² Gilbert m.fl. (2009) *Child Maltreatment 1 Burden and consequences of child maltreatment in high-income countries*.

³ Jernbro och Jansson (2017) *Våld mot barn 2016*, s. 30.

⁴ SOU 2017:112, s. 22.

⁵ Almqvist och Broberg (2004); Fusco och Fantuzzo (2009); Holden (2003); Janson m.fl. (2011) och Spilsbury m.fl. (2007).

⁶ Fusco och Fantuzzo (2009) *Domestic violence crimes and children: A population-based investigation of direct sensory exposure and the nature of involvement*.

kan också bevittna våld och andra brottsliga handlingar mot sina syskon. Barn som är utsatta för människohandel kan också vara utsatta för våld alternativt ha bevittnat våld eller andra övergrepp av och mot närstående.⁷

Svårt att upptäcka utsatthet

Mycket talar för att det finns stora mörkertal när det gäller barn som på olika sätt upplever våld mellan närstående, av samma orsaker som när det handlar om våld som riktas direkt mot barn. I en studie upp-gav mindre än tio procent av de barn som rapporterat om utsatthet för våld i familjen eller bevittnande av sådant våld att de hade berättat om sin utsatthet för socialtjänsten.⁸ Äldre brottsofferstudier indikerar att endast 20 procent av alla som utsatts för våld av någon i sin närhet rapporterat detta till polisen.⁹ Av de elever som deltog i Allmänna Barnhusets elevstudie år 2016 och som varit utsatta för någon form av misshandel (exklusive sexuella övergrepp) hade 45 procent berättat för någon person om misshandeln. Det vanligaste var att eleven berättat för ett syskon eller jämnårig vän. Drygt tio procent hade berättat för en professionell inom skola, socialtjänst, polis, hälso- och sjukvård eller ungdomsmottagning.¹⁰

Det är vanligt att barn och unga anpassar sig utifrån de konsekvenser som kan följa om de skulle berätta om sin utsatthet. Det kan handla om allt från en oro för ökad risk för ytterligare våld till en oro för att bli omhändertagen av sociala myndigheter och liknande. Barn och unga som lever med våld i familjen kan också uppfatta detta som normalt. Barn och tonåringar som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck (en företeelse som förklaras närmare under avsnitt 4.2.3) är särskilt utsatta. Barnet kan inte söka stöd och skydd hos sina föräldrar eller andra närstående eftersom det ofta är de som utövar förtrycket och alltså inte ser sina handlingar som brottsliga. Det som utmärker hedersrelaterat våld och förtryck är att det är systematiskt och kollektivt, det vill säga flera personer försvarar och sanktionerar förtrycket.

---

⁷ Socialstyrelsen (2018) *Barn i internationell människohandel och exploatering. Vägledning för socialtjänsten*, s. 27.

⁸ Annerbäck m.fl. (2010) *Prevalence and characteristics of child physical abuse in Sweden – Findings from a population-based youth survey*.

⁹ Överlien, (2012) *Våld i hemmet – barns strategier*, s. 22.

¹⁰ Jernbro och Jansson (2017). *Våld mot barn 2016*, s. 45.

Ett barn eller en tonåring som berättar om förtrycket och våldet riskerar att mista sin familj och sitt sammanhang.¹¹

Förutsättningar för att kunna berätta är trygghet, skydd och tillgång till stöd. Svåra påfrestningar under lång tid kan dessutom göra att minnet påverkas. Det kan bli svårt att skilja ut tillfällena, exakta tidpunkter och detaljer, vilket i sin tur kan medföra att berättelsen upplevs som mindre tillförlitlig av rättsväsendet, även om kunskapen om denna problematik torde ha ökat något.¹² Av de intervjuarbeten som behandlas i kapitel 5 framgår att många barn efterlyser information om vad som händer när de berättar om sin utsatthet. Det finns en okunskap om rättsprocessen och socialtjänstens arbete, vilket hos barnen leder till rädsla och föreställningar om att situationen bara skulle bli värre om de berättade. Barnen har också svårt att veta vem de ska vända sig till och flera efterlyser anpassade frågor om våld från vuxna i sin närhet. En ytterligare svårighet är att barn som bevittnar våld, som alltså inte själva är målsägande enligt dagens ordning, endast kan höras om vårdnadshavarna samtycker till det. Det innebär inte bara att barnet är beroende av att vårdnadshavaren tillåter att barnet hörs, utan det kan också påverka barnets möjlighet att synliggöras för att på så sätt få tillgång till eget stöd och skydd.

Våldets karaktär

Våldet som barnen bevittnar kan ha olika karaktär. Det kan vara allt ifrån livshotande eller dödligt våld till mer vaga hot och handgripligheter som ligger på gränsen till det brottsliga. Även om vissa handlingar inte är straffbara, kan de upplevas som mycket skrämmande för barnet. Våldet kan pågå under längre eller kortare perioder i barnets liv, eller förekomma vid ett enstaka tillfälle.

Flera svenska studier har undersökt på vilket sätt barnen bevittnar våldet och var de befinner sig när det sker. Barnen är exempelvis närvarande genom att befinna sig i det hus där våldet sker, genom att bevittna våldet i rummet där det pågår eller till och med genom att försöka stoppa våldet.¹³

¹¹ <https://www.bris.se/for-vuxna-om-barn/vanliga-amnen/utsatta-situationer/hedersrelaterat-vald/>

¹² Unicef Sverige (2018) *Vem skyddar mig från våld?* s. 20.

¹³ Broberg m.fl. (2011) *Stöd till barn som bevittnat våld mot mamma. Resultat från en nationell utvärdering.* s. 13.

Överlappande utsatthet

Ett barn som upplever våld i hemmet löper, jämfört med andra barn, större risk att under sin barndom bli utsatt för fysisk och psykisk omsorgssvikt samt andra typer av fysiskt och sexuellt våld av någon i sin omgivning. I en analys av 30 forskningsrapporter fann man att mellan 30 och 60 procent av barn som upplevt våld i hemmet även blivit utsatta för fysisk misshandel av en omsorgsperson. En äldre svensk studie visade att 58 procent av ungdomarna som upplevt våld i hemmet också blivit utsatt för direkt våld av en närstående en eller flera gånger.¹⁴ Studier och kartläggningar visar att våldet inte alltid är isolerat till barnens mamma. Det förekommer även att barn vars mamma utsätts för våld själva blir utsatta för våld av båda sina föräldrar.¹⁵ Allmänna Barnhusets nationella kartläggning av våld mot barn i Sverige (2016) visar att drygt 54 procent av barn som upplevt våld mellan föräldrar själva är utsatta för fysisk misshandel, drygt 49 procent för psykisk misshandel, 20 procent för försummelse och knappt 20 procent för sexuella övergrepp.¹⁶

4.1.2 Konsekvenser

Allmänt

Barn som bevittnar våld mot en förälder som de är beroende av för sitt välbefinnande utsätts för en form av psykiskt våld. Barn kan enligt vissa forskare omöjligt ses som opåverkade vittnen till våldet, utan de hör, ser, känner och agerar. Det går inte att utskilja en viss typ av våld, t.ex. det fysiska, som svårast för barn att uppleva. Det är kombinationen av våld, utsatthet, kränkningar och kontrollerande beteende som är av betydelse. Hoten, kränkningarna och oron kan upplevas som lika svårt som det fysiska våldet mot den närstående och dem själva.¹⁷

Det kan enligt viss forskning vara psykiskt mer skadligt för ett barn att uppleva våld i familjen än att själv utsättas för våld. När

---

¹⁴ Överlien, (2012) *Våld i hemmet – barns strategier*, s. 37 f.

¹⁵ Broberg m.fl. (2011) *Stöd till barn som bevittnat våld mot mamma. Resultat från en nationell utvärdering*, s. 12.

¹⁶ Jernbro och Jansson (2017). *Våld mot barn 2016*, s. 32.

¹⁷ Överlien (2012) *Våld i hemmet – barns strategier*, s. 171.

barnets ena förälder slår eller förgriper sig mot den andra föräldern blir barnet känslomässigt övergivet och skyddslöst. Den ena föräldern är då en hotfull angripare och den andra är ett utsatt offer.¹⁸ Detta är något som kan skada barnets anknytning till sina omsorgspersoner.¹⁹

Studier har visat att barn som upplever våld tenderar att utveckla posttraumatiskt stressyndrom i högre utsträckning än barn som utsätts för andra trauman.²⁰ Flera studier visar att barn som har erfarenheter av våld mellan sina föräldrar generellt sett mår sämre än barn som inte har sådana erfarenheter, vilket utvecklas i det följande.

Exponering hos små barn

Barn till mammor som utsätts för våld under graviditeten riskerar att påverkas negativt av våldet redan innan de föds, t.ex. genom att de kan skadas fysiskt och påverkas av mammans stress. Det går att ända ner i ettårsåldern se tydliga negativa responser hos barn vars mamma utsätts för våld av en närstående. Yngre barn löper större risk att visa negativa reaktioner av upplevt våld. Exempel på sådana reaktioner är oro och stress, eftersom de har svårare än äldre barn att förstå och begreppsliggöra det de upplever och att distansera sig från våldsepisoden. Små barn befinner sig generellt fysiskt närmare sina omsorgspersoner och har mindre möjligheter än större barn att fjärma sig från upplevelsorna av våldet.²¹

Erfarenheter under de första åren av livet grundlägger strukturen för hjärnans utveckling. Långvariga och höga nivåer av stress (t.ex. genom våld i familjen) innebär en hög risk för att hjärnans strukturering skadas. Om omsorgspersonen är skrämmande och kränkande kan barnet inte utveckla en trygg och organiserad anknytning, eftersom det inte är möjligt att söka tröst och skydd hos förövaren. Ett barn som växer upp i en omgivning där hot och våld när som helst kan förekomma, lever i ett förhöjt spänningstillstånd som innebär

---

¹⁸ Broberg m.fl. (2011) *Stöd till barn som bevittnat våld mot mamma. Resultat från en nationell utvärdering*, s. 11.

¹⁹ Hultmann och Broberg (2015) *Family Violence and Other Potentially Traumatic Interpersonal Events Among 9- to 17-Year-Old Children Attending an Outpatient Psychiatric Clinic*, s. 5 f.

²⁰ McAlister Groves (2001) *When home isn't safe: Children and domestic violence*.

²¹ Overlien (2012) *Våld i hemmet – barns strategier*, s. 27.

att ett ängsligt anknytningsbeteende ständigt är aktiverat. Det innebär också att barnets utveckling hämmas, eftersom det utforskande beteendet hämmas när anknytningsbeteendet aktiveras.²² Barn som antingen utsätts för våld av sina anknytningspersoner eller ser en omsorgsperson bli utsatt för våld av den andre omsorgspersonen, riskerar också att få sitt anknytningsmönster påverkat, vilket innebär att barnet inte har några fungerade strategier för hur de på bästa sätt ska få sina behov tillgodosedda. Det gäller i relation till båda omsorgspersonerna.²³

Barn som upplevt våld mot sina omsorgspersoner löper större risk att utveckla symtom som ångest, nedstämdhet, posttraumatisk stress (PTSD) samt beteendeproblem som trots och uppförandestörning än barn som inte har sådana erfarenheter. Vidare har våld mellan barnets omsorgspersoner visat sig medföra sämre skolprestationer hos barn. Våldet tycks även kunna inverka negativt på utvecklingen av verbal förmåga och minnesförmågor hos förskolebarn. Dessa barn är även mer utsatta för mobbning i skolan än andra barn.²⁴

Långsiktiga konsekvenser

Upprepad exponering för våld mellan närstående påverkar kroppens stresshanteringssystem och riskerar att leda till att systemet störs långsiktigt.²⁵ Det finns risk för långsiktiga effekter på både den psykiska och den fysiska hälsan. Att växa upp i en familj där det förekommer våld och/eller försummelse kan leda till förhöjd risk för missbruk, hjärt- och kärlsjukdomar, generellt nedsatt fysisk hälsa, psykisk ohälsa, förtida död och självmord.²⁶ Även högre förekomst av astma och allergier hos barn som levt med våld mellan sina omsorgspersoner har dokumenterats i både internationella och svenska studier.²⁷

---

²² Howe m.fl. (1999) *Attachment theory, child maltreatment and family support. A practice and assessment model.*

²³ Hultmann & Broberg (2015) *Family Violence and Other Potentially Traumatic Interpersonal Events Among 9- to 17-Year-Old Children Attending an Outpatient Psychiatric Clinic*, s. 5 f.

²⁴ Lucas m.fl. (2016) *Bully, bullied and abused. Associations between violence at home and bullying in childhood.*

²⁵ McEwen och Gianaros (2011); Moffitt och Klaus-Grawe Think (2013) och Shonkoff och Garner (2012).

²⁶ Felitti m.fl. (1998) *Relationship of Childhood Abuse and Household Dysfunction to Many of the Leading Causes of Death in Adults: The Adverse Childhood Experiences (ACE) Study.*

²⁷ Graham-Bermann och Seng (2005); Kuhlman, Howell och Graham-Bermann (2012) och Olofsson m.fl. (2011).

Studier av långsiktiga konsekvenser visar att barn som upplevt våld mellan sina föräldrar och mot sina syskon löper en ökad risk för att också uppleva våld eller att utsätta andra för våld i en vuxen relation. När barnen själva är i tonåren och börjar etablera nära relationer finns alltså risk för att de både utsätts för och utsätter sin partner för våld.²⁸

Dödligt våld

Barn som upplever att en omsorgsperson dödas av en annan omsorgsperson drabbas av ett svårt trauma och kan drabbas mycket hårt av detta. Studier har visat att barn som förlorat en eller båda sina föräldrar efter våld från en närstående och i vissa fall efterföljande självmord, har en högre risk än andra att drabbas av t.ex. psykisk ohälsa, självskadebeteende och missbruk. Barn som var under 18 år vid dödsfallet löpte sju gånger högre risk än andra att drabbas av psykisk sjukdom eller svår psykisk ohälsa och sex gånger högre risk att hamna i missbruk eller utveckla självskadebeteende enligt en studie. Även de som var över 18 år vid dödsfallet hade högre, om än inte lika hög, risk för psykisk ohälsa, självskadebeteende och missbruk.²⁹

Det saknas officiell statistik kring förekomsten av fall där en förälder dödar den andra föräldern. En fråga som kan göra situationen extra svår för efterlevande barn, är vårdnaden om dem efter dödsfallet. I november 2013 publicerade Socialstyrelsen rapporten *Vårdnadsöverflyttning i samband med våld i familjen*. Socialstyrelsen skickade ut en enkät till landets 321 kommuner och stadsdelar. Av de 207 kommuner och stadsdelar som besvarade enkäten angav elva att de under åren 2010–2012 hade haft ärenden där den ena vårdnadshavaren – i samtliga fall pappan – hade dödat den andra vårdnadshavaren. Dessa ärenden rörde sammanlagt 23 barn som alla tycks ha placerats i familjehem. När det gäller fem av barnen hade socialnämnden i september 2013 ännu inte väckt talan om överflyttning av vårdnaden. För övriga 18 barn hade socialnämnden väckt en sådan talan och domstolen hade också flyttat över vårdnaden till en särskilt förordnad vårdnadshavare. I drygt hälften av fallen dröjde det mellan

²⁸ Renner och Slack (2006) *Intimate partner violence and child maltreatment: Understanding intra- and intergenerational connections*.

²⁹ Lysell m.fl. (2016) *Killing the Mother of Ones Child – Psychiatric Risk Factors Among Male Perpetrators and Offspring Health Consequences*.

1 och 1,5 år från det att barnet berövades sin mamma till dess att vårdnaden flyttades över. En tredjedel av barnen fick en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare inom ett år. Att stå under vårdnad av den person som orsakat en förälders död kan i sig framstå som kränkande för barnet. Det kan också få praktiska konsekvenser, eftersom exempelvis vårdinsatser som huvudregel kräver samtycke från vårdnadshavaren. Barnet riskerar alltså att inte få möjlighet att inom rimlig tid söka professionell hjälp för det trauma det har drabbats av genom dödsfallet.

4.1.3 Barns strategier

Det finns två begrepp som återkommer i forskning om barn som upplever våld i familjen: coping och resiliens. Coping kan enkelt uttryckt förklaras som det människor gör för att övervinna svårigheter. Det finns anledning att dela upp begreppet i det här sammanhanget i problemfokuserad och emotionsfokuserad coping. Problemfokuserad coping handlar om att lösa situationen och de problem som uppkommit. Emotionsfokuserad coping handlar om att reducera stress och andra känslor som svårigheterna ger upphov till. Hanteringen av stress och andra komponenter som gör barnet tåligt mot påfrestningar, är det som kallas resiliens ("studsas tillbaka"). Hur denna process ser ut beror på barnens livssituation i övrigt, deras personliga egenskaper och kontextuella faktorer såsom gatuvåld och kulturell förståelse av våld. Utfallet av denna process kan sägas vara det som avgör i vilken utsträckning barnet tar skada av det våld som upplevs. Det finns forskning som pekar på att barnens resiliens minskar för varje potentiellt traumatisk upplevelse, vilket understryker vikten av tidiga interventioner.³⁰

Det finns forskning kring barns strategier före, under och efter perioder/händelser av våld i familjen. Före en våldshändelse är det vanligt att barns handlingar är inriktade på att förebygga och dämpa, för att minska risken för att en närstående ska utsättas för våld av en annan närstående. Barn som lever med våld i hemmet lär sig att tyda såväl små subtila signaler som tydliga tecken på att våld är på väg att

---

³⁰ Överlien (2012) *Våld i hemmet – barns strategier*, s. 30 ff.

inträffa. Barn som lever med våld i familjen kan därför bli mer känsliga för konfliktsituationer och reagera starkare emotionellt.³¹

Under en våldsepisod är det inte ovanligt att barn går emellan och försöker stoppa våldet. De går emellan föräldrarna fysiskt, verbalt och på andra sätt. Barnen gör detta med insikt om att de själva riskerar att bli skadade, men väljer detta över risken för att den våldsutsatta föräldern ska bli allvarligt skadad eller dödad. Samtidigt kan våldet vara djupt skrämmande och framkalla ångest. Det kan leda till handlingsförlamning hos barnen men det kan också vara en direkt strategi att dra sig undan och inte agera, eftersom ett ingripande kan innebära risker för både barnet och den våldsutsatta föräldern. Barn agerar också genom att försöka tillkalla hjälp från utomstående, i synnerhet när det för barnen framstår som oundvikligt att föräldern annars riskerar att dö. Efter en våldsepisod försöker barn i alla åldrar trösta, stötta och hjälpa sin våldsutsatta förälder, som oftast är mamman. Barnen gör detta på olika sätt, t.ex. genom att torka mammans tårar, föreslå lösningar på problemet eller att sova i hennes säng. En annan strategi är att på olika sätt försöka hämnas det som har inträffat. Barn kan fantisera om och planera att hämnas på våldsutövaren på olika sätt. Detta belyser vikten av att barnen får hjälp att kanalisera sina känslor efter en våldshändelse.³²

4.1.4 Barns behov efter upplevelser av våld

Det viktigaste stödet för barn som bevittnat våld mot en förälder är skydd från fortsatt utsatthet. Barnen har också ett stort behov av information och delaktighet och att vara en del av säkerhetsplaneringen som görs efter ett uppbrott från en våldsam miljö. När barnens säkerhet är tryggad behöver deras situation, symtom och behov bedömas individuellt. Många barn vill och behöver tala om våldet. Att barn ges möjlighet att berätta om sina upplevelser har visat sig kunna minska och förebygga beteendeproblem och posttraumatiskt stressyndrom. Den vanligaste formen av stöd till barn internationellt är samtal i grupp. Gruppsamtal anses generellt passa äldre barn bäst, medan det för förskolebarn rekommenderas individuella samtal. Som komplement till stödsamtal rekommenderar flera forskare att man samlar de

---

³¹ A.a., s. 97 f.

³² A.a., s. 119 f.

resurser och det sociala stöd som finns hos exempelvis barnets föräldrar, släkt och skola för att stödja barnets återhämtning och framtida trygghet.³³

Barn som är föremål för en brottsutredning kan reagera olika på denna upplevelse. I anslutning till en stor genomgång av barnahusens verksamhet i Norden, gjordes intervjuer med barn som varit på svenska barnahus. Barnen kände i allmänhet oro och obehag inför att bli kallade till barnahus, och de kände inte att de fick tillräckligt med information inför sitt besök. Föräldrar och andra trygghetspersoner saknade ofta kunskap om barnahusens verksamhet, medan socialsekreterare och särskilda företrädare verkade motvilliga att ge information till barnen inför besöket. Barnen upplevde att de inte fick svar på sina frågor, vilket ledde till skrämmande tankar om att de själva var anklagade för att ha gjort något fel eller att något farligt hade hänt någon i deras familj. När barnen väl kom till barnahus var de förvånade över att poliserna inte bar uniform och att det inte såg ut som en polisstation. Många av barnen framhöll värdet av att den särskilde företrädaren och i vissa fall socialsekreteraren på barnahus kunde förklara saker och ting för dem och hjälpa dem att lugna ner sig i anslutning till polisförhöret. Barnen framförde i allmänhet en positiv syn på barnahus som ett barnvänligt polishus där man kan prata om allvarliga saker i en trygg miljö. Barn som kommit till barnahus utan att föräldrarna underrättats om det kunde uppleva blandade känslor. De var nervösa och oroliga, samtidigt som de kände lättnad och hopp om förändring. Barnen uppskattade att de blev lyssnade på och att de fick stöd. Barnen kände emellertid i allmänhet ett behov av mer information om vad som skulle hända inför ankomsten till barnahus.³⁴

---

³³ Broberg m.fl. (2011) *Stöd till barn som bevittnat våld mot mamma. Resultat från en nationell utvärdering*, s. 14, 58 ff.

³⁴ Johansson m.fl. (2017) *Collaborating against child abuse – exploring the Nordic barnahus – model*, s. 61 ff.

4.2 Självmord, självmordsförsök och uppmaning därtill

4.2.1 Inledning

I detta avsnitt behandlas först självmord och självmordsförsök på ett generellt plan. Detta då frågan om uppmaning till självmord svårigen kan belysas utan en viss grundläggande kunskap om förekomst av självmord och självmordsförsök samt de bakomliggande orsakerna och riskfaktorerna.

4.2.2 Förekomst av självmord och självmordsförsök

Enligt statistik från Folkhälsomyndigheten dog under år 2017 1 189 personer av suicid i Sverige. År 2016 var den siffran 1 134 personer.³⁵ Enligt andra källor uppgick antalet självmord år 2016 till 1 478, en siffra som inkluderar både säkra och osäkra självmord. Enligt den Internationella klassifikationen av dödsorsaker och sjukdomar (ICD), är säkra självmord de fall där inget tvivel råder om att avsikten har varit att ta sitt liv. Termen osäkra självmord används när man är osäker på om det var en avsiktlig handling eller ett olycksfall. I Sverige är andelen osäkra självmord relativt hög, cirka 20 procent av det totala antalet. De flesta osäkra fall är förgiftningar.³⁶

Sedan mitten av 1980-talet har antalet självmord minskat i alla åldersgrupper utom i gruppen 15–24 år. Sett över tid har suicidtalet sjunkit mest bland de äldsta, särskilt bland männen. Antalet suicid bland män var knappt 16 per 100 000 invånare under år 2016 jämfört med nästan 26 år 1987. Motsvarande siffror för kvinnor är knappt elva respektive dryga sju.³⁷ I gruppen 15–24 år har en ökning på ungefär en procent per år skett sedan 1990-talet. Detta är enligt forskare en oroande trend.³⁸

Enligt Folkhälsomyndighetens nationella folkhälsoenkät var det år 2018 sammanlagt fyra procent av kvinnorna och tre procent av

---

³⁵ https://www.folkhalsomyndigheten.se/contentassets/971c5b8bdc304db6864ee7d51b0be450/suicid_utvecklingen_1987_2017.pdf

³⁶ <https://mind.se/hitta-hjalp/sjalvmordslinjen/om-sjalvmord/fakta-om-sjalvmord/>

³⁷ <https://www.folkhalsomyndigheten.se/suicidprevention/statistik-om-suicid/utvecklingen-over-tid/>

³⁸ <https://www.svd.se/sjalvmord-bland-unga-okar>

männen i åldersgruppen 16–84 år som uppgav att de övervägt att ta sitt liv under det senaste året. I åldersgruppen 16–29 år var det åtta procent av kvinnorna och sex procent av männen som uppgav att de övervägt att ta sitt liv. Motsvarande andel i åldersgruppen 65–84 år var en procent.³⁹ Enligt den nationella folkhälsoenkäten har 1 000 personer av 100 000 invånare försökt ta sitt liv under det senaste året. För en mindre del av de som gjort självmordsförsök, 72 personer per 100 000 invånare, har detta lett till vård på sjukhus. Det är något vanligare med vård för självmordsförsök bland kvinnor, jämfört med män. Sjukhusvård för självmordsförsök är som vanligast i åldern 15–19 år, 166 personer per 100 000 invånare.⁴⁰

4.2.3 Bakomliggande orsaker till suicidalitet

Allmänt

Att tänka på döden och på att ta sitt liv är inte i sig något onormalt eller farligt, utan tvärtom något som kan vara skyddande vid en upplevelse av intensivt lidande. Tanken på döden eller självmord kan då tjäna som en ventil, som gör att det är möjligt för personen att ta nästa steg i att lösa en svår situation.⁴¹ Vem som löper risk att gå från tanke till handling kan vara svårt att förutse. Självmord är ett resultat av komplexa interaktioner mellan genetiska, individuella och sociala faktorer. Självmord är inte en följd av en enda faktor eller händelse. Psykisk sjukdom och psykisk störning är starka bakgrundsfaktorer för självmord. Även impulsivitet spelar en viktig roll. Psykiska störningar, drogmissbruk och användning av olika berusningsmedel, kan påverka en persons förmåga att klara av olika stressfaktorer och personliga konflikter.⁴² Den vanligaste enskilda underliggande orsaken till att människor tar sitt liv är depression.⁴³

---

³⁹ <https://www.folkhalsomyndigheten.se/livsvillkor-levnadsvanor/psykisk-halsa-och-suicidprevention/statistik-psykisk-halsa/vuxnas-psykiska-halsa/>

⁴⁰ <https://mind.se/hitta-hjalp/sjalvmordslinjen/om-sjalvmord/fakta-om-sjalvmord/>

⁴¹ Beskow m.fl. (2013) *Suicidalitet som problemlösning, olycksbändelse och trauma*, s. 63 ff.

⁴² https://mind.se/wp-content/uploads/who_media_jan_2012.pdf

⁴³ Nyberg (2018) *Suicidprevention i praktiken*, s. 28.

Äldre personer

Äldre personer, i synnerhet män, löper en hög risk att drabbas av depression och för att begå självmord i samband med att en partner avlider. Andra underliggande riskfaktorer hos denna grupp är svåra psykosociala omständigheter, ärftlighet för psykisk sjukdom och svårbehandlad fysisk sjukdom, exempelvis smärta. Akuta riskfaktorer, som går att påverka, hos gruppen äldre personer kan vara sådant som djup depression eller annan psykisk sjukdom, obearbetad sorg, känslor av skuld och skam, föreställningar om att vara en belastning för närstående, längtan efter återförening med en avliden person samt brist på hopp om att en förändring är möjlig. Skyddande faktorer är t.ex. en positiv grundpersonlighet, ett stabilt och stödande nätverk, ett ordnat liv, avsaknad av ekonomiska problem, många fritidsintressen, goda vardagsrutiner och vana vid regelbunden fysisk aktivitet.⁴⁴

Unga

Hos unga människor kan det vara svårt att skilja mellan depression och annan psykisk ohälsa, utvecklingsrelaterade förändringar eller en naturlig reaktion på yttre omständigheter. En belastande familjesituation och avsaknad av vuxenstöd ökar sårbarheten för utveckling av depression hos unga. Riskfaktorer för suicidala handlingar hos unga är symtom på svår psykisk ohälsa, även om diagnos saknas, ångest och uppgivenhet, allvarliga förluster samt svårigheter att formulera sitt hjälpbehov och att ta emot hjälp som erbjuds. Självd destruktivitet, t.ex. självska debeteende, och kontakt med andra unga som har en negativ livssyn och en destruktiv livsstil är ytterligare riskfaktorer, liksom tydliga förberedelser för suicid, t.ex. rituella eller symboliska handlingar som fokuserar på döden. Suicidal kommunikation i skrift eller tal samt allvarligt suicidalt beteende, t.ex. att vistas på spårområdet eller förbereda sig för att hoppa från hög höjd, är andra exempel på riskfaktorer hos unga.⁴⁵

---

⁴⁴ A.a., s. 32 f.

⁴⁵ A.a s. 62.

Psykisk sjukdom

Det finns ett samband mellan vissa psykiatriska diagnoser och en ökad suicidrisk. PTSD, bipolär sjukdom, schizofreni och depression är några exempel. Även vissa former av personlighetsstörning associeras med ökad suicidrisk. Personer som har en komplicerad sjukdoms- och problembild har generellt högre risker. Samsjuklighet mellan olika tillstånd kan därför sägas vara en riskfaktor. Tiden som följer nära inpå utskrivning efter ett tidigare självmordsförsök är särskilt kritisk.⁴⁶

Missbruk

Personer som har vårdats på sjukhus för alkoholmissbruk har en fem till tio gånger högre suicidrisk jämfört med normalbefolkningen. Bland svenska män som begått självmord kan konstateras att 25–55 procent har haft ett beroende/missbruk. Kopplingen mellan suicid och missbruk hos kvinnor är inte lika studerat, men även där kan man i forskningen se ett samband. Hos personer med alkoholmissbruk sker självmord oftast under en period av aktivt missbruk, men även under andra faser. Personer som har ett missbruk/beroende av narkotika har en 15–16 gånger högre risk att dö i suicid jämfört med andra. Särskilt höga risker förknippas med opiatberoende.⁴⁷

Hbtq-personer

Personer som befinner sig i minoritetsposition på grund av sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck riskerar i större utsträckning att utsättas för olika stressfaktorer, till exempel diskriminering och negativt bemötande. Det skapar ökad psykisk ohälsa och det är vanligare med bland annat depressioner, psykoser och riskbruk av alkohol i gruppen hbtq-personer jämfört med befolkningen generellt. Det finns även en ökad risk för självmord.⁴⁸ Transpersoner är en särskilt utsatt grupp som rapporterar hög förekomst av psykisk ohälsa i form av tankar på självmord eller självmordsförsök.⁴⁹

⁴⁶ Svenska psykiatriska föreningen (2013) *Suicidnära patienter – kliniska riktlinjer för utredning och vård*. s. 19 ff.

⁴⁷ A.a., s. 19.

⁴⁸ Socialstyrelsen (2016) *Psykisk ohälsa bland personer i samkönade äktenskap*, s. 7.

⁴⁹ Folkhälsomyndigheten (2015) *Hälsan och hälsans bestämningsfaktorer för transpersoner. En rapport om hälsoläget bland transpersoner i Sverige*, s. 12.

Hederskontext

Hedersrelaterat våld och förtryck kan generellt beskrivas som kopplat till s.k. hedersnormer, vilka bygger på starka patriarkala och heteronormativa föreställningar. Kännetecknande är att individens intresse anses vara underordnat familjens, att individens handlingar anses påverka hela familjens anseende och att individens sexualitet är hela familjens angelägenhet. Till normerna hör bl.a. uppfattningen att familjens rykte och anseende är avhängigt kvinnliga familjemedlemmars kyskhed och oskuld samt deras faktiska och påstådda beteende i förhållande till dessa ideal. Vad som här sägs om familjen kan även gälla släkten eller en annan jämförbar grupp, t.ex. en klan.⁵⁰

Att tvingas anpassa sig till familjens normer och värderingar och/eller vara utsatt för våld och förtryck kan få många olika psykosociala konsekvenser på både kort och lång sikt. Det kan till exempel leda till svårigheter kopplade till nära relationer och sexualitet, depression, sömn- och ätstörningar, koncentrationssvårigheter, ångest, skuld- och skamkänslor samt att den utsatta blir isolerad från andra. Socialstyrelsens undersökning *Frihet och familj* om ungdomar som placerats i skyddade boenden på grund av hedersrelaterat våld eller risk för att utsättas för det, har visat att en stor majoritet av dem hade psykosomatiska och psykiska problem som hade samband med vad de hade utsatts för. Cirka 70 procent hade ofta eller alltid huvudvärk och svårt att sova, och en lika stor andel hade ofta eller alltid ångest eller kände sig deprimerade. Cirka 30 procent hade självmordstankar. En uppföljning efter ett år visade att många fortfarande mådde psykiskt dåligt. Bland hbtq-ungdomar som lever i familjer med hedersnormer finns det en ökad risk för psykisk ohälsa och självdestruktivitet. Enligt RFSL Stödmottagning har det även förekommit att hbtq-personer som lever i en hederskontext har tagit sitt liv.⁵¹

4.2.4 Människors mottaglighet för yttre påverkan

En människa uppfattar inte omvärlden som en verklighet isolerad från henne själv. Människor är sociala varelser som påverkas av sin omgivning och av interaktionen med andra människor. Mottagligheten

---

⁵⁰ SOU 2018:69, s. 64.

⁵¹ <http://www.hedersfortryck.se/hedersfortryck/vad-ar-hedersrelaterat-vald-och-fortryck/konsekvenser-av-att-utsattas-for-hedersrelaterat-vald-och-fortryck/>

för påverkan från andra människor är beroende av många olika faktorer. En del av dessa är naturligtvis knutna till individens personlighet. Kultur och den direkt sociala omgivningen har också en stor inverkan på hur individen upplever och tolkar intryck, men även omständigheter i den direkta situationen spelar in. Människor utsätts i regel dagligen för olika former av övertalningsförsök. Det är en del av att leva tillsammans med andra. Hur lyckosamma dessa övertalningsförsök- eller handlingar är kan bero på ungefär samma faktorer som vår allmänna mottaglighet för påverkan från andra. En faktor som står ut särskilt är hur trovärdig vi uppfattar den som försöker övertala oss.⁵²

Av intresse är den psykologiska dynamik som förekommer inom vissa religiösa sekter, där psykologisk kontroll av människor kan bli särskilt tydlig. I boken *Sektsjuka* beskrivs på olika sätt de processer som kan få från början "normal fungerande" och självständiga personer att bli en del av en grupp som frånhänder sig kontrollen över sina liv. Det kan t.ex. ske genom social bekräftelse, tjänster och gentjänster, isolering samt genom utnyttjande av affekter.⁵³ Det finns flera exempel från andra länder på sekter som har drivit sina medlemmar till att begå kollektivt självmord. Så var fallet med samfundet Folkets tempel, där medlemmarna drevs och tvingades till att kollektivt ta sina och sina barns liv av ledaren Jim Jones, i ett avlägset område i Guyana år 1978. Över 900 personer, varav många barn, dog.⁵⁴ Ett annat exempel är den sammanslutning som kallade sig för Heavens Gate. I tre olika omgångar, den 22, 23 och 24 mars 1997, tog sammanlagt 39 medlemmar av gruppen sina liv.⁵⁵

Inom den psykologiska forskningen och bland dem som arbetar kliniskt med människor är det sedan länge känt att personer som är drabbade av sjukdom, lidande och stress eller är påverkade av alkohol, narkotika eller läkemedel, kan vara mer mottagliga för yttre påverkan än andra. Den som känner stor ångest, smärta och hopplöshet har en tendens att uppleva ett snävare tidsperspektiv än andra och kan ha svårt att se utanför sin egen upplevelse av lidande. En person som är drabbad av depression har generellt en nedsatt för-

---

⁵² Passer & Smith (2011) *Psychology. The science of Mind and Behavior*, s. 636 ff.

⁵³ Järvå (2009) *Sektsjuka*, s. 22 ff.

⁵⁴ <https://www.britannica.com/event/Jonestown-massacre>

⁵⁵ <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/heaven-s-gate>

måga att fatta beslut, vilket är en del av sjukdomsbilden. Till sjukdomsbilden hör också svårigheter att koncentrera sig, låg självkänsla och misstro mot den egna förmågan.⁵⁶ En person som befinner sig i ett sådant mentalt tillstånd måste anses ha en nedsatt förmåga att värdera och värja sig mot andra som försöker påverka dem.

4.2.5 Den suicidala processen

Suicidavsikt varierar över tid och påverkas av många faktorer. Termen *suicidal process* används av många som arbetar kliniskt med suicid och beskriver utvecklingen från den första allvarliga tanken på självmord till självmordsförsök eller fullbordat självmord. Under processen kommunicerar personen ofta sina avsikter med omgivningen på något sätt. Den suicidnära personen kan dock agera motsägelsefullt och ge tvetydiga signaler, varför det kan vara svårt för närstående att förstå vad som är på väg att hända. Som närstående kan det också vara svårt att tolka signalerna p.g.a. de känslomässiga banden till personen.⁵⁷

Tankar på och planering för suicid kan ha funnits länge, men själva suicidhandlingen är ofta impulsstyrd. Svenska psykiatriska föreningen har i sina kliniska riktlinjer för suicidnära patienter lyft den skada som kan orsakas av att suicidnära personer exponeras för material med instruktioner för självmord via internet.⁵⁸ Inte sällan kan ett självmord eller självmordsförsök framstå som oväntat, trots en lång kontakt med personen. Det kan bero på att suicidplaner som utvecklats under lång tid stimuleras av även små yttre stimuli och triggas till en oväntad och många gånger även oavsedd självmordshandling. I det perspektivet ligger det nära till hands att betrakta självmordet som ett olycksfall.⁵⁹

4.2.6 Risk för spridnings- och smittoeffekter vid rapportering

Världshälsoorganisationen (WHO) har tagit fram ett antal riktlinjer för yrkesverksamma inom framförallt media, i syfte att motverka en riskhöjande rapportering om självmord. Riktlinjerna bygger på en

---

⁵⁶ Passer & Smith (2011) *Psychology. The science of Mind and Behavior*, s. 549, 562.

⁵⁷ Svenska psykiatriska föreningen (2013) *Suicidnära patienter – kliniska riktlinjer för utredning och vård*. s. 15.

⁵⁸ A.a., s. 23.

⁵⁹ Beskow (2009) *Kognitiv Suicidprevention – Ett nytt sätt att förstå suicidalitet*.

analys av att viss form av rapportering om självmord kan leda till imitation av självmordsbeteenden. Imitationsrisken är tidsberoende med högst risk inom de första tre dagarna efter rapportering. Risken avtar efter ungefär två veckor. Ibland kan dock imitationsrisken vara högre under en längre period efter den första rapporteringen, t.ex. om nyheten har ett starkt genomslag. Risken accentueras vid hög igenkänning när personens egenskaper, känslor eller situation känns igen av läsare eller tittare. Kändisskap och idolisering är också något som kan öka risken för imitation. En ingående beskrivning av en viss metod för självmord kan också leda till särskilt stor ökning av självmordsbeteenden. Vissa grupper i befolkningen, t.ex. ungdomar och personer som lider av depression, kan vara särskilt sårbara och löpa större risk att imitera suicidala beteenden.⁶⁰

4.2.7 Förekomst av uppmaning att begå självmord

Allmänt

Det finns ingen officiell statistik kring förekomst av uppmaningar till självmord. Det är ett till stora delar dolt problem. Den information som finns består av iakttagelser som återgetts i media och av yrkesverksamma inom polisen, räddningstjänsten, hälso- och sjukvården samt intresseorganisationer.⁶¹ Man kan i vart fall konstatera att detta är något som förekommer och att det kan ske på en rad olika sätt. Det kan t.ex. röra sig om personer som uppmanar och hetsar andra till självmord på nätforum och via sociala medier, eller som i den fysiska världen ropar till någon som står på t.ex. en bro och synes vara på väg att hoppa att göra slag i saken. Det kan också röra sig om anhöriga som i en upprörd situation säger något i desperation till en närstående som hotar att ta livet av sig, eller någon som instruerar en annan person i tillvägagångssätt för självmord.

---

⁶⁰ https://mind.se/wp-content/uploads/who_media_jan_2012.pdf

⁶¹ Utredningen har bl.a. varit i kontakt med räddningstjänsten i Jönköping, Norra Stockholms psykiatri, Mind och Suicide Zero.

Två särskilt uppmärksammade fall

Det finns i Sverige ett par fall av självmordshets eller uppmaningar till självmord som har fått relativt stor uppmärksamhet medialt. Dessa fall ledde till en diskussion om straffriheten för uppmaningar och hets till självmord.

”Balkongflickor”

En företeelse som har uppmärksammats på senare år är också de s.k. balkongflickorna, tonårsflickor som hoppar från balkonger eller fönster för att ta sina liv. I många fall misstänks de ha varit pådrivna av familjer och släktingar. Sådana handlingar har också förekommit bland pojkar och även andra tillvägagångssätt än att hoppa från hög höjd har använts. Enligt polisen handlar det ofta i själva verket om förtäckta hedersmord, där familjerna klarar sig undan straff eftersom sättet att gå till väga är självmord. I en artikel av Annika Norée, docent i straffrätt, diskuteras elva sådana fall, varav tio rörde flickor. Fyra av flickorna avled, andra skadades svårt. Av de elva fallen bedöms fyra vara hedersrelaterade mord eller mordförsök. I fyra andra ärenden var det fråga om olyckor och i två ärenden rörde det sig om självmordsförsök. I ett ärende gick det inte att utreda vad som hänt. I samtliga ärenden utom två fanns en hedersproblematik i botten. En av slutsatserna i artikeln är att även när en flicka eller pojke medvetet tar sitt liv torde det finnas möjligheter att döma en förälder för någon form av medverkan till mord. I sådana fall handlar det i regel om tonårsflickor med invandrarbakgrund som lever under ständigt våld eller hot om våld och annat förtryck i hederns namn, ofta i skräck för sina pappor. Ett självmord kan i ett sådant sammanhang knappast anses vara frivilligt.⁶²

4.2.8 Internet och sociala medier

I betänkandet av Utredningen om ett modernt och starkt straffrättsligt skydd för den personliga integriteten görs en omfattande genomgång av forskning om kränkningar av den personliga integriteten på

---

⁶² Norée (2017) *Balkongflickor*, JFT 2–4/2017 s. 697 ff.

internet.⁶³ En slutsats som redovisas är att när vi människor interagerar på internet tenderar vi att vara mer öppna och kommunicera mer ohämmat jämfört med när vi interagerar med personer ansikte mot ansikte. Anonymiteten på internet bidrar till den mer ohämmade interaktionen då vi oftast inte ser personen vi kommunicerar med. Vi får inga direkta fysiska responser på det vi säger eller skriver. Det faktum att interaktion via internet gör att vi inte alltid kommunicerar i realtid gör oss också mindre hämmade, då vi slipper den andra personens omedelbara reaktion på det vi säger eller skriver. Det tycks på så sätt vara lättare att kringgå sociala normer på nätet då vi inte omedelbart blir påverkade av andras reaktioner på vad vi kommunicerar. Det faktum att ens status utanför internet kan vara en helt annan gör också att gränserna för ens personlighet på nätet kan förändras och man kan uppleva internet som en parallell värld.

Det har gjorts flera kartläggningar av hot och kränkningar via internet under senare tid. En sådan är Brå:s rapport om polisanmälda hot och kränkningar mot enskilda personer via internet från 2015. I de ärenden som har rubricerats som ofredande har gärningspersonen ofta skrivit något nedsättande eller på annat sätt kränkande meddelande till den utsatta. Några exempel som har lyfts fram är kränkande texter såsom ”du ska brinna i helvetet” och ”jag önskar att du tar livet av dig”.⁶⁴

Organisationer som arbetar med att förebygga självmord rapporterar om företeelser på internet som kan ha en mycket negativ påverkan på människor som befinner sig i riskzonen för självmord. Det handlar t.ex. om s.k. självmordsmanualer, som i detalj beskriver metoder för självmord, och diskussionsforum kopplade till detta. Tjänster för dokumentation av självmord, t.ex. att filma dem, förekommer också. Utöver denna typ av material och tjänster förekommer också att människor hetsas att begå självmord på diskussionsforum och i sociala medier.⁶⁵

---

⁶³ SOU 2016:7 s. 131 ff.

⁶⁴ Brå (2015) *Polisanmälda hot och kränkningar mot enskilda personer via internet. Rapport 2015:6* s. 62 f.

⁶⁵ Information från organisationerna Mind och Suicide Zero.

5 Vad säger de som drabbats?

5.1 Barn som upplevt våld i familjen

5.1.1 Vem skyddar mig från våld? – Unicef:s rapport

Unicef Sverige gav år 2018 ut rapporten *Vem skyddar mig från våld?* som bygger på barns egna berättelser om upplevelser av våld. Det rör sig både om våld som riktats direkt mot barnet och våld mot närstående som barnet bevittnat.

En 17-årig flicka berättar om sin pappas våld mot hennes mamma. Pappan var alkoholist, men närvarande och kärleksfull under sina nyktra perioder. När han var full blev han våldsam. Flickan beskriver hur hon trodde att bråk betydde att man slogs, att det var så man fick sin vilja igenom. Hon tog själv till sig sin pappas våld och slog sin mamma.

En 11-årig flicka beskriver hur hon har flyttat runt i halva sitt liv p.g.a. pappans våld mot mamman. Första gången de flyttade kom polisen mitt i natten och hon hade ingen aning om vad som hände, vilket var skrämmande. Hon var rädd att pappan skulle komma och ta dem när de hade flyttat, för då skulle hon aldrig få träffa sin mamma igen. Hon var tvungen att lämna alla sina vänner utan att säga hej då, och nu kan hon inte kontakta dem. Trots att hennes mamma säger att det inte är farligt där de bor nu, känns det som att det är farligt. Hon får en konstig känsla, som att något dåligt ska hända. Hon har flyttat runt och fått byta skola så många gånger. Hennes dröm är att bara hitta ett hus och få leva ett vanligt liv.

En 10-årig pojke berättar att han inte ville vara där när hans mamma blev slagen av hans pappa. Han var instängd och om han skulle gå ut kanske han skulle bli slagen själv. Han berättade inte för någon vad som hade hänt innan de kom till ett barn- och mammor-hus. Då fick han prata med Vera (som var familjebehandlare på socialtjänsten) om hur det kändes för honom när mamma blev slagen och han fick

titta på. Innan kunde han inte prata. Han behövde prata för han kunde inte låta det vara. Och han försökte ju stoppa det, men det gick inte, ingen lyssnade. När han berättade och fick slå på stolen med ett svärd var det läskigt, för det kom illusioner. Det kunde vara häxor som ville döda honom, och det var som på riktigt. Sedan vet han inte vad som hände, det slutade bara. Nästan.

En 8-årig flicka vittnar om hur det kändes när hennes pappa bråkade med hennes mamma. Hon beskriver att hon var rädd och att hon blev orolig av svordomar och att man slåss. Hon blev lite arg och lite ledsen på sin pappa och sprang till sitt rum. Hon grät tyst för att hon inte ville att de skulle höra. Om hon hade ramlat och slagit sig skulle hon ha gråtit högt så det hördes, men när man ser bråk vill man inte att de ska se att man gråter. Om hon var vuxen skulle hon säga ifrån, att så här får man inte göra. Barn kanske knuffas lite, men vuxna kan använda mycket våld. Vuxna borde ju veta hur man ska göra tycker hon, men i stället gör de något konstigt och dumt. Man ska göra det tryggt för barn.

5.1.2 Utredningen om stärkt barnrättsperspektiv i skyddade boenden

Utredningen om stärkt barnrättsperspektiv i skyddat boende lade fram sitt betänkande i början av år 2018.¹ Under arbetet genomförde utredningen samtal med 20 barn och unga som hade erfarenhet av att vistas i skyddat boende. Flera vittnade om att vuxna i deras omgivning inte förstod att något inte stod rätt till hemma: *Man tror kanske att barn som lever i våld ska vara i missbruksmiljöer, och när barnet inte sköter skolan. Men det kan finnas en våldsam pappa även i perfekta miljöer. Ingen anade något, förklarar en flicka. I skolan försökte jag hålla uppe en fasad för att skydda mamma. Jag kom också med blåmärken, men ingen frågade. Han var kampsportare och visste hur han skulle slå så det inte syntes. Det saknas en så stor kunskap om detta i skolan, där borde man ha mer ansvar. Jag bytte skola flera gånger, för att jag skolkade så mycket. Jag har börjat skolan tolv gånger från fyran till nian, berättar en annan flicka.*

Många barn lever med våld under lång tid: *Min pappa var våldsmän, det började när jag var tre år, det var dagligen våld, jättejobbigt.*

---

¹ SOU 2017:112.

Han fick fängelse när jag var 11 år. Mamma hade träffat ny kille, och pappa blev helt galen, då ringde mamma till polisen. Han hade då suttit inne i sex månader, fick komma ut tidigare från fängelset. Då fick vi också skyddad identitet, berättar en flicka. Den enda gång jag verkligen kände mig tacksam för min pappa var när han höll i mitt långa, mörka hår när jag hängde över toaletten och kräktes för att jag var så otroligt rädd för honom, berättar en annan flicka, som redan som 4-åring brukade höra sin mammas skrik och gråt.

Flera barn berättar att de varit rädda att deras mamma ska skadas allvarligt, eller t.o.m. dödas: *Jag hade mardrömmar om att mamma hade blivit mördad. Jag kände sådant ansvar, berättar en flicka. Att barnen tar ansvar för sin förälder kan bl.a. ta sig uttryck i att de håller sig vakna på nätterna: Om jag släcker lampan så kan mamma vara död i morgon.*

5.1.3 Barnombudsmannens samtal med barn

Barnombudsmannen publicerade år 2012 årsrapporten *Signaler*. Intervjuer hade genomförts med 34 barn som på olika sätt levit med våld och sexuella övergrepp i familjen. Många av barnen vittnar om att de på olika sätt har försökt signalera till omvärlden att något inte står rätt till hemma, men att det är väldigt svårt att få gehör. *Jag försökte flera gånger som barn signalera och bete mig för att folk skulle förstå att det inte var okej. Jag trodde att det första man gjorde då skulle vara att ifrågasätta hemmiljön, men det gjorde man tydligen inte. Däremot har jag inte sagt att jag behöver hjälp, utan jag har haft ett utåtagerande beteende där de har misstolkat det helt och hållet. Bland annat trodde de att jag hade koncentrationssvårigheter, vilket jag inte hade. I högstadiet märktes det extremt mycket, men det var ingen som frågade någonting, berättar en flicka. Att inte bli hörd kan leda till att man tar till mer kraftfulla metoder: Jag överdoserade tabletter två gånger. Det är ju ganska starka signaler i min värld. [...] Jag var jätteuppkäftig mot min lärare. [...] Jag visste att det var dåligt. Samtidigt så kunde inte jag låta bli, för jag ville bli sedd. Jag bråkade jättemycket. Jag gjorde dumma grejer. Men återigen, allt för att få uppmärksamhet. Däremot när jag blev äldre, då blev det så att jag började rikta allting mot mig*

själv. Jag började dra mig ifrån alla mina klasskompisar. Jag var jätte-jätteensam ute på rasterna, i klassrummen, och sen blev det bara värre, det var då jag började skära mig, berättar en annan flicka.

Flera av barnen har berättat att de först i sina möten med Polisen kände att de blev tagna på allvar. Det gäller såväl barn som bevittnat våld som barn som själva varit utsatta. *Polisen som tog emot mig och min mamma var alldeles underbar. Hon kom ner direkt, presenterade sig och var lugn och vänlig. Stabil, precis vad jag behövde, berättar en flicka. Jag blev tagen på allvar, vilket var en av de största rädsloorna jag hade, berättar en annan flicka. Ytterligare en annan flicka säger: De hade frågor som fick en att kunna koppla samman. Så jag fick alla bitar att falla på plats, inifrån liksom. Andra har inte samma positiva upplevelser: Sedan var jag tvungen att gå in i det där rummet med en videokamera i ansiktet, jag känner inte ens personen jag ska prata med, vi har aldrig träffats förut över huvud taget. Ja då ska de bara hitta ett mysigt rum där med två fåtöljer och massa gosdjur, det här ska vara mysigt och tryggt. Men det var inte tryggt för mig när jag aldrig har träffat personen innan. [...] Så fick man en festis och en macka, ja nu ska vi ha så trevligt liksom. Nej, det var inte alls trevligt faktiskt, tyckte jag. Även andra har vittnat om att förhörssituationen har varit obehaglig: Det tog så mycket av mig att sitta där och anmäla min pappa, och sen sitter hon och trycker ner mig. Jag tog så himla illa upp av det.*

Barnen berättar också om det stora behov de har av att få information om vad som händer, i synnerhet när utredningar läggs ner. *En bra sak var att en av poliserna kom hem när det lades ner, och sa att hon tyckte att det var fel och att hon trodde på det jag berättat, berättar en pojke som själv utsatts för våld. Det var väldigt bra att alla var med och de förklarade väldigt tydligt vad det innebar. Att det inte var jag som inte var trovärdig utan att det var just att det fanns ingen bevisfråga. [...] Det handlar om att jag måste ha tydligare minnen, för att just nu så var det så pass outvecklat, säger en flicka.*

Barnombudsmannen har också gett ut rapporten *Oskyddad* (2012), som återger samtal med barn som lever med skyddade personuppgifter. Barnen och ungdomarna uppgav att de tänker ofta på den eller dem som orsakat att de nu måste leva med skyddade personuppgifter. Ibland känner de en frustration över att förövaren kanske inte har fått något straff eller att han eller hon i dag lever ett normalt liv, medan de själva har fått flytta långt ifrån sin hemort och sitt sociala sammanhang. *Det känns ju inte helt rimligt. [...] Om man har skyddat,*

då lever man ju själv med rädsla hela tiden liksom. Och det den andra personen får utstå det är ju nästan ingenting då, resonerar en flicka.

Det var vanligt att ha tvingats flytta långt bort från sin tidigare hemort för att komma undan den eller dem som hotar dem. I synnerhet under den första tiden kan rädslan vara stark och känslan av otrygghet kan finnas kvar i många år efter att man börjat ett nytt liv någon annanstans. En av orsakerna är att man inte litar på det skydd man har. *Man går bara runt och kollar på folk. Är detta han, är detta han, är detta han? De två första åren så höll jag mig borta från alla ställen där det fanns människor. Och körde det en bil bredvid mig så kollade jag in i bilen, vem finns där och sånt,* berättar en pojke.

Att leva med skyddade personuppgifter kan också betyda att man måste avstå från att delta i sådant som är självklart för andra barn och ungdomar. *Jag har aldrig fått gå på lägerskola. Jag har aldrig fått sova hos en kompis, uppger en flicka.*

5.1.4 Röster från kvinno- och tjejjouren Somaya

Somaya kvinno- och tjejjour tar emot mammor tillsammans med barn i alla åldrar. År 2015 tog man emot 97 barn i skyddat boende. I skriften *Min röst* har Somaya sammanställt berättelser från sju av de barn som har vistats i deras skyddade boende.

Stephanie, åtta år, berättar att hennes pappa slog hennes mamma. Hon får egentligen inte prata om det, för det är hemligt. Men hon kan säga en liten bit. De ville inte att hon skulle veta om det, men när poliserna kom så berättade hennes mamma. Hon blev rädd när poliserna kom. Det är en lång historia som hon inte kan säga mer om, men hennes pappa är knäpp. Han äter något ur en rund grej, som luktar blå, sen blir han galen. Det är med i hennes drömmar. Han slåss då. Det är inte bra. Men vilken tur att det finns en kvinnojour, tycker Stephanie.

Fatima, 16 år, berättar att hon och hennes mamma och bror flyttade till Somaya för att de var tvungna att lämna allt. De bodde på Somaya i ett år. Hon var ledsen för att hon lämnade precis allt; hemmet, kompisarna, bästa kompis, skolan och hennes dator. Hennes pappa slog hennes mamma och att hon gick emellan en gång. Hon sade sluta. Då slog han henne i stället. Han kunde sitta på stolen och bara bli arg av sig själv.

Hevi, 15 år, säger att det var konstigt att flytta så där plötsligt som de gjorde. Hennes mamma berättade inte så mycket innan, men hon undrade ju varför hennes mamma blev så ledsen och pratade med hennes storsyster i smyg hela tiden. När de hade flyttat ringde släktingarna hela tiden och undrade var de var, så då fick de stänga av telefonerna för att de inte skulle hitta dem. Hon mår ganska bra, men måste tänka på att inte säga var hon bor och så. Hon kan bli ledsen och orolig. Hon har ju alias i skolan nu och när de ropar reagerar hon inte alltid så att de måste ropa flera gånger tills hon förstår. Det är ju läskigt, allt var läskigt från början när hon började.

5.1.5 Utredningens möte med våldsutsatta och personer som levt med våld i familjen

Utredningen har inom ramen för arbetet, i samarbete med organisationen *Se Barnen*, hållit en hearing med kvinnor som på olika sätt levt med våld i familjen. Nedan följer deras berättelser. Namnen har ändrats med hänsyn till dessa och andra personers säkerhet.

Erica, 26 år

Ericas f.d. styvpappa utsatte hennes mamma för fysiskt och psykiskt våld och Erica för att se, höra och känna till våldet. Våldet, hoten och kontrollen pågick från att Erica var 12 år till hon var 15 år.

Det började med ett kontrollbehov. Han tittade mycket på telefonen och vilka nummer som hade ringts. Mamma och jag fick inte duscha mer än tio minuter åt gången. Man fick absolut inte vara sen hem, då fick man ingen mat. Jag fick utgångsförbud om jag glömde att stänga köksluckorna. Vi fick inte äta i vardagsrummet. Jag visste att han var kapabel till hemska saker. I början backade han när jag gick emellan, men över tid blev han bara mer våldsam och aggressiv när jag gjorde så. Han gick också på mig. Det blev värre och värre när han insåg att han höll på att förlora mamma.

Jag var aggressiv och agerade ut i skolan. Jag försökte göra min röst hörd. Jag ville aldrig vara hemma, men det är svårt att fly från sitt enda hem. Det var som en krigszon. Samtidigt vågar man inte säga något

till andra heller, för om han får reda på det kanske man inte överlever. Jag tror inte att skolan visste så mycket.

Min relation till mamma fanns inte. Vi kunde bara prata när han sov eller var borta. Hon orkade inte vara en mamma och säga ifrån. Det var bara hans röst som hördes, hon hade ingen röst kvar. När vi hade bott på kvinnojouren och rättegången hade varit skulle hon försöka bli en mamma igen, men det gick ju inte. Jag gjorde exakt som jag ville. Det var nog den jobbigaste tiden. Det är svårt att försöka komma tillbaka till en relation som inte har funnits på så lång tid.

Jag hade svårt att berätta i skolan om hur det var hemma, men de hade nog kunnat lirka fram det om de hade ställt frågor. T.ex. ”Åter ni middag tillsammans?”, då hade jag svarat att jag inte får någon mat efter klockan fem. Eller ”När går du och lägger dig?”, då hade de nog börjat fundera om jag svarade att jag måste gå och lägga mig klockan åtta varje dag. De måste fråga på ett barnsligt sätt, för man kan inte bara berätta rakt upp och ner. Jag bär på mycket hat och är väldigt arg. Jag lider av panikångest och depressioner. Jag är otroligt rädd att det ska hända mig också. Jag vet inte vad som är normalt.

Marie, 52 år

Marie är mamma till Erica och har blivit utsatt för fysiskt och psykiskt våld av sin före detta sambo. Våldet, hoten och kontrollen pågick under 2,5 års tid och den före detta sambon blev dömd för grov kvinnofridsbränkning.

Det kom små portioner med kontroll. Från början fungerade saker och Erica var tillmötesgående mot honom. Sen sade hon ifrån mer och mer och gick inte med på att det skulle vara så här. Då blev jag rädd att han skulle utsätta henne. Jag fogade mig ganska bra, man gör det i en sådan här situation. Jag försökte skydda Erica. Till slut fick jag känslan att jag inte kunde ta mig därifrån. Han sade att han alltid skulle hitta mig.

Jag fick inte låsa badrummet, så en dag kom Erica in och såg att jag var alldeles blåsvart på armen. Jag sade till henne att jag hade gjort mig illa på jobbet. Erica sade att det måste bli ett stopp, att jag hade en månad på mig, annars skulle de ta henne. Då började jag ordna med

en ny bostad i hemlighet. Men jag fick dåligt samvete och berättade det för honom, så han tvingade mig att visa var vi skulle bo.

När vi hade flyttat höll han mig fången i ett par timmar innan jag kunde ta mig därifrån. Jag var livrädd att han skulle få tag på mig och Erica. Han hotade med att ha ihjäl henne. Till slut tänkte jag att det enda jag kunde göra för att rädda mig och Erica var att ta livet av mig. Jag hade tappat allt hopp. Om polisen hade kommit hade jag förnekat. Jag hade ju min förövare bakom mig. Man vet inte vad man har för nätverk, vad samhället kan göra. Vi hann bara bo i den nya lägenheten i tolv dagar, sedan flyttade vi till kvinnojouren. Det fanns inte mycket kvar av mig som människa och mamma. Erica tog hand om mig, det är så hemskt och sorgligt. Hon var 15 år och fick ta hand om sin mamma. Hon fick sköta alla samtal och tala om för folk att ”min mamma är bara en spillra”.

Maya, 24 år

Maya har upplevt sin pappas psykiska och fysiska våld mot hennes mamma från att hon var tre år till att hon var elva år.

Min första minnesbild är från när jag är tre år. Jag satt i mammas knä och det gjorde ont i kroppen. Han var en mörk gestalt i bakgrunden. Jag kände att det var fel och att det inte skulle vara så. Jag kände spänningen i luften, han utsatte mamma för våld dagligen. Fysiskt och psykiskt. Det var hot, slag, sparkar, och att han kastade saker, som vaser och tallrikar. Jag såg inte så mycket av våldet, men jag hörde. Han sade åt mig att gå in på mitt rum och satte mamma på soffan, för att han skulle slå henne. Sen höll det på länge. Jag hade panik och kunde gråta i flera timmar. Jag höll för öronen och satte på tv:n eller radion på hög volym.

En gång sade han att om du inte slutar gråta ska jag slå dig. Jag stängde av mina känslor men var samtidigt väldigt rädd. Vi pratade aldrig om våldet. Jag och mamma hade blickar sinsemellan och vi kände av varann, men vi satte aldrig ord på det. Hon kunde inte svara när jag frågade vad som hade hänt. Hon kunde ha blåmärken och blåtitor och jag upptäckte att hon hade dålig hörsel. Jag förstod att han slog henne mot huvudet och att det var därför.

Jag hörde att han skrek på henne, det var det jag upplevde mest. Jag pratade aldrig med någon, hade ingen tillit till vuxna. Jag kände skam. Pappa var boxare så han visste hur han skulle slå för att det inte skulle synas. Jag kunde inte prata om det. Jag visste att det var fel, men vem skulle förstå. Det blev också normalt.

Jag minns särskilt en gång när mamma satt i badkaret med nattlinne på sig. Jag satte mig i badkaret med henne. Hon hade ett tydligt handavtryck på kroppen. Jag frågade varför hon såg ut så, men hon mumlade bort det. Jag sade att det här går inte, vi måste ringa polisen. Polisen var tryggheten och de kunde få bort pappa.

Skolan hade behövt informera om våld, men på ett barnsligt sätt så att man förstår. Man behöver prata om det här. Jag visste att det var fel och ville inte prata, men om någon hade pratat om det hade jag kanske kunnat öppna mig. De skulle kunna fråga sånt som ”har du ont i kroppen”, ”när får du mat” osv. Jag visste ingenting annat eller vad jag behövde. Det måste vara tydligt att det finns vuxna som lyssnar och förstår att det kan vara jobbigt hemma.

Jag har en hatkärlek till mamma nu. Vi pratar inte om det här. Det är fortfarande jobbigt att höra om hennes känslor. Vi har aldrig pratat om mina känslor. Jag blir lätt irriterad och arg på henne, men annars har vi en ganska bra relation. Jag har ingen kontakt med pappa i dag. Jag var tvungen att besöka honom i häktet, men jag sparkade på mamma på vägen dit och sade att jag vägrade. Då behövde jag inte träffa honom mer.

Vendela, 35 år

Vendela har sett och hört sina föräldrar slå varandra från att hon föddes tills hon var 15 år, själv blivit slagen och även sett sina syskon bli slagna av deras mamma. Hon har också blivit utsatt för våld av sin f.d. sambo inför deras gemensamma dotter.

Pappa var alkoholist och psykiskt sjuk, och han var extremt våldsam. Mamma var inte missbrukare men inte heller psykiskt frisk. De slogs och bråkade alltid, med kniv, yxa, stolar, sparkar och slag. Väggar och dörrar var alltid trasiga. Pappa bodde med oss tills jag var åtta år. Jag hade ständigt ont. Men det värsta var att se mina föräldrar slåss

med varandra och se mina syskon bli slagna. Jag är äldst och skyddade mina syskon, både genom att gå emellan fysiskt och försöka lugna dem på olika sätt. Mamma kunde baka med oss och gjorde allt man ska, men samtidigt gav hon oss ingen kärlek. Jag tänkte att det var pappas och vårt fel att hon slog oss.

En gång hade pappa varit ute och druckit och fick inte komma in. Han bankade på dörren och skrek. Han försökte slå in dörren med den trubbiga sidan av en yxa. Vi gick in i sovrummet och gömde oss under sängen. Jag var runt sju år, de andra var fem och två. Jag försökte lugna dem. Det var bara jag som kunde lugna pappa. Polisen kom till slut, någon av grannarna måste ha ringt. När de kom försökte jag trösta mina syskon. Polisen pratade inte med mig, kanske för att jag inte hade brutit ihop utan verkade lugn.

Mamma tog ut allt hat på oss. Hon sade att hon hatade oss och att vi skulle dö. Vi vågade inte säga något, för hon sade att socialtjänsten skulle ta oss och separera oss syskon från varandra. En gång försökte mamma attackera pappa med kniv och jag försökte gå emellan. Syskonen kom efter och jag skrek att de skulle gå upp igen. Mamma hade kniven i högsta hugg och var svart i ögonen. Hon satte kniven mot min hals. Det värsta var mina syskons miner när de såg det. Jag försökte ju skydda dem. Jag försökte le och säga att det inte var någon fara. Sen måste jag ha svimmat. När jag vaknade var polisen där. De måste ha sett att jag var avsvimnad, men de frågade inte mig något. Ingenting hände.

Det är det värsta, och det som har gjort mest ont, att de vuxna inte har gjort något. Jag bråkade aldrig i skolan, men fick mer och mer svårt med fokus. Jag trodde att jag var osynlig, eftersom ingen agerade. Jag fick för mig att jag var en häxa. Jag kände att jag inte hade något egenvärde.

Jag lämnade min dotters pappa efter att han försökt strypa mig inför henne. Jag blev erbjuden skyddat boende, men ville inte flytta dit först. Nu har vi skyddade personuppgifter. Det pågår en vårdnadstvist. Han har umgängesrätt, trots att hon har sett och hört att han har slagit mig. Jag är jätterädd för att han ska hitta oss. När vi någon gång är inne i stan har jag ett kodnamn för min dotter så att jag inte ska behöva ropa hennes riktiga namn. Hon förstår inte varför, utan jag säger att det är en lek. Vad händer om hon råkar säga vår nya adress eller namnet på sitt dagis? Då kommer vi vara tvungna att gömma oss igen.

Emelie, 25 år

Emelie upplevde våld i hemmet från att hon var åtta år till och med att hon var tolv år. Pappan fick fängelse för misshandeln av mamman.

Jag minns att jag väldigt tidigt kände mig otrygg med pappa. Han var hotfull och kontrollerande. Väldigt misstänksam. Det var särskilt mycket fel på mamma enligt honom. Han tryckte ner oss och började ge sig på mamma inför oss. Han tog strypgrepp och slog henne med föremål. Jag sov alltid med öppen dörr för att kunna springa ut och skydda mamma. Jag kände en skyldighet att ställa upp för de andra. Jag kunde springa in om han ströp henne eller rev sönder kläder, jag skrek och han slutade ofta då. Familjen runt oss visste, men locket skulle på. Det var viktigt att upprätthålla fasaden. Våldet eskalerade, samtidigt som vi hade det bra materiellt. Det fanns inget missbruk. Vi var duktiga i skolan och hade aktiviteter, för det var viktigt att det såg bra ut.

Den jobbigaste händelsen var en gång när vi satt vid matbordet. Pappa pratade alltid öppet om andra kvinnor och hade varit otrogen. Mamma berättade något kul om en manlig kollega, och pappa bara svartnade. Han kastade alla tallrikar i golvet så att det flög mat överallt. Han tryckte upp mamma mot väggen. Jag tänkte att om jag inte är här kommer mamma inte att klara sig. Han ströp henne och vi försökte ta bort hans händer. Sen skallade han henne. Hon skulle städa upp allt, och pappa tog fram en flaska Ajax och sprayade henne i ansiktet. Mamma kom in till mig på kvällen och var så rädd att hon skakade. Hon frågade om hon fick sova inne hos mig. Jag sade att hon måste gå in till deras sovrum för att det skulle bli värre annars. Redan när jag var elva visste jag vad en våldtäkt var, för att pappa hade tvingat sig på mamma.

När min bror skulle konfirmeras hade mamma varit uppe hela natten och ordnat med saker. Pappa sade att hon inte kunde fixa någonting. Han kom in från trädgården och fick se att mamma satt och grät tillsammans med mormor och morfar. Hon hann inte torka tårarna, och pappa sade elaka saker till henne. Morfar blev arg och pappa snedtände. Han knuffade morfar i väggen och slog honom. Jag gick emellan och drog bort pappa. Vi åkte iväg och sov över hos mormor och morfar. Men nästa dag åkte vi hem igen. Mamma för-

sökte skilja sig, men pappa vägrade att skriva på och gömde skilsmässopappren. Morfar polisanmälde efter några månader. Polisen började fråga mamma, men hon vågade inte berätta. Pappa började agera ut mer för att han kände att han började tappa kontrollen. Familjevänner började förstå. Morfar sade till polisen att han inte visste vad pappa kommer göra med mamma. Pappa blev häktad, och jag var jätterädd att han skulle få komma hem igen. Men han satt kvar. Jag har aldrig pratat med polisen men med socialtjänsten. Mamma fick ensam vårdnad och det blev bättre. Men det är fortfarande jobbigt.

5.2 Efterlevande till personer som begått självmord och andra röster från drabbade

5.2.1 Inledning

Utredningen har under sitt arbete mött efterlevande till personer som tagit sina liv, bl.a. genom Riksförbundet för SuicidPrevention och Efterlevandes Stöd (Spes). Utredningen har också tagit del av berättelser från efterlevande genom litteratur och vetenskapliga rapporter. Utredningens uppdrag är att undersöka problematiken med uppmaning till självmord. För att förstå hur detta kan påverka efterlevande, är det centralt att även förstå hur självmord generellt påverkar de närstående och vilka psykologiska mekanismer som spelar in i de efterlevandes hantering av det som hänt.

5.2.2 En litteraturstudie

I en litteraturstudie baserad på självbiografier, *Anhörigas upplevelser av att förlora en närstående i självmord*, framkommer några intressanta iakttagelser som går igen i de berättelser som utredningen har tagit del av.² Det som kom fram hos alla anhöriga i självbiografierna när de fick beskedet att en närstående tagit sitt liv, var att informationen kom som en chock för dem även om de flesta hade kännedom om att den närstående mått dåligt en längre tid och att det fanns en ökad risk för att den närstående kunde ta sitt liv till följd av sitt nedslagna psykiska mående. Samtliga anhöriga kände sig alldeles tomma inombords precis när de fått reda på att den närstående tagit sitt liv,

² Carlsson och Eriksson (2012) *Anhörigas upplevelser av att förlora en närstående i självmord*.

hela deras värld vändes upp och ner. De anhöriga hade många frågor och undrade vad som hade hänt. Vidare uppkom tankar om de själva som anhöriga gjort något fel, om de kunde ha gjort något annorlunda samt om de gjorde tillräckligt för sin närstående. Känslor av orättvisa växte när de anhöriga frågade sig själva hur detta kunde hända dem. Förutom dessa frågor kände de flesta av de anhöriga stor skuld. Den ständiga frågan varför den närstående tog sitt liv kommer att följa med samtliga anhöriga genom livet. Samtliga anhöriga skrev inte bara om upplevelser av psykiska symtom, som tomhet och sorg, utan även om fysiska symtom. Alla kände sig trötta, hade ingen ork och hade även humörsvängningar. Särskilt stort livslidande upplevdes vid högtider, så som födelsedagar, första julen, första fars dag och andra traditioner som familjerna hade tillsammans. Samtliga anhöriga beskrev att det blev en förändring i hur de blev bemötta av omgivning och vänner efter att de förlorat någon närstående i självmord. Omgivningens rädsla återkommer i alla studiens självbiografier, omgivningen är rädda för att säga fel saker, så i stället väljer de att inte säga någonting alls. Detta har en negativ effekt på de anhöriga som alla är överens om att de behövde stöttning och någon att tala med, för att kunna bearbeta sin förlust. Samtliga anhöriga beskrev det som en lång process att kunna gå vidare efter sin förlust av den närstående. Det går inte att komma över det, utan det är något de anhöriga får lära sig att leva med.

5.2.3 Efterlevandes berättelser genom Spes och Suicide Zero

Organisationerna Spes och Suicide Zero har på utredningens uppdrag samlat in ett antal berättelser från och förmedlat kontakt med personer som upplevt att en anhörig tagit sitt liv. Här återges tre av dessa berättelser. Personernas namn har ändrats.

Maria

Min 22-åriga son tog sitt liv efter en ganska kort tid av psykisk ohälsa. Flera livshändelser som lades till varandra gjorde att han till slut blev djupt deprimerad. Även om processen sannolikt pågick i hans inre under lång tid så kändes det för oss närstående som att det gick ganska snabbt. Han tog kontakt med psykiatrin och bad om samtalsstöd. Där lovade de skicka en remiss men efter tre veckor utan svar

så var han djupare deprimerad. Han började undvika familjen. Han åkte till slut till psykakuten och fick frågan om inläggning, men svarade blankt nej. Vi fick ta emot dödsbudet av två poliser som kom till vårt hem. Poliserna förklarade så gott de kunde vad som hänt. De berättade vart de skulle föra kroppen och att den skulle obduceras. De rådde oss att inte se honom eftersom han nu inte såg ut som vi var vana vid. Nu i efterhand vet jag att det var ett dumt råd. Det är väldigt viktigt att ta farväl, viktigt för sorgeprocessen. Det finns alltid någon kroppsdel som är hel och fin som man känner igen och kan ta farväl av.

Poliserna kändes lugna och hade ingen brådska. Jag fick en lapp av dem med ett telefonnummer som vi kunde ringa om vi behövde. Därefter blev vi helt lämnade till oss själva. Här kan jag som anhörig se många brister. Vi visste absolut ingenting om självmord. Vi hade ingen aning om hur vi skulle agera. Vi visste inte vart vi kunde vända oss. Någon vecka efter dödsbudet ringde polisen upp mig och frågade hur jag hade det och om jag undrade över något. De berättade var min son nu fanns och hur lång tid det skulle ta innan han var tillbaka i vår kommun. Detta samtal var väldigt positivt, det gav mig en känsla av att någon brydde sig. Psykiatrin ringde också någon vecka efter dödsbudet och frågade om vi ville träffa dem för att höra hur det gått till hos dem när min son var där den sista helgen i hans liv. Jag var väldigt arg på psykiatrin just då, men åkte ändå dit och samtalade med dem.

Annars var vi väldigt ensamma i vår sorg och i vår vardag. Jag har många gånger efter min sons död förbannat mig själv för att jag inte förstod bättre, men kunskapen om suicid och dess varningstecken är i allmänhet ganska låg. Med ökad kunskap och bättre information tror jag att vi skulle kunna minska antalet suicid i Sverige. Det finns så mycket stigma och tabun som omgärdar ämnet och myterna är många. Men det är precis vad det är, myter. Vi väcker inga björnar som sover. Vi triggas inte igång självmord genom att fråga om personen har självmordstankar. Vi kan rädda den som "bestämt" sig för att begå självmord. Vi kan rädda liv ända fram till dödsögonblicket. Vi måste bara öka allmänhetens kunskap. Tystanden som följer på ett självmord är enormt tärande. Självmordsrisken för anhöriga ökar och ensamhetskänslan är total. Rädslan hos vänner och bekanta för att "påminna" om den döda och göra mig ledsen är nog det som gör att folk runt omkring väljer att låtsas som om allt är som vanligt.

Men livet blir aldrig mer som vanligt. Livet blir möjligt att leva igen men det tar mycket lång tid att inse.

Annelie och Johan

När vår son, som var 17 år, tog sitt liv hade vi inte förstått att han mådde så dåligt. Det kom verkligen som en riktig chock för oss. Han hade haft det tufft i grundskolan men kämpat på och det verkade gå mycket bättre på gymnasiet. Efter hans död framkom det att han försökt kommunicera via nätet med jämnåriga om självmord, men att de flesta då hade blockat honom eftersom han frågat så mycket. Vi upptäckte ganska omgående att han varit inne på "svenska självmordsguiden.se", senaste inloggningen var samma kväll som han försvann. Vi kunde få fram att han varit inne på sidan flera gånger tidigare. För någon som mår dåligt kan en sån sida vara helt förödande. Alla tänkbara sätt att avsluta sitt liv gick att läsa där mycket detaljerat vilket, enligt vår åsikt, kan jämföras med att hetsas (triggas igång) när man befinner sig i en ensam och utsatt position. Inga andra alternativ, som t.ex. att söka hjälp, fanns där för den som är i kris. Nu vet vi att just den sidan inte finns kvar men förmodligen finns det liknande och det borde absolut ses som kriminellt. Det gjorde också ont att vi som föräldrar inte hade en aning om att sådana hemska sidor överhuvudtaget fanns, och då hade vi ändå varit på en föreläsning ett par veckor innan som handlade om unga och faror på nätet.

Vi tycker att det är bra om myndigheterna utreder suicid för att kunna få fram orsaker till vad som leder fram till det. De flesta efterlevande vill också ha svar på hur det kunde hända. Utredningen bör göras med största hänsyn till de närstående och den komplicerade sorg som ofta följer. De som utreder bör vara mycket väl insatta i komplexiteten runt suicid. Genom kunskap går det att rädda liv och samtidigt förhindra att andra drabbas av denna livslånga sorg.

Anne

Min dotter var en vanlig tjej på 21 år. Hon hade ingen historia av psykisk ohälsa, missbruk eller annat. Hon hade jobb, vänner, hundar, lägenhet och massor av drömmar och planer. Under hösten 2012 förändrades något. Det var knappt så man märkte det till en början. Men

hon var aningen mer rastlös. Hon ville något mer än hemtjänsten där hon jobbade, hon tyckte att hennes jämnåriga sprang ifrån henne med studier. Hon började fundera över framtiden och kände sig osäker. Det hände saker, inte så dramatiska i sig, men någonstans fanns ett mönster som vi inte riktigt såg. Det fanns också något som skavde i mig, en oro för min dotter, men jag kunde inte sätta fingret på vad det var.

Hon åkte tillsammans med ett par vänner och hälsade på sin mormor. På resan hade de skrivit varsin "bucket-list", en lista saker de ville uppleva i livet. Hennes mormor var nära nittio år och hade vid den här tiden börjat utveckla demens. Min dotter bestämde sig för att åter åka upp till mormor några dagar en tid senare och hålla henne sällskap. Hon kom hem som planerat efter tre dagar. Resten av den veckan träffade hon så gott som alla sina nära vänner, nästan som ett schema hon följde. En fika, ett träningspass, en promenad, ett glas vin. Farvälmöten troligen, men det visste vi inget om då. Troligen fanns det också med i tankarna när hon åkte till mormor, att det var en resa för att säga hej då till sin älskade mormor.

Så kom den 12 januari 2013. Vi hade passat min dotters hundar över natten. Hon dök inte upp som hon skulle och det började kännas olustigt. Jag satte mig framför Tv:n kl. 20:15, tiden har för alltid ristat in sig mig, och det ringde på dörren. Utanför stod två poliser. De ville komma in och vi satte oss i köket. Den ena sade att min dotter inte fanns längre. Jag förstod ingenting. Först stirrade jag bara. Sen började jag förklara att det inte kunde stämma att hon inte fanns. För vi skulle aldrig klara det, alltså kunde det inte hända. Helt irrationella tankar såklart, men i mitt chocktillstånd var det kristallklart. Min man kom hem och jag mötte honom i hallen. Jag sade att polisen var där och att det värsta hänt vår dotter. Han rasade ihop på golvet. På något sätt måste vi ha berättat för de andra barnen. Den biten är nästan helt borta och förträngd.

Poliserna frågade om vi hade någon att ringa. De tyckte inte att vi skulle vara ensamma. Först tvekade vi, det var ju ändå lördag och folk hade väl annat för sig. Jag ringde i alla fall min ena bror, min svägerska och en vän. De kom snabbt och till min förvåning var hela familjerna med. Poliserna frågade om vi ville ha någon utomstående att prata med och ordnade så att en diakon från kyrkan kom. Poliserna vägrade åka innan de var säkra på att vi hade det stöd vi behövde. Innan de åkte lämnade de en lapp med sina namn och telefonnummer.

Det som hänt spred sig snabbt och huset fylldes med fler och fler personer. Det blev början på en tid när vi ständigt hade folk hos oss. Så många hörde av sig och ville komma och visa sitt stöd. All denna omtanke betydde så mycket för oss. Den bar oss genom den första förfärliga tiden. Det fantastiska var att efteråt var det många som tackade OSS för att vi öppnat vårt hem för andra mitt i vår djupaste sorg.

Jag var sjukskriven i nära ett år och gick i samtalsterapi i två år. Vår andra dotter fick en djup depression till följd av att hennes syster dog. Hon mår bra i dag men det tog lång tid. Vi har återhämtat oss men ärran finns kvar. Det hugger till i magen flera gånger per dag när vi minns något särskilt kring henne. Eller när vi hör om hennes kompisar som får barn eller gifter sig, blir vuxna helt enkelt. Vi saknar henne oerhört och den saknaden går aldrig över. Avgörande för vårt mående i dag är den hjälp vi fick i början och möjligheten att prata om det som hänt. Det är absurt för mig att tänka sig att någon skulle uppmana någon att ta sitt liv, eller hetsa till det. I mina ögon är det samma sak som mord. Att utnyttja någon som är svag eller mår väldigt dåligt.

5.2.4 Utredningens möten

Utredningen har under sitt arbete träffat två personer som har erfarenhet av uppmaningar eller uppmuntran till suicid på olika sätt. Den ena av dem är närstående till en man som begick självmord efter att han fått uppmaningar och liknande kommentarer i en tråd på ett nätforum. En bildsändning av självmordet gjordes också i forumet. Den andra personen som utredningen har träffat var med om att av en vän få instruktioner kring hur hon skulle gå till väga för att ta livet av sig, sedan hon meddelat att hon mådde dåligt och inte orkade leva. Båda dessa personer har delat med sig av sina berättelser och sina känslor för utredningen.

Den person som var närstående beskriver att det är väldigt svårt att förlora en närstående som tagit livet av sig. Det väcker en massa frågor och reaktioner, både hos en själv och hos omgivningen. Det var en fruktansvärd upplevelse att folk i nätforumet hetsade hennes närstående som de gjorde. Det var också många som skrev om hennes närstående och om familjen på nätet, vilket kunde ske i mycket hårda ordalag. Efter att hennes närstående tog livet av sig behövde hon

intala sig att han verkligen hade bestämt sig och att det inte var något som hade gått att påverka. I dag tror hon inte riktigt att det är så, utan att han påverkades mycket av det som folk skrev till honom på nätet. Hon menar att det är bra att man utreder om det ska bli brottsligt att uppmana någon till självmord. Det är dock viktigt att utredningar av sådana händelser inte handlar om hur de anhöriga inte räckt till för den som tagit livet av sig, det skulle vara fel. Stödet till anhöriga behöver också bli bättre.

Den andra personen som utredningen talat med hade lidit av depression och ångest i perioder. En kväll skrev hon till en vän att hon hade försökt ta livet av sig, men att det var för svårt. Han svarade med instruktioner om hur hon skulle gå till väga för att ”lyckas”, vilket chockade henne. I det tillståndet var hon så impulsiv och öppen för påverkan att hon vände från att försöka få hjälp att ta sig igenom smärtan till att ställa in sig på att dö. Hon var väldigt nära att ta sitt liv, men blev uppringd av en annan vän som gav henne stöd. Så småningom tog hon sig igenom den här svåra perioden och till slut fick hon väldigt bra professionell hjälp. I dag har hon ett jättebra liv och att det är mycket märkligt att tänka tillbaka på hur hon var under den där perioden. Depressionen gör att man fattar dåliga och märkliga beslut och det kan vända oerhört snabbt. Den där kvällen gick hon från att försöka få hjälp, till att vara väldigt nära att dö, till att åter ta emot stöd för att orka leva vidare, allt på ungefär en och en halv timme. Under den perioden hade hon planer på att ta sitt liv flera gånger, men en småsak kunde få henne att ändra sig. Samma sak gällde när hon mådde lite bättre, då kunde en liten sak få henne att bestämma sig för att avsluta allt. Man är inte rationell, utan måste hålla sig vid liv tills man får hjälp. Hon tror inte att folk i allmänhet förstår hur mycket man kan påverka någon som mår så dåligt. Hon hoppas att det blir olagligt att uppmuntra någon att ta livet av sig, eftersom det är så farligt. Det kanske kunde få folk att förstå hur allvarligt det kan vara att agera på det sättet, hur mycket skada det kan göra.

6 Gällande rätt

6.1 Barn som bevittnar våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående

6.1.1 Inledning

Det finns inte något brott i svensk rätt som uttryckligen tar sikte på barn som bevittnar brott av och mot närstående. Att som barn utsättas för att bevittna t.ex. ett misshandelsbrott mot någon närstående person kan dock ses som en form av psykiskt våld, även om det i dagsläget är mycket svårt att lagföra någon för det. Att låta barn bevittna brott mot närstående kan vara en försvårande omständighet.

Barn som är närstående till en person som har utsatts för brott kan under vissa förutsättningar ha rätt till skadestånd eller brotts-skadeersättning. Det finns också bestämmelser som tar sikte på barns ställning under förundersökning och rättegång. Även socialtjänsten har vissa lagstadgade skyldigheter gentemot barn som har upplevt våld mellan sina närstående.

6.1.2 Misshandel

Enligt 3 kap. 5 § brottsbalken döms den som tillfogar en annan person kroppsskada, sjukdom eller smärta eller försätter honom eller henne i vanmakt eller något annat sådant tillstånd för misshandel till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter eller fängelse i högst sex månader. Kroppsskada eller sjukdom kan ha tillfogats offret och misshandel föreligga utan att handlingen behöver ha inneburit tillfogande av smärta. Med smärta avses ett fysiskt lidande som inte är alltför obetydligt. Sjukdom inbegriper också psykisk sjukdom och psykisk invaliditet. Under sjukdom faller också sådant psykiskt

lidande som medför en medicinskt påvisbar effekt, t.ex. en psykisk chock.¹

När ett barn har bevittnat brott mellan närstående, kräver alltså misshandelsbrottet att barnet har tillfogats en kroppsskada, sjukdom eller smärta. För ansvar krävs också att gärningen (det psykiska våldet) har orsakat effekten (t.ex. psykisk chock) samt att orsakssambandet mellan gärningen och effekten är adekvat, dvs. det måste röra sig om en effekt som typiskt sett kan uppkomma i samband med gärningen. Vidare krävs att gärningsmannen har haft uppsåt till både gärningen och effekten. När det handlar om ett barn som bevittnat våld eller andra brottsliga handlingar kan det ofta antas vara svårt att bevisa både att en medicinskt påvisbar effekt har uppstått och att den har ett adekvat samband med det psykiska våldet. Förutsättningarna för att döma någon för misshandel mot barnet i bevittnandefallen måste därför anses vara mycket begränsat.

6.1.3 Ofredande

Enligt 4 kap. 7 § brottsbalken döms den som fysiskt antastar någon annan eller utsätter någon annan för störande kontakter eller annat hänsynslöst agerande, om gärningen är ägnad att kränka den utsattes frid på ett kännbart sätt, för ofredande till böter eller fängelse i högst ett år. Bestämmelsen fick sin nuvarande lydelse den 1 januari 2018.²

Högsta domstolen har genom rättsfallet NJA 2005 s. 712 slagit fast att det inte kan vara fråga om ofredande att låta ett barn bevittna övergrepp i hemmet, ens om det sker i betydande utsträckning. Domstolen uttalar bl.a. att de i målet aktuella övergreppen i betydande utsträckning ägt rum i närvaro av sönerna till den tilltalade och målsäganden eller någon eller några av dem. På grundval av vad sönerna berättat vid förhören i hovrätten stod det klart att det varit förenat med ett starkt obehag för dem att behöva bevittna dessa övergrepp. Den tilltalade syntes enligt domstolen ha varit helt likgiltig för att han med sitt hänsynslösa beteende utsatte sönerna för dessa upplevelser. Det skulle emellertid otvivelaktigt innebära en pressad tolkning av straffbestämmelsen, om den tilltalade skulle anses ha gjort sig skyldig till ett ofredande. Något stöd för en sådan tolkning finns inte

---

¹ Bäcklund m.fl., *Kommentar till brottsbalken* (Zeteeo 2018-04-25).

² Prop. 2016/17:222.

vare sig i lagmotiven eller i hittillsvarande praxis. En sådan tillämpning i fall av nu aktuellt slag skulle i viss mån få karaktär av en dubbelbestraffning med hänsyn till straffskärpningsgrunden i 29 kap. 2 § 8 brottsbalken, fortsätter domstolen. En sådan tillämpning av straffbestämmelsen skulle enligt domstolen också kunna ge upphov till besvärliga gränsdragningsproblem i andra fall då någon haft obehag av att ha kommit att bevittna ett våldsbrott eller annat övergrepp. Det anförda innebär att det enligt domstolen saknas tillräckliga skäl för att i rättstillämpningen utvidga utrymmet för bestämmelsen om ofredande. Det är tveksamt om bestämmelsen om ofredande i den nya lydelsen skulle ha lett till ett annat utfall.

6.1.4 Straffskärpning när barn bevittnar brott mellan närstående

År 2003 infördes en särskild straffskärpningsgrund i 29 kap. 2 § 8 brottsbalken, som innebär att det vid bedömningen av ett brotts straffvärde särskilt ska beaktas som en försvårande omständighet om brottet varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos ett barn i förhållande till en närstående person. Enligt förarbetena till lagändringen var omständigheten att brott förövats mot ett barn av en närstående redan innan att betrakta som försvårande på den grunden att förövaren utnyttjat barnets skyddslösa ställning. Däremot beaktades inte fullt ut att barnets trygghet och tillit till sin närstående rubbats i dylika situationer, och inte heller omfattades situationer där barn på olika sätt bevittnar brott som begås av och mot närstående. I förarbetena uttalades att barn som ser eller hör hur den ene föräldern misshandlar den andre påverkas mycket starkt av upplevelsen och ofta berövas sin trygghet inte bara i förhållande till förövaren utan också i förhållande till den som blir slagen. Den senare försätts nämligen i en situation där han eller hon inte kan försvara sig själv och därmed inte heller kan erbjuda barnet någon trygghet. Dessutom upplever barnet en maktlöshet genom att det inte själv kan göra något för att skydda den förälder som blir slagen.³

I praxis har straffskärpningsgrunden berörts i exempelvis NJA 2005 s. 712. Där uttalade Högsta domstolen, utöver vad som framgår av

---

³ Prop. 2002/03:53 s. 70 f.

föregående avsnitt, bl.a. att det för barn generellt sett inte kan be-
tvivlas att det innebär en allvarlig påfrestning att behöva bevittna
övergrepp från den ena förälderns sida mot den andra. Intresset av
att skydda barn från sådana upplevelser har legat till grund för utform-
ningen av den nya punkt 8 i 29 kap. 2 § brottsbalken. Vad gäller
barnen i målet anför Högsta domstolen att den tilltalade har ryckt
undan den tillit som ett barn behöver få ha till sina föräldrar, och han
har utsatt dem för den otrygghet som också kränkningen av deras
mamma har inneburit (jfr 29 kap. 1 § andra stycket och 2 § 3 brotts-
balken samt sistnämnda paragraf punkten 8 i lydelse från den 1 juli
2003). Högsta domstolen beaktar alltså dessa omständigheter som
försvårande och därmed straffhöjande.

6.1.5 Skadestånd

Den som uppsåtligen eller av vårdslöshet vållar en personskada ska
enligt skadeståndslagen (1972:207) ersätta skadan. För att psykiska
besvär ska anses vara en personskada krävs att de utgör en medi-
cinskt påvisbar effekt; det är alltså inte tillräckligt att de yttrar sig i
allmänna känslor av rädsla och obehag. Medicinskt påvisbara anses
besvär vara om de kan föranleda sjukskrivning eller läkar-, alternativt
psykologbehandling.⁴ Exempel på medicinskt påvisbara psykiska besvär
är depression, ångest och sömnbesvär. För att skadeståndsansvar ska
komma i fråga krävs enligt allmänna skadeståndsrättsliga principer
något mer än att skadan i logisk mening har orsakats av den skade-
görande handlingen, det finns ett krav på adekvans. I stora drag kan
adekvanskravet sägas innebära, att orsakssambandet mellan hand-
landet och skadan inte får vara alltför svårförutsebart, säreget eller av-
lägset – då undgår den handlande att ersätta skadan. Ibland uttrycks
detta så, att handlingen typiskt sett måste ha ökat risken för att
skadan skulle inträffa.⁵

Regeringen uttalade i förarbetena till den ändring i brottsskade-
lagen som behandlas nedan, att det ligger i sakens natur att just barn
som bevittnar allvarligt uppsåtligt våld mot en närstående person lätt
drabbas av sådana psykiska besvär som utgör personskada. Dessa

---

⁴ Bengtsson och Strömbäck, *Kommentar till skadeståndslagen* (Zeteeo 2018-05-07).

⁵ A.a.

besvär torde i de fallen ofta få anses vara sådana typiska och näraliggande följder av den skadegörande handlingen som ger rätt till skadestånd. Gärningsmannens skyldighet att betala skadestånd vid personskador begränsas emellertid till sådana medicinskt påvisbara skador som anses vara en adekvat och tillräckligt näraliggande följd av den skadegörande handlingen. De angivna avgränsningarna av skadevållarens ansvar för ersättning vid personskador är en del av skadeståndsrättens grundläggande principer och syftar till att uppnå en rimlig avvägning av vilken ersättning som kan krävas från en skadevållare. Regeringen anförde att dessa inte bör rubbas utan mycket goda skäl. Att införa en särskild rätt till skadestånd för barn som bevittnar våld som innebär enligt regeringens resonemang att man går ifrån nämnda principer, vilket inte framstår som lämpligt. Med en sådan ordning tvingas barnet in i en rättsprocess om sin ersättning och i vissa fall skulle barnets talan behöva föras i en särskild rättegång, där det skulle ankomma på barnet att lägga fram bevisning om brottet och övriga omständigheter. Regeringen fann därför att några ändringar i skadeståndslagens bestämmelser inte borde göras, utan valde i stället att införa en rätt till brottsskadeersättning för dessa barn.⁶

6.1.6 Brottskadeersättning

År 2006 infördes en särskild bestämmelse i den dåvarande brottsskadelagen (1978:413) som innebär att brottsskadeersättning betalas ut till ett barn som bevittnat ett brott som varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos barnet i hans eller hennes förhållande till en närstående person.⁷ Bestämmelsen finns i 9 § i den nu gällande brottsskadelagen (2014:322).

Med barn avses den som var under 18 år när brottet begicks. Som närstående räknas främst mor, far, foster- eller styvföräldrar. Även mor- och farföräldrar och andra nära släktingar kan vara närstående. Det kan också handla om övergrepp mot syskon. Oftast krävs det att barnet har en nära och förtroendefull relation till både den som utsätter och utsätts. Att barnet t.ex. bevittnar att dess förälder blir misshandlad av en för barnet okänd person ger alltså inte rätt till ersätt-

---

⁶ Prop. 2005/06:166 s. 23 f.

⁷ A.a.

ning. Enligt 9 § första stycket brottsskadelagen betalas brottsskadeersättning ut till ett barn som har bevittnat ett brott som varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos barnet i hans eller hennes förhållande till en närstående person. Det krävs inte att brottet verkligen har skadat tryggheten och tilliten hos barnet. Det räcker att det är fråga om ett brott som typiskt sätt gör det. Enligt förarbetena bör det inte krävas att det finns någon utredning som visar att någon psykisk påverkan faktiskt har uppkommit.

Vilka brott som kan ge rätt till ersättning ska bedömas utifrån samtliga omständigheter i det enskilda fallet. Bevittnande av vålds- och sexualbrott ger rätt till ersättning. De fall som avses är där ett barn bevittnat till exempel att en förälder blivit misshandlad av den andra föräldern eller av någon annan närstående till barnet. Det kan också handla om övergrepp mot syskon. Även när en förälder hotat den andra föräldern eller slagit sönder det gemensamma hemmet inför barnet kan ersättning utgå. Framför allt är det den skada, kränkning och fara som brottet kan antas ha skapat som ska beaktas. Allvaret i det eller de brott som barnet bevittnat avgör ersättningens storlek.

För att ett barn som bevittnat brott ska kunna få brottsskadeersättning krävs i de allra flesta fall en fällande dom för det brott som barnet bevittnat. Dessutom måste det finnas någon form av dokumentation, helst i förundersökning, gärningsbeskrivning eller dom, som visar att barnet sett eller hört brottet. Av 13 a § första stycket 2 förundersökningskungörelsen (1947:948) framgår att vårdnadshavaren till ett barn som har bevittnat brott ska underrättas om möjligheterna till brottsskadeersättning enligt brottsskadelagen, om inte vårdnadshavaren är misstänkt för brottet, samt att det är Brottsoffermyndigheten som handlägger och beslutar i ärendet.

Enligt 18 § i brottsskadelagen får en ansökan om brottsskadeersättning till ett barn göras av endast en vårdnadshavare, om den andra vårdnadshavaren har begått brottet eller det annars finns särskilda skäl. Ansökningsförfarandet och Brottsoffermyndighetens handläggning är skild från själva domstolsprocessen där brottmålet prövas. Brottsoffermyndighetens beslutsunderlag består främst av förundersökningsprotokollet och domen och det är därför viktigt att det av dessa dokument tydligt framgår – för varje brottstillfälle – om det funnits barn som bevittnat gärningen och var barnet i så fall har befunnit sig. Barnet måste ha varit under 18 år när brottet begicks, men får göra en ansökan fram till den dag han eller hon fyller 21 år.

6.1.7 Föräldrarätten

Föräldrabalkens sjätte kapitel innehåller bestämmelser om vårdnadshavarens ansvar som barnets ställföreträdare. Huvudregeln är att det är vårdnadshavaren som beslutar i de angelägenheter som rör barnet och även i vilken utsträckning barnet ska delta i en myndighetsutredning eller erhålla vård. Några undantag från denna huvudregel är socialtjänstens möjlighet att tvångsomhänderta barnet och de beslutsbefogenheter som en särskild företrädare har i en brottsutredning enligt lagen om särskild företrädare för barn. Om ett barn har två vårdnadshavare ska beslut om utövande av vårdnaden fattas av dessa gemensamt.

I vissa fall får socialnämnden besluta att en åtgärd får vidtas av endast den enda vårdnadshavaren, mot den andra vårdnadshavarens vilja. Det kan vara fallet om barnet har behov av vissa stöd- eller behandlingsinsatser enligt t.ex. socialtjänstlagen (2001:453), SoL, eller hälso- och sjukvårdslagen (2017:30), se 6 kap. 13 a § föräldrabalken. Denna möjlighet är relativt ny och tillämpningen är svår att utvärdera än. Enligt motiven till bestämmelsen förekommer det att en vårdnadshavare avböjer insatser till stöd för ett barn som bevittnat våld mot den andra vårdnadshavaren med hänvisning till att det inte är barnet som utsatts för våld. Det kan också vara så att ett barn mår dåligt och behöver stöd med anledning av en konflikt mellan föräldrarna som rör vårdnaden och att en av vårdnadshavarna på grund av konflikten inte klarar att se till barnets bästa. Det behöver dock inte finnas något samband mellan ett barns behov av hjälp och en konflikt mellan föräldrarna. Även om domstol i och för sig kan besluta att den ena vårdnadshavaren tills vidare får ensam vårdnad, är det även vid ett sådant interimistiskt beslut vårdnadsfrågan i dess helhet som ska bedömas och det är inte alltid som oenighet i en enskild fråga motiverar att vårdnaden ändras i ett så tidigt skede. En vårdnadshavare kan då inte ge barnet hjälp under den tid som vårdnadsprocessen pågår om den andra motsätter sig det. Om vårdnadshavaren sökt skydd för att undkomma våld, är det inte alltid som det finns ork och kraft att omedelbart driva en process samtidigt som barnet ofta har behov av hjälp relativt omgående enligt motiven. Som en allmän förutsättning gäller att åtgärden blir aktuell bara när vårdpersonal eller personal inom socialtjänsten bedömer att barnet har behov av den. För att en insats ska kunna ges mot den ena vårdnadshavarens

vilja bör det därutöver fordras att den krävs med hänsyn till barnets bästa. Det bör ske en prövning av barnets behov med beaktande av omständigheterna i det enskilda fallet. Vårdnadshavarens inställning och anledningen till den får vägas mot åtgärdens betydelse för barnet.⁸

När en vårdnadshavare har avlidit till följd av brott begånget av den andra vårdnadshavaren, kan det bli aktuellt att flytta över vårdnaden till en särskilt förordnad vårdnadshavare enligt 6 kap. 7 § föräldrabalken. Detta kan emellertid ta lång tid, vilket innebär att den vårdnadshavare som begått brottet kan ha kvar vårdnaden under en längre period.

6.1.8 Kontaktförbud

Kontaktförbud regleras i lagen (1988:688) om kontaktförbud. Barn kan skyddas genom ett kontaktförbud direkt, men de berörs i de flesta fall genom att någon av dess föräldrar omfattas av ett sådant. Kontaktförbud får enligt 1 § meddelas om det på grund av särskilda omständigheter finns risk för att den mot vilken förbudet avses gälla kommer att begå brott mot, förfölja eller på annat sätt allvarligt trakassera den som förbudet avses skydda. Vid bedömningen av om det finns en sådan risk ska det särskilt beaktas om den mot vilken förbudet avses gälla har begått brott mot någon persons liv, hälsa, frihet eller frid. Det finns flera olika former av kontaktförbud: ordinärt kontaktförbud, kontaktförbud avseende gemensam bostad, utvidgat kontaktförbud och särskilt utvidgat kontaktförbud. Utvidgat kontaktförbud och särskilt utvidgat kontaktförbud kan förenas med elektronisk övervakning.

Ett ordinärt kontaktförbud är inte begränsat till en viss plats eller tidpunkt utan utgör ett generellt förbud. Samtidigt tar förbudet endast sikte på aktivt kontaktsökande. Någon allmän inskränkning i rörelsefriheten är det därmed inte fråga om. Sådana kontakter som förbudet omfattar avser i första hand att söka upp eller på annat sätt kontakta den som förbudet avses skydda, t.ex. per brev, telefon eller via internet. Vidare kan förbudet omfatta att i trakasseringssyfte följa efter en annan person, t.ex. på vägen mellan den senares bostad och arbetsplats. I förarbetena har även nämnts som exempel att i

---

⁸ Prop. 2011/12:53 s. 13 ff.

omedelbar närhet av den som förbudet avses skydda göra obscena gester mot denna.⁹

För att kontaktförbud avseende gemensam bostad enligt 1 a § ska kunna meddelas måste vissa kvalificerande omständigheter föreligga. Enligt bestämmelsen får förbud meddelas om det på grund av särskilda omständigheter finns risk för att den mot vilken förbudet avses gälla kommer att begå brott mot en sammanboendes liv, hälsa, frihet eller frid. I första hand är det alltså brott mot person enligt 3, 4 och 6 kap. brottsbalken som är av relevans.¹⁰ Förbudet omfattar att uppehålla sig i bostaden.

Ett utvidgat kontaktförbud omfattar, utöver de kontakter ett ordinärt kontaktförbud tar sikte på, att uppehålla sig i närheten av en annan persons bostad eller arbetsplats eller annat ställe där den personen brukar vistas. Utvidgat kontaktförbud får meddelas endast om det kan antas att ett ordinärt kontaktförbud inte är tillräckligt. En sådan bedömning förutsätter normalt att ett ordinärt kontaktförbud har meddelats och erfarenheterna av det indikerar att det inte är tillräckligt. Det torde i och för sig inte krävas att den mot vilken förbudet avses gälla har blivit dömd för överträdelse av det ordinära kontaktförbudet. Om det redan från början kan bedömas att ett ordinärt förbud inte är tillräckligt, bör ingenting hindra att ett utvidgat förbud utfärdas direkt.¹¹ Om förbudspersonen har överträtt ett utvidgat kontaktförbud kan ett särskilt utvidgat kontaktförbud utfärdas, vilket bl.a. innebär att förbudsområdet kan göras ännu större.¹²

Sedan den 1 juli 2018 gäller även att ett utvidgat kontaktförbud ska förenas med villkor om elektronisk övervakning om en överträdelse av ett kontaktförbud har skett. Enligt motiven till lagändringen fanns det ur ett övergripande perspektiv skäl att skapa ett system som ger fler och bättre möjligheter att skapa ökad trygghet för förföljda, trakasserade och våldsutsatta personer. I förarbetena nämns den situationen att det vid tiden för villkorlig frigivning av en person som dömts för överträdelse av ett ordinärt kontaktförbud och våldsbrottslighet riktad mot sin före detta sambo kan finnas en betydande risk för att den dömda kommer att utsätta den före detta sambon för liknande brottslighet igen. I den situationen är det möjligt att utfärda ett utvidgat kontaktförbud, men polis och åklagare skulle behöva

⁹ Prop. 1987/88:137 s. 40.

¹⁰ Dahlgren, *Lagen om kontaktförbud och lagen om europeisk skyddsorder*, Zeteoverversion 1A.

¹¹ Prop. 1987/88:137 s. 42.

¹² Prop. 2002/03:70 s. 28.

avvakta en bevisad överträdelse av detta förbud för att ett särskilt utvidgat kontaktförbud med elektronisk övervakning skulle kunna meddelas. I det läget finns det enligt förarbetena goda skäl att kunna meddela ett kontaktförbud med elektronisk övervakning redan efter överträdelsen av det ordinära kontaktförbudet, eftersom situationen typiskt sett innebär allvarliga risker för brottsoffret.¹³

6.1.9 Barns ställning under förundersökning och rättegång

Målsägande

Den lagtekniska definitionen av målsägande är enligt 20 kap. 8 § fjärde stycket rättegångsbalken den mot vilken ett brott har blivit begånget, den som blivit förnärad av brottet eller den som lidit skada av det. Brottbeskrivningen i den aktuella straffbestämmelsen ger ofta anvisning om vem ett brott har begåtts mot. Det är mer oklart vad som avses med uttrycket förnärad av brott. Endast den som personligen blivit utsatt för ett brott och därigenom lidit skada av brottet kan anses vara målsägande. Den som lidit skada i samband med brottet blir inte målsägande. Ett flertal författare anser att man med ledning av läran om brottets skyddsintresse ska bestämma vem som är målsägande. Enligt denna lära är målsäganden bärare av det intresse den aktuella straffbestämmelsen ska skydda. Varken lagen, dess förarbeten eller de materiellrättsliga definitionerna ger emellertid en klar och tydlig bild om vem som är målsägande vid olika brottsituationer.¹⁴

Om någon har blivit dödad genom brott, har hans eller hennes efterlevande make, bröstarvinge, förälder eller syskon samma rätt som målsäganden att ange brottet eller föra talan om det enligt 20 kap. 13 § rättegångsbalken. Närstående har också i andra fall rätt att under vissa förutsättningar ta över en målsägandes rätt om denne skulle avlida.

Enligt 20 kap. 14 § rättegångsbalken gäller i brottmål, att om målsäganden är omyndig och brottet rör den omyndiges person, får den som har vårdnaden om honom ange brottet eller föra talan om det. Vidare stadgas i 11 kap. 1 § andra stycket rättegångsbalken beträffande tvistemål, att avseende talan på grund av skadegörande handling ska vad som föreskrivs i 20 kap. 14 § och 21 kap. 1 § första stycket

¹³ Prop. 2017/18:81 s. 12.

¹⁴ Fredriksson m.fl. (2012) *Brottsoffrens rättigheter i brottmålsprocessen*, s. 26 ff.

rättegångsbalken (den senare avseende misstänkt som är omyndig) äga motsvarande tillämpning.

Sedan år 2014 finns en bestämmelse i 20 § förundersökningskungörelsen som innebär att det i förundersökningsprotokollet ska antecknas om det funnits ett barn som har bevittnat brottet och i så fall var barnet har befunnit sig.¹⁵ Detta innebär dock inte att barnet per automatik betraktas som målsägande i den kommande processen.

Rätt till målsägandebitråde

När en förundersökning har inletts eller återupptagits ska ett särskilt biträde för målsäganden (målsägandebitråde) förordnas i vissa fall. Detta framgår av 1 § lagen (1988:609) om målsägandebitråde. Målsägandebitråde ska förordnas i mål om brott enligt 6 kap. brottsbalken, om det inte är uppenbart att målsäganden saknar behov av ett sådant biträde, brott enligt 3 eller 4 kap. brottsbalken, på vilket fängelse kan följa, eller enligt 8 kap. 5 eller 6 § brottsbalken eller försök, förberedelse eller stämpling till sådant brott, om det med hänsyn till målsägandens personliga relation till den misstänkte eller andra omständigheter kan antas att målsäganden har behov av ett sådant biträde, samt annat brott på vilket fängelse kan följa, om det med hänsyn till målsägandens personliga förhållanden och övriga omständigheter kan antas att målsäganden har ett särskilt starkt behov av ett sådant biträde. Till målsägandebitråde ska enligt 4 § lagen om målsägandebitråde förordnas en advokat, en biträdande jurist på advokatbyrå eller någon annan person som har avlagt de kunskapsprov som krävs för behörighet till domaranställning. Endast den som på grund av sina kunskaper och erfarenheter och även i övrigt är särskilt lämplig för uppdraget får förordnas.

Rätt till särskild företrädare för barn

När en förundersökning har inletts eller återupptagits i fråga om ett brott som kan leda till fängelse och har begåtts mot någon som är under 18 år, ska en särskild företrädare förordnas för barnet om en vårdnadshavare kan misstänkas för brottet, eller det kan befaras att

---

¹⁵ SFS 2014:324.

en vårdnadshavare på grund av sitt förhållande till den som kan misstänkas för brottet inte kommer att ta till vara barnets rätt (1 § lagen [1999:997] om särskild företrädare för barn). Om barnet har två vårdnadshavare som inte är gifta eller bor tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden och sådana omständigheter som anges i 1 § 1 eller 2 finns endast i fråga om en av dem, ska den andra vårdnadshavaren förordnas att ensam ta till vara barnets rätt under förundersökningen och i efterföljande rättegång (2 § lag om särskild företrädare för barn). Regleringen omfattar endast ärenden där brott har riktats mot barnet, och avser alltså inte situationer där barnet har bevittnat brott mot och av närstående.

Till särskild företrädare får en advokat, en biträdande jurist på advokatbyrå eller någon annan förordnas. Endast den får förordnas som på grund av sina kunskaper och erfarenheter samt personliga egenskaper är särskilt lämplig för uppdraget. De formella kraven för att kunna förordnas som särskild företrädare för barn är alltså desamma som för rättshjälpsbiträden och offentliga biträden. Därutöver ställs krav på särskild lämplighet när det gäller de personliga egenskaper som en sådan person bör besitta. Det måste, enligt doktrinen, ställas stora krav på förmågan att sätta sig in i barnets situation, att kommunicera med barnet och att vinna dess förtroende. Kraven gäller vidare förmågan att hantera känsliga situationer som kan innefatta komplexa intressekonflikter. Den som utses bör ha stor integritet, kunna vinna förtroende både hos personal på förskola och skola, tjänstemännen inom socialtjänsten, och – i möjligaste mån – hos vårdnadshavarna. I förarbetena betonas att den särskilda företrädaren måste stå fri i förhållande till polis- och åklagarmyndigheterna men också i förhållande till en vårdnadshavare som inte berörs av misstankarna om brott. Den som förordnas ska vidare ha erfarenheter av förundersökning och rättegång i brottmål. Företrädesvis bör personer som har erfarenhet av uppdrag som målsägandebiträde i ärenden av liknande karaktär och som har utfört de uppdragen på ett tillfredsställande sätt anlitas för uppdrag som särskild företrädare. Den erfarenhet som krävs innebär att det i de allra flesta fallen kommer att vara advokater som utses till särskild företrädare.¹⁶

---

¹⁶ Renfors och Sverne Arvill (2012) *Rättshjälpslagen – En kommentar*, Zeteoversion 3B.

Förhör med barn

Enligt 23 kap. 10 § sjätte stycket rättegångsbalken bör vårdnadshavaren vara närvarande vid förhör under förundersökning med den som är under 15 år, om det kan ske utan men för utredningen. För att förhör ska kunna hållas med ett barn under 15 år krävs i praktiken oftast att vårdnadshavaren medverkar till att förhöret kommer till stånd och att barnet kallas till förhöret genom vårdnadshavaren. Om ett barn har hörts under förundersökningen står det åklagaren fritt att åberopa barnet som vittne i den kommande rättegången. Om den åberopade bevisningen ska tillåtas avgörs dock av rätten. Reglerna i 36 kap. rättegångsbalken medger att var och en som inte är part i målet hörs som vittne under rättegången. Är vittnet ett barn under 15 år ska rätten enligt 36 kap. 4 § rättegångsbalken pröva om barnet med hänsyn till omständigheterna ska få höras som vittne. Rätten har vid sin prövning att ta hänsyn bl.a. till betydelsen av den omständighet som barnet ska vittna om och till det antagliga värdet av vittnesmålet. Rätten har även att ta hänsyn till om förhöret skulle inverka skadligt på eller i övrigt medföra olägenhet för barnet. I detta avseende är vårdnadshavarens uppfattning i frågan av vikt. Om ett barn har hörts under förundersökningen och förhöret har spelats in med hjälp av ljud- och bildupptagning kan rätten med stöd av 35 kap. 14 § första stycket 2 och tredje stycket rättegångsbalken besluta att det inspelade barnförhöret får spelas upp i rätten. För att värdet av detta bevis inte ska minska utöver vad som följer av att barnet inte hörs personligen i rätten är det nödvändigt att under förundersökningen ge försvaret tillfälle att ta del av förhöret och i något skede av förundersökningen få sina frågor ställda till barnet. Att spela upp barnförhöret i rätten kommer då inte i konflikt med den misstänktes rätt till en rättvis och offentlig rättegång enligt artikel 6 i Europakonventionen.¹⁷

---

¹⁷ Åklagarmyndigheten (2019) *Brott mot barn. Åklagarens barnhandbok*, s. 24 ff.

6.1.10 Stöd och skydd till barn enligt socialtjänstlagen

Allmänt

Den sociala barn- och ungdomsvården har genomgått stora förändringar sedan socialtjänstreformen trädde i kraft den 1 januari 1982. Av stor betydelse i detta sammanhang är Sveriges ratificering av barnkonventionen år 1990. Ett flertal ändringar i bl.a. SoL har främst syftat till att stärka barnets ställning och till att anpassa lagstiftningen till barnkonventionen. År 1997 infördes t.ex. bestämmelser som innebär att det vid åtgärder som rör barn, särskilt ska beaktas vad hänsynen till barnets bästa kräver och en bestämmelse om barns rätt att komma till tals. Även socialtjänstens ansvar för att ge stöd till barn som bevittnar brott har vid flera tillfällen förtydligats. Enligt 5 kap. 11 § SoL ska socialnämnden numera också, utöver att ge stöd till direkta brottsoffer, särskilt beakta att ett barn som bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående är offer för brott och ansvara för att barnet får det stöd och den hjälp som barnet behöver.

Andra myndigheters anmälningsskyldighet

Myndigheter vars verksamheter berör barn och unga samt andra myndigheter inom hälso- och sjukvården, annan rättspsykiatrisk undersökningsverksamhet, socialtjänsten, Kriminalvården, Polismyndigheten och Säkerhetspolisen har enligt 14 kap. 1 § SoL en skyldighet att genast anmäla till socialnämnden om de i sin verksamhet får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa. Samma skyldighet gäller enligt bestämmelsen även dem som är verksamma inom yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet och fullgör uppgifter som berör barn och unga eller annan sådan yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet inom hälso- och sjukvårdens eller socialtjänstens område. Exempel på sådana verksamheter kan vara hem för vård eller boende (HVB-hem) eller friskolor. Barnombudsmannens anmälningsskyldighet finns i 7 § lagen (1993:335) om Barnombudsman.

Skyldighet att utreda samt erbjuda stöd och skydd

11 kap. 1 § SoL stadgar att socialnämnden utan dröjsmål ska inleda utredning av vad som genom ansökan, anmälan eller på annat sätt har kommit till nämndens kännedom och som kan föranleda någon åtgärd av nämnden, en s.k. barnavårdsutredning. Enligt 11 kap. 2 § SoL ska en utredning av om socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd eller stöd bedrivas skyndsamt och vara slutförd senast inom fyra månader. Finns särskilda skäl får socialnämnden besluta att förlänga utredningen för viss tid. Vårdnadshavarnas samtycke behövs inte för nämndens barnavårdsutredning (11 kap. 1, 1 a och 2 §§ SoL). Av 1 kap. 2 § SoL framgår att vid åtgärder som rör barn ska barnets bästa särskilt beaktas. Vid beslut eller åtgärder som rör vård- eller behandlingsinsatser för barn ska vad som är bäst för barnet vara avgörande.

Om det finns en misstanke om brott mot ett barn enligt 3, 4 eller 6 kap. brottsbalken eller lagen (1982:316) med förbud mot könsstympling av kvinnor, bör en polisanmälan skyndsamt göras, såvida det inte strider mot barnets bästa.¹⁸ Om ett våldsutsatt barn eller barn som bevittnat våld behöver stöd och hjälp med anledning av våldet, akut eller på kort eller lång sikt, ska socialnämnden erbjuda barnet insatser med utgångspunkt i dess olika behov av skydd, råd och stöd samt vård och behandling (7 kap. 3 § SOSFS 2014:4¹⁹).

Vård enligt LVU ska beslutas om det på grund av fysisk eller psykisk misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas, enligt 2 § LVU. Det finns fyra olika placeringsformer enligt socialtjänstlagen som kan komma ifråga för barn. Dessa är HVB-hem, stödboende, familjehem och jourhem. Därutöver leder Statens institutionsstyrelse (SiS) verksamheten för de särskilda ungdomshemmen. HVB är ett hem inom socialtjänsten som tar emot enskilda för vård eller behandling i förening med ett boende. Stödboende är en verksamhet inom socialtjänsten som tar emot enskilda i åldern 16–20 år i ett eget boende med individanpassat stöd. Familjehem är ett enskilt hem som på uppdrag av socialnämnden tar emot barn för stadigvarande vård och fostran eller vuxna för vård

---

¹⁸ SOSFS 2014:6 *Socialstyrelsens allmänna råd om handläggning av ärenden som gäller barn och unga.*

¹⁹ SOSFS 2014:4 *Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer.*

och omvårdnad och vars verksamhet inte bedrivs yrkesmässigt. Jourhem är ett enskilt hem som tar emot barn för tillfällig vård och fostran.

Barns rätt till information och att komma till tals

När en åtgärd rör ett barn ska barnet få relevant information. Ett barn ska ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor som rör barnet. Om barnet inte framför sina åsikter, ska hans eller hennes inställning så långt det är möjligt klargöras på annat sätt. Barnets åsikter och inställning ska tillmätas betydelse i förhållande till hans eller hennes ålder och mognad (11 kap. 10 § SoL och barnkonventionen artikel 12). Barnets rätt att fritt uttrycka sina åsikter i alla frågor som rör barnet innebär enligt förarbetena till socialtjänstlagen att barnets inställning ska klargöras utan att barnet för den skull ställs inför svåra valsituationer. Behovet av att klargöra barnets inställning är särskilt stort i de fall då barnet är i behov av skydd. Ett barn kan framföra sina åsikter muntligt, skriftligt eller på annat sätt. Barn som har fyllt 15 år har rätt att själva föra sin talan i mål och ärenden enligt socialtjänstlagen. Barn som inte fyllt 15 år får höras i domstol om det kan vara till nytta för utredningen och barnet inte kan antas ta skada av att höras (11 kap. 10 § SoL).

Inom ramen för en barnavårdsutredning bör socialnämnden träffa barnet såväl med som utan vårdnadshavare för att genom samtal och observationer bilda sig en uppfattning om barnets situation. Barnet bör ges möjlighet att uttrycka sin åsikt både genom att svara på frågor och berätta fritt.²⁰

Skyldighet att samverka

Myndigheter har enligt 8 § förvaltningslagen (2017:900) en allmän skyldighet att samverka. Därutöver finns det en skyldighet för socialtjänsten, skolan och hälso- och sjukvården att samverka kring barn som far illa eller riskerar att fara illa. Socialnämnden har ett förstahandsansvar för att samverkan kommer till stånd. Bestämmelser om att kommunen tillsammans med landstinget ska upprätta en samordnad individuell plan, en s.k. SiP, när en enskild har behov av

---

²⁰ SOSFS 2014:6 *Socialstyrelsens allmänna råd om handläggning av ärenden som gäller barn och unga.*

insatser både från socialtjänsten och hälso- och sjukvården finns i 2 kap. 7 § SoL och 16 kap. 4 § hälso- och sjukvårdslagen. När det gäller ärenden som rör våldsutsatta och barn som har bevittnat våld ska socialnämnden samverka internt och externt för att samordna sina insatser så att de inte motverkar varandra. Om insatser ges till flera i en familj, ska samtliga insatser samordnas. Detta ska göras med beaktande av behovet av trygghet och säkerhet hos våldsutsatta och barn som bevittnat våld (3 kap. 9–10 §§ SOSFS 2014:4).

Skyddat boende

Insatsen skyddat boende är inte reglerad i socialtjänstlagen, men enligt 2 kap. 1 § och 4 kap. 1 § socialtjänstlagen ansvarar socialnämnden för att de som vistas i kommunen får det stöd och den hjälp som de behöver. Det framgår av förarbetena till socialtjänstlagen att socialnämnden ska kunna erbjuda ett skyddat boende till dem som har behov av detta.²¹ Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer²² innehåller föreskrifter om tillfälligt boende och allmänna råd om skyddat boende. Skyldigheten att erbjuda skyddat boende framgår även av såväl den s.k. Istanbulkonventionen som av det s.k. brottsofferdirektivet. I Istanbulkonventionens artikel 18 anges medlemsstaternas skyldighet att tillgodose särskilt utsatta personers särskilda behov, inbegripet när barn är brottsoffer, och att göra åtgärderna tillgängliga för dem. Enligt artikel 23 ska medlemsstaterna vidta nödvändiga lagstiftningsåtgärder eller andra åtgärder för att tillhandahålla lämpliga och lättillgängliga skyddade boenden i tillräckligt antal så att brottsoffren, särskilt kvinnor och deras barn ska vara trygga. Enligt brottsofferdirektivets artikel 9 ska medlemsstaterna som minimikrav tillhandahålla skyddat boende eller annat lämpligt tillfälligt boende för brottsoffer som behöver en säker plats på grund av en överhängande risk för sekundär eller upprepad viktimisering, hot eller vedergällning.

Socialnämnden ska vid behov kunna erbjuda en våldsutsatt person ett lämpligt, tillfälligt boende som motsvarar den våldsutsattas behov av skydd med utgångspunkt i den utredning och riskbedömning som socialnämnden ska göra (se 5 kap. 1 § och 7 kap. 2 § SOSFS

---

²¹ Prop. 2006/07:38 s. 44.

²² SOSFS 2014:4.

2014:4). Det boende som erbjuds den våldsutsatta bör vara lämpligt för eventuellt medföljande barn oavsett ålder och kön. Om det skyddade boendet tar emot barn, bör det i boendet finnas personal med kunskaper om barns behov (allmänna råd till 7 kap. 2 § SOSFS 2014:4). Socialstyrelsen har konstaterat att tonåriga pojkar har ett sämre skydd eftersom de inte tas emot i alla skyddade boenden.²³

Regleringen av skyddat boende har nyligen utretts med hänsyn till barns ställning i sådana boenden. I betänkandet *Ett fönster av möjligheter*²⁴ läggs en rad förslag som syftar till att stärka barnrättsperspektivet i skyddat boende. Betänkandet bereds för närvarande hos Socialdepartementet.

6.2 Uppmaning att begå självmord

6.2.1 Inledning

Att skada sig själv är inte något brott, och självmord eller självmordsförsök är således inte heller ett brott. Att uppmana någon att ta livet av sig kan därmed inte utgöra straffbar anstiftan av eller medhjälp till självmord, så länge det är fråga om just ett självmord och inte ett mord. Det finns i svensk rätt inte något särskilt brott som direkt tar sikte på att uppmana någon att begå självmord. Under vissa omständigheter skulle vissa av brottsbalkens bestämmelser om brott mot person samt brott mot frihet och frid, åtminstone teoretiskt, kunna aktualiseras.

6.2.2 Mord och dråp

Den som berövar annan livet döms enligt 3 kap. 1 § brottsbalken för mord till fängelse på viss tid, lägst tio och högst arton år, eller, om omständigheterna är försvårade, på livstid. Är brott med hänsyn till de omständigheter som föranlett gärningen eller annars att anse som mindre grovt, dömes för dråp till fängelse, lägst sex och högst tio år enligt 2 § samma kapitel.

Brotten mord och dråp avser alltså att någon berövar annan livet, vilket utesluter brott mot den egna personen. För att någon ska vara

---

²³ Socialstyrelsen (2016) *Kvalitet i skyddade boenden*, s. 38.

²⁴ SOU 2017:112.

ansvarig för en annan persons död, när denne själv har utfört gärningen, krävs att den som tagit livet av sig har pressats till detta utan att själv ha haft viljan att utföra gärningen. Det måste då krävas att gärningsmannen utöver själva uppmaningen genom någon fysisk åtgärd tagit del i dödandet. Denne måste också ha haft uppsåt till såväl uppmaningen och handlingen som den dödliga utgången.

6.2.3 Olaga tvång

Den som genom misshandel eller annars med våld eller genom hot om brottslig gärning tvingar någon att göra, tåla eller underlåta något döms enligt 4 kap. 4 § brottsbalken för olaga tvång till böter eller fängelse i högst två år. Om någon med sådan verkan utövar tvång genom hot att åtala eller ange någon annan för brott eller att lämna menligt meddelande om någon annan, döms också för olaga tvång, om tvånget är otillbörligt.

En förutsättning för tillämpning av bestämmelserna är att tvånget har lett till resultat och att detta omfattats av gärningsmannens uppsåt. Om våldet eller hotet inte har lett till något resultat kan straff för ett fullbordat brott inte komma i fråga. Det resultat som förutsätts i bestämmelsen om olaga tvång är att offret har förmåtts att "göra, tåla eller underlåta något". Med detta avses såväl de fall då den tvungne – på grund av s.k. relativt tvång – själv gjort eller underlåtit något som de fall då offret – på grund av s.k. absolut tvång – inte har haft något annat val än att tåla något.²⁵ Straffbestämmelsen skulle kunna vara tillämplig i de fall den som uppmanas inte alls har en önskan att ta livet av sig. Det skulle då kunna vara fråga om att gärningsmannen t.ex. genom hot om brottslig gärning eller hot om att sprida viss ofördelaktig information om målsäganden tvingat honom eller henne att begå självmord.

6.2.4 Ofredande

Som nämnts under avsnitt 6.1.3 ändrades bestämmelsen om ofredande i 4 kap. 7 § brottsbalken den 1 januari 2018. Straffbestämmelsen stadgar att den som fysiskt antastar någon annan eller utsätter någon annan för störande kontakter eller annat hänsynslöst agerande

---

²⁵ Bäcklund m.fl., *Kommentar till brottsbalken* (Zeteo 2018-04-25).

döms, om gärningen är ägnad att kränka den utsattes frid på ett kännbart sätt, för ofredande till böter eller fängelse i högst ett år. I samband med att tillämpningsområdet för ofredandebrottet utvidgades gjordes i motiven (prop. 2016/17:222) en del uttalanden av intresse.

Bl.a. uttalades i förarbetena till lagändringen att innehållet i enstaka yttranden i begränsad utsträckning bör kunna ge uttryck för ett sådant hänsynslöst agerande som är straffbart som ofredande under förutsättning att gärningen också är ägnad att kränka någons frid på ett kännbart sätt. Det bör förutom lämnande av falska dödsbud till exempel kunna utgöra ett hänsynslöst agerande att framföra yttranden som – utan att utgöra hot om brottslig gärning – ifrågasätter någons människovärde, rätt till liv och till sin trygghet eller på annat sätt ger uttryck för hat mot någon. Exempel på sådana yttranden kan vara att med emfas uppmana någon att ta livet av sig. För att ett hänsynslöst yttrande ska vara straffbart krävs att gärningen är ägnad att kränka den utsattes frid på ett kännbart sätt. Så kan vara fallet om yttrandet riktar sig mot en särskilt sårbar person – t.ex. en person som är utsatt för trakasserier och mobbning – eller till någon som befinner sig i en beroendeställning, t.ex. ett barn till den som gör uttalandet. Även sammanhanget där yttrandet sker är enligt motiven av betydelse. Yttranden som uttalas inom ramen för en hetsig ordväxling bör normalt inte omfattas av straffansvar medan uttalanden som sker opåkallat och överraskande i större utsträckning kan vara ägnade att vara fridskränkande. Även den omständigheten att ett yttrande sker på ett forum som många människor har tillgång till bör kunna vara av betydelse.²⁶

Huruvida uppmaning till självmord kan anses utgöra ofredande enligt den nya straffbestämmelsen i någon betydande omfattning kommer att bli upp till rättstillämpningen. Lagstiftningen är alltså relativt ny, och det kommer att dröja innan någon tydlig praxis kan utvecklas på området.

6.2.5 Vållande till annans död m.m.

Enligt 3 kap. 7 § brottsbalken döms den som av oaktsamhet orsakar annans död, för vållande till annans död till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter. Den som av oaktsamhet orsakar

---

²⁶ Prop. 2016/17:222 s. 62 f.

annan person sådan kroppsskada eller sjukdom som inte är ringa, döms för vållande till kroppsskada eller sjukdom till böter eller fängelse i högst sex månader enligt 8 § samma kapitel. Ansvar för vållande till annans död förutsätter att gärningspersonen har orsakat den dödliga utgången och att han eller hon har orsakat denna genom oaktsamhet. Detta innebär inte att han eller hon för att kunna fällas till ansvar själv måste ha tillfogat den dödande skadan. Straffansvaret för honom eller henne kan uppstå genom en tidigare handling eller underlåtelse. Motvarande resonemang gäller för vållande till kroppsskada.²⁷ I teorin skulle en uppmaning till självmord eller annan psykisk påverkan som leder till ett självmord eller ett självmordsförsök kunna medföra ansvar för något av dessa brott. Det skulle i vart fall kunna bli fallet vid en kriminalisering av sådana uppmaningar. Ett djupare resonemang om detta förs under avsnitt 10.3.8.

6.2.6 Dödshjälp/eutanasi och assisterat självmord

Dödshjälp, eller eutanasi, innebär att någon, ofta en läkare, avsiktligt avslutar en persons eller patients liv på dennes begäran. Enligt svensk lag är eutanasi eller aktiv dödshjälp förbjuden. Den som berövar en annan människa livet gör sig skyldig till mord eller dråp, även om det sker på den dödades begäran. Regeringen konstaterade i kommittédirektivet till utredningen om vård i livets slutskede år 1997 att läkares uppgift är att värna liv. Om dödshjälp skulle legaliseras skulle det kunna leda till att människors tillit till hälso- och sjukvården och dess personal hotades. En legalisering av dödshjälp skulle också ge skrämmande signaler till de som vill leva trots svår sjukdom. Om dödshjälp skulle tillåtas skulle, enligt regeringen, ett visst antal människor kunna komma att få dödshjälp trots att de inte uttryckligen begärt det. Därtill kommer att många skulle kunna känna oro för att dödshjälp tillgrips på ett otillbörligt sätt. Regeringen begränsade därför kommitténs uppdrag till att inte omfatta frågan om dödshjälp, som inte har blivit föremål för någon utredning senare heller.²⁸

Att hjälpa någon att begå självmord, genom passiv dödshjälp eller läkarassisterat självmord, är inte kriminaliserat. Passiv dödshjälp prakt-

---

²⁷ Bäcklund m.fl., *Kommentar till brottsbalken* (Zeteo 2018-04-25).

²⁸ Dir. 1997:147.

iseras inom svensk sjukvård och innebär avbrytande av livsuppehållande behandling. Om denna form av dödshjälp övergår i läkarassisterat självmord, genom att en läkare skriver ut medicin som patienten själv tar, kan läkaren förlora sin legitimation men riskerar inte åtal för brott. Om en person utan förskrivningsrätt överlåter medicin till en annan person, oavsett om denne använder medicinen för att begå självmord, kan personen straffas för att obehörigen ha överlåtit receptbelagd medicin, vilket är reserverat för vissa yrkesgrupper.²⁹

---

²⁹ Vahlne Westerhäll (2014) *Suicidnärhet*, s. 14.

7 Lägesgenomgång i Sverige

7.1 Om kapitlet

Utredningens primära uppgift är att se över frågorna om kriminalisering av att låta barn bevittna våld eller andra brott mellan närstående samt uppmaning till självmord. I sitt arbete har utredningen utforskat hur samhället arbetar med barn som bevittnar våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående samt arbetet med frågor som har med självmord att göra, för att skaffa sig en bild av läget i dag. Detta kan enligt utredningens uppfattning ge en bredare förståelse av behovet av kriminalisering och eventuella ytterligare reformer i anslutning till sådan lagstiftning. Det ger också en bild av hur vi som samhälle hittills har betraktat dessa frågeställningar, genom de prioriteringar som gjorts och hur utsatta grupper behandlas.

7.2 Barn som bevittnar våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående

7.2.1 Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten

Allmänt

Polismyndigheten är sedan sin omorganisation den 1 januari 2015 en myndighet som består av sju polisregioner. Polisregionerna har helhetsansvar för polisverksamheten inom ett angivet geografiskt område. Ansvaret omfattar bland annat utredningsverksamhet, brottsförebyggande verksamhet och service. Polisens Nationella Operativa Avdelning, Noa, ska inrikta och leda polisverksamheten nationellt och internationellt samt stödja polisregionerna i olika typer av verksamheter. Noa har ett antal utvecklingscentrum som är placerade i de olika polisregionerna. Centren ansvarar för olika ämnesområden.

Utvecklingscentrum Väst (UC Väst) arbetar bl.a. med våld i nära relation och sexualbrott, medan brott mot barn och unga samt hedersrelaterade brott ligger hos Utvecklingscentrum Mitt (UC Mitt).

Åklagarmyndighetens utvecklingscentrum finns på tre platser i landet, i Stockholm, Göteborg och Malmö. Deras uppgift är att bedriva metod- och rättsutveckling inom olika brottsområden och svara för den samlade kunskapen inom sina ansvarsområden. Våld mot närstående och brott mot barn hanteras av Utvecklingscentrum Göteborg.

Ett utvecklat bästa arbetssätt

Dåvarande Rikspolisstyrelsen genomförde i samarbete med Åklagarmyndighetens Utvecklingscentrum Göteborg ett projekt under tiden 2010–2013 för metodutveckling av handläggningen av vålds- och sexualbrott i nära relation och mot barn. Ett utprovat arbetssätt sammanställdes i en promemoria över *Ett bästa arbetssätt*. Syftet med projektet var att korta handläggningstiderna och höja kvaliteten i bevis-säkringen. En revidering av metodstödet har genomförts och detta heter numera *Ett utvecklat bästa arbetssätt*. För att nå målen krävs enligt polisens uppföljning en organisation av arbetet hos både åklagare och polis som bygger på gemensamma prioriteringar, kontinuitet och ett tätt samarbete.

Kortfattat kan arbetsmetoden beskrivas enligt följande. Handläggningen av relationsvåldsärenden ska ske snabbt och handläggningstiden ska inte överskrida sex månader. Handläggningstiden i barnärenden ska inte överstiga lagstadgade tre månader. Åklagarinträde ska ske skyndsamt. Tiden från anmälningstillfället till åklagarinträdet bör inte överskrida 48 timmar. Personella och reella tvångsmedel ska regelmässigt övervägas. Framställan om särskild företrädare för barn alternativt företrädare enligt 2 § lagen om särskild företrädare för barn och målsägandebiträde ska göras skyndsamt och i direkt anslutning till att första förhöret med barnet ska hållas. I de fall där en av vårdnadshavarna ska förordnas att ensam företräda barnet enligt 2 § lagen om särskild företrädare för barn är det nödvändigt att samtidigt göra framställan om målsägandebiträde för barnet. Preliminär gärningsbeskrivning med bevisuppgift bör upprättas av åklagare och användas av åklagare och polis under förundersökning i mer omfattande och komplicerande ärenden. Ett första barnförhör bör hållas

skyndsamt och senast inom 14 dagar från anmälningstillfället. Åklagare bör och särskild företrädare/målsägandebiträde ska vara med vid barnförhören (medhörning). Målsägandebiträde och särskild företrädare ska alltid ges tillfälle att vara med vid fortsatta förhör med sin klient. Som regel ska en försvarare inte vara närvarande vid det första barnförhöret. Inför det förhör som försvararen bereds möjlighet att närvara vid bör denne ha fått möjlighet att ta del av tidigare hållna förhör. Försvararen ska beredas tillfälle att följa barnförhören via medhörning samt få frågor ställda till barnet genom förhørsledaren.¹

Förhör med barn

Under hösten 2018 färdigställdes en ny handledning om förhör med barn samt vuxna som har en osynlig funktionsnedsättning. Handledningen är gemensam för polis och åklagare och har tagits fram av myndigheternas respektive utvecklingscentrum gemensamt. Framtagandet av den nya handledningen har sin bakgrund i en intern tillsyn vid Åklagarmyndigheten under åren 2015–2016, som konstaterade att vissa brister var vanligt förekommande vid videodokumenterade målsägandeförhör med barn i förundersökningar som inte lett till åtal. En stor andel av förhören var långa i förhållande till barnens ålder och utveckling, förhørsledarna var i vissa fall alltför manualstyrda och inte tillräckligt lyhörda gentemot barnet. Det förekom att förhørsledaren avbröt barnet för att redogöra för grundreglerna när barnet redan börjat berätta om det förhöret skulle avse. Vidare var åklagarnärvaron vid de granskade förhören generellt låg. En annan slutsats som drogs i granskningen var att man borde ha övervägt att ställa en sluten eller ledande fråga i försök att föra förhöret framåt i de ärenden där man misslyckades med att närma sig de omständigheter som gjort att misstanke om brott uppkommit. Särskilt påtagliga blev problemen när det var fråga om de yngre barnen (cirka tre till sju år). Handledningen innehåller riktlinjer och råd avseende både planering och genomförande av förhör. Där behandlas allt från miljön i väntrummet och användning av hjälpmedel vid förhöret, till stöd vid utformning av ålderanpassade frågor. Målsättningen är enligt handledningens förord att de råd och tips som lämnas i handledningen på området

---

¹ Åklagarmyndigheten och Polismyndigheten (2018) *Promemoria över "Ett utvecklat bästa arbets sätt" för utredning av brott mot barn, våld i nära relation och sexualbrott mot vuxna*, s. 2 ff.

förhör med barn så långt möjligt ska vara väl förankrade i forskning eller beprövad erfarenhet i form av att dessa är erkänt goda arbetssätt och praktiskt tillämpas i Sverige eller utomlands.²

Särskilt om Polismyndighetens arbete med relations- och barnärenden

Polismyndigheten har numera en organisation där det finns brott i nära relationsgrupper/sektioner på polisområdesnivå eller en motsvarande enhet som samarbetar med åklagarkammarens relationsvåldsåklagare. Polisens metodstöd för våld i nära relation är för närvarande under omarbetning. I det nya metodstödet har brott mot barn tagits bort, men de viktigaste delarna att känna till som berör barn som bevitnar brott finns med.

Under ledning av UC Mitt pågår i dagsläget ett införandeprojekt med anledning av att barnkonventionen blir svensk lag år 2020. Projektet pågår mellan den 1 januari 2019 och den 31 december 2020 och har tre faser: förberedelsefas, införandefas och utvärderingsfas. Under förberedelsefasen ska arbetsgrupper i myndigheten först fastställa Polismyndighetens barnrättsarbete samt vilka artiklar i barnkonventionen som har bäring på den polisiära verksamheten. Därefter ska en arbetsgrupp ta fram underlag för barnkonsekvensanalyser och barnchecklistor. Slutligen ska arbetsgruppen ta fram stöd och vägledning för bedömning av barnets bästa i operativa situationer. I de senare faserna ska resultaten implementeras, bl.a. genom information och utbildning, samt utvärderas.³

Det finns flera olika utbildningar för personal i Polismyndigheten som ska arbeta med barnärenden, bl.a. grundläggande utbildning för handläggning av barn- och ungdomsärenden samt utbildning i att hålla barnförhör. Utbildningarna hålls både av Polismyndigheten själv⁴ och vid Uppsala Universitet på uppdrag av Polismyndigheten.⁵

---

² Åklagarmyndigheten och Polismyndigheten (2018) *Förhör med barn. Förhör med vuxna som har osynliga funktionsnedsättningar – handledning för polis och åklagare vid planering och genomförande.*

³ Projektplan och internt informationsmaterial från NOA, UC Mitt.

⁴ Polismyndigheten, kursplan dnr A853.323/2016 och fortbildningsplan dnr A006.422/2018.

⁵ Uppsala Universitet, kursplan, kurskod 8PD007.

Särskilt om Åklagarmyndighetens arbete med relations- och barnärenden

Åklagarmyndigheten har en handbok för handläggning av brott i nära relation, som togs fram år 2006 och reviderades år 2017. Barn som bevittnar våld behandlas i ett eget avsnitt. Där anges att det finns ett uppenbart intresse att skydda barn som bevittnar våld som begås av en förälder mot en annan. Då barn är vittnen till övergrepp från en förälder mot en annan, och sålunda inte är brottsoffer i straffrättslig mening, beaktas deras skyddsbehov i stället genom den särskilda straffskärpningsgrund i 29 kap. 2 § 8 brottsbalken som medger straffskärpning om ett brott varit ägnat att allvarligt skada tryggheten och tilliten hos ett barn i dess förhållande till en närstående person. Möjligheten att beakta barnperspektivet vid straffmätningen och barnets rätt till ersättning för att ha bevittnat brott i en nära relation kräver, enligt handboken, att förundersökningen innehåller en god dokumentation om att barn varit närvarande vid brottet och några enkla uppgifter om vad som hänt. Enligt 20 § förundersökningskungörelsen ska uppgift om att det funnits ett barn som har bevittnat brottet och i så fall var barnet har befunnit sig antecknas i förundersökningsprotokollet. Dokumentationen bör enligt handboken lämpligen ske genom att ingripande polis i sin avrapporteringspromemoria anger att barn varit närvarande vid brottet och att polisen ställt några korta frågor till barnet, t.ex. "Vad heter du? Vad är det som har hänt? Har någon gjort dig illa? Kan jag hjälpa dig med något?" Svaren på dessa korta frågor dokumenteras därefter lämpligen i promemorian. Det framhålls att något formellt förhör med barnet inte ska hållas i detta skede.⁶

Åklagaren bör, enligt handboken, se till att barnets uppgifter blir processmaterial vid kommande rättegång, t.ex. genom att åberopa rapporterade polis som vittne. Det är också möjligt att ställa frågor både till målsäganden och misstänkt om barn vistas i hemmet, hur gamla dessa barn är och var de befunnit sig vid de aktuella brottstillfällena. Det är viktigt att uppgifterna om att barn bevittnat brott mot närstående antecknas i domen för att brottskadeersättning till barnet ska kunna utgå. Det är en fördel att åklagaren redan i gärningspåståendet anger om någon särskild straffskärpningsgrund, t.ex. den

---

⁶ Åklagarmyndigheten (2017) *Handbok för handläggning av brott i nära relation*, s. 25 f.

som rör barn, är aktuell.⁷ Åklagarmyndighetens handbok om brott mot barn reviderades i början av år 2019.⁸

Barnahus

Barnahus är samlingsnamnet på verksamheter där polis, åklagare, socialtjänst samt hälso- och sjukvård samverkar i gemensamma lokaler i utredningsprocessen vid misstanke om vålds- eller sexualbrott mot barn. År 2008 fick dåvarande Rikspolisstyrelsen i samverkan med Åklagarmyndigheten, Socialstyrelsen och Rättsmedicinalverket i uppdrag av regeringen att ta fram nationella riktlinjer för samverkan i utredningar vid misstanke om brott mot barn. År 2009 redovisade berörda myndigheter de gemensamt framtagna nationella riktlinjerna och kriterier för vad som ska känneteckna ett barnahus. Målet för samverkan är att tillförsäkra barnen rättstrygghet, gott bemötande, stöd och skydd samt vid behov kris- och behandlingsinsatser. Vidare eftersträvas att de underlag som ligger till grund för såväl rättsprocessen som bedömningar av behov om fortsatta insatser, förbättras. Barnahus finns på flera platser i landet, men inte överallt. I dagsläget finns över 30 verksamheter, jämfört med sex verksamheter år 2006.

Barnahusverksamheterna har varit föremål för ett antal studier bl.a. Barnahus – försöksverksamhet med samverkan under gemensamt tak vid misstanke om brott mot barn (Socialstyrelsen m.fl. 2008), Barnahusutredningen (Juridiska institutionen vid Stockholms universitet, 2010) och Inuti ett barnahus (Rädda Barnen, 2013). Enligt resultaten av dessa studier är barnahus ett steg i rätt riktning för att tillförsäkra att barn som har utsatts för brott får ett gott bemötande. Variationerna har dock visat sig vara stora mellan olika barnahus när det gäller hur verksamheten bedrivs, vilket stöd som ges till barnen, lagföringsandelen m.m.

I januari 2018 gav regeringen Barnafrid, Nationellt centrum för kunskap om våld mot barn vid Linköpings universitet, i uppdrag att utvärdera barnahusverksamheterna i Sverige. Uppdraget om utvärdering av barnahusverksamheterna syftade till att synliggöra aktuella behov och därigenom främja att brottsutsatta barn får ett likvärdigt

---

⁷ A.a., s. 25 f.

⁸ Åklagarmyndigheten (2019) *Brott mot barn. Åklagarens barnhandbok*.

bemötande, stöd och skydd oavsett bostadsort.⁹ Utvärderingen redovisades till regeringen den 31 mars 2019. Inom ramen för utvärderingen besöktes 32 barnahus under september 2018–februari 2019. Eftersom barnhusen saknar heltäckande statistik för sina verksamheter baseras utvärderingens resultat på egenrapporterad praxis. Därtill inkom barnhusen med skriftligt material (aktuella samverkansavtal, lokala riktlinjer och rutiner, verksamhetsberättelser, informationsmaterial med mera) och ledamöter i styrgrupper eller motsvarande ombads besvara en enkät med frågor om det egna barnhuset. I utvärderingen konstateras att det finns många välfungerande barnahus men att det förekommer regionala skillnader i barnhusens organisation och verksamhet. I 68 kommuner, främst i norra Sverige, Jämtland, Halland och de sydöstra delarna av Sverige, saknas barnhusverksamhet. De främsta brister som lyfts fram av de intervjuade gäller otydligheter i de nationella riktlinjerna (t.ex. sekretess och den särskilda företrädarens kompetens och roll) samt tillgång till rättsmedicinsk, barnmedicinsk och barn- och ungdomspsykiatrisk kompetens. Det efterfrågas nationell styrning, översikt av de nationella riktlinjerna i samråd med alla barnhusens samverkansparter, statistik och certifiering av barnhusen. Det finns även behov av att se över målgruppsdefinitionen och att alla barnahus arbetar utifrån dessa. Barnafrid fann brister särskilt då det gällde barn som bevittnat våld, internetbrott och i vissa fall hedersrelaterat våld. Ur ett barnperspektiv medför enligt Barnafrids utvärdering de konstaterade regionala skillnaderna en risk för ett icke likvärdigt bemötande, stöd och skydd. Detta kan yttra sig i form av olikheter bland annat gällande definition av målgrupper för barnhusen, krisstöd och bedömning av vårdbehov, tillgång till barnmedicinsk och barn- och ungdomspsykiatrisk vård, möjlighet att erbjuda frivilliga hälsokontroller samt att tillgodose syskons behov av stöd och behandling. Läget ter sig problematiskt för åldersgruppen 15–18 år, som nödvändigtvis inte kommer i kontakt med barnahus. Sammanfattningsvis konstaterar utvärderingen att det sedan år 2013 har tillkommit ytterligare ett antal barnahus samtidigt som de grundläggande problemen som belysts i de tidigare utredningarna kvarstår. Det skulle behövas en enhetlig nationell styrning som slår fast att barn som misstänks vara utsatta för brott ska utredas i en barnvänlig miljö där berörda myn-

---

⁹ Regeringsbeslut S2018/00212/FST (delvis).

digheter samlas och samverkar under ett tak, och där brottsutredning, skydd, samt fysisk och psykisk hälsa beaktas. Vidare saknas enligt utvärderingen en nationell samordning av verksamheten i barnahus. Befintlig sekretesslagstiftning försvårar samverkan och gör det svårt för barnhusen att leva upp till de nationella kriterierna. Lagstiftningen förhindrar även gemensam statistikföring och försvårar därmed uppföljning och planering av verksamheten i barnahus enligt utvärderingens slutsats.¹⁰

Utredningen har under sitt arbete besökt Barnahus Stockholm, Barnahus Göteborg, Barnahus Linköping och Barnahus Uppsala.

Islandsprojektet

Islandsprojektet är ett pilotprojekt i Västra Götalandsregionen med målet att utveckla ett konkret och effektivt samarbete/samverkan mellan polis, åklagare, socialtjänst, socialjour samt hälso- och sjukvård under handläggning och uppföljning av akuta våldshändelser i familjer med barn utifrån ett barnrättsperspektiv. Förebilden finns, som namnet antyder, på Island. I samarbetet ingår Polisens Utvecklingscentrum Väst, Polisen i Storgöteborg, Åklagarmyndighetens Utvecklingscentrum Göteborg, Göteborgs åklagarkammare, Stadsdelsförvaltningen i Askim/Frölunda/Högsbo, Stadsdelsförvaltningen i Västra Göteborg, Socialjouren i Göteborg, Social resursförvaltning i Göteborgs stad, Drottning Silvias Barnsjukhus, Frölunda vårdcentral, Kungshöjds jourcentral, Barn- och ungdomspsykiatri i Frölunda, Barn- och ungdomsmedicin i Frölunda, Barnskyddsteamet Västra Götaland, Barnhuset i Göteborg och Rättsmedicinalverket i Västra Götaland. Det operativa arbetet inleddes den 1 januari 2017.

Konkreta mål för samverkan är bl.a. att förbättra kopplingar/överlämningar och tidsmässigt effektivisera för att eliminera onödig väntan för de drabbade. Målgruppen för pilotprojektet är våldsutsatta vuxna och barn, barn som bevittnat/upplevt våld samt våldsutövare i stadsdelarna Askim/Frölunda/Högsbo samt västra Göteborg, i Göteborgs stad. Utvärdering av pilotprojektet kommer ske under 2018–2019.¹¹

---

¹⁰ Barnafriid (2019) *Slutrapport utvärdering av barnahus*, s. 5.

¹¹ <http://www.valdinararelationer.se/vkv/utvecklingsprojekt/islandsprojektet/>

Vid uttryckningar med anledning av våld i familjer med barn underlättar polisen socialtjänsten/socialjouren som ansluter vid uttryckningsplatsen. Socialtjänst/socialjour håller kris- och informationssamtal med närvarande barn och eventuellt utsatta vuxna och förklarar enligt en manual vad som kommer att hända om det ska upprättas en polisanmälan. Polisen undersöker om ett målsägandebiträde ska förordnas och det hör till manualen att upprätta anmälan även med barn som har bevittnat våld som målsägande. En bedömning görs av vårdbehov och andra akuta insatser, och transport till sjukvården ombesörjs av socialtjänst eller socialjour och polisen. Personal från socialtjänsten som är på plats i samband med ingripandet informerar om vikten av att snabbt dokumentera skador hos sjukvården. Polisen arbetar parallellt med förhör och påbörjar sin utredning. Efter uttryckningen ges feedback till de poliser som har varit på plats, för att ytterligare förbättra arbetet.

Efter den akuta fasen sker samordning av utredning och andra insatser och alla som därefter är involverade är medvetna om att ärendet tillhör Islandsprojektet. Utredningsinsatser som rör barn sker alltid på Barnahus. I projektet ingår att erbjuda stödinsatser och behandling för såväl utsatta som våldsutövare. De senare slussas vidare till exempelvis Kriscentrum för män, och projektet diskuterar löpande hur arbetet med motivering av våldsutövare ska bli bättre.¹²

Vid slutet av år 2017 hade polisen gjort 16 uttryckningar och startat 18 brottsutredningar inom ramen för projektet. Sex barn var målsägande. Socialtjänsten hade öppnat 17 ärenden och 14 barnavårdsutredningar. Endast vid ett tillfälle underlät polisen att kontakta socialjouren vid uttryckning, vilket skedde av förbiseende. Ledningscentralen har inte haft en så aktiv roll som var tänkt, vilket enligt projektgruppen är ett utvecklingsområde. Personal som har arbetat med ärendena har i övrigt mycket positiva erfarenheter av samarbetet mellan de olika myndigheterna. Polisens dokumentation har blivit bättre framför allt när det gäller barnens inblandning i våldet och av skador på målsägande, vilket enligt åklagarna i många fall har lett till att bevisläget ser bättre ut i ärendena.¹³

---

¹² Västra Götalandsregionens kompetenscentrum om våld i nära relationer – VKV (2016/2018). *Islandsprojektet. Projektplan.*

¹³ Uppgifter presenterade vid seminarium om Islandsprojektet i Göteborg den 5 december 2017.

7.2.2 Brottsoffermyndigheten

Brottsoffermyndigheten har bl.a. ansvar för att betala ut brotts-skadeersättning. Barn som upplever våld eller hot mellan närstående har under vissa förutsättningar rätt att få brottskadeersättning. Som huvudregel krävs en fällande dom i brottmålet och ansökan om brottskadeersättning görs efter domstolsprövningen. Ersättning till barn som bevittnat ett brott som varit ägnat att skada tryggheten och tilliten i förhållande till en närstående har kunnat lämnas sedan år 2006. Antalet årligen inkomna ansökningar har sedan dess varierat mellan 222 och 351. Andelen bifall har ökat från en nivå på drygt 40 procent år 2007 till att sedan år 2011 stabiliseras vid en nivå kring 70 procent. Den ersättning som i genomsnitt betalats ut har varierat mellan 6 750 kronor och 8 600 kronor.

Under år 2017 inkom 340 ansökningar om ersättning till bevittnande barn till Brottsoffermyndigheten. 86 procent av barnen var vid ansökningstillfället under 15 år och 14 procent över 15 år. 302 ärenden avgjordes under år 2017, varav några inkom året innan. Av dessa avslogs 88 ansökningar efter prövning i sak, medan två ansökningar avvisades/avskrevs på formella grunder. Resterande 212 ansökningar bifölls med en total ersättning på 1 605 000 kronor. De enskilda ersättningarna låg på mellan 5 000 kronor och 50 000 kronor. En av de vanligaste grunderna för avslag, i de fall brott har konstaterats, är att det i brottsutredningen inte framgått att barnet sett eller hört brottet. Det finns enligt Brottsoffermyndigheten goda skäl att anta att antalet barn som bevittnat brott mellan närstående är högre än antalet barn som ansöker om och därigenom har möjlighet att få ersättning.¹⁴

Under år 2018 inkom 276 ansökningar om ersättning till bevittnande barn och avgjordes 238 ärenden, varav några inkom under föregående år. Av dessa avslogs 76 efter prövning i sak medan åtta ansökningar avvisades/avskrevs på formella grunder. För de 154 ansökningar som bifölls betalades en total ersättning på 1 080 000 kronor ut. De enskilda ersättningarna under året låg på mellan 5 000 kronor och 50 000 kronor. Den genomsnittliga ersättningen per bifallen ansökan var 7 013 kronor. Under år 2018 minskade antalet inkomna ansökningar med 64 ärenden (19 procent) jämfört med året innan och antalet avgjorda ärenden minskade med 63 (21 procent). Brottsoffermyndig-

---

¹⁴ Brottsoffermyndigheten (2018) *Årsredovisning 2017*, s. 13.

heten noterar i sin årsredovisning att barns rättsliga ställning och ersättning till bevittnande barn var ett fokusområde i myndighetens arbete under år 2017, medan myndighetens utåtriktade arbete år 2018 var inriktat på även andra grupper. Siffrorna ger enligt Brottsoffermyndigheten en indikation på att antalet ansökningar i hög grad påverkas av att information om barns rätt till ersättning får en bred spridning bland allmänheten. Det finns alltså ett fortsatt stort behov av att säkerställa att informationen om möjligheten till ersättning når barnen genom praktiker och att sprida kunskap om rätten till ersättning för barn som bevittnar brott mellan närstående. När det gäller den genomsnittliga storleken på ersättningen har den aldrig nått upp till den nivå på 10 000 kronor som regeringen förutspådde vid lagstiftningens ikraftträdande. De två senaste åren har så mycket som cirka 70 procent av bifallsbesluten renderat i en ersättning på 5 000 kronor, det belopp som lämnas när det är fråga om ett eller ett par bevittnandetillfällen. Att barn i så stor utsträckning endast bevittnar enstaka brott är enligt myndighetens uppfattning inte särskilt sannolikt. I stället är en tänkbar förklaring att brottsutredningarna i många fall endast visat att barnet bevittnat ett enstaka brottstillfälle, ofta i samband med ingripandetillfället.¹⁵

7.2.3 Socialtjänsten

Det är upp till varje kommun att organisera arbetet inom socialtjänsten och tillse att socialtjänstlagen tillämpas korrekt. Det gör att arbetet med utsatta barn inom socialtjänsten ser olika ut i olika kommuner. I avsnitt 6.1.10 i detta betänkande finns en övergripande redogörelse för den lagstiftning som reglerar socialtjänstens arbete med bl.a. barn som lever med våld i familjen. I avsnitt 6.1.7 redovisas också viss lagstiftning av intresse.

Den 1 januari 2013 trädde en rad nya bestämmelser och lagändringar i socialtjänstlagen och LVU i kraft, med det övergripande syftet att stärka stödet och skyddet för barn och ungdomar som far illa eller riskerar att fara illa. Barnrättsperspektivet stärktes bland annat genom att det förtydligades barnets bästa ska vara avgörande vid beslut och andra åtgärder som rör vård- eller behandlingsinsatser. På en mer detaljerad nivå handlar det exempelvis om nya eller ändrade

---

¹⁵ Brottsoffermyndigheten (2019) *Årsredovisning 2018*, s. 14 f.

bestämmelser rörande aktualisering av ärenden hos socialtjänsten, barns delaktighet, beslut om och uppföljning av insatser samt vård utanför det egna hemmet. Socialstyrelsen publicerade år 2015 en genomgång av vilket genomslag dessa förändringar i lagstiftningen har fått. En övergripande slutsats är att bestämmelserna generellt sett är kända inom socialtjänsten och många kommuner upplever att de nya bestämmelserna har lett till ett ökat barnfokus i den sociala barn- och ungdomsvården.¹⁶

Utredningen om stärkt barnrättsperspektiv i skyddat boende pekar på att de barn som följer med en förälder till skyddat boende oftast har bevittnat eller själva blivit utsatta för våld. Genom att de är kända hos socialtjänsten ingår de inte längre i ett mörkertal av våldsutsatta. Två nationella tillsyner på området har enligt utredningen om stärkt barnrättsperspektiv dock uppmärksammat att barn som lever i våld inte alltid utreds och att barnen därför många gånger blir utan stödinsatser. Sedan den 1 oktober 2014 är socialnämnden enligt Socialstyrelsens föreskrift skyldig att alltid inleda en utredning avseende barnet när den har fått kännedom om att barnet kan ha utsatts för eller bevittnat våld (6 kap. 1 § SOSFS 2014:4). Föreskriften har troligtvis inneburit att fler utredningar än tidigare inleds om barn som följer med en förälder till skyddat boende. Det förekommer dock, enligt utredningen om stärkt barnrättsperspektiv i skyddat boende, uppgifter som tyder på att föreskriften i många fall ändå inte följs i detta avseende och att utredningarna brister i kvalitet. Även om socialtjänsten inleder en barnavårdsutredning är det, enligt vad som uppgetts till utredningen om stärkt barnrättsperspektiv i skyddat boende, vanligt att den avslutas i samband med att barnet följer med en förälder till det skyddade boendet med motiveringen att barnet nu är skyddat.¹⁷

Inom ramen för Barnrättighetsutredningens arbete gjordes en genomgång av socialtjänstens beslut i barnavårdsutredningar där barnet har bevittnat våld mellan barnets föräldrar eller styvföräldrar. Kartläggningen omfattade beslut som socialtjänsten fattat i samband med utredningar med anledning av en s.k. orosanmälan om att ett

---

¹⁶ Socialstyrelsen (2015) *Nya bestämmelser för den sociala barn- och ungdomsvården. Uppföljning av 2013 års ändringar av SoL och LVU*, s. 7.

¹⁷ SOU 2017:112 s. 118, som hänvisar till bl.a. Socialstyrelsen (2009) *Alla kommuners ansvar – våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld*; IVO (2014) *Våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld. Slutrapport från en nationell tillsyn 2012–2013*, IVO (2014) *Tar socialtjänsten sitt ansvar för barn och unga? Hantering av anmälningar och genomförande av utredningar*.

barn bevittnat våld inom familjen. En sådan barnavårdsutredning syftar till att, i samarbete med föräldrar och barn, klargöra barnets situation och behov, samt när det är befogat, föreslå adekvata insatser. Granskningen avsåg utredningar från år 2012 och år 2013. Flera förändringar i lagstiftning och föreskrifter som rör socialtjänsten har skett under denna period. Likaså har vissa lagändringar trätt i kraft efter det att kartläggningen genomfördes, bl.a. skärpta kompetenskrav för de personer som ska handlägga ärenden som rör barn och unga. Resultaten måste därför betraktas med viss försiktighet, men är enligt utredningens uppfattning ändå intressanta. Majoriteten av de granskade utredningarna (44 av 65 utredningar) hade avslutats utan beslut om insats till barnet eller föräldrarna. I de granskade utredningarna saknades analyser och bedömningar av vilka konsekvenser ett beslut om att inte bevilja insatser kan få för det enskilda barnet. I 16 utredningar fanns det enligt socialtjänsten behov av insatser, antingen insatser för barnet eller för föräldrarna, för att situationen för barnet skulle förbättras. Då vårdnadshavarna inte samtyckt till insatser eller inte vill ha kontakt med socialtjänsten, avslutades utredningarna utan något beslut om insats. Sammantaget har alltså närmare en tredjedel av de granskade utredningarna avslutats utan insatser trots de behov av insatser som socialtjänsten identifierat i utredningen. Redogörelserna för det våld som förekommit och barnets upplevelser av våldet är i många utredningar oklara eller knapphändiga. I stället för att beskriva vad som hänt används svepande formuleringar om ”våld i hemmet ” eller ”föräldrars konflikter”. Det kan ha sin förklaring i att socialtjänsten har begränsad kännedom om vad som hänt och att föräldrarna ger olika beskrivningar av vad som skett. Det finns utredningar där våldet konstaterats men där det inte sätts i relation till barnets upplevelser av att bevittna våld. Konsekvensanalyser av våldet utifrån barnets perspektiv saknas också.¹⁸

Barn har rätt att komma till tals i socialtjänstens utredningar enligt såväl barnkonventionen som socialtjänstlagen. Barns röster tappas emellertid ofta bort under utredningen enligt en forskningsrapport från Stiftelsen Allmänna Barnhuset. Problemet omformuleras under vägen i utredningen och utredande socialsekreterare och familjebehandlare tonar ner brister i föräldraförmåga och anpassar delvis sin egen problembeskrivning efter föräldrarnas problembeskrivning. Man lyfter fram barnets problem i beteende eller mående,

---

¹⁸ SOU 2016:19 s. 212 ff.

vilket inte bekräftar barnets problembeskrivning. Våld beskrivs enligt samma forskningsrapport i hög utsträckning genom de uppgifter som framkommit via anmälan, vilket ger intrycket att utredarna ställt begränsade eller inga frågor om våld.¹⁹

När en förälder placeras i skyddat boende betraktas barn som medföljare. För barnets del saknas beslut om insatsen skyddat boende. Beslut tas inte heller alltid om de stödinsatser som barnet kan få i det skyddade boendet, t.ex. i form av Trappan-samtal. Detta får till följd att socialtjänsten helt saknar möjlighet att följa upp såväl barnets vistelse i det skyddade boendet som de stödinsatser som eventuellt ges där.²⁰

7.2.4 Hälso- och sjukvården

Barn som har bevittnat våld kan behöva insatser från såväl socialtjänsten som hälso- och sjukvården. Barnen kan vara utsatta för både psykiskt våld och somatisk försummelse. Barnen kan komma i kontakt med bland annat primärvården, barn- och ungdomspsykiatri (BUP), ungdomsmottagningar och elevhälsan. Elevhälsan är den vårdinstans som finns närmast de barn som går i skolan. I och med skollagen (2010:800) som började tillämpas den 1 juli 2011 samlades skolhälsovården, den särskilda elevvården och de specialpedagogiska insatserna i en samlad elevhälsa. Elevhälsan omfattar medicinska, psykologiska, psykosociala och specialpedagogiska insatser. Elevhälsans arbete ska liksom andra verksamheter som riktar sig till barn och unga präglas av ett barnperspektiv (artikel 3 i barnkonventionen). I sina kontakter med elever och pedagogisk personal kan elevhälsan få kännedom eller misstankar om att en elev far illa eller riskerar att fara illa. All personal i skolan som i sin verksamhet får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa är skyldig att genast göra en anmälan till socialnämnden enligt 14 kap. 1 § SoL. Kontakt med skolkurator eller någon annan inom elevhälsan kan vara ett stöd för barnet, i synnerhet om problemen hemma också kan bidra till svårigheter i skolarbetet och kamratkontakterna. Det kan också vara viktigt för skolan att känna till något om barnets svårigheter för att kunna ge ett adekvat stöd inom skolan.²¹

¹⁹ Heimer m.fl. (2017) *Rättighetsbärare eller problembärare? Barns rätt att komma till tals och socialtjänstens insatser.*

²⁰ Uppgifter från Kriscentrum för kvinnor och barn, Stockholms stad.

²¹ Socialstyrelsen (2016) *Vägledning för elevhälsan*, s. 7, 17 och 81 ff.

BUP är den aktör som i första hand bör ha kompetens på barn som upplevt trauma och behöver vård för det. Sjukvården är dock organiserad på olika sätt i olika regioner och landsting. BUP kan ingå i den s.k. första linjens sjukvård, men gör det inte alltid. I exempelvis Stockholm ska barn som har behov av såväl fysisk som psykisk vård vända sig till vårdcentralen eftersom BUP inte är en del av första linjens hälso- och sjukvård. I landsting där BUP på detta sätt inte är en del av första linjen minskar naturligt nog tillgängligheten.

Enligt utredningen om stärkt barnrättsperspektiv i skyddat boende finns det hos hälso- och sjukvården stora kunskapsbrister om barn som utsatts för eller bevittnat våld samt vilka konsekvenser det får för dessa barn. Kunskapsbristerna kan resultera i att ett barn inte får adekvata insatser. Barn riskerar både att underdiagnostiseras och att feldiagnostiseras för symtom som i själva verket utgör en naturlig reaktion på barnets trauma.²²

7.2.5 Civilsamhällesorganisationer m.m.

Det finns många organisationer som verkar inom området barnrätt och stöd till barn som på olika sätt upplever våld. Utredningen har under sitt arbete haft kontakt med antal sådana organisationer.

Den rikstäckande organisationen Unizon har över 130 medlemmar; kvinnojourer, tjejjourer och andra stödverksamheter. Arbetet består främst av att stötta och skydda våldsutsatta kvinnor och deras barn, att arbeta förebyggande och stödjande med barn och unga, samt att skapa opinion och sprida kunskap. Unizons kvinnojourer hade enligt egna uppskattningar strax under 44 000 stödkontakter under år 2017.

Bris, Barnens rätt i samhället, är en av Sveriges ledande barnrättsorganisationer. Bris stöttar barn i utsatta situationer, mobiliserar kring barnrättsfrågor och påverkar beslutsfattare för att varje barn ska känna till sina rättigheter och att barnets rättigheter ska tillgodoses.

Föreningen Maskrosbarn är en barnrättsorganisation som arbetar med stödverksamhet och utför påverkansarbete för att förbättra uppväxtvillkoren för unga som har föräldrar med missbruk eller psykisk ohälsa.

---

²² SOU 2017:112.

Barn och ungdom med förälder/familjemedlem i fängelse, Bufff, är en nationell barnrättsorganisation som ger stöd åt barn och ungdomar med en förälder eller familjemedlem i fängelse, häkte eller frivård. Föreningen arbetar med opinionsarbete samt råd och stöd på individuell nivå. Bufff har också i uppdrag av Kriminalvården att möta deras klienter och tillgodose behoven av föräldrastödande insatser. Bufff erbjuder barncentrerade samtal i ett tidigt skede på landets alla häkten och anstalter. Vid tillsynspermission kan umgänget mellan barn och föräldrar ske i Bufffs lokaler med deras personal närvarande.

Unicef Sverige arbetar på FN:s uppdrag med att barnkonventionen ska gälla för alla barn och få genomslag på alla områden. Man arbetar bl.a. med att påverka beslutsfattare och bilda opinion för att skapa förändring i till exempel lagstiftning och väcka debatt i barnrättsfrågor samt informera och utbilda om barns situation, barnkonventionen och Unicefs arbete för barns rättigheter.

7.3   Arbete med suicidprevention, vård, utredning av självmord m.m.

7.3.1   Folkhälsomyndigheten

Samordning

Folkhälsomyndigheten har flera uppdrag inom ramen för den nationella strategin för statens insatser inom området psykisk hälsa åren 2016–2020. Inom suicidprevention har Folkhälsomyndigheten sedan i maj 2015 i uppdrag att samordna arbetet med suicidprevention på nationell nivå. Inom regeringsuppdraget ansvarar Folkhälsomyndigheten för att, i samverkan med berörda myndigheter och berörda aktörer, utveckla samverkan genom bland annat en nationell myndighetssamverkansgrupp och en nationell intressentgrupp, utveckla kunskapssammanställning, kunskapsspridning och vägledning, stärka kunskapsuppbyggnad och framtagande av ny kunskap, utveckla uppföljningen av det suicidpreventiva arbetet, samt publicera sammanfattande årliga rapporter om utvecklingen på området utifrån rollen som samordnande myndighet. Den nationella samordningen syftar till att stödja den sektorsövergripande samverkan mellan myndigheter och andra aktörer vars uppdrag och verksamhet har betydelse

för att förebygga suicid. Arbetet utgår från det Nationella handlingsprogrammet för suicidprevention och regeringens mål om att ingen människa ska hamna i en sådan utsatt situation att självmord ses som den enda utvägen. I samordningsuppdraget läggs fokus på att bygga upp en långsiktig struktur för samverkan mellan olika aktörer på nationell nivå.

Nationellt handlingsprogram för suicidprevention

Riksdagen beslutade år 2008 om ett handlingsprogram med nio strategiska åtgärdsområden för att minska antalet självmord. De utgår från dels ett individperspektiv, dels ett befolkningsperspektiv.²³

De nio områdena är:

1. Främja goda livschanser för mindre gynnade grupper. Grundläggande faktorer i människors livsvillkor har en tydlig koppling till suicidförekomst. Socialförsäkringar och arbetsmarknadspolitiska åtgärder samt förebyggande insatser i förskola, skola och fritidsverksamheter är viktiga komponenter i detta arbete.
2. Minska alkoholkonsumtionen i befolkningen och i högriskgrupper för suicid. Det finns ett samband mellan alkoholkonsumtion och suicidförekomst i befolkningen, främst bland unga män. På individnivå finns det också vetenskapligt stöd för att en hög konsumtion av alkohol ökar risken för suicid. Alkoholförebyggande insatser görs på flera nivåer och områden i samhället. Åtgärderna behöver inriktas på såväl tillgången till alkohol som normer kring drickande.
3. Minska tillgängligheten till medel och metoder för suicid. Om det är svårare att använda en viss metod minskar genomföranderisken. Det kan ske genom till exempel lagstiftning för kontroll av skjutvapen, restriktioner för tillgång till giftiga bekämpningsmedel, restriktioner i förskrivning och försäljning av sömnmedel och ökad användning av nya, mindre toxiska antidepressiva medel. Även skyddsbarriärer vid exempelvis höga broar och andra utsatta platser som vid järnvägs- och tunnelbanespår har visat sig minska antalet suicid.

---

²³ Folkhälsomyndigheten (2018) *Ett nationellt handlingsprogram för suicidprevention*.

4. Se suicid som psykologiska misstag. Det innebär att suicid betraktas som följden av psykiska och fysiska påfrestningar på liknande sätt som en fysisk olycka. Insatser bör inriktas på både individer och miljön. På lokal nivå finns ofta grupper som arbetar med att hantera risker för att förebygga till exempel olycksfallsskador. Erfarenhet visar att lokalt skadepreventivt arbete kan utvidgas till att även gälla självtillfogade skador.
5. Förbättra de medicinska, psykologiska och psykosociala insatserna. De flesta suicid föregås av någon form av psykisk ohälsa. De förebyggande åtgärderna inom sjukvårdens verksamheter måste därför sättas in tidigt. Insatserna ska innefatta bästa möjliga omhändertagande av personer med självmordsproblematik. Det gäller för insatser inom akutsjukvård, primärvård, specialiserad somatisk vård såväl som psykiatri, elevhälsovård, äldreomsorg och socialtjänst.
6. Sprid kunskap om evidensbaserade metoder för att minska suicid. Beslutsfattare och olika professioner måste ha aktuella kunskaper om suicid och suicidförebyggande insatser och metoder. Samverkan mellan berörda myndigheter, vårdgivare och andra intressenter underlättar för att alla parter ska kunna ta del av bästa tillgängliga kunskap.
7. Höj kompetensen hos nyckelpersoner. Inom hälso- och sjukvården behövs det bland annat kunskaper om och färdigheter i att identifiera suicidtankar och göra riskvärderingar. Förutom personal inom hälso- och sjukvården och socialtjänsten finns det andra yrkesgrupper som genom sitt arbete kommer i direktkontakt med suicidnära personer. Dessa bör erbjudas utbildningar som syftar till att öka kunskaper om och färdigheter i att identifiera självmordsproblematik och avgöra vilka åtgärder som behövs.
8. Gör händelseanalyser efter suicid. Syftet med sådana är att få veta hur och varför ett självmord inträffat och visa vilka åtgärder som kan vidtas för att förhindra att det sker igen. De kan också vara en viktig del av stödet till närstående, personalgruppen och andra efterlevande.

9. Stöd frivilligorganisationer. Den ideella sektorns insatser är angelägna och det behövs ett tydligare anhängarperspektiv i det suicidpreventiva arbetet. Frivilligorganisationernas roll är ofta att förstärka och komplettera statens, landstingens och kommunernas insatser genom sitt arbete med utbildning, information, opinionsbildning och olika former av stödjande arbete. Det är viktigt att samverkansgrupper kring suicidprevention inkluderar representanter från anhörig- och brukarorganisationer.

7.3.2 NASP

Nationellt centrum för suicidforskning och prevention av psykisk ohälsa (NASP) är sedan år 1993 Stockholms läns landstings och sedan år 1995 statens expertorgan för suicidprevention. NASP inordnades i Karolinska Institutet år 2007 genom ett riksdags- och regeringsbeslut. NASP:s verksamhet är inskriven i Karolinska Institutets regleringsbrev och är också ett WHO samarbetscenter som utifrån Helsingforsdeklarationen om psykisk hälsa i Europa arbetar med suicidprevention.

Verksamheten delas in i fyra huvudområden:

- Forskning och metodutveckling. Syftet är att studera samband mellan olika determinanter för såväl psykisk som kroppslig ohälsa som kan leda till suicidala handlingar. NASP stimulerar även forskning som stödjer utvecklingen av självmordsprevention.
- Analys och uppföljning av epidemiologiska data. NASP följer utvecklingen av självmord och självmordsförsök och arbetar med att identifiera riskgrupper, risksituationer och riskmiljöer.
- Information. NASP samlar in, sammanställer och analyserar kunskap som sedan förmedlas genom utbildningar, riktade informationsinsatser, rapporter och via Internet.
- Undervisning. NASP bedriver utbildningsverksamhet med målet att sprida kunskap och förbättra insatserna inom självmordsprevention.

Det självmordsförebyggande arbetet vid NASP bedrivs efter två huvudlinjer:

1. Att få till stånd ett optimalt omhändertagande av personer med självmordsproblematik. Detta för att förhindra den suicidala processens upptrappning till självmordsförsök och kanske fullbordat självmord. I detta arbete är hälso- och sjukvårdspersonalen en viktig målgrupp.
2. Ett befolkningsinriktat arbete med inriktning på stödjande miljöer och på att förstärka de färdigheter som kan ge skydd i situationer i livet som är särskilt påfrestande. I det befolkningsinriktade arbetet ingår också att öka människors medvetenhet om självmordsproblematiken och att försöka undanröja den rädsla och tabu som detta problem omgärdas av.²⁴

7.3.3 Kommuner, landsting och länsstyrelser

Hösten 2015 kartlade Folkhälsomyndigheten det suicidpreventiva arbetet i kommuner, landsting och länsstyrelser. Kartläggningen omfattade suicidpreventivt arbete utanför hälso- och sjukvården och insatser med ett uttalat mål att förebygga suicid. De flesta landsting och var fjärde kommun uppgav att de arbetar med suicidprevention. Det är framför allt landstingen som driver, samordnar eller deltar i ett befolkningsinriktat suicidpreventivt arbete. Sju av tio landsting, 71 procent, har ett uttalat mål att minska självmordstalen. Motsvarande andel bland kommuner och stadsdelar är 23 procent. Det befolkningsinriktade förebyggande arbetet kan exempelvis omfatta utbildningsinsatser, skydd vid tågräls eller broar och systematiska utredningar av självmord med hjälp av så kallade händelseanalyser.²⁵

---

²⁴ <https://ki.se/nasp/mal-och-verksamhet>

²⁵ Folkhälsomyndigheten (2017) *Suicidprevention 2016*, s. 10.

7.3.4 Hälso- och sjukvården

Rätten att sätta in livräddande åtgärder

Patienter som kommer till sjukhus efter ett självmordsförsök ska behandlas och vårdas i livräddande syfte, även om suicidförsöket ger uttryck för att patienten vill dö. Det kan då uppfattas som att vården sker mot patientens vilja, i strid med patientsäkerhetslagen (2010:659) och hälso- och sjukvårdslagen vilka framhåller patientens självbestämmande. Det finns dock en bred nationell och internationell enighet om att det är riktigt att så långt det är möjligt rädda människor från att genomföra självmordsförsök. Vårdpersonal anses få gå ganska långt i att använda tvång om det är nödvändigt. ”Rätten” att ingripa vid självmord grundas på att livet är det högsta ”rättsgoda” och att andra intressen, som personlig integritet, får vika för detta. Den etiska skyldigheten att rädda liv, t.ex. genom att hjälpa människor ur självmordsfara, kan rättsligt sägas komma till uttryck i reglerna om nöd i 24 kap. 4 § brottsbalken. Nödbestämmelsen utgör ett undantag från det grundlagsfästa skyddet mot kroppsliga ingrepp och har en stor betydelse i hälso- och sjukvården. I de allra flesta fall är också den suicidala patienten tacksam för att han eller hon blivit omhändertagen för vård, i vart fall efter att en viss tid förflutit.²⁶

Vård med anledning av suicidnärhet

Målet med omvårdnad, stöd och behandling till en suicidnära patient är att bevara livet och stärka patientens möjligheter att klara av att leva. Patienter som har gjort ett självmordsförsök, bör alltid bedömas av en psykiatrisk specialistläkare. Vid hög eller svårbedömd suicidrisk ska tvångsintagning övervägas om patienten inte själv vill medverka till vård. Den akuta riskbedömningen är avgörande, eftersom patienter då är hjälpsökande och tillgängliga för kontakt, innan försvars- och flyktreaktionerna tar över. Syftet med riskbedömningen är att värdera suicidbenägenheten utifrån bakgrundsfaktorer, psykopatologi, suicidal process och aktuell situation. Bedömningen bör resultera i en överenskommelse mellan läkaren och patienten. Med hänsyn till den höga dödsrisken läggs normalt patienter som gjort självmords-

---

²⁶ Vahlne Westerhäll (2014) *Suicidnärhet*, s. 229 f.

försök in på vårdavdelning för psykiatrisk utredning och behandlingsplanering. Undantaget från regeln om inläggning är patienter som redan har en psykiatrisk vårdrelation och som gör upprepade självmordsförsök. Detta gäller främst självskadebenägna patienter med vad som tidigare kallades borderline personlighetsstörning (numera emotionellt instabilt personlighetssyndrom), för vilka sjukhusvistelsen kan förvärra tillståndet. Tvångsvård enligt lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård, LPT, kan bli aktuell för suicidnära patienter med allvarlig psykisk störning. Detta är emellertid en liten grupp. Om en akut suicidal patient inte läggs in ska en specialisläkarbedömning göras och snar återbesökstid bokas in. Om patienten inte kommer till det avtalade återbesöket, ska patienten och dess anhöriga kontaktas, eventuellt genom hembesök.²⁷

Utredning och åtgärder efter suicid

När någon avlider på grund av suicid inom sjukvården, ska den läkare som konstaterat dödsfallet utfärda dödsbevis och dödsorsaksintyg. Om ett dödsfall har eller kan ha orsakats av yttre påverkan, dvs. skada eller förgiftning tillfogad av tex. självmord, ska den läkare som fastställt att döden har inträtt eller som i annat fall ska utfärda dödsbeviset snarast möjligt anmäla dödsfallet till Polismyndigheten enligt 4 kap. 4 § första stycket begravningslagen (1990:1144) samt 13 och 14 §§ Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2015:15) om vissa åtgärder i hälso- och sjukvården vid dödsfall. Av 4 kap. 3 § 3 hälso- och sjukvårdsförordningen (2017:80) framgår att verksamhetschefen ska ansvara för att närstående omedelbart underrättas när en patient avlider.

Före den 1 september 2017 var det obligatoriskt för vårdgivare att anmäla till Inspektionen för vård och omsorg, IVO, om en patient begick självmord inom fyra veckor efter senaste vårdkontakt. Efter den 1 september 2017 omfattas självmord enbart av bestämmelserna i 3 kap. 3 och 5 §§ patientsäkerhetslagen. Där föreskrivs det att vårdgivaren ska utreda och anmäla allvarliga händelser i vården som har medfört eller hade kunnat medföra en allvarlig vårdskada (tidigare lex Maria). IVO har identifierat en betydande minskning av antalet inkomna anmälningar av självmord efter den 1 september 2017. IVO

---

²⁷ A.a., s. 75 ff.

kommer därför att fortsätta följa antalet inkomna anmälningar om allvarlig vårdskada som rör självmord.²⁸

7.3.5 Polismyndigheten

Polisens uppgifter framgår av 2 § polislagen (1984:387). En fråga som ibland har varit omdiskuterad är i vilken utsträckning det tillhör polisens uppgifter att ingripa mot fara som enskilda personer framkallar för sig själva. Det är numera en vedertagen uppfattning att en polisman inte bara är berättigad utan även skyldig att försöka hindra självmordsförsök. Denna uppfattning överensstämmer med Europadomstolens synsätt när det gäller innebörden av artikel 2 i Europakonventionen om envars rätt till livet, vilken har ansetts innefatta en förpliktelse för staten även att i viss utsträckning skydda den enskilde mot egna handlingar, i synnerhet vid frihetsberövande (se Keenan v. the United Kingdom, no. 27229/95, ECHR 2001-III och Trubnikov v. Russia, no. 49790/99, 30 November 2005; jfr för svensk del även NJA 2007 s. 891 om självmord av en häktad).²⁹

Polisen får enligt 47 § LPT tillfälligt omhänderta någon i väntan på hälso- och sjukvårdspersonal, om det finns skälig anledning att anta att någon lider av en allvarlig psykisk störning och är farlig för annans personliga säkerhet eller eget liv eller i övrigt behöver omedelbar hjälp. Den omhändertagne får föras till en sjukvårdsenhet som kan ge stöd och behandling.

Under år 2017 upprättade regionledningscentralerna cirka 1,4 miljoner ärenden. Av dessa var drygt 23 000 kopplade mot koderna 9011 (självmordsförsök, självmord) och koden 9010 (psykiskt sjuk). Det finns ungefär 150 utbildade polisförhandlare i Sverige. Ofta är förhandlarna knutna till de lokala insatsstyrkorna, piket eller motsvarande. De vanligaste uppdragen är hot om självmord och farlig person. Förhandlarverksamheten har engagerats vid suicidintervention i 135 utringningar vid misstänkt suicid, eller hot om suicid under år 2016. År 2017 engagerades förhandlarverksamheten i 160 utringningar vid

---

²⁸ IVO (2018) *Uppföljning av hur anmälningar av självmord har påverkats sedan anmälnings-skyldigheten upphörde den 1 september 2017*, Dnr 8.5-6866/2018-6.

²⁹ Munck och Berggren (2018) *Polislagen – En kommentar*, digital version i Zeteco.

misstänkt suicid, eller hot om suicid. Av Polisförbundets medlemsundersökning (år 2015) framgår att 62 procent av poliserna kommer i regelbunden kontakt med personer som lider av psykisk ohälsa.³⁰

Polismyndigheten har sedan år 2017 ett treårigt regeringsuppdrag som består i att stärka kompetensen hos polisanställda för att bemöta personer med psykisk ohälsa genom förstärkta utbildningsinsatser inom området. Insatserna ska grunda sig på en behovsanalys och efter genomförda utbildningsinsatser ska resultatet utvärderas och redovisas.³¹

Polismyndigheten har i dag inga nationella riktlinjer eller liknande som behandlar arbete med suicidprevention eller ingripanden mot suicidnära personer. Detta arbete ser mycket olika ut i olika delar av landet.

7.3.6 Räddningstjänsten

Det som brukar benämnas räddningstjänstverksamhet regleras i lag (2003:778) och förordning (2003:789) om skydd mot olyckor. I lagen regleras de insatser som staten eller kommunerna ska ansvara för vid olyckor och överhängande fara för olyckor, så kallade räddningstjänstinsatser. Kommunerna ansvarar för räddningstjänsten i de flesta fall. Den kommunala räddningstjänsten är i många fall först på plats vid suicidförsök eller genomförda suicid. Räddningstjänstens ansvar för situationen kan emellertid vara delad med andra aktörer, i första hand hälso- och sjukvården men också polisen och socialtjänsten. Hur räddningstjänsten arbetar med sådana här situationer varierar mellan olika kommuner och regioner. Räddningstjänsten måste generellt samverka med andra aktörer för att lösa situationer med suicidförsök eller genomförda suicid.

---

³⁰ Polismyndigheten (2018) *Stärka kompetensen för att bemöta personer med psykisk ohälsa. Etapp 1. Delredovisning av regeringsuppdrag (Ju2017/06176/PO)*.

³¹ Ju2017/06176/PO.

7.3.7 Regional samverkan

En region som kan sägas ha gått före i det samverkande suicidpreventiva arbetet regionalt är Jönköping. Det finns en organisation för regional krissamverkan i Jönköpings län med en styrgrupp bestående av representanter för kommunerna, landstinget, länsstyrelsen, polisen, SOS Alarm, försvarsmakten och övriga adjungerande efter behov. I krissamverkan ingår suicidpreventivt arbete. Det finns tre arbetsgrupper för suicidprevention, som har olika inriktningar:

- Den mjuka gruppen, som arbetar med psykosocial inriktning. Här ingår socialtjänst, barn- och utbildningsförvaltning, kultur- och fritidsförvaltning, räddningstjänst, brukar- och anhörigföreningar, Region Jönköpings län, Svenska kyrkan, Statens institutionsstyrelse och Arbetsförmedlingen.
- Den hårda gruppen, som arbetar med åtgärder i fysisk miljö. Här ingår representanter från räddningstjänst, Tekniska kontoret, Stadsbyggnadskontoret och Trafikverket.
- Larmplanegruppen, som utformar larmplan och följer upp denna. I gruppen ingår representanter från polis, räddningstjänst, regionen och SOS Alarm.

I enlighet med intentionen i 3 kap. 8 § lagen om skydd mot olyckor, har inom Jönköpings län en särskild larmplan utarbetats när individen själv, anhöriga/närstående, vittnen eller olika vårdgivare meddelar SOS Alarm om risk för ett förestående suicid. Kortfattat kan larmplanen sägas innehålla två delar: att SOS-alarm larmar ut enligt en särskild rutin vid risk för suicid och att räddningstjänsten är en av de utlarmade enheterna. Fördelen med att räddningstjänsten deltar i larmen är att de finns stationerade på många fler orter än polis och ambulans, vilket innebär att de oftast kan vara på plats inom fem till sju minuter i hela länet. Larmplanen förutsätter en god samverkan mellan regionkommunikationscentralen, RLC vid polisen, samt SOS Alarm och utmaningen är att denna goda samverkan kan bibehållas vid polismyndighetens nationella omorganisation. Larmen följs upp och suicidstatistik sammanställs i avvaktan på Socialstyrelsens sammanställningar. Genom sammanställningarna går det att snabbt se trender i suicid och suicidförsök i länet, vilket kan vara avgörande för det suicidpreventiva arbetet. Med tanke på smittoeffekter som

kan uppkomma, är det möjligt för samhällsaktörerna att sätta in riktade insatser vid behov.³²

7.3.8 SOS Alarm

SOS Alarm får in cirka tre miljoner samtal varje år, varav omkring två miljoner är nödsamtal. Av dem är drygt 33 300 suicidrelaterade och runt 9 500 mer uttalade suicidsamtal där t.ex. polis kopplas in. Samtalen kan vara från någon som hotar att ta livet av sig eller uttrycker livsleda. De kan också komma från personer som ringer 112 för att de t.ex. ser någon stå på ett broräcke eller har hittat någon som tagit livet av sig. Samtal som klassas som en akut fara för liv hanteras enligt en särskild åtgärdsplan. Under huvudklassificeringen ”Hot om suicid” (exempelvis om någon hoppat eller hotar hoppa från hög höjd, om det är vapen inblandat eller gäller förgiftning) finns det också en specifik åtgärdsplan knuten till händelsen. Åtgärdsplanerna skiljer sig mellan olika län eftersom det inte finns någon nationell samsyn på hur sådana händelser ska hanteras. Vanligtvis innebär rutinen att SOS-operatören fortsätter prata med den suicidala personen medan en s.k. medlyssnare larmar ambulans respektive räddningstjänst. SOS-operatören fortsätter sedan i normalfallet prata med den suicidale tills hjälp kommit på plats och kan ta över.

Personer som kontaktar 112 utanför kontorstid och uttrycker att de inte orkar leva längre, men som inte vill ha en ambulans, är i dagsläget en svår grupp att hantera. I avtalet mellan SOS Alarm och staten finns inte någon instans av typen psykakut eller psykteam att hänvisa till, samtidigt som många som ringer 112 är ensamma och mår psykiskt dåligt. Den enda samtalsjour via 112 som finns i dag för denna typ av ärenden är Svenska kyrkans tjänst Jourhavande präst. Stockholms läns landsting har dock sedan ett drygt år tillbaka inrättat en ambulans för psykiatriska akutfall i länet som är till stor hjälp vid svårbedömda ärenden som kan vara suicidfall. Liknande ambulansenheter är på gång även på andra håll i Sverige.³³

---

³² Jönköpings kommun (2017) *Delprogram Suicidprevention*, fastställt av kommunstyrelsen 2017-03-15, samt presentationsmaterial från Räddningstjänsten Jönköping.

³³ Folkhälsomyndigheten (2017) *Suicidprevention 2016*, s. 18.

7.3.9 Andra myndigheters arbete

Under år 2016 har Socialstyrelsen reviderat de nationella riktlinjerna för vård vid depression och ångestsyndrom. Dessa riktlinjer gavs ut år 2010 och innehåller bl.a. rekommendationer inom områdena självmord, självmordsnära tillstånd och självmordsriskbedömning. De nationella riktlinjerna stödjer beslutsfattare så att resurserna fördelas efter befolkningens behov. Socialstyrelsen har även gett ut en version av de nationella riktlinjerna som är riktad mot patienter och anhöriga: *Depression och ångestsyndrom – vad du kan göra och vad vården bör göra*. Dessa innehåller rekommendationer som är viktiga för patienter och anhöriga att känna till, bl.a. inom området självmord. Utöver riktlinjerna förvaltar Socialstyrelsen en rad register för att kunna analysera och följa utvecklingen i hälso- och sjukvården och socialtjänsten. Ett är dödsorsaksregistret som ger underlag för den officiella statistiken om dödsorsaker i Sverige. Tillsammans med Folkhälsomyndigheten har Socialstyrelsen också tagit fram ett stödmaterial om händelseanalyser efter självmord.

Migrationsverkets personal på boenden och mottagningsenheter behöver kunna identifiera och uppmärksamma de asylsökande som behöver stöd eller vård i det dagliga livet. Personalen på samtliga förvarsenheter får utbildning i att upptäcka och stödja nyinskrivna som är självmordsbenägna eller har annan psykisk ohälsa och behöver extra stöd. Avdelningen för förvar har från och med år 2016 också en nationell sjukvårdssamordnare för att arbeta förebyggande och samordna sjukvården så att den är likvärdig och av hög kvalitet på samtliga förvar i Sverige.

Kriminalvårdens avdelning anstalt/häkte har huvudansvaret för suicidpreventionsfrågan men på sikt vill man få med alla avdelningar i det förebyggande arbetet. Alla anställda inom Kriminalvården ska genomgå en obligatorisk e-kurs om suicidprevention en gång per år. Genom kursen ska personalen kunna känna igen symtom på depression och suicidrisk för att kunna rapportera detta vidare till sjukvården, och de ska ha kunskap om stödjande faktorer för att minska risken för suicid. Kriminalvården håller också på att revidera myndighetens handbok för självmordsprevention, med målsättningen att få den ännu mer användarvänlig för personalen.

Statens institutionsstyrelse (SiS) strävar efter att alla SiS-institutioner, inom både ungdomsvård och missbruksvård, ska ha en eller

flera psykologer med gedigen kunskap i suicidalitet. En stor del av denna yrkesgrupp har genomgått en femdagarsutbildning som är särskilt anpassad för SiS och ger specialistbehörighet i suicidalitet, vilket bl.a. innebär en behörighet i att bedöma självmordsrisk på SiS-institutionen. År 2015 tog myndigheten fram nya interna riktlinjer för självmordsprevention och hanteringen av självmord och allvarliga självmordsförsök, med syftet att förebygga självmord och försök till självmord hos placerade ungdomar och klienter. Exempelvis ska all personal som kommer i kontakt med dessa grupper ha grundläggande kunskaper i att identifiera en självmordsnära person och veta hur de ska agera i en akut situation.³⁴

7.3.10 Civilsamhällesorganisationer

Det finns flera organisationer som arbetar med suicidprevention och stöd till efterlevande. Organisationen Mind arbetar med kunskapsspridning, utbildning och opinionsbildning kring frågor som rör psykisk ohälsa och självmord. Mind driver också stödtelefonen *Självmordslinjen* samt en chatt för personer som behöver råd och stöd. Organisationen Suicide Zero arbetar också med opinionsbildning och kunskapsspridning kring självmord, och har länge drivit frågan om kriminalisering av uppmaning till självmord och självmordsförsök. Riksförbundet för SuicidPrevention och Efterlevandes Stöd, Spes, är en organisation för efterlevande till personer som tagit sitt liv. Spes har bl.a. självhjälpgrupper och driver en jourtelefon. Organisationen Randiga Huset arbetar med stöd till barn som mist en nära anhörig. Utredningen har under sitt arbete haft kontakt med samtliga ovanstående organisationer.

---

³⁴ Folkhälsomyndigheten (2017) *Suicidprevention 2016*, s. 14 ff.

8 Sveriges åtaganden enligt vissa internationella rättsakter

8.1 Barnkonventionen

Barnkonventionen⁵ kom till år 1989. Efter att Sverige ratificerat konventionen trädde den i kraft här år 1990. I betänkandet av Barnrättighetsutredningen, SOU 2016:19, föreslås en lag om inkorporering av barnkonventionen. Regeringen har därefter lagt fram en proposition om lag om inkorporering av barnkonventionen som ska gälla från den 1 januari 2020, vilken har antagits av riksdagen.¹ Genom inkorporering ges barnkonventionen ställning som svensk lag vilket innebär ett förtydligande av att rättstillämparna i mål och ärenden ska tolka svenska bestämmelser i förhållande till barnkonventionen. Vid sidan av en inkorporering krävs enligt regeringen en fortsatt systematisk transformering av barnkonventionens bestämmelser i nationell rätt. En särskild utredare har fått i uppdrag att genomföra en kartläggning för att belysa hur svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med barnkonventionen. Kartläggningen syftar till att ge ett stöd i det fortsatta arbetet med transformering av barnkonventionens bestämmelser inom olika rättsområden. Uppdraget ska redovisas senast den 15 november 2019.²

Barnkonventionen slår fast att alla barn har samma rättigheter att växa upp under trygga förhållanden, att utvecklas och att skyddas mot övergrepp och utnyttjande. Konventionen har fyra grundprinciper: Alla barn har samma rättigheter och lika värde (artikel 2), barnets bästa ska beaktas vid alla åtgärder som rör barn (artikel 3), alla barn har rätt till liv, överlevnad och utveckling (artikel 6) och alla barn har rätt att fritt uttrycka sina åsikter i alla frågor som rör barnet och få dem respekterade (artikel 12).

---

¹ Prop. 2017/18:186.

² Dir. 2018:20.

Alla länder som bundit sig till barnkonventionen rapporterar regelbundet till FN:s kommitté för barnets rättigheter (barnrättskommittén). Det är en internationell kommitté som har till uppgift att övervaka efterlevnaden av barnkonventionen i de länder som ratificerat den. Barnrättskommittén publicerar bl.a. så kallade allmänna kommentarer om hur olika artiklar och teman i barnkonventionen ska tolkas.

Vissa artiklar i barnkonventionen är särskilt viktiga att beakta när det gäller barn som har utsatts för eller bevittnat våld. Det gäller till att börja med artikel 6 om barnets rätt till liv, överlevnad och utveckling, och artikel 19, enligt vilken barnet har rätt till skydd mot alla former av våld och övergrepp. Konventionsstaterna ska enligt artikel 19 vidta alla lämpliga lagstiftningsåtgärder, administrativa, sociala och utbildningsmässiga åtgärder för att skydda barnet mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande, inklusive sexuella övergrepp, medan barnet är i föräldrarnas eller den ena förälderns, vårdnadshavares eller annan persons vård. Av den allmänna kommentaren till artikel 19 framgår att psykiskt våld innefattar exponering för våld i hemmet.³

Av särskild vikt för barn som utsatts för eller bevittnat våld är även artikel 39. Enligt den artikeln ska konventionsstaterna vidta alla lämpliga åtgärder för att främja fysisk och psykisk rehabilitering samt social återanpassning av ett barn som utsatts för någon form av vanvård, utnyttjande eller övergrepp.

Artikel 12 har också stor betydelse för barn som utsatts för eller bevittnat våld. Enligt denna ska konventionsstaterna tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet, varvid barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad. För detta ändamål ska barnet, i alla domstols- och administrativa förfaranden som rör barnet, särskilt beredas möjlighet att höras, antingen direkt eller genom företrädare eller ett lämpligt organ och på ett sätt som är förenligt med den nationella lagstiftningens procedurregler, i alla domstols- och administrativa förfaranden som rör barnet.

---

³Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 13 (2011), punkt 21: e.

När barnrättskommittén år 2015 kom med sina sammanfattande slutsatser över hur Sverige följer barnkonventionen, uttrycktes bl.a. oro över att barn som bevittnar våld inte har status som målsägande.⁴

8.2 Brottsofferdirektivet

Europaparlamentets och Rådets direktiv 2012/29/EU av den 25 oktober 2012 om fastställande av miniminormer för brottsoffers rättigheter och för stöd till och skydd av dem samt om ersättande av rådets rambeslut 2001/220/RIF, det s.k. brottsofferdirektivet, syftar till att säkerställa alla brottsoffers rättigheter till stöd, skydd och medverkan i straffrättsliga förfaranden. I brottsofferdirektivet anges miniminormer, vilket innebär att medlemsstaterna får anta skärpta regler i förhållande till direktivet. Syftet med direktivet är enligt artikel 1 att säkerställa att brottsoffer får lämplig information, lämpligt stöd och skydd och kan medverka i straffrättsliga förfaranden. När brottsoffret är ett barn ska medlemsstaterna dessutom säkerställa att barnets bästa kommer i främsta rummet och att de bedöms individuellt. Sverige genomförde ett fåtal lagändringar i samband med införandet av direktivet.⁵

8.3 Istanbulkonventionen

Europarådet antog den 7 april 2011 konventionen om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och våld i hemmet (den s.k. Istanbulkonventionen). Sverige undertecknade konventionen den 11 maj 2011 och den 1 november 2014 trädde den i kraft här. Enligt Istanbulkonventionens artikel 5.2 har stater som ansluter sig till konventionen ett ansvar för att vidta nödvändiga lagstiftningsåtgärder och andra åtgärder för att förebygga, utreda, straffa och gottgöra våldshandlingar som omfattas av konventionen och som begås av icke-statliga aktörer. Våld i hemmet definieras i konventionen som varje fall av fysiskt, sexuellt, psykiskt eller ekonomiskt våld som utövas inom familjen eller i hemmiljön eller mellan makar eller partner eller före detta makar eller partner, oavsett om förövaren delar

---

⁴ Committee on the Rights of the Child (2015) *Concluding observations on the fifth periodic report of Sweden adopted by the Committee at its 68th session (12–30 January 2015)*, punkt 59.

⁵ Prop. 2014/15:77.

eller har delat bostad med brottsoffret eller inte. Bland annat åtar sig de stater som ansluter sig till konventionen att kriminalisera psykiskt våld (artikel 33), stalkning (artikel 34), fysiskt våld (artikel 35) och sexuellt våld (artikel 36). Konventionen innehåller också bestämmelser om förebyggande åtgärder samt åtgärder för stöd och skydd till brottsoffer. Konventionen klargör att de förebyggande åtgärderna samt åtgärderna gällande skydd och stöd ska genomföras på ett sätt som beaktar särskilt utsatta personers särskilda behov. Personer med funktionsnedsättning, äldre personer, barn, gravida kvinnor, personer med missbruksproblematik och hbtq-personer kan befinna sig i en sådan särskilt utsatt situation.

8.4 Europakonventionen

Den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen) antogs redan år 1950 och trädde i kraft år 1953. Konventionen bygger på innehållet i FN:s allmänna förklaring om mänskliga rättigheter som antogs av FN:s generalförsamling år 1948 och upptar i allt väsentligt de fri- och rättigheter däri som brukar betecknas som de medborgerliga och politiska rättigheterna. Europakonventionen är sedan år 1995 inkorporerad i svensk lag. Enligt regeringsformen får lag eller annan föreskrift inte meddelas i strid med Sveriges åtaganden enligt Europakonventionen.

I artikel 2 i konventionen fastslås envars rätt till livet. Europadomstolens synsätt när det gäller innebörden av artikel 2 har ansetts innefatta en förpliktelse för staten att i viss utsträckning även skydda den enskilde mot egna handlingar, i synnerhet vid frihetsberövande (se *Keenan v. the United Kingdom*, no. 27229/95, ECHR 2001-III och *Trubnikov v. Russia*, no. 49790/99, 30 November 2005).

Artikel 8 i konventionen behandlar rätten till privatliv. Denna artikel har aktualiserats i vissa sammanhang som rört rätten till assisterat självmord, och det har hävdats att restriktioner när det gäller uppmaning och assistans till självmord kränker rätten till privatliv.⁶ Andra artiklar av intresse är bl.a. artikel 10, som rör yttrandefrihet, och artikel 6, som rör rätten till en rättvis rättegång.

---

⁶ Bl.a. i det engelska rättsfallet *Conway v. Secretary of State for Justice*, 2017.

9 Internationella jämförelser

9.1 Inledning

Utredningen har i sitt arbete undersökt hur barn som bevittnar våld eller andra brott mellan närstående respektive uppmaning till självmord är reglerat i andra länder. I detta kapitel redovisas lagstiftning från de länder som har någon form av lagteknisk lösning av intresse för jämförelse. En svårighet har varit att få information om tillämpning och effekter av lagstiftningen. Utredningen har i många fall fått nöja sig med en enkel redogörelse för hur lagstiftningen är formulerad. En slutsats som går att dra är emellertid att det finns exempel på kriminalisering av gärningar inom båda de områden som utredningen har att undersöka. Utredningen har också valt att titta på hur en del andra länder har valt att lagstifta kring och organisera arbetet med utredning av brott mot barn och våld i familjer, eftersom detta kan vara av stor vikt för de barn som eventuellt kommer att omfattas av en ny lagstiftning kring bevittnande.

9.2 Barn som bevittnar våld eller andra brott mellan närstående

9.2.1 Norge

Norge har inte någon enskild straffbestämmelse som specifikt kriminaliserar att barn bevittnar övergrepp som begås av och mot närstående. Samtidigt stadgas i straffeloven § 282, som reglerar misshandel i nära relationer, ett självständigt skydd för barn som bevittnar våld och andra övergrepp mot och av sina närmaste (i praxis finns t.ex. Høyesteretts dom i Rt. 2010 s. 949). Detta innebär att barnet har ställning som målsägande och har rätt till juridiskt biträde enligt straffeprocessloven kapitel 9 a. Barnet har också rätt till skadestånd enligt

skadeserstatningsloven § 3–5. Straffeloven § 282 kräver inte att barnet har drabbats av kroppsskada, sjukdom eller smärta. En förutsättning för straffansvar är emellertid att förhållandena kan karakteriseras som ”mishandling” av barnet. Det innebär att inte alla fall av bevittnande av våld omfattas, utan det måste röra sig om ett kvalificerat förhållande. Den nämnda domen Rt. 2010 s. 949 gällde ett barn som var vittne till våld mot sin mamma vid flera tillfällen. Enligt straffeloven § 77 l ska det vid straffmätningen, oavsett vilket brott det gäller, tas hänsyn till om brottet har begåtts i närvaro av barn under 15 år, vilket är en försvårande omständighet.

9.2.2 Danmark

I Danmark har i början av år 2019 en lagändring röstats igenom i parlamentet som kriminaliserar psykisk misshandel mot en närstående eller tidigare närstående person som har eller har haft anknytning till gärningspersonens hushåll. Detta är av intresse eftersom barns bevittnande av brott mot närstående kan sägas utgöra en form av psykisk misshandel. Genom en ny paragraf i strafflagen straffbeläggs att någon vid upprepade tillfällen under en period utsätter någon i denna krets för nedvärderande, manipulerande eller kränkande uttalanden som är ägnade att otillbörligt styra den andre. Straffet är böter eller fängelse i högst tre år. Justitiedepartementet har motiverat den nya straffbestämmelsen bl.a. med att psykiskt våld kan vara lika skadligt och därmed lika straffvärt som fysiskt våld. Vidare menar man att strafflagen sedan tidigare innehåller regler som tar sikte på kränkningar av någons psykiska integritet och att begreppet psykisk misshandel redan är inarbetat på det sociala området.¹

9.2.3 Storbritannien

I Storbritannien är barn som exponeras för våld i hemmet att betrakta som offer för barnmisshandel. *The Serious Crime Act 2015* slår uttryckligen fast att grymhet mot barn som orsakar psykiskt lidande kan vara en brottslig gärning. Det inkluderar barn som utsätts för känslomässig skada genom att exponeras för våld i hemmet och håller våldsutövaren ansvarig för den påverkan deras våld har gentemot barn

---

¹ Justitsministeriets förslag, diarienummer 2018-0090-0379.

som exponeras för det. Enligt den nu gällande lagstiftningen inkluderar definitionen av *skada* den påverkan som drabbar barn som ser eller hör våld eller övergrepp mot någon annan, vilket också ger lokala myndigheter en möjlighet att ingripa när barn bevittnar våld i hemmet.²

Justitiedepartementet, inrikesministeriet och utbildningsdepartementet i Storbritannien arbetar tillsammans för att lyfta arbetet med barn som utsätts för och upplever våld i hemmet eller familjen. Dessa departement håller i skrivande stund på att utarbeta ett antal lagförslag för att effektivisera arbetet mot familjevåld i linje med lagstiftningen från år 2015. Dessa omfattar bl.a. frågor om gränsdragning mellan barnmisshandel och våld i ungas egna parrelationer, riktlinjer och stöd för lokalt stödarbete för barn som upplever våld i familjen samt nya riktlinjer och utbildning för familjedomstolarna för att dessa bättre ska hantera barn som lever i familjer där det förekommer våld.³

9.2.4 Ungern

Den 17 september 2012 beslutade det ungerska parlamentet (Decision 60/2012. [IX. 18.] OGY) att reglera våld i familjen eller våld i hemmet som ett självständigt brott. Brottet *domestic violence* infördes i strafflagen och lagändringen trädde i kraft den 1 juli 2013. Detta brott omfattar våldsbeteenden som inte når upp till kraven för fysisk misshandel, men som allvarligt skadar brottsoffrets mänskliga värdighet eller orsakar ekonomisk skada. Rättsvårdande myndigheter får emellertid inte ingripa med mindre än att den utsatta parten ansöker om detta och sedan samarbetar under processen, eftersom ingripanden med stöd av lagen kan ske på ett mycket tidigt stadium och det då, enligt lagstiftaren, endast är den utsatta som kan avgöra om ett ingripande är nödvändigt. Inrättandet av en separat straffbestämmelse motiverades av lagstiftaren främst av den grupp av "passiva subjekt" som drabbas av denna typ av gärningar samt en insikt om att sådana gärningar hotar äktenskap, familj och barn. De som omfattas av regleringen är närstående, inklusive före detta makar och livspartners, samt olika former av förmyndare och personer under förmyndarskap. Ett krav för att straffbestämmelsen ska tillämpas är att parterna bor eller har

---

² Secretary of State for the Home Department (2019) *Transforming the Response to Domestic Abuse: Consultation Response and Draft Bill*, presented to Parliament January 2019, s. 16.

³ Uppgifter i underlag till utredningen från det brittiska justitieministeriet.

bott tillsammans eller att de har gemensamma barn. För att gärningarna ska vara straffbara krävs att dessa har begåtts regelbundet och inte endast vid enstaka tillfällen. Sexuella övergrepp omfattas inte av straffbestämmelsen eftersom sådana gärningar faller under andra brottsbeskrivningar. Att begå brott mot närstående eller personer i beroendeställning samt mot minderåriga betraktas generellt som en försvårande omständighet.

Article 212/A – Domestic violence

(1) Any person who, on a regular basis

a) demeans conduct which is seriously insulting, degrading and violent for human dignity,

b) deprives any assets belong to the sphere of common operation or the common property, and thus causing serious necessity, against the parent of his/her child, or against a relative, former spouse, former life-partner, custodian, person under custody, guardian and person under guardianship, living in the same household or in the same dwelling at the time of the commission or previously, is guilty of a misdemeanour punishable by imprisonment for up to two years, insofar a more serious criminal offence does not occur.

(2) Any person who commits on a regular basis

a) battery under Article 164 (2) or slander under Article 227 (2) against a person defined in paragraph (1) is guilty of a felony punishable by imprisonment for up to three years;

b) battery under Article 164 (3) – (4), or violation of personal liberty under Article 194 (1) or coercion against a person defined in paragraph (1) is guilty of a felony punishable by imprisonment between one to five years.

(3) Ban on entering certain areas may also be imposed against person found guilty of domestic violence.

(4) The perpetrator of the criminal offence defined in paragraph (1) shall only be prosecuted upon private motion.

Ungern har en särskild reglering av barnmisshandel eller vanvård av barn. Där stadgas att den som har ansvar för översyn, fostran, omvårdnad och utbildning av en minderårig, inklusive den som lever tillsammans med barnets vårdnadshavare, och som gör sig skyldig till att allvarligt åsidosätta vad som ankommer på denne i denna roll och därigenom äventyrar barnets utveckling på olika sätt, döms för brott. Detsamma gäller alla som är över 18 år och utnyttjar eller förleder en minderårig för att begå brott.

Article 208 – Child abuse

(1) Any person responsible for providing education, supervision or care to a minor – including the life-partner of the parent or guardian who has been granted custody, as well as the parent who has been deprived of the right of parental custody, if they live in the same household or in the same dwelling with the minor – who seriously violates the obligations arising from this role, thereby endangers the physical, mental, moral or emotional development of the minor, is guilty of a felony punishable by imprisonment between one to five years.

(2) Any person above the age of eighteen years who

- a) persuades or attempts to persuade a person under the age of eighteen years to commit a crime or an infraction or to engage in immoral conduct; or
- b) offers a person under the age of eighteen years for the commission of a crime,

shall be punishable in accordance with paragraph (1), insofar a more serious criminal offence does not occur.

9.2.5 USA

Det amerikanska rättssystemet har antagit många lagändringar under de senaste 10–20 åren när det gäller barn som på olika sätt exponeras för våld i hemmet eller mellan närstående. Enligt en sammanställning från U.S. Department of Health and Human Services, Children's Bureau, år 2016, har 24 amerikanska delstater samt Puerto Rico numera lagstiftning som omfattar barn som upplever eller bevittnar

våld.⁴ Vissa delstater har skärpt allvarlighetsgraden för brott som innebär att barn exponeras för denna typ av våld, från den mildare nivån *misdemeanor* till den allvarligare nivån *felony*.⁵

Definitionen av vad som är att bevittna, uppleva eller exponeras för våld varierar i de olika delstaterna. I Arizona, California, Delaware, Florida, Louisiana, South Carolina och Vermont är den *a child is a witness to domestic violence when an act that is defined as domestic violence is committed in the presence of or perceived by the child*. I Alaska, Arkansas, Georgia, Hawaii, Idaho, Illinois, Indiana, Mississippi, Montana, North Carolina, Oklahoma, Oregon, Utah, Washington samt Puerto Rico är definitionen mer specifik: *witnessing by a child occurs when the child is physically present or can see or hear the act of violence*. Ohio använder definitionen *witnessing occurs when the domestic violence is committed in the 'vicinity of the child'*, vilket innebär inom 30 fot från barnet eller inom den bostad där barnet bor. Detta gäller oavsett om barnet är närvarande på platsen respektive kan se brottet begås.

I delstaterna Arizona, Georgia, Hawaii, Idaho, Louisiana, Montana, Nevada, Ohio, Oklahoma och Utah, är lagarna tillämpliga på vilket barn som helst som är närvarande eller bevittnar våld i nära relation. I delstaterna, Alaska, Arkansas, California, Delaware, Florida, Illinois, Mississippi, North Carolina, Oregon, Washington och Puerto Rico, är lagarna tillämpliga på ett barn som är släkt med eller har hushållsgemenskap med offret eller förövaren av våldet. I Indiana är lagen endast tillämplig på ett barn i relation till den förälder som inte har vårdnaden.

Delstaterna har valt olika lagtekniska lösningar när det gäller kriminaliseringen av gärningarna. Vissa delstater, såsom Alaska, Arizona, California, Hawaii, Mississippi, Montana, Ohio, South Carolina och Washington, bedömer våld i nära relation som utförs i närvaro av ett barn som en försvårande omständighet, vilket vanligen resulterar i ett längre fängelsestraff, högre böter eller både och. I Arkansas, Florida, Idaho, Louisiana och Oregon, medför ett barns bevittnande att förövaren kan ges ett hårdare straff, även om försvårande omständigheter inte används som begrepp.

I Delaware, Georgia, North Carolina, Oklahoma och Utah, är våld i nära relation som utförs i ett barns närvaro ett särskilt brott

---

⁴ Child Welfare Information Gateway (2016) Child witnesses to domestic violence. Washington, DC: U.S. Department of Health and Human Services, Children's Bureau.

⁵ Edleson och Nisse (2011) *Emerging Responses to Children Exposed to Domestic Violence*.

som kan åtalas separat eller som tillägg till våldshandlingen. Det har från en del håll framförts farhågor kring bl.a. lagstiftningen i Utah, som går ut på att regleringen skulle kunna användas mot misshandlade kvinnor i mål om omhändertagande av deras barn. Att barnen bevittnat våld i hemmet skulle då kunna ses som omsorgsbrist hos mamman, som inte kunnat skydda barnet från exponering.⁶

9.2.6 Nya Zeeland

Domestic Violence Act från år 1995 reglerar olika former av kontaktförbud och omfattar många aspekter av våld i nära relationer. En del av lagstiftningen rör barn som bevittnar våld mot en person som barnet har en relation som närstående till. Detta betraktas enligt lagstiftningen som psykisk/psykologisk misshandel av barnet.

Domestic Violence Act 1995

A person psychologically abuses a child if that person –

(a) causes or allows the child to see or hear the physical, sexual, or psychological abuse of a person with whom the child has a domestic relationship; or

(b) puts the child, or allows the child to be put, at real risk of seeing or hearing that abuse occurring; –

but the person who suffers that abuse is not regarded, for the purposes of this subsection, as having caused or allowed the child to see or hear the abuse, or, as the case may be, as having put the child, or allowed the child to be put, at risk of seeing or hearing the abuse.

For the purposes of this Act, a person is in a domestic relationship with another person if the person –

(a) is a spouse or partner of the other person; or

(b) is a family member of the other person; or

(c) ordinarily shares a household with the other person; or

(d) has a close personal relationship with the other person.

⁶ A.a.

År 2000 gjordes en utvärdering av Domestic Violence Act. Enligt denna såg så gott som alla som deltog i utvärderingen mycket positivt på lagstiftningen och ansåg att den förmedlade att familjevåld eller våld i hemmet, i alla former, är oacceptabelt. Man ansåg att lagens angreppssätt, som går ut på att adressera problematiska beteenden snarare än att bara utdela sanktioner, var mycket positivt. De bredare definitionerna av vad våld i hemmet eller familjevåld är har också medfört att fler kan skyddas av lagstiftningen.⁷

9.3 Verksamheter som tar emot brottsutsatta barn för utredning m.m.

9.3.1 Barnahus i Norden

Barnahus enligt den modell som finns på många platser i Sverige finns också i framför allt Norge, Danmark och på Island. Som nämnts i tidigare kapitel saknas lagstiftning kring barnahusens verksamhet i Sverige och det är inte obligatoriskt att organisera arbetet med brottsutredningar som rör barn enligt barnahus-modellen. Avsaknaden av reglering har bl.a. medfört att barnahusens verksamhet skiljer sig åt sinsemellan.

I Norge finns sedan år 2015 en bestämmelse i straffprocesslagen om hur utredningar som rör barn ska bedrivas. Den nya huvudregeln innebär att barnahus ska användas för förhör med barn under 16 år samt med andra sårbara brottsoffer och vittnen i ärenden som rör sexuella övergrepp, direkt och indirekt fysiskt våld, mord och könsstympning. Regeln innebär i praktiken att handläggning vid barnahus är obligatoriskt för utredande polis och åklagare i dessa ärenden.

På Island finns ingen specifik lagstiftning om barnahus, men bestämmelser i lagen som reglerar skydd för barn samt i straffprocesslagen ger ett rättsligt stöd för användning av barnahus-modellen. Lagen om skydd för barn uppdrar åt den statliga barnskyddsmyndigheten på Island att driva särskilda servicecentra som ska främja multidisciplinärt samarbete och stärka myndighetsöverskridande samverkan i ärenden som rör skydd av barn. Barnskyddsmyndigheten har också utfärdat riktlinjer för den lokala sociala barnavården som innebär att man bör använda sig av barnahusens tjänster när det gäller

⁷ The Ministry of Justice and Department for Courts (2000) *DOMESTIC VIOLENCE ACT 1995 – Process Evaluation*, s. 121.

förhör, läkarundersökningar och samtalsstöd. Genom en ändring i straffprocesslagen år 2015 blev det obligatoriskt att hålla förhör med personer under 15 år i särskilt anpassade lokaler och i närvaro av specialutbildad personal, vilket av domstolarna har tolkats som att sådana förhör alltid ska hållas på barnahus.

Införandet av barnahus-modellen i Danmark föregicks av en stor lagstiftningsinsats år 2013. En särskild lag om barnahus infördes samtidigt som lagändringar gjordes gällande socialtjänstens hantering av barn som utsatts för brott. Det blev obligatoriskt för den lokala sociala barnavården att använda sig av barnahus i ärenden som involverar polis och sjukvård och som rör sexuella övergrepp eller våld. Barnahuslagen innehåller också riktlinjer för hur verksamheten ska utformas och vad den ska ha för uppgifter. Som komplement till lagstiftningen har den danska socialstyrelsen utfärdat riktlinjer och kvalitetskrav för barnahusens verksamhet. Parallellt med den nya lagstiftningen gavs statliga medel för finansiering av inrättandet av fem barnahus och tre satellit-verksamheter i Danmark.⁸

9.3.2 Children's Advocacy Centres

Svenska och nordiska barnahus har utvecklats med inspiration från Children's Advocacy Centres (CAC), som startade år 1985 i Alabama, USA. Konceptet finns numera i hela USA och i 33 andra länder. Det finns en paraplyorganisation för CAC, National Children's Advocacy Centres, NCAC. CAC-modellen bygger på samverkan i ett multidisciplinärt team runt varje utsatt barn. I detta ingår bl.a. polis, åklagare, socialtjänst, hälso- och sjukvård och frivilligorganisationer.

9.3.3 Family Justice Centres

Det första Family Justice Centret startade år 2002 i San Diego, USA. Family Justice Centres (FJC) är verksamheter som arbetar med offer för våld från närstående, inklusive partnervåld, sexuella övergrepp, våld mot barn och våld mot äldre. FJC-modellen bygger på multidisciplinär samverkan mellan alla aktörer som kan komma att behövas när en person har utsatts för våld från närstående, och ett krav på

---

⁸ Johnson m.fl. (2017) *Collaborating against child abuse – exploring the Nordic barnahus – model*, s. 18 f.

verksamheten är att alla aktörer ska arbeta samlokaliserat. I en del FJC:s finns också Children's Advocacy Centres. FJC-modellen finns numera i nästan alla världsdelar. I Europa organiseras FJC av European Family Justice Alliance. I Sverige finns ett Family Justice Centre, Koncept Karin, i Malmö.

Utredningen har under sitt arbete besökt Family Justice Centre Limburg, som ligger i staden Hasselt i den flamländska delen av Belgien. Alla polisingripanden i regionen med anledning av våld i familjen leder till en rapport till FJC, som gör en riskbedömning för hela familjen enligt ett särskilt framtaget riskbedömningsinstrument. Bedömningarna resulterar i ett grönt, orange eller rött resultat gällande risknivån. De familjer som får ett grönt resultat ges ett erbjudande om vissa stödinsatser och ett uppföljande samtal efter en månad. De som får ett orange eller rött resultat kan bli föremål för ett samverkansförfarande, om de anses ha en omfattande problematik som kräver multidisciplinära insatser. Om så blir fallet, kan åklagaren fatta beslut om tvingande åtgärder för att få personerna att medverka och t.ex. delta i behandling vid äventyr av häktning eller åtal. Samverkansförfarandet kräver samtycke till brytande av sekretessen mellan de olika myndigheterna, vilket inhämtas genom motiverande samtal för informerat samtycke. Cirka 90 procent samtycker till informationsdelning. Åklagaren har också möjlighet att besluta om temporärt kontakt- och vistelseförbud i tio dagar, vilket sedan ska prövas i domstol. Åklagarna har tillsammans med FJC:s personal möjlighet att göra en helhetsbedömning av familjens behov och besluta om åtalsunderlåtelse eller åtal samt om placering av barn etc, eftersom samtliga ärenden hanteras i familjedomstolen där åklagaren är part. Detta skiljer sig markant från det svenska systemet med allmän domstol och förvaltningsdomstol.

9.4 Uppmaning att begå självmord

9.4.1 Norge

Norge har sedan år 1902 en reglering som förbjuder all medverkan till att någon annan begår självmord. Av straffeloven § 277 följer att den som medverkar till att någon tar sitt eget liv, straffas med fängelse i minst 8 eller högst 21 år, jfr. § 275. Bestämmelsen omfattar både fysisk och psykisk medverkan till självmord, t.ex. i form av

uppmaning. Om det föreligger särskilda omständigheter kan straffet bestämmas till under straffminimum (§ 277 tredje ledet). Straff kommer inte ifråga när döden inte har inträtt (§ 277 fjärde ledet), vare sig det rör sig om att ett självmordsförsök inte har fullbordats eller ett försök att övertala eller uppmana någon inte har lett till att personen har försökt ta sitt liv.

Det finns ytterst begränsad praxis på det här området, trots att lagstiftningen har funnits under lång tid. Enligt det norska Justitiedepartementet finns endast fem avgöranden i sak enligt den aktuella straffbestämmelsen. Under åren 2016 och 2017 avgjordes ett ärende per år utan domstolsprövning, och under år 2018 kom det in tre anmälningar om medverkan till självmord enligt det norska Justitiedepartementet.

9.4.2 Storbritannien

I England och Wales finns sedan år 1961 the Suicide Act. Enligt sektion 2 i lagen är det ett brott att utföra en handling som kan uppmuntra eller utgöra medhjälp till självmord eller självmordsförsök hos en annan person, om uppsåtet är att uppmuntra eller assistera självmord eller självmordsförsök. Det maximala straffet för en sådan gärning är fängelse i 14 år. År 2010 trädde the Coroners and Justice Act 2009 i kraft, och lagen innehåller vissa tillägg till the Suicide Act 1961. Genom tilläggen skapades ett enda brott i stället för två separata, vilket motiverades av en vilja att öka allmänhetens förståelse för att lagstiftningen på området gäller såväl brott på nätet som i den fysiska världen. Förändringarna, som i och för sig inte utgjorde någon utvidgning av det straffbara området, välkomnades av intresseorganisationer som arbetar med frågor som rör självmordsprevention. Lagstiftaren har angett att bakgrunden till förändringen var en ökande oro för att nätet missbrukas för att uppmana till och sprida anvisningar för självmord.⁹

Ärenden som faller under denna lagstiftning får inte tas upp till prövning av rättsväsendet utan medgivande från motsvarigheten till Riksåklagaren. Enligt de riktlinjer som finns för sådana medgivanden, ska en omfattande prövning göras innan ett beslut fattas. Omständigheterna kring händelsen, bevisläget och allmänintresset av att fallet tas upp till prövning är sådant som ska vägas in i bedömningen.

---

⁹ Ministry of Justice, *Circular 2010/03*.

Omständigheter som talar för att fallet ska tas upp till prövning är bl.a. att personen ifråga var under 18 år, att personen hade en nedsatt förmåga att fatta ett informerat beslut, att personen utsatts för press att ta sitt liv och att personen inte på ett tydligt sätt hade uttryckt en vilja att ta sitt liv. Andra omständigheter som talar för en prövning är sådant som har med den potentielle förövaren att göra, såsom att denne tidigare har utsatt det potentiella brottsoffret för våld, att uppmaningen skett via nätet tillsammans med instruktioner kring självmord eller att personen har fått någon form av ekonomisk vinning genom självmordet. Omständigheter som talar emot en prövning är bl.a. att ”offret” har fattat ett självständigt, klart och informerat beslut samt att ”förövaren” har agerat av medkänsla och försäkrat sig om att den som ämnat att ta sitt liv har fattat beslutet på egen hand och utan att ha utsatts för press.¹⁰

Lagstiftningen om uppmaning och assistans till självmord har stundtals varit kontroversiell när det gäller relationen till eutanasi. För närvarande pågår en rättsprocess mellan staten och en man som p.g.a. sjukdom önskar assistans för att avsluta sitt liv, vilket staten har motsatt sig. Efter att mannens överklagande av underrättens dom fått avslag, väntar han nu på besked om prövningstillstånd från högsta instans.¹¹

9.4.3 Portugal

Uppvigling till självmord är en brottslig gärning i Portugal. Enligt artikel 135 i strafflagen straffas den som uppviglar någon annan till självmord, eller tillhandahåller assistans till självmord, med upp till tre års fängelse. Om den person som utsätts för uppvigling är under 16 år, är straffet mellan ett och fem års fängelse. Det är också en brottslig gärning att propagera för eller skapa publicitet kring en produkt eller metod för att begå självmord. Straffet för en sådan gärning är böter eller fängelse i högst två år. Båda dessa brott ligger under allmänt åtal och det krävs alltså ingen anmälan från en enskild för att en förundersökning ska inledas.¹²

---

¹⁰ <https://www.cps.gov.uk/legal-guidance/suicide-policy-prosecutors-respect-cases-encouraging-or-assisting-suicide>

¹¹ R (Conway) v Secretary of State for Justice [2017] EWHC 2447.

¹² Information från Justitiedepartementet i Portugal.

Criminal Code

Article 135

Incitement or assisted suicide

1 – Whoever incites another person to commit suicide or renders assistance for such purpose, is punished with sentence of imprisonment up to three years, if the suicide is effectively attempted or completed.

2 – If the incited person or to whom assistance is rendered is less than 16 years of age or has, by any reason, his capacity of evaluation or determination sensibly reduced, the agent is punished with sentence of imprisonment from one to five years.

Article 139

Advertising to suicide

Whoever, by any means, makes advertising or publicity of a product, object or method recommended as a mean to produce the death, in an adequate manner to produce suicide, is punished with sentence of imprisonment for not more than two years or with fine penalty of up to 240 days.

9.4.4 Frankrike

Genom lagen av den 31 december 1987 om hets till självmord, inrättades brottet hets till självmord i den franska rättsordningen. I strafflagen finns nu två skilda överträdelser: hets till självmord och propagerande eller reklam för medel för någon att ta sitt liv. Hets till självmord är en överträdelse som är särskilt svår att påvisa. För att brottet ska föreligga måste en hetsgärning ha begåtts, hetsgärningen ha fått verkan och det måste finnas ett orsakssamband mellan hetsgärningen och självmordet eller självmordsförsöket. Hets till självmord är alltså straffbart endast om den person som utsatts för hetsen faktiskt tagit eller försökt ta sitt liv. Ett passivt agerande som att endast vara närvarande vid offrets sida när denne skrider till handling kan inte, om inte andra omständigheter föreligger, lagföras annat än under brottsrubriceringen underlåtenhet att komma en person i fara till undsättning, som är ett separat brott. Föreskriften är inte heller tillämplig på dödshjälp. Att på begäran av en person som fattat beslutet

att begå självmord tillhandahålla denne det redskap med hjälp av vilket denne tar sitt liv utgör inte hets till självmord utan endast icke straffbar medhjälp. Direkt hets att begå en handling föreligger när det uttryckliga syftet är att handlingen ska begås. Indirekt hets föreligger när handlingen inte är uttryckligen utsagd. Ju mer indirekt eller suggestiv hetsen är, desto svårare är det att fastställa orsakssambandet mellan att en person blir utsatt för hets och att personen skrider till handling.

Ställda inför ett självmord som involverar en utomståendes ”deltagande” möter åklagare och domare, enligt uppgifter från det franska justitieministeriet, ofta svårigheter när det gäller brottsrubriceringen. Eftersom hets är tämligen snävt avgränsat används den rubriceringen sällan. Ofta används i stället andra brottsrubriceringar som mord alternativt dråp, förgiftning, olaga utövande av farmaci, vållande till annans död, trakasseri och underlåtenhet att komma en person i fara till undsättning. Brottet hets till självmord kan visserligen kumuleras med brottet underlåtenhet att komma en person i fara till undsättning men förutsätter likväl en önskan att i en annan person ingjuta en beslutsamhet att ta sitt liv.

Åklagare och domare möter likaså svårigheter vid självmord som framkallats till följd av diskussioner på sociala medier på internet, särskilt i fall där en person direktutsänder sitt självmord. I fallet med en person som filmar sitt självmord och direktutsänder bildmaterialet på internet kan sålunda medlemmar av publiken vilka skymfar personen under direktutsändningen, och därigenom med säkerhet styrker dennes självmordsönskan, eventuellt fällas för förolämpning eller rent av hets till självmord, men i fråga om den senare brottsrubriceringen är det särskilt komplicerat att fastställa orsakssambandet mellan publikens agerande och självmordet. Även i situationer där en suicidal person ber om råd föreligger alltså inte något orsakssamband, och följaktligen inget brott, om man kan bevisa att det som faller under rubriceringen hets i själva verket inte tjänat något till eftersom självmordet skulle ha inträffat ändå.

Hets till självmord är ett uppsåtligt brott och måste ha begåtts med full sakkännedom, inte bara i vetskap om handlingens klandervärda natur utan också med en vilja att intala brottsoffret att ta sitt liv. Fastställande av uppsåt grundar sig i allmänhet på den omständigheten att den anklagade var medveten om eller omöjlig kunde vara ovetande om brottsoffrets psykologiska bräcklighet, bland annat

med tanke på den anklagades band till brottsoffret. De kan även grunda sig på utstuderade förfaranden från den hetsandes sida, som i ett fall med en person som erkände sig ha drivit sin mor till självmord och som planerat moderns begravning redan innan modern skred till handling (Cour d'appel d'Angers, appellationsdomstolen i Angers, 13 oktober 2011).

Hets till självmord är belagt med tre års fängelsestraff och ett bötesstraff på 45 000 euro. Lagstiftaren har valt att skärpa straffet till fem års fängelsestraff och ett bötesstraff på 75 000 euro i de fall där brottsoffret är ett barn som inte fyllt 15 år. Försök till hets till självmord är inte straffbart. Sedan år 2000 har en till två personer per år fällts för hets till självmord som fått verkan (med eller utan straffskärpning). Det innebär att det under perioden 2000–2016 har meddelats 20 fällande domar på denna grund, varav sex fällande domar för hets till självmord mot ett barn som inte fyllt 15 år.¹³

9.4.5 USA

I USA finns reglering av sådant som kan omfatta uppmaning att begå självmord på delstatsnivå på vissa håll. Flera delstater har en lagstiftning som uttryckligen förbjuder medhjälp, rådgivning och uppmaning till självmord. Många av dessa har reglerat sådana gärningar som en del av ett förbud mot assisterat självmord. Det har emellertid ifrågasatts om denna form av reglering i alla delar är förenlig med den amerikanska konstitutionen. Så var fallet i målet *State v. Melchert-Dinkel* som avgjordes av Högsta domstolen i Minnesota år 2012. Målet rörde en man som på olika nätforum hade utgett sig för att vara en kvinnlig sjuksköterska och instruerat suicidala personer i metoder för självmord och uppmanat dem att begå självmord. Han hade också uppmanat personerna att filma sina självmord så att han kunde se dem via webbkamera. Domstolen underkände den del av regleringen som förbjöd uppmaning till självmord, eftersom den strider mot konstitutionens första tillägg om yttrandefrihet. Eftersom självmord inte är olagligt i Minnesota, ansåg domstolen att yttrandefriheten inte kan begränsas när det gäller uppmaning att begå självmord. Däremot dömdes mannen för att ha assisterat självmord.¹⁴

¹³ Uppgifter från det franska justitieministeriet till utredningen.

¹⁴ Sweeney (2017) *Deadly Speech: Encouraging Suicide and Problematic Prosecutions*.

I delstater som saknar uttryckliga förbud mot uppmaning och liknande till självmord, förekommer tillämpning av regleringen kring dråp/vållande till annans död, på engelska *involuntary manslaughter*, i mål om uppmaning till självmord. Så var t.ex. fallet i det uppmärksammade målet *Commonwealth v. Carter*, som rörde en ung kvinna i Massachusetts som uppmanat och instruerat sin pojkvän att begå självmord. Enligt delstatslagen i Massachusetts kan detta brott begås antingen genom aktivt handlande eller underlåtenhet. I det aktuella målet tillämpades båda grunderna.¹⁵

9.4.6 Nya Zeeland

Nya Zeeland har sedan år 2015 en lagstiftning som förbjuder alla former av uppmuntran och uppmaningar till att begå självmord, oavsett om personen som uppmuntras eller uppmanas har för avsikt att skada sig själv. Detsamma gäller om någon ger råd om att begå självmord. *The Harmful Digital Communications Act 2015* kompletterar tidigare lagstiftning med reglering kring digital kommunikation och har samtidigt utvidgat det kriminaliserade området för uppmaningar till självmord. Före införandet var det också förbjudet att uppmana någon annan till självmord, men bara om personen faktiskt begick eller försökte begå självmord.

The Harmful Digital Communications Act 2015

Subpart 1 – Crimes Act 1961

Principal Act

This subpart amends the Crimes Act 1961.

Section 179 amended (Aiding and abetting suicide)

In section 179, insert as subsections (2) and (3):

(2) A person commits an offence who incites, counsels, or procures another person to commit suicide, even if that other person does not commit or attempt to commit suicide in consequence of that conduct.

¹⁵ A.a.

(3) A person who commits an offence against subsection (2) is liable on conviction to imprisonment for a term not exceeding 3 years.

9.4.7 Australien

The Criminal Code Amendment (Suicide Related Material Offences) Act har gällt som federal lag i Australien sedan år 2006. Regleringen inriktar sig främst på Internet och liknande tekniska media och alltså inte på mer traditionell kommunikation. The Suicide Related Material Offences Act inkluderar två olika brott. Det är olagligt att använda Internet eller liknande teknik för att bese, överföra, göra åtkomligt, publicera eller på annat vis sprida material som direkt eller indirekt instruerar i eller uppmanar till självmord, alternativt material som direkt eller indirekt lyfter fram, beskriver eller instruerar i en specifik metod att begå självmord. En förutsättning för straffansvar är att avsikten är att uppmana till självmord och/eller instruera någon annan i att använda en särskild metod för självmord. Utformningen är mycket detaljerad och tillämpningen kringgärdad av specificerade förutsättningar. I och med att lagen är så bred har det särskilt tillagts att ämnet i sig inte är olagligt att diskutera och att man inte är skyldig till brott bara för att man använt Internet eller liknande teknik för att delta i offentlig diskussion eller debatt om eutanasi eller självmord eller propagera för reform av lagstiftningen gällande dessa frågor. Tekniskt sett bör även t.ex. chatkonversationer falla under lagen, då de per definition använder sig av den slags ”carrier service” som åsyftas i lagtexten.

10 Utredningens analys, överväganden och förslag

10.1 Allmänna straffrättsliga utgångspunkter

10.1.1 Straffsystemet

Straffsystemet består av tre nivåer: kriminalisering, ådömande av brottspåföljd och verkställighet av brottspåföljd. På ett övergripande plan bygger det svenska straffsystemet på straffteorin om allmänprevention. Genom straffhotet och medvetenheten om att straff kommer att dömas ut om brott begås, avskräcks människor i allmänhet från att begå brott. Genom att en gärning följs av straff visas också på gärningens förkastlighet och därmed påverkas normbildningen hos människor i allmänhet. Den svenska kriminalpolitiken präglades under 1960- och 1970-talen av den s.k. behandlingsideologin, som vilade på individualpreventiv grund. Genom påföljdsreformen år 1988 betonades allmänpreventionen som bestraffningens syfte, samtidigt som man strävade efter att skapa rättvisa straff, alltså proportionalitet mellan brott och straff.

Brottens straffskalor baseras på brottens svårhet eller förkastlighet. Straffskalorna bestäms alltså efter någon form av rättviseresonemang, vilket betyder att allmänpreventiva överväganden inte ligger till grund för vilka straffsatser som skulle vara nödvändiga för att förhindra olika brottstyper. Påföljdssystemet bygger i stället på proportionalitet och som en följd av detta också ekvivalens (likvärdighet), konsekvens och förutsebarhet. Det utmätta straffet ska vara proportionellt i förhållande till det begångna brottets allvar. Lika brott ska behandlas lika medan allvarigare brott ska behandlas strängare än mindre allvarliga brott. Förhållandet måste också gälla mellan olika brottstyper; brottstypernas allvar i förhållande till varandra måste också ges genomslag vid bedömningen.

10.1.2 Kriminalisering

Allmänt

Kriminalisering är en formell social kontroll genom straffhot. Straff är i grunden repressivt och statens yttersta maktmedel mot dess medborgare. Kriminalisering måste därför användas med urskiljning och bara när det är nödvändigt för att motverka ett icke önskvärt beteende. Kriminalisering bör enligt rättsvetenskapen utgöra den sista utvägen för problemlösning i ett samhälle, eller ultima ratio som principen heter på latin.¹ Straffsanktionen måste vara nödvändig utifrån gärningens allvar och effektiv för att motverka beteendet.

En kriminalisering kan leda till en ökad belastning för rättsväsendet. Möjligheterna för rättsväsendet att klara denna ytterligare belastning är därför också något som måste finnas med i resonemanget. Intresset av att kriminalisera måste vägas mot kostnaden att utreda och lagföra de brott som kommer att bli aktuella enligt det nya straffbudet.

Allmänpreventiva överväganden är av grundläggande betydelse för beslut om kriminalisering. Existensen av straffhotet enligt lagen ska påverka människors handlande i önskvärd riktning genom t.ex. avskräckning, vanebildning och moralbildning. Kriminaliseringen har därutöver en expressiv eller symbolisk funktion, genom att statsmakten pekar ut en gärning som socialt förkastlig. Huruvida en kriminalisering är effektiv avgörs av många olika faktorer. Den avskräckande effekten beror t.ex. på sådant som risk för upptäckt, resurser för polisiära insatser och kunskap om skyldigheterna enligt lagen hos medborgarna. Den vanebildande eller moralbildande effekten beror till stor del på om människor internaliserar innebörden av straffbudet, vilket i stor utsträckning påverkas av informell social kontroll i t.ex. familjen, skolan och arbetsgemenskapen.²

När bör kriminalisering ske?

Regeringen gjorde i propositionen *Ett effektivare brottmålsförfarande* vissa uttalanden som har fått stort genomslag på hur Sverige har kommit att hantera frågor om kriminalisering. Där uttalas bl.a. att

---

¹ Asp m.fl. (2013) *Kriminalrättens grunder*, s. 33 f.

² A.a., s. 34.

kriminalisering som en metod för att söka hindra överträdelse av olika normer i samhället bör användas med försiktighet. Rättsväsendet bör inte belastas med sådant som har ringa eller inget straffvärde. Kriminalisering är heller inte det enda och inte alltid det mest effektiva medlet för att motverka oönskade beteenden. Det allmännas resurser för brottsbekämpning bör koncentreras på sådana förfaranden som kan föranleda påtaglig skada eller fara som inte kan bemötas på annat sätt.³

I doktrinen har frågan om när kriminalisering bör ske behandlats av bl.a. Jareborg och Lernestedt. Jareborgs inställning till kriminalisering i allmänhet framgår delvis av föregående avsnitt. Jareborg menar vidare att kriminalisering bör komma ifråga endast om det finns något värde eller intresse som det finns anledning att skydda. I regeringsformens andra kapitel finns en uppräkningslista av centrala legitima värden, såsom liv, frihet, ära, hälsa, egendom, handlingsfrihet, rörelsefrihet och ekonomisk trygghet. Det finns emellertid många olika sätt att se på vad som är centrala legitima värden. Vid sidan av privata intressen finns gruppintressen och offentliga intressen att beakta, såsom allmän ordning och säkerhet, demokrati, trafiksäkerhet etc. Även om det finns ett intresse som är värt att skydda, är det inte självklart att det ska ske genom kriminalisering. Ett intresse kan ofta ges tillräckligt skydd genom andra åtgärder än straffrättsliga sådana, genom exempelvis skadeståndsskyldighet, administrativa kontrollsystem eller upplysning. Kriminalisering ska tillgripas i sista hand och mot de mest förkastliga gärningarna. För att avgöra om en gärningstyp är straffvärd, dvs. att det finns goda skäl att belägga den med straff, kan enligt vissa rättsvetare användas den huvudprincipen att en kriminalisering endast bör avse *särskilt* skyddsvärda intressen. Vad som är ett särskilt skyddsvärt intresse är inte möjligt att beskriva med exakthet, men viss ledning går att hämta ur ovan nämnda uppräkningslista i regeringsformens kapitel två. Vidare kan ett riktvärde vara att man genom straffhotet främst bör söka förhindra sådant som kan betecknas som *skada*, såvitt avser skada som drabbar en annan individ, ett allmänt intresse eller värdefulla gemensamma institutioner. För att avgöra om kriminalisering ska komma ifråga i förhållande till en viss gärningstyp, måste också beaktas om kriminaliseringen kommer att vara någorlunda effektiv. Vinsterna av kriminaliseringen måste vägas mot kostnaderna. Med kostnader menas då dels rent monetära

---

³ Prop. 1994/95:23 s. 52.

sådana i form av statliga utgifter för kontroll och lagföring, dels kostnader av mer ideell karaktär som obehag och lidande för den som döms och för andra. Även andra faktorer, såsom möjligheterna till missbruk av straffbudet, måste räknas in.⁴

Lernestedt framhåller också vikten av restriktivitet i användandet av kriminalisering och formulerar fyra huvudsakliga problemområden i detta sammanhang: intresse, skada, förstadier och effektivitet. Varje problemområde ställs upp som ett presumtivt filter, vilket godtagbart måste kunna passeras för att kriminalisering ska vara acceptabel. Området *intresse* handlar förenklat om att det skyddsvärda måste kunna definieras fristående från vad som menas angripa det. Det innebär att intressen bör behandlas före, och fristående från, det som påstås orsaka negativ påverkan på dem. För att ett intresseperspektiv ska kunna vara ett verksamt verktyg för restriktiv kriminalisering är det ett grundläggande krav att det motiveras vad som önskas skyddat med visst straffbud och varför. Området *skada* handlar i stora drag om att kriminaliseringen för att vara godtagbar måste riktas mot beteende som orsakar skada. Skadekravet skulle enligt Lernestedt kunna fungera som en vattendelare mellan godtagbar och icke godtagbar kriminalisering. Begreppet är emellertid problematiskt och kan tolkas på olika sätt. Möjligheterna för skadebegreppet att fungera som ett sällningsverktyg vid avgörande av vilka kriminaliseringar som bör vara tillåtna respektive otillåtna, får enligt Lernestedt därför sägas vara begränsade. Huvudfrågan i området *förstadier* är hur långt ”i förväg” det är berättigat att inträda med kriminalisering, eller, uttryckt på ett annat sätt, hur stor straffrättsbuffert som får läggas runt de intressen som anses skyddsvärda. Hur stor straffrättslig buffert som kan tillåtas runt skyddsvärda intressen bör vara avhängigt av intressets vikt. Ju viktigare det är som önskas skyddat, desto längre i förväg bör det i princip vara godtagbart att skydda det just genom kriminalisering. *Effektivitet* har här att göra med straffbuds förmåga att fullgöra sina uppgifter. Ett krav på att ett straffstadgande ska vara effektivt brukar traditionellt tolkas främst på två sätt. För det första så att den som företar den straffbelagda gärningen i viss högre grad kan upptäckas och fällas. För det andra så att stadgandet påverkar frekvensen av aktuell gärningstyp negativt. En gemensam svårighet när det gäller dessa krav är dock att mycket av den kunskap

⁴ Asp m.fl. (2013) *Kriminalrättens grunder*, s. 39 f.

som behövs inför beslutet att kriminalisera eller ej kan nås endast genom att kriminaliseringen genomförs.⁵

Vedertagna principer vid kriminalisering

I den tidigare nämnda propositionen om ett effektivare brottmålsförfarande, framhöll regeringen fem principer för kriminalisering vilka tagits fram av Åklagarutredningen. Regeringen ställde sig i allt väsentligt bakom dessa principer, vilka har kommit att bli normerande för synen på de krav som bör vara uppfyllda för att kriminalisering ska komma i fråga.⁶ Dessa principer är:

1. Ett beteende kan föranleda påtaglig skada eller fara.
2. Alternativa sanktioner står inte till buds, skulle inte vara rationella eller skulle kräva oproportionerligt höga kostnader.
3. Straffsanktion krävs med hänsyn till gärningens allvar.
4. Straffsanktion ska utgöra ett effektivt medel för att motverka det icke önskvärda beteendet.
5. Rättsväsendet ska ha resurser för att klara av den eventuellt ytterligare belastning som kriminaliseringen innebär.

De fem principerna kan fyllas ut och tolkas med viss ledning av vad som anförs i doktrinen kring kriminalisering. Principerna för kriminalisering har också diskuterats utförligt i betänkandet *Vad bör straffas?*⁷ Eftersom betänkandets förslag inte antagits av riksdagen är det dock vanskligt att lägga alltför stor vikt vid dessa. De resonemang som förs kan emellertid med fördel tjäna som underlag för en fördjupad diskussion kring kriminalisering.

10.1.3 Legalitetsprincipen

En grundläggande princip i den svenska rättsordningen är den s.k. legalitetsprincipen, som enkelt uttryckt kan sammanfattas med sentensen *inget straff utan lag*. En gärning är alltså brottslig endast om

---

⁵ Lernestedt (2003) *Kriminalisering – problem och principer*.

⁶ Prop. 1994/95:23 s. 55.

⁷ SOU 2013:38.

den kriminaliserats genom lag och straff för denna gärning kan ådömas enbart om det finns lagstöd. Legalitetsprincipen ger därmed uttryck för ett krav på föreskrift med preciserat innehåll. Grundsatsen följer bl.a. av 2 kap. 10 § första stycket regeringsformen (RF), art. 7 Europakonventionen, art. 11 p. 2 FN:s konvention om mänskliga rättigheter, 1 kap. 1 § brottsbalken samt 5 § första stycket lagen (1964:163) om införande av brottsbalken (BrP). Av legalitetsprincipen följer förbud mot analog strafflagtillämpning (till nackdel för en tilltalad), förbud mot retroaktiv strafflagstiftning och strafflagtillämpning (till nackdel för en tilltalad), samt obestämdhetsförbudet. Obestämdhetsförbudet innebär att utformningen av lagtext måste ske med tydlighet och precision. Brottbeskrivningar som utformas som generalklausuler kan inte accepteras.⁸

10.1.4 Brottskonstruktion

Det är möjligt att resonera kring konstruktion av straffbud utifrån en uppdelning i handlingsbrott, effektbrott, konkreta farebrott och abstrakta farebrott. Handlingsbrott och effektbrott kan konstruktionsmässigt betecknas som två ytterligheter när det gäller brott mot person. De olika varianterna av farebrott ligger däremellan.

För handlingsbrott är det avgörande vad åklagaren kan visa om gärningspersonens handlande. Skyddsintresset för en straffbestämelse behöver inte nödvändigtvis anges som ett brottsrekvisit, utan det avgörande är om kriminaliseringen syftar till att hindra ett beteende som kan skada skyddsintresset. Exempel på sådana brott är rattfylleri och hemfridsbrott, där bilkörning vid viss grad av alkoholpåverkan respektive olovligt inträngande eller kvarstannande i annans bostad är det som straffbeläggs, utan att det ställs upp något krav på att gärningarna har lett till någon viss effekt. Effektbrott kräver i stället att gärningen har resulterat i en viss effekt, t.ex. döden vid mord respektive smärta, sjukdom eller kroppsskada vid misshandel.

När ordet "fara" används i en straffbestämmelse, innebär det i allmänhet att det uppställs krav på konkret fara. Exempel på konkreta farebrott är mordbrand och framkallande av fara för annan.

Vid abstrakt fara behöver det inte visas att någon faktisk fara har uppstått för ett konkret angivet intresse; det räcker med att det visas

---

⁸ Ågren m.fl., *Straffansvar* (2018) s. 29 ff.

en genomsnittlig eller typisk farlighet i handlingssättet. Det är fallet vid t.ex. svindleri, där den straffbara handlingen är att sprida vilseledande uppgift *ägnad att* påverka bedömandet av företag i ekonomiskt hänseende.

När straffbestämmelsen ställer upp ett krav på konkret fara, ställs högre krav på kopplingen mellan farans orsak och den befarade riskens förverkligande, jämfört med när det för straffansvar räcker med att det visas att abstrakt fara har förelegat. Vid prövningen av om konkret fara förelegat, har därför flera omständigheter i den specifika situationen betydelse än vid prövningen av huruvida abstrakt fara varit för handen. Prövningen kopplas alltså hårdare till den konkreta situationen.

10.1.5 Straff

Kriminalisering innebär att straff föreskrivs för en viss handling. Straffet i sig är repressivt. Straffskalan för ett brott ska bestämmas utifrån hur allvarlig brottstypen anses vara, såväl när det gäller brottstypen som sådan som vid en jämförelse med andra brottstyper. Straffskalans utformning (minimi- och maximistraff) anger därmed förhållandet till andra brott. Om straffminimum för en brottstyp är högre än minimum för en annan brottstyp anses den förra brottstypen alltså allvarligare än den andra, även om maximistraffet är detsamma. Allmänpreventiva hänsyn påverkar därmed inte straffskalornas utformning. Ett brott kan inte anses allvarligare av det skälet att man vill uppnå en avskräckande effekt. Avskräckningseffekten ska tillgodoses genom kriminaliseringen och straffskalan ska därefter utformas efter hur allvarlig brottstypen anses vara.

10.2 Barn som bevittnar våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående

10.2.1 Rättsutvecklingen

Före 1917 års barnlagstiftning fanns endast ett fåtal stadganden på familjerättens område. De lagar som berörde föräldrar och barn kom senare att sammanföras i en särskild balk, föräldrabalken, som riksdagen antog år 1949. Sedan 1920-talet har den svenska lagstiftningen

stegvis förändrats. Vår första barnvårdslagstiftning kom att utarbetas under denna tid och den första barnvårdslagen trädde i kraft år 1926. Barnvårdslagen gav samhället för första gången en möjlighet att omhänderta vissa barn som utsattes för misshandel eller annan vanvård i hemmet, men våld mot barn i uppfostrande syfte var fortfarande accepterat. Lagen omarbetades under många år för att slutligen ersättas av en ny barnvårdslag, som trädde i kraft den 1 januari 1961. Denna lag kom senare att ersättas av socialtjänstlagen och LVU, vilka trädde i kraft år 1982. Socialtjänstlagen och LVU har senare reformerats, vilket behandlas i kapitlet om gällande rätt.

Skolaga förbjöds uttryckligen i folkskolestadgan först år 1958. Det skulle sedan dröja ytterligare 21 år innan Sveriges riksdag antog den s.k. anti-agalagen (6 kap. 1 § föräldrabalken). Där stadgades att barn inte får utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling. Med anti-agalagen klargjordes att en bestraffningsåtgärd mot ett barn är brottslig, om motsvarande handling mot en annan person är straffbar. I takt med ökade kunskaper och förändringar i lagstiftningen har allmänheten förändrat sin syn på aga. Statistiska centralbyrån och Sifo har regelbundet sedan mitten av 1960-talet genomfört undersökningar om allmänhetens stöd för fysisk bestraffning. Resultaten visar att anhängarna till aga har minskat markant, från 53 procent av de tillfrågade år 1965 till elva procent år 1994.⁹ Resultatet stämmer väl överens med den undersökning som gjordes av Kommittén mot barnmisshandel år 2000 och som redovisas i rapporten *Barn och misshandel* (SOU 2001:18).¹⁰ I Stiftelsen Allmänna Barnhusets elevundersökning år 2016 uppgav 81 procent av deltagarna att de var negativa till all kroppslig bestraffning. Av eleverna rapporterade 88 procent att det inte är acceptabelt att slå ett barn som inte lyder och 82 procent att det är oacceptabelt att ge barn örfilar (lättare slag på kind eller öra). Totalt 13 procent accepterade kroppslig bestraffning vid vissa omständigheter, men endast tre procent uppgav att de tyckte att det var okej att själva bli slagna när en förälder var arg på dem.¹¹ Föräldrars attityder till kroppslig bestraffning har också förändrats till att bli mer negativ över tid. Nästan

---

⁹ SOU 2001:18 s. 55.

¹⁰ Kommitténs slutbetänkande är *Barnmisshandel – att förebygga och åtgärda* (SOU 2001:72).

¹¹ Jernbro och Jansson (2017) *Väld mot barn 2016*.

ingen förälder uppgav i Stiftelsen Allmänna Barnhusets föräldrastudie att det var okej att hota att slå ett barn (0,4 procent) eller att faktiskt slå barnet (0,3 procent). Det är betydligt färre föräldrar som accepterar fysiskt våld i uppfostringssyfte i den studien än i de tidigare nationella föräldrastudierna som genomförts.¹²

Under senare årtionden har även den ändrade synen på mäns våld mot kvinnor, våld i nära relationer och våld mot närstående resulterat i lagstiftningsåtgärder på det straffrättsliga området. År 1993 gav regeringen i uppdrag åt Kvinnovåldskommissionen att utifrån ett kvinnoperspektiv göra en översyn av frågor som rör våld mot kvinnor och föreslå åtgärder för att motverka sådant våld. Kommissionens förslag fördes vidare i en omfattande proposition (1997/98:55) som innehöll förslag till flera kompletteringar av gällande lag. I propositionen ingick förslaget till det nya fridskränkingsbrottet i brottsbalken som intogs i lagens fjärde kapitel som 4 a §.¹³ Genom lagstiftning som trädde i kraft den 1 juli 2003 infördes en särskild straffskärpningsgrund i 29 kap. 2 § 8 brottsbalken, som tar sikte på gärningar som varit ägnade att skada tryggheten eller tilliten hos ett barn i förhållande till en närstående person.¹⁴

Barn har också fått ett ökat straffrättsligt skydd när det gäller sexualbrott, främst genom lagändringar som infördes år 2005. Skyddet för barn skärptes genom bl.a. införandet av straffbestämmelser om våldtäkt mot barn och sexuellt övergrepp mot barn utan något krav på tvång. Utnyttjande av barn för sexuell posering blev ett självständigt brott. Köp av sexuell handling av barn, en gärning som tidigare i vissa fall bestraffats som förförelse av ungdom, infördes som en självständig straffbestämmelse. År 2009 infördes den nya brottskonstruktionen *kontakt för att träffa ett barn i sexuellt syfte*, vilket omfattar vuxna som träffar en överenskommelse om sammanträffande med barn under femton år i syfte att begå våldtäkt mot barn eller annat sexuellt utnyttjande av barnet.¹⁵ År 2018 trädde den nya lagstiftningen ikraft som bygger på att allt sexuellt umgänge ska förutsätta samtycke.¹⁶

---

¹² Jernbro m.fl. (2018) *Den bästa och svåraste uppgiften i världen*, s. 28.

¹³ Bäcklund m.fl. *Kommentar till brottsbalken*, Zeteo.

¹⁴ Prop. 2002/03:53.

¹⁵ Bäcklund m.fl. *Kommentar till brottsbalken*, Zeteo.

¹⁶ Prop. 2017/18:177.

Det pågår också ett arbete med översyn av lagstiftningen kring barnpornografi och avskaffande av preskription gällande sexualbrott mot barn.¹⁷

Barns ställning i samhället och rättsordningen har stärkts även på en rad andra sätt över tid. Detta illustreras inte minst av att barnkonventionen inkorporeras i svensk rätt. Barnkonventionen har visserligen varit en del av den svenska rättsordningen sedan ratificeringen år 1990, men kommer nu att få en tydligare ställning som svensk lag. Lagen träder i kraft den 1 januari 2020. Inkorporeringen av barnkonventionen innebär ett förtydligande av att domstolar och rättstillämpare på alla nivåer ska beakta de rättigheter som följer av barnkonventionen vid avvägningar och bedömningar som görs i beslutsprocesser i mål och ärenden som rör barn.¹⁸ Det pågår ett omfattande arbete med att se över lagar, förordningar och myndighetsföreskrifter i syfte att säkra uppfyllelsen av barnkonventionens bestämmelser.

10.2.2 Frågan om kriminalisering

Övervägande: Starka skäl talar för en kriminalisering av att utsätta barn för att bevittna våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående.

Inledning

Utredningen ska enligt sina direktiv analysera och ta ställning till om det bör införas en särskild kriminalisering av att låta barn bevittna våld eller andra brottsliga handlingar som begås av och mot närstående. Enligt direktiven är det straffrättsliga skyddet för barn som utsätts för att bevittna våld eller andra brottsliga handlingar i nära relationer begränsat. Frågan om att kriminalisera sådana former av psykiskt våld som i dag faller utanför straffbestämmelsen om misshandel har övervägts tidigare och då avfärdats. De utredningar som föregick dessa lagstiftningsärenden har emellertid inte mer ingående övervägt frågan om en särskild kriminalisering av bevittnandefallen (se vidare om dessa på s. 5–6 i direktiven). Genom att överväga en

---

¹⁷ Ds 2018:23.

¹⁸ Prop. 2017/18:186 s. 80.

snävare kriminalisering, som inte tar sikte på alla former av lindrigare misshandel, finns bättre förutsättningar för att tydligt avgränsa det straffrättsliga ansvaret på ett sätt som inte kommer i konflikt med legalitetsprincipen enligt utredningens direktiv.¹⁹

Enligt barnkonventionens artikel 19 ska konventionsstaterna vidta alla lämpliga lagstiftningsåtgärder, administrativa, sociala och utbildningsmässiga åtgärder för att skydda barnet mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande, inklusive sexuella övergrepp, medan barnet är i föräldrarnas eller den ena förälderns, vårdnadshavarens eller annan persons vård. Barn som bevittnar våld och andra brottsliga handlingar mellan närstående drabbas hårt av sina upplevelser, både på kort och lång sikt. Detta är en form av psykiskt våld och alltså något som alla barn enligt barnkonventionen har rätt skyddas emot. Barnens rätt till skydd mot våld behöver i ljuset av detta, enligt utredningens uppfattning, utvecklas i svensk straffrätt.

Enligt barnkonventionens artikel 12 ska konventionsstaterna tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet. Barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad. För detta ändamål ska barnet, i alla domstolsförfaranden och administrativa förfaranden som rör barnet, särskilt beredas möjlighet att höras, antingen direkt eller genom en företrädare eller ett lämpligt organ. Eftersom barn som bevittnar våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående inte upptäcks och synliggörs hos berörda myndigheter, är det utredningens uppfattning att dessa barns rätt att komma till tals behöver förstärkas. När barn inte är målsägande, kan deras vårdnadshavare dessutom hindra dem från att vittna.

Att bevittna våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående är, som konstateras i tidigare delar av detta betänkande, traumatiskt och kan leda till långvariga konsekvenser i form av psykisk och fysisk skada. Det står därför helt klart att det från samhällets sida finns starka skäl för att vidta åtgärder mot att låta barn bevittna våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående. Frågan är om en kriminalisering är motiverad. Rör det sig om ett så pass klandervärt beteende mot ett särskilt skyddsvärt intresse som leder till sådan skada, att staten bör ta till den mest kraftfulla åtgärd som står till buds, nämligen att göra det till ett brott? Utredningen kommer i det

---

¹⁹ Dir. 2018:48.

följande att diskutera frågan utifrån de fem vedertagna principerna för kriminalisering som redovisats under ett tidigare avsnitt i detta kapitel.

Föranleder beteendet påtaglig skada eller fara?

I kapitel 4 i detta betänkande finns en redogörelse för de konsekvenser som kan drabba barn som bevittnar våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående. Att leva med våld i familjen kan leda till både psykisk och fysisk ohälsa, såväl på kort som på lång sikt. Det kan öka risken för t.ex. missbruk, kriminalitet, självmord, hjärtsjukdom och att som äldre hamna i en våldsam relation. Att bevittna våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående ökar också risken att drabbas av posttraumatisk stress. Barn som bevittnar våld eller andra brottsliga handlingar utsätts för en form av psykiskt våld, i synnerhet när detta sker mot och/eller av en närstående. Forskningsläget på det här området framstår som entydigt: barn som bevittnar våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående löper stor risk att drabbas av psykiska och fysiska skador. Forskningen pekar dessutom mot att det finns en stor överlappning mellan barn som bevittnar våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående och barn som själva blir utsatta för fysiskt våld.

Utfallet av att som barn bevittna våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående beror på flera faktorer. Omfattningen och allvarligheten av de brott som begås är naturligtvis av stor betydelse. Barnets ålder och personliga egenskaper spelar också in, liksom förekomsten av skyddande faktorer såsom socialt skyddsnet. I kapitel 5 redovisas röster från personer som har upplevt eller bevittnat våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående som barn. Deras berättelser pekar entydigt mot att upplevelser av våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående i sig är oerhört traumatiska. Det är något som kan ge mentala ärr som finns kvar långt upp i vuxen ålder. Det skadar den grundläggande tryggheten och orsakar psykiska problem. En del av dessa personer går till och med så långt som att säga att det har varit värre att uppleva våld eller andra brottsliga handlingar mot en närstående än att själv bli utsatt för fysiskt våld.

Att utsätta barn för att bevittna våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående är med hänsyn till det anförda ett beteende

som enligt utredningens uppfattning klart och tydligt föranleder skada eller fara. Det är beteendet i sig som leder till dessa konsekvenser. Barn som bevittnar våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående går inte att betrakta som utomstående vittnen, utan de måste ses som offer för beteendet med tanke på de skador det kan ge upphov till hos dem.

Alternativa sanktioner

Enligt den andra principen för kriminalisering, ska alternativa sanktioner inte stå till buds, inte vara rationella eller kräva oproportionerligt höga kostnader. Kan lagstiftningens normerande och informerande syfte tillgodoses utan kriminalisering? När det gäller att utsätta barn för att bevittna våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående, skulle alternativa sanktioner eller åtgärder i första hand kunna utgöras av insatser och ingripanden från den sociala barnvården genom socialtjänsten samt insatser för vuxna i form av t.ex. psykosociala insatser och föräldrastöd från samma aktör. Även sådant som förstärkta utbildningsinsatser och åtgärder genom hälso- och sjukvården, inom t.ex. mödravården och barnavårdscentralerna, skulle kunna vara aktuellt.

Barn som bevittnar våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående är redan i dag brottsoffer enligt socialtjänstlagen. I avsnitt 7.2.3 i detta betänkande görs en översiktlig genomgång av socialtjänstens verksamhet på det här området. Enligt vad som har framkommit under utredningsarbetet ger barns ställning som brottsoffer enligt socialtjänstlagen inte tillräckliga effekter för dessa barn. Detta har framförts av såväl drabbade personer, barnrättsorganisationer som personal inom olika myndighetsfunktioner. En förklaring till detta kan ligga i hur socialtjänstens uppdrag ser ut. Insatser till barn enligt socialtjänstlagen bygger på frivillighet och samtycke från vårdnadshavarna. Det finns en viss möjlighet att ge den ena vårdnadshavaren rätt att besluta om insatser enligt 6 kap. 13 a § föräldrabalken.

Socialtjänstens uppgift är i första hand att erbjuda stöd och skydd samt utreda behovet av sådana insatser. För att tvångsåtgärder, som omhändertagande och placering utanför hemmet med stöd av LVU, ska komma ifråga krävs att det föreligger mycket starka skäl. Socialtjänsten har varken i uppdrag eller möjlighet att bedriva något som

liknar en polisutredning för att utreda anklagelser om våld i familjen och fastställa någons skuld. Skuldfrågan är visserligen inte avgörande för bedömningen av barnets behov av stöd och skydd, men föräldrars förnekande av att det förekommit våld i familjen kan vara svårt att gå emot om det inte finns en gedigen utredning av den frågan. Detta problem förstärks av att barn kan ha svårt att berätta om våld i familjen om de utsätts för press från sina föräldrar eller andra vuxna i sin närhet och det kan krävas annat, fristående, underlag för att göra en fullständig utredning av frågan.

Utredning av brottsliga handlingar ska göras av Polismyndigheten, men eftersom bevittnande inte är brottsligt faller detta utanför polisens uppgifter som det ser ut i dag. Misstankar om att våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående har förekommit och bevittnats av barn, förblir därför i stor utsträckning outredda av polisen. Om en person förnekar att det finns problem med våld i familjen och därför motsätter sig insatser från socialtjänsten, finns det i praktiken mycket små möjligheter att då sätta in sådana.

Hälso- och sjukvården kan inte utreda om barn har bevittnat våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående. I dagsläget ställer en del vårdgivare rutinmässigt frågor om våld, i första hand till vuxna patienter. Det förekommer att frågan ställs till barn, men det är ovanligt. Hälso- och sjukvården har i likhet med många andra myndigheter en skyldighet att anmäla oro för att barn far illa till socialtjänsten. Därtill erbjuds blivande föräldrar utbildning kring barn och föräldraskap, vilka i en del regioner omfattar frågor om våld.

I en nyligen framtagen rapport framhåller Unicef att kränkningar av barns rättigheter måste åtföljas av en effektiv gottgörelse och kompensation, även om barnkonventionen inte ställer upp något direkt krav på att allt våld mot barn alltid måste bestraffas. Unicef pekar vidare i samma rapport på att barn som bevittnar våld inte har ett straffrättsligt skydd enligt gällande rätt. Utredningen menar att barn som bevittnar våld eller andra brottsliga handlingar enligt nuvarande ordning i praktiken inte erbjuds effektiv gottgörelse och kompensation för den kränkning de utsätts för genom att bevittna våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående.²⁰

Vid en genomgång av de alternativa sanktioner och möjliga insatser som står till buds när det gäller att komma till rätta med att barn utsätts för att bevittna våld eller andra brottsliga handlingar mellan

---

²⁰ Unicef Sverige (2019) *Olagligt men inte straffbart*, s. 34 och 50 f.

närstående, framstår det inte som något fullgott alternativ till kriminalisering är möjlig att finna. De åtgärder som går att vidta genom t.ex. socialtjänsten kan tjäna som ett komplement till en kriminalisering, men inte ersätta den.

Krävs straffsanktion med hänsyn till gärningens allvar?

Den tredje principen för kriminalisering är frågan om gärningen är så allvarlig att det krävs en straffsanktion. Gärningens allvar behöver här analyseras utifrån det skyddsintresse som ska värnas och på vilket sätt detta intresse angrips genom gärningen. Vad som är ett legitimt skyddsintresse finns inte klart definierat någonstans. Regleringen i andra kapitlet regeringsformen av grundläggande fri- och rättigheter kan uppfattas som en katalog över centrala legitima värden, även om det finns åtskilliga fler. Uppräkningen kan ge viss vägledning när det gäller att bestämma vad som är ett legitimt skyddsintresse. I det här sammanhanget är Jareborgs resonemang om särskilt skyddsvärda intressen, som redovisas ovan, också av betydelse. Exempel på intressen som framstår som odiskutabla är bl.a. liv, frihet, ära, hälsa, egendom, handlingsfrihet, rörelsefrihet, ekonomisk trygghet och allmän ordning och säkerhet. Vid en diskussion om huruvida gärningens allvar kräver straffsanktion, kan det även vara relevant att belysa frågan om det i sammanhanget kan anses finnas ett motstående intresse som har någon form av legitimitet.

Vad är då skyddsintresset och på vilket sätt angrips det? Under avsnittet ovan om huruvida beteendet framkallar skada eller fara samt i kapitlet med problembeskrivning framgår de konsekvenser som riskerar att drabba barn som utsätts för att bevittna våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående. Det är med andra ord ytterst fråga om gärningar som skadar barns hälsa som är för handen. Det går också att resonera på det sättet att det är barns frihet eller frid som angrips när de utsätts för att bevittna våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående. Det inte fråga om ett beteende som i första hand är riktat mot barnet, men det är ändå gärningar som på ett direkt sätt, genom barnens bevittnande, drabbar dem och kan orsaka stor skada. Barns rätt att leva och växa upp utan att behöva bevittna våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående, får med hänsyn till detta anses vara ett särskilt skyddsvärt intresse. Detta

ligger i linje med uppräknigen i regeringsformens andra kapitel av centrala legitima värden och Jareborgs resonemang kring särskilt skyddsvärda intressen. Konsekvenserna av att som barn bevittna våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående är ju att dessa centrala värden, det vill säga rätten till hälsa och frihet, skadas direkt eller på längre sikt för barnet.

Barns behov av skydd mot att utsättas för att bevittna våld eller andra brottsliga handlingar mot närstående står inte emot något annat skyddsvärt intresse om man utgår ifrån den tänkta gärningspersonen. Att utöva våld eller andra brottsliga handlingar mot en annan närstående i närvaro av barn är naturligtvis inte ett beteende som bör främjas eller skyddas. Grundbeteendet är i sig kriminaliserat och alltså ytterst klandervärt enligt samhällets mening. Här skulle möjligen kunna föras ett resonemang om de eventuella negativa konsekvenser som kan uppstå för barn som kommer att bli föremål för brottsutredningar och lagföringsprocesser, i form av målsägande, när de har utsatts för att bevittna våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående. Det är dock inte något som har direkt att göra med själva gärningen eller beteendet som kan bli föremål för kriminaliseringen.

Det anförda leder fram till slutsatsen att beteendet att utsätta barn för att bevittna våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående är så allvarligt att straffsanktion krävs. Beteendet är så klandervärt och kan leda till sådana allvarliga konsekvenser att det framstår som självklart att det hör till de angrepp som ska omfattas av straffansvar.

Är straffsanktion ett effektivt medel för att motverka det icke önskvärda beteendet?

Syftet med kriminalisering är, enligt regeringens resonemang i propositionen om ett effektivare brottmålsförfarande, naturligtvis ytterst att människor ska avhålla sig från det kriminaliserade beteendet. Straff är i sig repressivt och avsikten är att det ska verka avskräckande.²¹ Det måste också framstå som möjligt för rättsväsendet att i rimlig omfattning upptäcka och utreda den brottslighet som ska omfattas av

---

²¹ Prop. 1994/95:23 s. 54.

kriminaliseringen för att en kriminalisering ska anses vara ett effektivt medel för att motverka det icke önskvärda beteendet.

Det beteende som kan komma ifråga för en kriminalisering i detta sammanhang är att utsätta barn för att bevittna våld eller andra brottsliga handlingar mot närstående. Detta förutsätter som utgångspunkt ett beteende som redan i dag är kriminaliserat och alltså föremål för utredning av rättsvårdande myndigheter, det vill säga våld eller andra brottsliga handlingar som riktas mot närstående. Våld och andra brottsliga handlingar mellan närstående är en form av brottslighet som typiskt sett är förenad med svårigheter när det gäller bevisning och medverkan från de utsatta i många fall. Det skulle även vara fallet vid en kriminalisering av att utsätta barn för att bevittna sådant våld eller andra brottsliga handlingar. Utöver detta kan det finnas svårigheter som är kopplade till komplexiteten i att utreda brott mot barn. Det måste emellertid tas i beaktande att utredningar av brott mot närstående och av barns bevittnande i många fall torde kunna förstärka varandra sinsemellan. I detta perspektiv framstår en kriminalisering av bevittnande som en vinst när det gäller effektiviteten i utredningar av relationsbrottslighet på ett generellt plan.

Med beaktande av de svårigheter som kan finnas när det gäller brottsutredningar som handlar om våld eller andra brottsliga handlingar mot närstående och barns bevittnande, är det polis och åklagare som är bäst lämpade att hantera denna typ av utredningar. Som berörts i avsnittet om alternativa sanktioner är det inte möjligt och inte heller en lämplig uppgift för socialtjänsten att reda ut om brott har begåtts. Det är emellertid önskvärt att resurser sätts in för att göra dessa brottsutredningar ännu mer effektiva. Även om det rör sig om brottslighet som kan vara svårupptäckt, är det samtidigt så att samhällets övriga insatser för att lyfta frågan om brott mot närstående kan ha en gynnsam effekt på antalet anmälningar och upptäckt av sådan brottslighet på andra sätt. Att kriminalisera barns bevittnande kan också, från ett annat håll, hjälpa till att lyfta samhällets övriga arbete mot dessa problem, vilket i sin tur kan påverka chansen att upptäcka denna brottslighet i positiv riktning. Våld mot närstående är ett område som kräver resurser på olika nivåer och på olika sätt, och en kriminalisering av att utsätta barn för att bevittna våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående kan vara ett led i samhällets samlade arbete.

En kriminalisering kan ha en avskräckande och normerande effekt på själva beteendet som straffbeläggs. Ett relevant exempel är hur förbudet mot barnaga har påverkat synen på misshandel av barn i uppfostrande syfte. På lång sikt har förbudet mot aga lett till en grundläggande förändring av hur vi i Sverige ser på misshandel av barn från föräldrar och andra vuxna, och det är i dag ytterst få som, i vart fall officiellt, accepterar eller stödjer sådant beteende. En kriminalisering av att utsätta barn för att bevittna våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående skulle i bästa fall kunna leda till en ökad medvetenhet om hur skadligt detta är för barn och resultera i att i vart fall en del personer avhåller sig från att agera på det sättet. Det skulle vara en enorm vinst, både för de barn som annars skulle utsättas och för samhället i stort.

Vid en kriminalisering kommer gärningar som tidigare kunde räknas som försvärande omständigheter enligt 29 kap. 2 § 8 brottsbalken vid bedömningen av det brott som förövades, i stället att bedömas självständigt som egna brott. Frågan blir då om en kriminalisering av bevittnande kan leda till bedömningar som i praktiken innebär att en tilltalad döms lindrigare än om gärningen i stället skulle ha räknats som en försvärande. Hur straffskärpningsgrunden används är inte helt lätt att svara på, varken när det gäller hur ofta den tillämpas eller hur den inverkar på påföljdsbestämningen. Det saknas strukturerad dokumentation om detta. Utredningen menar emellertid att domstolarna kommer att behöva vara tydligare i sin bedömning av ett självständigt brott och straffvärdet av detta, än när det gäller den exakta mätningen av en försvärande omständighet. Det torde i vart fall inte leda till en lindrigare påföljdsbestämning. Detta utvecklas vidare i avsnitt 10.2.8.

En kriminalisering föranleder ett behov av att se över reglerna om brottsskadeersättning (9 § brottsskadelagen) som i dag finns för barn som bevittnat brott mot närstående. Ett självständigt brott som omfattar dessa fall skulle i stället kunna ge en rätt till skadestånd och brottsskadeersättning enligt de bestämmelser som avser t.ex. skadestånd för kränkning med anledning av brott. Detta utvecklas nedan i avsnitt 10.2.9. Där berörs också frågor som rör rättegångskostnader vid en skadeståndstalan. Utredningen kan här konstatera att barn som utsätts för fysiska övergrepp av närstående omfattas av den regleringen. Orsaken till att en särskild rätt till brottsskadeersättning infördes för bevittnande barn, var bl.a. att frågan om kriminalisering

av sådana gärningar då inte var aktuell. Rätt till skadestånd valdes bort för att dessa barn inte skulle behöva föra talan i domstol mot sina föräldrar. Vid en kriminalisering handläggs emellertid skadeståndstalan tillsammans med brottmålet i domstol. När det gäller barn som redan i dag är brottsoffer förekommer de som parter i processer mot sina föräldrar, vilket har ansetts acceptabelt med hänsyn till allvarligheten i de brott som prövas. Utredningen anser att den bedömningen även bör gälla när det gäller barn som bevittnar våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående.

Har rättsväsendet resurser att klara av den eventuellt ytterligare belastning som kriminaliseringen innebär?

En kriminalisering medför naturligtvis kostnader för sådant som utredning, juridiska biträden, rättsprocesser, kriminalvård och omhändertagande av brottsoffer på olika sätt. Kostnaderna kommer att behandlas i mer detalj i kapitlet om konsekvensanalyser. Utredningen vill emellertid redan här understryka att våld mot närstående och barns bevittnande av detta i sig leder till stora kostnader för samhället, vilket är viktigt att förstå vid en värdering av kostnader för utredning och lagföring av sådan brottslighet. Att lämna problemet utan åtgärder medför på lång sikt kostnader som vida överstiger dem som kan uppstå för att försöka komma till rätta med våldet. Det rör sig om allt från kostnader för sjukvård till förlorade skatteintäkter, kostnader för kriminalitet etc. I utredningen om en nationell strategi mot mäns våld mot kvinnor redogörs för flera studier som visar att mäns våld mot kvinnor generellt innebär enorma kostnader för samhället. De uppskattningar som har gjorts indikerar att samhällskostnaderna uppgår till belopp i storleksordningen fem till 45 miljarder kronor per år, beroende på vilka faktorer som inkluderas och hur beräkningarna har genomförts. De mycket stora skillnaderna hänger bl.a. samman med om beräkningarna inkluderar direkta kostnader, såsom sjukvård och rättsväsendets kostnader, eller också indirekta kostnader såsom utebliven arbetsinkomst.²²

Om en kriminalisering av att låta barn som bevittnar våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående skulle komma att införas, skulle det innebära en ökning av antalet ärenden hos Polis-

---

²² SOU 2015:55, s. 105 ff.

och Åklagarmyndigheterna samt en ökning av antalet mål hos domstolarna. Dessa mål och ärenden skulle dock i många fall ha ett samband med brott mot en annan målsägande, som redan i dag skulle ha handlagts hos myndigheterna. Behovet av att utse särskilda företrädare och målsägandebiträden skulle öka med därtill hörande kostnader. Kriminalvården skulle kunna stå inför en viss ökning av personer som ska avtjäna straff. Brottsoffermyndigheten skulle kunna få fler ärenden om brottsskadeersättning, även om en del av dessa ersätter ärenden som redan i dag handläggs hos myndigheten enligt bestämmelsen om särskild brottsskadeersättning till barn som bevittnat vissa brott mellan närstående. När det gäller brottsskadeersättning som betalas ut med anledning av utdömt skadestånd, kan Brottsoffermyndigheten dessutom kräva tillbaka pengar av den skadeståndsskyldige.

Staten behöver alltså ta höjd för en viss ökning av kostnaderna hos vissa myndigheter vid tilldelningen av resurser till dessa. Det skulle dock inte bli fråga om någon avgörande förändring av rättsväsendets dimensionering eller liknande.

Sammanfattande slutsats

Att utsätta barn för att bevittna våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående föranleder påtaglig fara eller skada. Barn som bevittnar våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående får, utifrån slutsatserna om skadeeffekterna, anses vara en utsatt och skyddsvärd grupp. Att utsätta barn för att bevittna våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående är en så allvarlig gärning att en kriminalisering med hänsyn till detta får anses vara nödvändig. Det har under utredningen framkommit att barn som bevittnar våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående i dagsläget inte synliggörs tillräckligt inom rättsväsendet, hos sociala myndigheter och i hälso- och sjukvården. Polisen når mycket sällan denna grupp, dels för att gärningarna inte utreds som brott mot barnen, dels för att vårdnadshavarna har rätt att vägra polisen att förhöra barnen. Barnen saknar inom rättsväsendet en status som brottsoffer, vilket gör att de inte kan få någon direkt hjälp därifrån. De alternativa sanktioner och åtgärder som står till buds kan enligt utredningens uppfattning inte ersätta en kriminalisering. Straffsanktion är enligt utredningens

bedömning också ett effektivt medel för att motverka att barn utsätts för att bevittna våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående.

En kriminalisering av att utsätta barn för att bevittna våld eller andra brottsliga handlingar mot närstående skulle kunna ses som en form av dubbelbestraffning, eftersom gärningspersonen redan straffas för det grundbrott som förövas. Utredningen menar emellertid att en straffbestämmelse om bevittnande har ett annat skyddsintresse än grundbrottet. Det innebär att kriminaliseringen tar sikte på en annan del av agerandet än det som omfattar förövandet av grundbrottet, nämligen det hänsynslösa i att utsätta ett barn för att bevittna brottet. Att kriminalisera bevittnande skulle dessutom kunna få en normerande effekt och medföra en strängare syn på att utsätta barn för denna form av skadliga upplevelser.

En nackdel med att kriminalisera bevittnande av våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående, är att dessa barn försätts i en situation som tvingar in dem i en rättsprocess mot en förälder eller annan närstående. Det kan vara traumatiskt och utsätta barnen för psykiskt lidande. Så är emellertid fallet redan i dag för barn som utsätts för övergrepp av närstående. I de fallen har samhället ansett att skälen för att låta barnen vara en del av en process mot sina föräldrar eller andra närstående väger över de nackdelar detta kan medföra. Utredningens uppfattning i den här delen är att samma synsätt bör kunna appliceras även på barn som bevittnar våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående. Dessa barn drabbas i många fall så hårt av sina upplevelser, att det är helt nödvändigt att ingripa från samhällets sida. Det räcker inte med att sätta in åtgärder från socialtjänstens sida, utan samhället måste agera på samma kraftfulla sätt som vid våld och andra övergrepp. I många fall har barnens status som brottsoffer enligt socialtjänstlagen dessutom inte tillräckligt stor inverkan på hanteringen av dessa. Barn som bevittnar våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående måste erbjudas samma insatser som barn som har utsatts för fysiska övergrepp, med hänsyn till att skadeverkningarna kan vara av liknande karaktär för barnen. För att motverka de negativa effekter som kan komma av en kriminalisering, behöver samhället istället sätta in åtgärder för att ta hand om de barn som blir föremål för brottsutredningar och rättsprocesser med närstående som motparter, vilket utvecklas senare i detta kapitel.

Sammantaget är förutsättningarna för att kriminalisera beteendet att utsätta barn för att bevittna våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående enligt utredningens uppfattning klart uppfyllda. En kriminalisering kommer att innebära vissa ökade kostnader för rättsväsendet och vissa andra myndigheter, vilket behöver hanteras genom att det allmänna tillskjuter medel som kan kompensera för detta. Nyttan och angelägenheten med en kriminalisering överstiger emellertid med råge de kostnader som detta kommer att leda till på kort sikt för staten.

10.2.3 En särskild straffbestämmelse

Förslag: En ny bestämmelse ska införas i fjärde kapitlet brottsbalken som gör det straffbart att utsätta ett barn för att bevittna brottslig gärning som begås av och mot en närstående person och är ägnad att skada tryggheten eller tilliten hos barnet i förhållande till någon av dessa personer.

Grundläggande brottskonstruktion

Vad bör straffbeläggas?

Det beteende som enligt utredningens slutsatser bör straffbeläggas, är att ett barn utsätts för att bevittna att en barnet närstående person utsätter en annan barnet närstående person för våld eller annan brottslig handling, på ett sätt som typiskt sett skadar eller riskerar att skada barnet. Det som är avgörande för frågan om gärningen typiskt sett är skadlig för barn att bevittna på en sådan nivå att straffansvar bör aktualiseras, är om den innehåller moment som kan skada barnets trygghet eller tillit i förhållande till en närstående person. Regeringen förde i samband med införandet av den särskilda straffskärpningsgrunden i 29 kap. 2 § 8 brottsbalken ett resonemang kring skadligheten av bevittnande, vilket enligt utredningens mening har bäring på frågan om vad som bör straffbeläggas:

Numera vet vi genom bl.a. forskning att barn som ser eller hör hur den ene föräldern misshandlar den andre påverkas mycket starkt av upplevelsen och ofta berövas sin trygghet inte bara i förhållande till förövaren utan också i förhållande till den som blir slagen. Den senare försätts

nämligen i en situation där han eller hon inte kan försvara sig själv och därmed inte heller kan erbjuda barnet någon trygghet. Dessutom upplever barnet en maktlöshet genom att det inte själv kan göra något för att skydda den förälder som blir slagen.²³

Vilka gärningar som ska kunna utgöra ett sådant angrepp mot en närstående, som också ska utgöra ett brott mot det bevittnande barnet, kan avgränsas på olika sätt. En modell är att i straffbestämmelsen uttryckligen ange vilka gärningar som kan aktualisera straffansvar för bevittnande. Man kan t.ex. utgå från de gärningar som kan ingå i ett grovt fridskränkingsbrott enligt 4 kap. 4 a § brottsbalken, vilket rör sig om brottsliga gärningar enligt 3, 4, 6 eller 12 kap. brottsbalken eller enligt 24 § lagen om kontaktförbud. En annan modell är att utgå från den fara eller skada som drabbar, kan drabba eller typiskt sett kan drabba barnet om det bevittnar gärningen.

Olika brottskonstruktioner

Som berörts ovan är det möjligt att konstruera en straffbestämmelse på olika sätt. En indelning kan göras i handlingsbrott, effektbrott, konkreta farebrott och abstrakta farebrott. Handlingsbrott och effektbrott kan konstruktionsmässigt sägas vara två ytterligheter när det gäller brott mot person. För handlingsbrott är det avgörande vad åklagaren kan visa om gärningspersonens handlande. Vid effektbrott är det, utöver detta, avgörande vad åklagaren kan visa om effekten hos målsäganden, alltså vilken effekt som gärningspersonens handlade orsakat. Konstruktionen ”ägnat att” kan sägas ligga mellan dessa ytterligheter. Beroende på hur mycket hänsyn som ska tas till den individuella situationen när det prövas om ett visst handlande är ägnat att orsaka viss effekt, närmar man sig i konstruktionen i olika hög grad vad åklagaren måste visa för att styrka ett effektbrott.

---

²³ Prop. 2002/03:53 s. 71.

Handlingsbrott – fördelar och svårigheter

Med hänsyn till den skada som enligt forskningen typiskt sett drabbar ett barn som bevittnar våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående, bör det inte ställas upp något krav på direkt skade- eller fareeffekt i det enskilda fallet. Utredningen anser att ett sådant krav kan leda till bevissvårigheter och ett onödigt fokus på barnets reaktioner och agerande. Barnet bör så långt som möjligt tas omhand utifrån sitt behov av hjälp och stöd, inte som ett led i bevissäkring. Utredningen anser att brottet egentligen, med hänsyn till intresset av att freda barnen i utredningsskedet och undvika bevissvårigheter kring skadan på barnet, bör konstrueras som ett rent handlingsbrott.

Det har emellertid visat sig vara mycket svårt att avgränsa och definiera det straffbara området till eller utifrån de gärningar som är tänkta att omfattas av straffbestämmelsen. Det straffbara området riskerar genom en konstruktion utifrån vissa brott eller brottstyper att antingen bli för stort eller för begränsat. Om man försöker att utgå ifrån vissa grupper av brott, exempelvis genom en uppräkningslista av de brott som kan ingå i en grov frids- eller kvinnofridskränkning, kan det straffbara området bli mycket svåröverskådligt. Fridskränkningens brott innehåller ju ytterligare moment för att kvalificera de straffbara gärningarna, vilket inte skulle vara fallet vid ett brott som ska gå att tillämpa vid enstaka gärningar och vara ett rent handlingsbrott. Det skulle leda alltför långt att låta sådana gärningar ingå, som inte till sin karaktär hör till en form av beteende som används eller tillgrips för att kränka en närstående person på det sättet att det även skadar barnet som bevittnar gärningen.

Om man i stället begränsar det straffbara området till att exempelvis bara omfatta brott mot person, kan gärningar som borde föranleda straffansvar för bevittnande riskera att falla utanför. Det går t.ex. att tänka sig att en skadegörelse, i form av att en familjemedlem slår sönder saker i hemmet för att skrämja och kontrollera en annan familjemedlem, i vissa fall bör kunna föranleda straffansvar för ett barns bevittnande. Som konstateras ovan, är det som är avgörande för frågan om gärningen till sin karaktär är skadlig för barn att bevittna, om den innehåller moment som kan skada barnets tillit eller trygghet i förhållande till en närstående person.

Abstrakt farebrott

Den brottskonstruktion som i stället för rent handlingsbrott kan komma ifråga, är det abstrakta farebrottet. Vid abstrakt fara behöver inte åklagaren visa att någon faktisk fara har uppstått för ett konkret angivet intresse, utan det räcker med att det visas en genomsnittlig eller typisk farlighet i handlingssättet. I den juridiska doktrinen har framförts kritik mot denna brottskonstruktion, bl.a. för att den kan leda till oklarheter och olikheter i rättstillämpningen. Det är stor skillnad om faran bara ska prövas mot en genomsnittsperson i en genomsnittssituation (gärningstypen) jämfört med att den ska prövas i relation till den konkreta individen i den konkreta situationen (den enskilda gärningen). Här behöver lagstiftaren vara tydlig med hur konstruktionen är menad att tillämpas.²⁴

Något som kan tala för en användning av abstrakt fara i konstruktionen av ett nytt brott i det här sammanhanget, är att den särskilda straffskärpningsgrund som finns för bl.a. bevittnandefallet är uppbyggd på det sättet att det är försvårande om brottet varit *ägnat att* skada tryggheten och tilliten hos ett barn i förhållande till en närstående person. Det är utredningens uppfattning, utifrån de iakttagelser som gjorts under arbetets gång, att straffskärpningsgrunden har kommit att få ett allt större genomslag i rättstillämpningen under senare år, även om domstolarna sällan resonerar kring denna bedömning. I förarbetena till 29 kap. 2 § 8 brottsbalken sägs att det är en särskilt kvalificerad form av trygghet som åsyftas och lyfts fram i bestämmelsen, nämligen den i relationen mellan främst föräldrar, andra vuxna närstående och barn. Härigenom undviks dessutom att sådana fall där en straffskärpning gör sig mindre starkt gällande, exempelvis fall då brottet begåtts av ett jämnårigt syskon till barnet, omfattas av bestämmelsen. Straffskärpningsgrunden skulle vidare enligt förarbetena komma att ha sitt främsta tillämpningsområde vid vålds- och sexualbrottslighet. Även vid andra typer av brottslighet kan bestämmelsen dock vara relevant. Som exempel nämns det fallet att en förälder hotar den andre föräldern eller inför barnen slår sönder det gemensamma hemmet.²⁵

---

²⁴ Se bl.a. Lernestedt (2014) *Brottsoffergörande och deliktsskonstruktion; exemplet "ägnat att" vid fridskränkingsbrott enligt BrB 4:4 a*, *Festskrift till Christian Diesen*, och Asp m.fl. (2013) *Kriminalrättens grunder*.

²⁵ Prop. 2002/03:53 s. 72 f.

Av uttrycket *ägnat att* följer att det är tillräckligt för en straffskärpning att brottet *typiskt sett* är sådant att barnets trygghet och tillit till t.ex. en förälder kan skadas, enligt den författningskommentar som finns i förarbetena till 29 kap. 2 § 8 brottsbalken. Det behöver alltså inte i det enskilda fallet bevisas att så verkligen har skett. I subjektivt hänseende krävs inte heller något syfte från gärningspersonens sida att skada barnets trygghet och tillit, utan det är tillräckligt att gärningsmannen har uppsåt beträffande de faktiska omständigheterna som utgör underlag för domstolens värdering av frågan om de varit ägnade att skada barnets trygghet och tillit. Vilka brott som uppfyller det angivna kriteriet får bedömas utifrån samtliga omständigheter. Så torde dock regelmässigt vara fallet då barnet bevittnat t.ex. våld av mer allvarligt slag mot en närstående till barnet.²⁶

Eftersom straffskärpningsgrunden i 29 kap. 2 § 8 brottsbalken har varit gällande under relativt lång tid och därmed etablerats i rättstillämpningen, bör den enligt utredningens mening kunna ge viss hjälp i etableringen av en särskild straffbestämmelse. De resonemang som förs i förarbetena till införandet av straffskärpningsgrunden är också av stort intresse vid konstruktionen av en straffbestämmelse som tar sikte på barns bevittnande. Vad som t.ex. sägs om de situationer som kan omfattas och att det handlar om brott som typiskt sett är sådana att de kan skada barnets trygghet och tillit, är relevant för en straffbestämmelse som konstrueras som ett abstrakt farebrott.

Slutsats

Utredningen väljer med hänsyn till det resonemang som förs ovan att gå vidare med en brottskonstruktion som utgår ifrån den abstrakta faran för att skada tryggheten eller tilliten hos ett barn i dess förhållande till en närstående person. Utredningen anser att formuleringen tryggheten *eller* tilliten på ett mer adekvat sätt än tryggheten *och* tilliten täcker in de olika aspekterna av faran och/eller skadan, då meningen är att kunna träffa trygghets- eller tillitsskadan i relation till såväl gärningspersonen som den som utsätts för grundbrottet. För att undvika en alltför snäv och komplicerad tillämpning av bestämmelsen, vill utredningen understryka vikten av att faran prövas mot en

---

²⁶ Prop. 2002/03:53 s. 111 f.

genomsnittsperson i en genomsnittssituation, alltså utifrån gärningstypen. Bedömningen ska inte koncentreras kring det enskilda barnets reaktioner eller agerande, utan gärningen ska bedömas utifrån vad som typiskt sett kan skada tryggheten eller tilliten hos ett barn i dess förhållande till en närstående person. Däremot ska faran eller skadan i det enskilda fallet naturligtvis inverka på bedömningen av straffvärdet.

Vem ska omfattas av straffbestämmelsen?

Allmänt

En viktig aspekt av en kriminalisering av att utsätta barn för att bevittna våld eller andra brottsliga handlingar av och mot närstående, är att peka ut vilka som ska träffas av en sådan straffbestämmelse. Enligt den forskning som utredningen har tagit del av och som redovisas i kapitel 4, är det särskilt skadligt för barn att bevittna våld eller andra angrepp mot en omsorgsperson från en annan omsorgsperson. Barnet förlorar samtidigt båda sina omsorgspersoner, genom att den ena blir en skrämmande, farlig och otrygg gärningsperson och den andra blir ett offer som inte kan skydda varken sig själv eller barnet. Det tydligaste exemplet är när en förälder angriper den andra föräldern. Det finns emellertid en rad andra omsorgspersoner eller närstående som kan tänkas omfattas av en straffbestämmelse.

Ansvaret ska placeras rätt

Det är den som begår brottet mot en närstående som är ansvarig för barnets bevittnande av detsamma. Utifrån den kunskap som finns om våld mot närstående, är det av stor vikt att framhålla att det straffrättsliga ansvaret för att barnet utsätts aldrig kan läggas på den brottsutsatta. Det finns exempel från andra länder, tex. vissa delstater i USA, där man har lagt en del av skulden för barnets bevittnande på den våldsutsatta personen. Utredningen vill därför understryka att det aldrig kan vara någon annan än den som begår grundbrottet som också är ansvarig för att utsätta barn för bevittnandet av sagda brott. Det kan naturligtvis uppstå situationer där flera personer är ansvariga för att begå grundbrott mot varandra. Det ska emellertid inte vara

straffbart enligt den nya straffbestämmelsen att agera i nödvärn när ett grundbrott begås.

Närstående enligt 4 kap. 4 a § brottsbalken

Definitionen av vem som är närstående enligt en ny straffbestämmelse bör ske med viss ledning av den personkrets som omfattas av de grova fridskränkingsbrotten i 4 kap. 4 a § brottsbalken. Här måste emellertid finnas en tydlighet kring relationerna i ytterligare ett led, eftersom det typiskt sett är tre personer som inkluderas i konstruktionen av straffbestämmelsen: det bevittnande barnet, den som utsätts för grundbrottet och gärningspersonen. Med närstående eller tidigare närstående person avses i 4 kap. 4 a § brottsbalken enligt kommentaren i första hand en person med vilken *gärningspersonen* har eller har haft ett förhållande, t.ex. någon som är eller har varit gift med gärningspersonen eller som sammanbor eller har sammanbott med denne under äktenskapsliknande förhållanden. Begreppet närstående omfattar emellertid också personer som är närstående på annat sätt. *Offret* kan enligt kommentaren till 4 kap. 4 a § brottsbalken t.ex. vara gärningspersonens mor eller far, syster eller bror, barn eller styvbarn (alltså t.ex. barn till en person som gärningspersonen bor eller har bott tillsammans med).²⁷

Närstående i en ny straffbestämmelse

Typiskt sett är det alltså tre kategorier av personer som inkluderas i en ny straffbestämmelse: det bevittnande barnet, den som utsätts för grundbrottet och gärningspersonen.

- Barnet som utsätts genom bevittnande, ska vara under 18 år och närstående till *både* gärningspersonen och den som utsätts för grundbrottet. Dessa kan alltså falla inom personkretsen som pekas ut i kommentaren till 4 kap. 4 a § brottsbalken med den justeringen att begreppen måste anpassas till att det är barnet man ska utgå ifrån vid bedömningen. Utifrån barnets perspektiv kan offer för grundbrottet och gärningsperson vara t.ex. föräldrar, nya partners till föräldrar, syskon eller andra nära släktingar.

---

²⁷ Bäcklund m.fl. *Kommentar till brottsbalken*, Zeteco.

- Den som utsätts för grundbrottet och gärningspersonen ska vara närstående *till varandra* enligt det resonemang som finns i kommentaren till 4 kap. 4 a § brottsbalken. Även tidigare närstående omfattas.

Det finns ingen begränsning vad gäller åldern för den som utsätts för grundbrottet och för gärningspersonen. Det går att t.ex. att tänka sig en situation där ett barn bevittnar brott som begås av ett äldre syskon till barnet mot barnets förälder. Ett barn kan också bevittna att en av dess föräldrar utsätter ett av dess syskon för brott. Av avgörande betydelse blir här om bevittnandet av grundbrottet är ägnat att skada tryggheten eller tilliten hos barnet i dess förhållande till en närstående person. Det är med andra ord fråga om en bedömning i två steg: först avgörs om personerna är närstående till varandra enligt en bred definition av detta begrepp, sedan görs en bedömning av om gärningen varit ägnad att skada tryggheten eller tilliten hos barnet i förhållande till någon av de närstående, vilket är ett kvalificerande rekvisit när det gäller relationen mellan de inblandade.

Typen av relation mellan de inblandade kan påverka straffvärdet

Även om en relativt stor krets kan omfattas av straffbestämmelsen, kan bedömningen av straffvärdet påverkas av vem som utsätts för grundbrottet och vem som är ansvarig för detsamma. Med hänsyn till den dubbla utsatthet som drabbar bevittnande barn vars ena primära omsorgsperson utsätts av den andra primära omsorgspersonen, typiskt sett barnets föräldrar, bör en sådan situation bedömas som allvarligare än situationer som inte ser ut på det sättet. En bedömning utifrån förhållandena och relationerna i den aktuella familjen ska emellertid alltid göras från fall till fall, eftersom det inte alltid är biologiska föräldrar som är primära omsorgspersoner till ett barn. Av betydelse är om en person, t.ex. ett äldre syskon, har kommit att inta ställning som omsorgsperson för barnet.

Vad ska barnet ha upplevt?

Barn kan uppleva på många sätt

Barn kan ta skada av att bevittna våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående på flera olika sätt. Här kan ett gränsdragningsproblem uppstå. Enligt en del av den forskning som utredningen har tagit del av, se kapitel 4, kan barn som lever med våld i familjen drabbas av stress och andra negativa reaktioner genom att de bevittnar följderna av att våld har förekommit, t.ex. att de iakttar blåmärken på sin förälder eller att möbler och annan inredning har slagits sönder. Barn kan också på olika sätt uppfatta att våld är nära förestående och agera för att förhindra detta. Barn som lever i familjer där våld förekommer mer eller mindre regelbundet, drabbas alltså inte bara av de situationer där de direkt ser eller hör att våld eller andra brottsliga handlingar förekommer mellan de närstående.

Avgränsning och förhållandet till legalitetsprincipen

Det är svårt att genom en straffbestämmelse täcka in alla de former av upplevelser som barn kan ha i relation till våld eller andra brottsliga handlingar som förekommer mellan närstående. Det skulle vara önskvärt att formulera en straffbestämmelse helt utifrån barnens upplevelser av brotten, men en sådan reglering kan knappast anses nå upp till kraven som ställs enligt legalitetsprincipen. Det måste utifrån själva straffbestämmelsen vara möjligt att utläsa vilket handlande som kan leda till straffansvar i relation till barnet. Det leder då för långt att låta alla former av upplevelser av brottens konsekvenser omfattas av straffbestämmelsen.

Det är med hänsyn till legalitetsprincipen nödvändigt att avgränsa räckvidden för straffbestämmelsen i tid och rum. I beredningen av förslag som lagts fram tidigare om kriminalisering av lindrigare former av psykiskt våld har regeringen konstaterat att de förslag som syftat till detta inte förmått leva upp till dessa principer.²⁸ Det framstår inte som meningsfullt att på liknande sätt lämna ett förslag som riskerar att bedömas vara för diffust i definitionen av det agerande som ska kriminaliseras.

---

²⁸ Prop. 1997/98:55 s. 77 f.

Det är enligt utredningens bedömning lämpligt att formulera en straffbestämmelse utifrån begreppet *att bevittna*. Begreppet är etablerat i Brottsoffermyndighetens praxis genom bestämmelsen om brotts-skadeersättning i 9 § brottskadelagen, som stadgar att brottskadeersättning betalas till ett barn som har bevittnat ett brott som varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos barnet i hans eller hennes förhållande till en närstående person. I Brottsoffermyndighetens praxis tolkas termen bevittna huvudsakligen som att barnet har sett eller hört det brott som har förövats.²⁹

I en straffbestämmelse bör bevittnande definieras som att barnet har sett eller hört den aktuella gärningen. För straffansvar när barnet har hört den gärning som utgör grundbrottet torde krävas att barnet, utifrån sin förmåga, har kunnat uppfatta att det varit fråga om våld eller en annan brottslig handling. En bedömning måste således göras av om barnet dels har befunnit sig i sådan direkt anslutning till händelsen att barnet kunnat uppfatta gärningen, dels har uppfattat gärningen i sådan utsträckning att gärningen kan skada barnets tillit och trygghet i förhållande till en närstående person. Det betyder att mer diffusa iakttagelser kommer att falla utanför straffbestämmelsens tillämpningsområde. Under utredningens arbete har bl.a. Barnombudsmannen lyft fram att det inte är ovanligt att personer som utsätts för våld av närstående vidtar åtgärder för att barn inte ska behöva se eller höra våldet. Det kan t.ex. handla om att en förälder, som känner att det är på väg att uppstå en våldsamt situation, placerar sina barn i ett annat rum och sätter på dem hörlurar. Dessa barn är enligt Barnombudsmannen i många fall fullt medvetna om vad som händer. Utredningen menar att den här typen av situationer kommer kunna medföra straffansvar för barnfridsbrott, om det kan fastslås att barnet faktiskt har hört händelsen. Däremot kan det komma att bli svårare att låta sådana situationer omfattas som att barn kommer hem efter skolan och ser spår av våldet, t.ex. i form av sönderslagna möbler. Barnet har ju då inte bevittnat den brottsliga handlingen. Den mer exakta gränsdragningen kommer i slutändan att bli en fråga för rättstillämpningen.

---

²⁹ Dereborg och Lindblad, *Brottskadelagen* (2014:322), kommentar till 9 §, Zeteoversion 1.

Straffbestämmelsen ska inte förutsätta en förmåga hos barnet att berätta

De allra yngsta barnen kan bevittna våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående, men sakna sätt att ge uttryck för sina upplevelser. Detsamma gäller barn som har vissa funktionsnedsättningar. Forskning som utredningen tagit del av, se kapitel 4, talar starkt för att även de yngsta barnen kan påverkas av att bevittna våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående. Forskningen pekar också mot att det dessutom är vanligt att dessa barn befinner sig närmast våldet när det inträffar. Brottsoffermyndigheten har vid flera tillfällen betalat ut brottsskadeersättning till mycket små barn som bevittnat gärningar mot närstående, som varit ägnade att skada tryggheten och tilliten hos dem i relation till en närstående person. Utredningen har tagit del av beslut som rör gärningar som bevittnats av barn så unga som sex, åtta och elva månader, vilka har lett till utbetalningar av brottsskadeersättning.³⁰

En kriminalisering av bevittnande behöver omfatta även barn som på grund av låg ålder eller av annan anledning saknar språk eller har svårt att formulera sina intryck och upplevelser. En straffbestämmelse bör träffa barn som bevisligen har varit närvarande under en händelse av våld eller annat brott, som i övrigt lever upp till kraven enligt straffbestämmelsen, och objektivt kan anses ha sett eller hört denna på ett sätt som påverkat dem. Det kommer alltså att krävas utredning i form av uppgifter från andra närvarande eller annan bevisning för att fastställa om barnet har varit närvarande under gärningen och därmed bevittnat denna. Det måste sedan göras en bedömning av om gärningen varit sådan att den varit ägnad att skada tryggheten eller tilliten hos barnet i relation till en närstående, utifrån karaktären av den gärning som utgjort grundbrottet. Om gärningen har varit sådan att den har varit ägnad att skada tryggheten eller tilliten hos barnet i relation till en närstående person på ett så tydligt sätt att barnet utifrån sin utveckling och mognad kan ha uppfattat detta, så ska straffansvar kunna aktualiseras.

---

³⁰ Brottsoffermyndighetens beslut diariernr 07720/2008, 07719/2008 och 4864/2018.

10.2.4 Vissa frågor om straffansvar för bevittnande

Bedömning: Det ska vara styrkt att ett brott har bevittnats för att ansvar för bevittnande ska kunna fastställas.

Förslag: En ny straffbestämmelse ska inte undantas från allmänt åtal.

Några särskilda regler om preskription ska inte införas.

Allmänna förutsättningar för straffansvar

En förutsättning för straffansvar för att ha utsatt ett barn för att bevittna våld eller annan brottslig handling mot en närstående, är att ett sådant brott de facto har begåtts enligt de straffrättsliga principer som gäller i svensk rättsordning. Brottet ska dessutom ha varit ägnat att skada tryggheten eller tilliten hos barnet i dess förhållande till en närstående person. För att någon ska fällas till ansvar för att ha utsatt ett barn för att bevittna ett sådant brott, måste alltså grundbrottet också vara styrkt på det sätt som krävs i ett brottmål. Detta torde i många fall kunna ske genom att grundbrottet och bevittnandet prövas i samma rättegång. Även om så inte är fallet, kan grundbrottet prövas som en del av bevittnandet. Det kan exempelvis bli aktuellt om huvudbrottet först har prövats och bevittnandet av någon anledning utreds och prövas vid en senare tidpunkt.

Krav kring utredning och lagföring av grundbrottet

Även om det inte bör uppställas något formellt krav på att det ska finnas, eller i samband med prövningen av bevittnandet ska meddelas, en fällande dom eller motsvarande beslut gällande grundbrottet, torde detta i de flesta fall krävas i praktiken. Det måste finnas ett sådant stöd för grundbrottet att det anses styrkt för att ansvar för bevittnande ska kunna utkrävas. En jämförelse kan göras med straffbestämmelsen om skyddande av brottsling enligt 17 kap. 11 § brottsbalken, som stadgar att den som döljer den som förövat brott, hjälper honom eller henne att undkomma, undanröjer bevis om brottet eller på annat dylikt sätt motverkar att det uppdagas eller beivras, döms för skyddande av brottsling. För ansvar enligt den bestämmelsen

krävs att den som på något sätt har skyddats är en brottsling i straffrättslig mening. Alla objektiva och subjektiva rekvisit för brottet denne har begått ska vara uppfyllda. För att en fällande dom ska kunna meddelas för bevittnande, måste alltså tillräckliga bevis finnas för att brott har begåtts mot målsäganden i relation till grundbrottet. Det medför i sin tur att utredningen av brottet mot denna målsägande blir avgörande för huruvida brott mot barnet kan styrkas. Det är dock inte ovanligt att personer som utsatts för brott av närstående är ovilliga till att medverka i utredningen av brottet. Det ska för lagföring av barnfridsbrott inte krävas att målsäganden som utsatts för grundbrottet aktivt medverkar till utredningen, utan annan bevisning behöver i stället kunna läggas fram för att styrka att brott har begåtts. Det är inte rimligt att det bevittnande barnet ska vara beroende av sin närstående för att brott mot barnet ska kunna leda till åtal och fällande dom.

Åtal

Enligt 20 kap. 3 § rättegångsbalken hör alla brott under allmänt åtal om de inte uttryckligen är undantagna därifrån. Att ett brott hör under allmänt åtal innebär att åklagaren har såväl en rätt som en skyldighet att väcka åtal. Detta förutsätter dock att åklagaren på objektiva grunder bedömer att ett åtal kan leda till en fällande dom. Föreskrifter om undantag från allmänt åtal är numera sällsynta. Av gärningar för vilka det är föreskrivet straff i brottsbalken är endast ärekränkingsbrotten exempel på fall där målsäganden har exklusiv åtalsrätt (målsägandebrott). Även dessa brott faller dessutom under vissa förutsättningar under allmänt åtal. Det är vanligare att det i författning föreskrivits villkor för att allmänt åtal ska få ske. Ett exempel på detta är att det krävs angivelse av målsäganden för att åklagaren ska kunna åtala brottet (angivelsebrott); se t.ex. vållande till kroppsskada som inte utgör grovt brott i 3 kap. 12 § brottsbalken.

Barn som utsätts för brott som rör barnets person kan hamna i en svår situation om brottet inte faller under allmänt åtal eller om åtal kräver att målsäganden själv anger brottet till åtal. I dessa fall är barnet enligt 20 kap. 14 § rättegångsbalken beroende av att dess vårdnadshavare agerar i åtalsfrågan.

Den nya straffbestämmelsen som här föreslås bör enligt utredningens mening inte undantas från allmänt åtal. De som ska skyddas av bestämmelsen är barn som bevittnar våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående, alltså en grupp har begränsade möjligheter att själva anmäla brotten och föra sin talan hos rättsvårdande myndigheter. Eftersom det ofta är barnets vårdnadshavare som är inblandade i de brott som bevittnas, har dessa barn inte sällan också ett bristande stöd hos närstående vuxna som skulle vara tvungna att föra deras talan. Det är ett samhällsansvar att upptäcka, utreda och åtala den här formen av brott.

Preskription

Regler om preskription av brott finns i 35 kap. brottsbalken. Enligt huvudregeln i 1 § är det brottets straffskala som styr vilken preskriptionsfrist som gäller för ett brott och fristen löper då från tiden för brottet. För vissa allvarliga sexualbrott och könsstympning mot barn, ska enligt 35 kap. 4 § brottsbalken de i 1 § bestämda tiderna räknas från den dag målsäganden fyller eller skulle ha fyllt arton år. Brott enligt exempelvis fjärde kapitlet, där straffbestämmelsen om grov fridskränkning finns, omfattas inte av den särskilda preskriptionsfristen. Utredningens uppfattning är att ett nytt brott om bevittnande ska behandlas på samma sätt som grov fridskränkning i detta avseende och alltså inte undantas från huvudregeln vad gäller preskriptionsfristen.

En fråga som behöver diskuteras särskilt är förhållandet mellan prövningen av barnets bevittnande och preskription av grundbrottet. Det är enligt utredningens mening problematiskt att tänka sig en ordning där någon kan dömas för bevittnande av ett grundbrott som är preskriberat. Å andra sidan torde i de flesta fall tiden för preskription inträda vid samma tidpunkt för grundbrottet och bevittnandet, med hänsyn till att lindrigare gärningar som bevittnas kan komma att bedömas som mindre allvarliga med en särskild straffskala. Detta utvecklas nedan under avsnittet om straffskala m.m. Eftersom ingen annan preskriptionsfrist än de som framgår av huvudregeln ska gälla för bevittnande, börjar sålunda preskriptionstiden för grundbrottet och bevittnandet att löpa samtidigt.

10.2.5 Uppsåt

Förslag: Endast uppsåtliga gärningar ska omfattas av straffansvar.

Enligt 1 kap. 2 § brottsbalken ska en gärning, om inte annat är särskilt föreskrivet, anses som brott endast då den begås uppsåtligen. Att uppsåtliga gärningar ska omfattas av straffansvar enligt den bestämmelse som föreslås är självklart. Det finns heller inte skäl att begränsa tillämpningen till vissa uppsåtsformer, utan såväl avsiktsuppsåt som insiktsuppsåt och likgiltighetsuppsåt bör kunna komma i fråga.

Under utredningens arbete har frågan om behovet av en möjlighet att döma till ansvar även för att oaktsamt ha utsatt barn för att bevittna våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående lyfts. Det går att tänka sig situationer där gärningspersonen inte varit medveten om barnets närvaro, men ändå bör hållas ansvarig för att ha utsatt barnet för bevittnande. De brott som nu återfinns i 4 kap. brottsbalken kan endast begås uppsåtligen. Detta talar för att även barnfridsbrottet bör behandlas på det sättet. Möjligheten att döma till ansvar för gärningar som begås med likgiltighetsuppsåt medför att även gärningspersoner som agerar medvetna om en påtaglig risk för att barn ska bevittna gärningen, men det inte avhåller dem från att handla, kan dömas. Så skulle t.ex. bli fallet om en person utsätter en närstående för våld eller annat brott och är medveten om att ett barn sover i bostaden. Om barnet vaknar och hör vad som pågår, skulle kunna dömas för brott. Enligt utredningens uppfattning är det således rimligt att dra gränsen för straffbarhet vid att gärningspersonen handlat med likgiltighetsuppsåt. Var och en måste vara medveten om att det finns en påtaglig risk för att barnet vaknar vid störningar i hemmet, och risken för att effekten, nämligen att barnet skulle kunna vakna och bevittna gärningen, skulle infrias har i detta fall inte avhållit gärningspersonen från att handla på detta sätt.

10.2.6 Brottsrubricering och placering i brottsbalken

Förslag: Brottet ska benämnas barnfridsbrott och införas i fjärde kapitlet brottsbalken.

I brottsbalkens fjärde kapitel finns de brott som i skilda hänseenden riktar sig mot en annan persons frihet, eller som kränker andra rent personliga intressen som inte är av ekonomiskt slag och som kan sammanfattas under beteckningen frid. Brotten gäller gärningar som innebär olika slag av kränkningar av personlig integritet.³¹ Att utsätta ett närstående barn för att bevittna våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående får anses höra till denna kategori. Det är barnets grundläggande trygghet och frihet som angrips. Den nya straffbestämmelsen bör därför placeras i fjärde kapitlet brottsbalken. En lämplig brottsrubricering är enligt utredningens mening *barnfridsbrott*.

10.2.7 Straffskala, gradindelning och förhållandet till andra straffbestämmelser

Förslag: Straffet för brott av normalgraden ska vara fängelse i högst två år.

I mindre allvarliga fall ska dömas till böter eller fängelse i högst sex månader.

Det ska införas en bestämmelse om grovt barnfridsbrott.

Straffet för grovt brott ska vara fängelse i lägst nio månader och högst fyra år.

Vid bedömningen av om brottet är grovt ska särskilt beaktas om gärningen som bevittnats har varit av särskilt skrämmande och traumatisk art.

Bedömning: Grov fridskränkning kommer att omfatta barnfridsbrott utan att det behöver vidtas några lagstiftningsåtgärder.

³¹ Bäcklund m.fl. *Kommentar till brottsbalken*, Zeteo.

Brott av normalgraden och mindre allvarligt brott

Straffvärdet för barnfridsbrott kan tänkas variera i betydande grad med hänsyn till de olika slag av gärningar som straffbestämmelsen kommer att omfatta. En straffskala med fängelse i högst två år för brott av normalgraden ger möjligheter till en differentierad straffmätning för brott av normalgraden. Straffet ansluter då till vad som gäller för misshandel av normalgraden, vilket enligt utredningens mening är en lämplig jämförelse i svårighetsgrad. Utredningen menar att det därutöver bör finnas möjlighet att i mindre allvarliga fall döma till böter och att detta lämpligen bör ske genom att brottet kan bedömas enligt en särskild straffskala. Om böter i stället skulle ingå i straffskalan för brott av normalgraden, riskerar man att brottsligheten kommer att förskylla böter i många fall som enligt utredningens mening bör ligga på fängelsenivå. Därför behöver en möjlighet till att i mindre allvarliga fall använda en särskild straffskala införas vid sidan av den straffskala som gäller för brott av normalgraden. Vad som ska bedömas som mindre allvarligt får avgöras i det enskilda fallet, men enstaka fall av bevittnande av en gärning som till sin natur är att bedöma som mindre allvarlig bör falla in under en sådan tillämpning. Exempel på sådana gärningar kan vara ofredande, medan bevittnande misshandel av normalgraden i regel bör bedömas som barnfridsbrott av normalgraden. Det som ska vara avgörande för denna bedömning är i vilken utsträckning gärningen är ägnad att skada tryggheten eller tilliten för barnet i relation till en närstående person. Här kan noteras att ofredande som inte förövats på allmän plats enligt 4 kap. 11 § brottsbalken får åtalas av åklagare endast om målsäganden anger brottet till åtal eller om åtal är påkallat från allmän synpunkt. Bedömningen av om åtalet är påkallat ur allmän synpunkt ska ske med hänsyn såväl till brottets art och straffets syfte som till omständigheterna vid brottets begående. Det har också betonats att sociala hänsyn, till exempel till målsäganden, ska beaktas.³² Att brott har bevittnats av ett barn och varit ägnat att skada tryggheten eller tilliten hos barnet i dess förhållande till en närstående person torde kunna vara en omständighet som föranleder att åtal anses påkallat ur allmän synpunkt.

---

³² A.a.

Utredningen noterar att skyndsamhetskravet på grund av minderårig målsägande enligt 2 a § förundersökningskungörelsen med hänsyn till straffskalan kommer att omfatta barnfridsbrott av normalgraden men inte mindre allvarligt brott.

Grovt brott

Vid en kriminalisering av att låta barn bevittna våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående kan det finnas skäl för en möjlighet att bedöma vissa gärningar som särskilt allvarliga. Även om det alltjämt som utgångspunkt rör sig om enstaka gärningar, kan grundbrotten spänna över relativt lindriga brott till sådana som i sig är så allvarliga att de kan leda till fängelse på livstid. Detta talar för en gradindelning av barnfridsbrottet mellan mindre allvarligt brott, brott av normalgraden och grovt brott.

Vid bedömningen av om brottet är grovt ska särskilt beaktas om gärningen har varit av särskilt skrämmande och traumatisk art. Den bedömningen ska främst göras utifrån svårighetsgraden av grundbrottet. Begreppet *särskilt skrämmande och traumatisk art* ska vara ett abstrakt farerekvisit och syftar på den allvarliga psykiska skada som typiskt sett kan drabba barn som bevittnar mycket grovt våld mot en närstående. Detta begrepp har inte tidigare använts som rekvisit i någon straffbestämmelse, vilket till en början kan innebära svårigheter i tillämpningen. Utredningen anser emellertid att dessa begrepp bäst beskriver den påverkan bevittnande av det allvarligaste våldet typiskt sett har på barn och väljer därför att använda dem. Det mest uppenbara exemplet på en sådan gärning är att ett barn bevittnar att en närstående dödas. Även om själva dödandet inte bedöms som uppsåtligt, torde sådana fall som bestått i t.ex. synnerligen grov misshandel och grovt vållande till annans död falla in under den kategorin. Också sådana gärningar som inte har dödlig utgång torde kunna bedömas som grova, om det är fråga om mycket allvarligt våld som bevittnas. Frågan om ett brott ska bedömas som grovt, ska avgöras med beaktande av samtliga omständigheter vid brottet.

Minimistraflet för grovt brott bör korrespondera mot straffminimum för grov fridskränkning. Vad gäller maximistraflet kan en viss ledning hämtas från hur andra grova brott har värderats av lag-

stiftaren. För grov fridskränkning och för grov misshandel är maximistraffet fängelse i sex år. För grovt olaga hot är maximistraffet fängelse i fyra år. Att utsätta barn för att bevittna våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående, när det rör sig om ett så grovt brott som att den närstående till barnet dödas, får anses stå i paritet med den kränkning som utgörs av ett grovt olaga hot. Det är möjligt att resonera kring att den psykiska skadan som kan följa är så allvarlig att den går att jämföra med den kränkning som en grov misshandel eller grov fridskränkning kan innebära. Utredningen anser emellertid att de inslag av fysiskt våld av allvarligt slag som omfattas av grov misshandel och grov fridskränkning som närmar sig maximistraffet, måste anses förskylla ett högre straffvärde. Utredningen stannar därför vid att maximistraffet för grovt barnfridsbrott ska vara fängelse i fyra år. Straffet för grovt barnfridsbrott bör i de flesta fall inte konsumeras av straffet för grundbrottet, även om grundbrottet är ett mycket grovt brott.

Förhållandet till grov fridskränkning

Vid upprepade fall av bevittnande kan det bli aktuellt att låta dessa brott ingå i en grov fridskränkning enligt 4 kap. 4 a § brottsbalken, om förutsättningar finns för det i övrigt. Om det nya brottet placeras i fjärde kapitlet brottsbalken är detta möjligt utan några andra lagändringar. Det blir därmed också möjligt att ta hänsyn till den särskilda kränkning och skada som det kan innebära att leva med våld i familjen över tid. Det går även, genom att låta barnfridsbrottet ingå i en grov fridskränkning, att göra en samlad bedömning av gärningar som består i bevittnande och gärningar som består i våld eller andra brott som riktas direkt mot barnet.

10.2.8 Straffskärpningsgrunden i 29 kap. 2 § 8 brottsbalken

Bedömning: Den befintliga straffskärpningsgrunden i 29 kap. 2 § 8 brottsbalken kan alltså komma att bli tillämplig om ett nytt barnfridsbrott införs. Förslaget om införande av ett barnfridsbrott medför inte något behov av ändringar i denna bestämmelse.

Införande av ett särskilt barnfridsbrott bör inte leda till en lindrigare bedömning av sådana gärningar jämfört med om de beaktas som försvårande omständigheter.

Enligt i 29 kap. 2 § 8 brottsbalken är det försvårande om brottet varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos ett barn i dess förhållande till en närstående person. Inledningsvis framgår att de angivna omständigheterna som räknas upp i bestämmelsen gäller vid sidan av vad som ska beaktas för varje särskild brottstyp. Härmed avses främst vad som framgår direkt av straffbestämmelserna men även exempelvis av förarbeten och rättspraxis. Omständigheter som gäller för en viss brottstyp, eller med andra ord omständigheter som kan vara av betydelse för rubricering, inklusive gradindelning, kallas ofta brotts-interna faktorer, i motsats till andra omständigheter av betydelse för straffvärdebedömningen, eller brottsexterna faktorer.

Det kan emellertid också förekomma att sådana omständigheter som anges i paragrafen också anges i de särskilda straffbestämmelserna. Som exempel kan nämnas att gärningsmannen har visat särskild hänsynslöshet eller att brottet utgjort led i en brottslighet som har bedrivits i stor omfattning. Motsvarande rekvisit finns i olika brottsbeskrivningar, t.ex. vid grov misshandel respektive vid grovt narkotikabrott. Har en sådan omständighet beaktats redan vid avgörandet av till vilken grad brottet är att hänföra, saknas det ofta anledning att ytterligare beakta den i försvårande riktning vid straffmätningen inom den för graden föreskrivna straffskalan.

Vid införandet av ett särskilt barnfridsbrott kan den situationen uppstå, att någon står åtalad för exempelvis misshandel mot en närstående och barnfridsbrott i förhållande till ett barn som bevitnat denna misshandel. Frågan blir då hur den särskilda straffskärpningsgrunden eventuellt ska tillämpas. Den tilltalade ska, om förutsättningar finns, fällas till ansvar för brott gentemot två olika målsägande.

Det blir knappast aktuellt att tillämpa den särskilda straffskärpningsgrunden i samband med att någon döms för själva barnfridsbrottet. De försvårande omständigheterna har då redan tagits hänsyn till genom att personen döms för barnfridsbrott. Det kan emellertid förekomma att brott mot barnet inte kan styrkas, men att omständigheten blir aktuell att pröva i relation till brott mot den vuxna målsäganden. Hur detta ska tillämpas i enskilda fall, blir ytterst en fråga för rättstillämpningen.

Den straffskärpningsgrund som här är aktuell, har dessutom ett vidare tillämpningsområde än att endast avse situationer när ett barn utsätts för att bevittna våld eller annan brottslig handling mellan närstående. Enligt förarbetena till lagändringen bakom denna straffskärpningsgrund behövde omständigheten att brott förövats mot ett barn av en närstående och att barnets trygghet och tillit till sin närstående rubbats i dylika situationer adresseras på ett tydligare sätt. Redan innan var denna omständighet att betrakta som försvårande på den grunden att förövaren utnyttjat barnets skyddslösa ställning, men detta var enligt regeringens uppfattning inte tillräckligt. Straffskärpningsgrunden kommer alltså även vid ett införande av barnfridsbrott vara tillämplig i andra situationer än som omfattas av barnfridsbrottet.

Vid en kriminalisering kommer gärningar som tidigare kunde räknas som försvårande omständigheter enligt 29 kap. 2 § 8 brottsbalken vid bedömningen av det grundbrott som förövades, i stället att bedömas självständigt som egna brott. Frågan blir då, vilket berörts i avsnittet om frågan om kriminalisering, om införande av ett barnfridsbrott kan leda till bedömningar som i praktiken innebär att en tilltalad döms lindrigare än om gärningen skulle ha räknats som en försvårande omständighet vid bedömningen av grundbrottet. Den närmare och exakta tillämpningen av straffskärpningsgrunden är svår att få en klar bild av, både när det gäller hur ofta den tillämpas och hur den inverkar på straffvärde- och påföljdsbestämningen. Det saknas strukturerad dokumentation om detta. Utredningen har emellertid tagit del av och analyserat 82 underrättsdomar i vilka straffskärpningsgrunden har tillämpats (se bilaga till betänkandet). I samtliga avgöranden utom ett, saknas uppgifter om hur mycket domstolen har skärpt straffet. Straffvärde, straffmättningsvärde och påföljdsval bestäms och görs efter en samlad bedömning. Utredningen är av uppfattningen att domstolarna naturligen kommer att behöva vara tydligare i sin bedömning av ett självständigt brott och straffvärdet av detta,

än vid straffmätningen med beaktande av en försvårande omständighet. En ny straffbestämmelse torde enligt utredningens bedömning inte komma att leda till en lindrigare påföljdsbestämning.

10.2.9 Skadestånd och brottsskadeersättning

Förslag: Rätten till särskild brottsskadeersättning för barn som har bevittnat brott mot närstående ska tas bort.

Bedömning: Barn som har utsatts för att bevittna våld eller andra brottsliga handlingar mot närstående kan vid införande av ett barnfridsbrott få rätt till skadestånd för den kränkning brottet innebär samt för personskada.

Skadestånd

Personskada m.m.

Enligt 2 kap. 1 § skadeståndslagen ska den som uppsåtligen eller av vårdslöshet vållar personskada eller sakskada ersätta skadan och av 2 § samma kapitel framgår att den som vållar ren förmögenhetsskada genom brott ska ersätta skadan. Skadestånd till den som har tillfogats personskada omfattar enligt 5 kap. 1 § skadeståndslagen ersättning för sjukvårdskostnad och andra kostnader för den skadelidande (inbegripet skälig kompensation till den som står den skadelidande särskilt nära), inkomstförlust samt fysiskt och psykiskt lidande av övergående natur (sveda och värk) eller av bestående art (lyte eller annat stadigvarande men) samt särskilda olägenheter till följd av skadan. Har personskada lett till döden, ska enligt 5 kap. 2 § skadeståndslagen ersättning betalas för personskada som till följd av dödsfallet åsamkats någon som stod den avlidne särskilt nära.

Till personskada räknas såväl kroppsliga som psykiska defekttillstånd, vare sig de har framkallats genom fysiska medel eller på annat sätt. En kroppsskada kan vara förenad med psykiska effekter av olika slag, t.ex. chocktillstånd, men sådana effekter kan också uppkomma utan att den drabbade själv lider kroppsskada. Psykiska defekttillstånd kan bestå i chockverkan av en viss händelse men också i efterföljande traumatiska neuroser. Besvären bör bedömas som personskada endast

om en medicinskt påvisbar effekt föreligger. En medicinskt påvisbar effekt kan visa sig i att den som drabbats blir sjukskriven. Den kan också styrkas genom läkarintyg eller på annat sätt.³³

Psykiskt lidande utan koppling till egen kroppsskada

Psykiska defekttillstånd utan samband med att den drabbade själv åsamkats kroppsskada bör enligt viss doktrin betraktas som en särskild typ av personskada som ersätts endast under särskilda förutsättningar.³⁴ I samband med arbetet inför införandet av brottsskadeersättning för barn som bevittnar brott mot närstående, berördes i prop. 2005/06:166 frågan om psykiskt lidande med anledning av att en nära anhörig skadas och om detta kan anses vara en ersättningsgill personskada. Man hänvisade då till införandet av en uttrycklig rätt till skadestånd för personskada för nära anhöriga till dem som dödas genom skadestandsgrundande handlingar, då regeringen uttalade att psykiska besvär givetvis kan framkallas även av att en nära anhörig skadats. Det är dock i de fallen inte lika säkert att besvären är en förutsebar och typisk följd av skadehändelsen. Enligt regeringens uttalanden i propositionen, är det i vart fall inte så när en nära anhörig skadats lindrigt och gränsen mot svåra skador är svår att dra. Någon regel om rätt till skadestånd i de fallen infördes därför inte. Regeringen uttalade dock att detta inte uteslöt att skadestånd i särskilda fall borde kunna betalas även för psykiska besvär till följd av att en nära anhörig har skadats allvarligt. Framför allt ansågs detta gälla när någon har tillfogats lidandet av att bevittna själva skadehändelsen. Frågan överläts till rättstillämpningen.³⁵ Vidare konstateras i prop. 2005/06:166 att barn som bevittnar våld mot en närstående ofta påverkas psykiskt av upplevelsen, och normalt kan det också uppstå en personskada av psykisk art. I de allvarligaste fallen bör kunna presumeras att en sådan skada uppstår, men i andra fall kan påverkan ske på ett sådant sätt att någon medicinskt påvisbar effekt inte uppkommer. I de fallen saknar barnet rätt till skadestånd från förövaren. Rätt till skadestånd saknas även i de fall där en personskada visserligen uppkommer, men där denna inte anses vara en sådan följd av den

³³ Bengtsson och Strömbäck, *Kommentar till skadeståndslagen*, publicerad i Zeteo 2018-05-07.

³⁴ Hellner och Radetzki, *Skadeståndsrätt*, Zeteo version 10, s. 360.

³⁵ Prop. 2005/06:166 s. 19 f.

skadegörande handlingen som faller inom gärningsmannens ansvarsområde. Det finns alltså kategorier av barn som drabbas av en negativ psykisk påverkan till följd av att de bevittnar våld mot en närstående person men som före införandet av brottsskadeersättning för bevittnande saknade rätt till ekonomisk ersättning för detta.³⁶

Kränkning

Enligt 2 kap. 3 § skadeståndslagen ska den som allvarligt kränker någon annan genom brott som innefattar ett angrepp mot dennes person, frihet, frid eller ära ersätta den skada som kränkningen innebär. Ersättning för kränkning är en särskild form av ideellt skadestånd som inte förutsätter att fysisk skada uppkommit. Kränkningersättning tillkommer i princip den som brottet kan anses riktat mot. Anhöriga till den som dödats genom brott är inte berättigade till ersättning av detta slag, däremot för personskada enligt 5 kap. 2 § skadeståndslagen. Bestämmelsen gäller bara brott som angriper den skadelidandes personliga integritet, dock inte nödvändigtvis uppsåtliga gärningar. Inte heller behöver det vara fråga om brott enligt brottsbalken. För rätten till skadestånd är det inte nödvändigt att skadevällaren dömts till straff för gärningen.³⁷ Lagtexten omtalar först angrepp på annans person. Det gäller misshandelsbrott, mordförsök och andra brott förenade med våld. I praxis har även mera allvarligt vållande till kroppsskada under vissa omständigheter ansetts grunda rätt till kränkningersättning. Sannolikt räcker det inte med vanlig oaktsamhet för att brottet ska ha en kränkande karaktär. Med angrepp mot annans frihet avses annans rörelse- och handlingsfrihet; motiven nämner människorov, olaga frihetsberövande, olaga tvång, rån, utpressning och människohandel. Med angrepp mot annans frid avses enligt motiven att säkra den enskildes rätt att vara i fred och hålla sitt privatliv okänt för andra. Exempel är sexualbrott (även när de inte innebär angrepp mot annans person eller frihet), olaga hot (liksom andra brott som inbegriper hot), hemfridsbrott, ofredande samt överträdelse av besöksförbud, som det hette vid motivens tillkomst, i sådana fall där agerandet är ägnat att framkalla oro och ångslan hos den skyddade. Angrepp mot annans ära avser i första hand ärekränkingsbrott.³⁸

³⁶ Prop. 2005/06:166 s. 23.

³⁷ Bengtsson & Strömbäck, *Kommentar till skadeståndslagen*, publicerad i Zeteo 2018-05-07.

³⁸ A.a.

Vid en kriminalisering av att låta barn bevittna brott mellan närstående uppkommer för dessa målsägande enligt utredningens bedömning en rätt till skadestånd för kränkning med anledning av brott. En sådan rätt har tidigare inte funnits för dessa barn, utan de har i stället haft rätt till brottsskadeersättning enligt en särskild reglering i brottsskadelagen. Utredningens bedömning av frågan om rätt till kränkingsersättning utgår från ordalydelsen i lagtexten och den uppräknade i förarbetena av brott som kan ge en sådan rätt. Barnfridsbrottet som föreslås ska omfatta sådana gärningar som innebär ett allvarligt angrepp på barnets trygghet och säkerhet, vilket i sin tur är en allvarlig kränkning av barnets frid.

Brottsskadeersättning

Enligt 4 och 5 §§ brottsskadelagen betalas brottsskadeersättning i första hand för personskada (inklusive skada på kläder, glasögon och liknande föremål som den skadade bar på sig vid skadetillfället) och för kränkning. I vissa fall kan brottsskadeersättning betalas för sakskada och ren förmögenhetsskada, om vissa särskilda förutsättningar är uppfyllda (se 6–8 §). Brottsskadeersättning betalas enligt 10 § i den utsträckning skadan inte ersätts på annat sätt.

Enligt 9 § brottsskadelagen har barn som bevittnat brott mot närstående under vissa förutsättningar rätt till brottsskadeersättning. När det gäller de allmänna syftena bakom bestämmelsen konstateras i förarbetena att barn som bevittnar våld mot en närstående normalt påverkas psykiskt av upplevelsen och att reaktionerna liknar dem som uppstår när barnet själv utsätts för våld samt att reaktionerna i vissa fall till och med kan vara ännu allvarligare. Det betonas att det för barn som bevittnar brott, liksom för andra brottsoffer, finns ett stort värde i att deras traumatiska känslor och upplevelser av händelsen tas på allvar och bekräftas. Införandet av en särskild rätt till ersättning för barn som bevittnar brott mot en närstående ansågs ha ett stort värde genom att det öppnar möjligheten till en sådan bekräftelse. Däremot ansåg man inte att det fanns skäl att ändra i de grundläggande skadeståndsrättsliga principerna och införa en särskild rätt till skadestånd i dessa fall.³⁹

---

³⁹ Dereborg & Lindblad, *Brottsskadelagen* (2014:322), kommentar till 9 §, Zeteoversion 1.

När det gäller andra former av ersättning enligt brottsskadelagen förutsätts att det finns en skadeståndsskyldighet och att den skadelidande av någon anledning inte kan få ersättning av skadevällaren. Att staten då träder in i den skadeståndsskyldiges ställe var tidigare grunden för hela systemet med brottsskadeersättning. Den här aktuella bestämmelsen avviker från detta synsätt genom att brottsskadeersättning ska kunna betalas ut till ett barn, trots att det över huvud taget inte finns någon skadeståndsskyldighet gentemot barnet. Den rätt till ersättning som skapats här har således inte sin grund i skadeståndsrätten utan är helt och hållet av närmast socialrättslig natur.⁴⁰

Utredningen har att ta ställning till om rätten till brottsskadeersättning enligt 9 § brottsskadelagen, med anledning av förslaget om kriminalisering och införande av ett nytt barnfridsbrott, bör tas bort med hänsyn till den då uppkomna rätten till skadestånd med anledning av brott och brottsskadeersättning enligt de regler som är knutna till rätten till skadestånd. Motiven bakom att den särskilda brottsskadeersättningen för bevittnande barn infördes i stället för att det infördes en rätt till skadestånd med anledning av skada på grund av sådana gärningar var, som redovisats i tidigare kapitel, bl.a. att dessa barn inte skulle behöva tvingas in i en rättsprocess mot sina egna föräldrar. När saken utreddes och lagstiftningen sedermera infördes, var det inte aktuellt att kriminalisera bevittnande. Valet stod i stället mellan att införa en särskild rätt till skadestånd eller att hitta en annan ersättningsform. Vid en kriminalisering blir dessa barn del av en rättsprocess med anledning av att de utsatts för brott. Skadestånd med anledning av brott behandlas i många fall gemensamt med brottmålet. Barn skulle med andra ord inte tvingas in i en rättsprocess med anledning endast av skadeståndstalan. Det framstår inte som rimligt att barn som bevittnat brott skulle ha en mer långtgående möjlighet till ersättning enligt ett förenklat förfarande än barn som utsatts för andra brott av närstående, om även bevittnande kriminaliseras. Utredningen anser därför att den särskilda rätten till brottsskadeersättning som finns för barn som bevittnat brott mellan närstående, bör tas bort vid föreslagen kriminalisering.

---

⁴⁰ A.a.

Kommer någon som i dag har rätt till ersättning att bli utan vid en lagändring?

Det är av stor betydelse att barn som enligt nuvarande reglering har rätt till brottsskadeersättning inte kommer i ett sämre läge vid en lagändring som innebär att rätten till särskild brottsskadeersättning tas bort. I teorin bör alla barn som har rätt till brottsskadeersättning för att de har bevittnat brott mot närstående också ha rätt till skadestånd med anledning av ett barnfridsbrott, eftersom samma gärningar är tänkta att omfattas. Barn kan vid införande av barnfridsbrott ha rätt till skadestånd för kränkning och i vissa fall personskada i form av psykiskt lidande. Det finns emellertid omständigheter kring de processuella reglerna som förtjänar att analyseras närmare för att försöka att fullt ut svara på frågan.

Om allmänt åtal har väckts, ska en ansökan om brottsskadeersättning göras inom tre år från det att dom eller slutligt beslut vann laga kraft. Om allmänt åtal inte har väckts men förundersökning inletts, ska en ansökan göras inom tre år från det att förundersökningen lades ned eller beslut fattades i åtalsfrågan. I övriga fall ska en ansökan göras inom tre år från det att brottet begicks. Om brott har begåtts mot ett barn eller om ett barn har bevittnat brott enligt 9 § brottsskadelagen, får barnet göra en ansökan fram till den dag han eller hon fyller 21 år oavsett om ovan nämnda förutsättningar är uppfyllda (15 § brottsskadelagen).

För utredningen framstår det som att regleringen kring utbetalning av brottsskadeersättning för barn som bevittnar brott och regleringen för barn som utsatts för brott korresponderar med varandra i stora delar. För att ett barn som bevittnat brott ska ha rätt till utbetalning av brottsskadeersättning krävs att det finns någon form av dokumentation kring det brott som barnet ska ha bevittnat. Det torde i första hand röra sig om dom eller förundersökningsprotokoll, vilket generellt är det underlag som också ska presenteras vid ansökan om ersättning för skada med anledning av brott som barnet själv blivit utsatt för. Brottet som bevittnats ska ha varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos barnet i hans eller hennes förhållande till en närstående person. Det krävs enligt Brottsoffermyndighetens praxis också att det framgår av dokumentationen att barnet bevittnat brottet på ett sådant sätt att det har rätt till ersättning med anledning

av bevittnandet.⁴¹ Brottsoffermyndigheten meddelar i många fall avslag på den grunden att det inte i tillräcklig utsträckning framgår av underlaget att barnet faktiskt har bevittnat gärningen.

Utredningens slutsats är att de barn som enligt nuvarande reglering om brottsskadeersättning p.g.a. bevittnande, vid införande av ett barnfridsbrott, skulle ha en likvärdig möjlighet att bli beviljade brottsskadeersättning med anledning av att de själva utsatts för brott och tilldömts skadestånd. Ett slopande av rätten till särskild brottsskadeersättning för bevittnande skulle alltså inte försätta dessa barn i ett sämre läge. Det är enligt utredningens bedömning snarare så att straffbestämmelsen kommer att ha ett vidare tillämpningsområde än regleringen om särskild brottsskadeersättning för bevittnande. Det är därmed möjligt att ersättning för framför allt kränkning kommer att dömas ut i vissa fall som inte tidigare har gett rätt till brottsskadeersättning. I rättstillämpningen kommer också att finnas större möjligheter att göra en differentierad bedömning av rätten till skadestånd utifrån omständigheterna i det enskilda fallet.

Rättegångskostnader

Enligt 31 kap. 11 § fjärde stycket rättegångsbalken ska interventionsreglerna i 18 kap. rättegångsbalken tillämpas i de fall då målsäganden har biträtt allmänt åtal eller då målsäganden, själv eller genom åklagaren, för skadeståndstalan i samband med åtalet. Om den tilltalade fälls för brottet och döms att betala skadeståndet, ska denne förpliktas betala även målsägandens rättegångskostnad. Ogillas åtalet och skadeståndstalan, förpliktas målsäganden däremot att ersätta endast den merkostnad som målsägandens processföring lett till för den tilltalade, t.ex. för bevisning rörande skadans storlek. Begränsningen av kostnadsansvaret förstärker den fördel målsäganden har av att dennes skadeståndstalan överhuvudtaget kan handläggas tillsammans med det allmänna åtalet.

Målsägandens skyldighet att ersätta motpartens rättegångskostnader kan bortfalla i vissa fall. I de fall då målsäganden för en talan som avser skadestånd för kränkning, och i vissa fall sveda och värk m.m., stadgar 6 kap. 6 § skadeståndslagen att en skadelidande som har tillerkänts skadestånd inte ska ersätta den skadeståndsskyldiges

---

⁴¹ Brottsoffermyndigheten (2017) *Brottsoffermyndighetens referatsamling 2017*, s. 16.

rättegångskostnader i ett mål där skadestånd på grund av brottet prövas. Bestämmelsen är tillämplig endast om skadeståndsyrkandet har bifallits helt eller delvis. Den bör alltså inte omfatta fall där ersättning för kränkning m.m. visserligen dömts ut i lägre instans men underinstansens dom ändras i högre instans på så sätt att ersättning inte döms ut.

Regeln i 6 kap. 6 § skadeståndslagen är dock inte absolut. Den gäller inte ”om särskilda skäl föranleder annat”. Som exempel kan nämnas fall som ligger nära tillämpningsområdet för bestämmelserna i 18 kap. 3 § eller 6 § eller 31 kap. 4 § rättegångsbalken, som bl.a. behandlar onödig rättegång och vårdslös processföring.⁴²

Slutsatsen är alltså att målsäganden i vissa fall kan bli skyldig att ersätta en begränsad del av motpartens rättegångskostnader om ett yrkande om skadestånd, som handläggs tillsammans med ett brottmål, ogillas i sin helhet. Detta gäller för alla målsägande som för skadeståndstalan i samband med att ett brottmål prövas.

10.2.10 Förstärkningar av barns rättsliga ställning utan att kriminalisera bevitnande

Bedömning: Det krävs en kriminalisering för att barn som bevittnar våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående ska få sina rättigheter tillgodosedda på ett tillfredsställande sätt.

Förslag: Om en särskild straffbestämmelse inte införs, kan en rätt till särskild företrädare för barn införas för barn som bevittnar våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående, om någon av barnets vårdnadshavare misstänks för brottet. Den särskilda företrädaren bör då ges befogenhet att besluta om barns deltagande i förhör med anledning av det brott som bevittnats samt ansöka om brottskadeersättning för barnets räkning.

Utredningen ska enligt direktiven analysera och ta ställning till om och hur den rättsliga ställningen för barn på annat sätt kan stärkas under förundersökning och i en eventuell efterföljande rättegång avseende brott som barnet har bevittnat samt oavsett ställningstagande i sak lämna nödvändiga författningsförslag.⁴³ Utredningens

⁴² Ekelöf m.fl. *Rättegång. Tredje häftet*, publicerad i Zeteo 2018-08-27, s. 291–296.

⁴³ Dir. 2018:48.

slutsats är att det krävs en kriminalisering för att dessa barn ska få sina rättigheter tillgodosedda på ett tillfredsställande sätt. Eftersom uppdraget innefattar att även lämna förslag på alternativa lösningar, presenteras några sådana möjligheter under detta avsnitt.

Barn som bevittnar våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående har, enligt nuvarande ordning, ingen självständig ställning under utredning och rättsprocess. De har alltså ingen rätt till ett eget juridiskt ombud eller någon som tillvaratar deras intresse i vårdnadshavarnas ställe. Barn som har utsatts för fysiskt våld eller övergrepp har i vissa fall rätt till en särskild företrädare, vilket innebär ett stöd. Barn som bevittnar våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående har heller inte tillträde till de flesta av landets barnahus, som i första hand tar emot barn som är brottsoffer.

Ett sätt att stärka ställningen för barn som bevittnar våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående, kan vara att ge dessa barn en rätt till särskild företrädare för barn om det är någon av barnets vårdnadshavare som misstänks ha begått det brott som ska ha bevittnats av barnet. Den särskilda företrädaren skulle då kunna ges befogenhet att besluta om deltagande i förhör med anledning av det brott som ska ha bevittnats. Det skulle ge dessa barn en starkare ställning när det kommer till att bli hörda under utredningen, eftersom det annars är vårdnadshavarna som beslutar om huruvida barnet ska höras. Det är inte självklart att det i varje enskilt fall är förenligt med barnets bästa att höras, men det bör inte vara vårdnadshavarna som fattar det beslutet om de på något sätt varit inblandade i det brott som bevittnats, antingen som gärningsperson eller brottsoffer. En annan befogenhet som bör tillkomma den särskilda företrädaren är att för barnets räkning ansöka om brottsskadeersättning enligt 9 § brottsskadelagen.

10.2.11 Ytterligare sätt att stärka den rättsliga ställningen för barn generellt

Bedömning: Det behövs, utöver kriminalisering av bevittnande, åtgärder för att stärka den rättsliga ställningen för och omhändertagandet av barn som bevittnar våld eller andra brottsliga handlingar mellan närstående. Dessa åtgärder bör även omfatta barn som utsätts för fysiska övergrepp av närstående.

Många som arbetar med utredning av brott mot barn och stöd till barn, vittnar om att gruppen barn som upplever våld mellan närstående i vissa fall kan vara osynlig i myndigheternas hantering. Utredningen har under sitt arbete besökt flera barnahus, skyddade boenden och intresseorganisationer samt bl.a. träffat tjänstemän vid Åklagarmyndigheten, Polismyndigheten och socialtjänsten som gett uttryck för denna uppfattning. Det finns naturligtvis också exempel på ett gott arbete för denna grupp.

Barn som bevittnar brott mellan närstående har en hög risk för att själva utsättas för våld, utöver de skadeverkningar som upplevelserna av brott mellan närstående i sig kan medföra. För att barnen ska få ett adekvat skydd, krävs att de myndigheter som har ansvar för att utreda och erbjuda skydd samverkar eller samarbetar med varandra. De flesta barn behöver också få prata om sina upplevelser och känna att de blir hörda. Barn har generellt en stark lojalitet mot båda sina föräldrar och andra närstående, oavsett om dessa har utövat våld. Det gör att barnen kan komma att befinna sig i en lojalitetskonflikt när våldet uppdagas och utreds. Många barn känner en stark skuld i relation till en närstående som t.ex. döms till fängelse på grund av att barnet har berättat om vad som har hänt. Dessa aspekter av barnens behov och upplevelser måste omhändertas av dem som har att utreda dessa gärningar och att arbeta med barnen. För att barnens behov ska tillgodoses på bästa sätt, krävs att den personal som arbetar med dem har den kompetens som är nödvändig för att se och ta hand om de komplexa processer som uppstår hos barnen och deras familjer.

Det går att komma till rätta med en del av problemen genom ett införande av en särskild straffbestämmelse om barnfridsbrott. Detta är emellertid inte en lösning på hela problembilden. Det behövs en rad åtgärder utöver kriminalisering för att ge dessa barn den hjälp och det stöd de har behov av med anledning av våld mellan närstående. Utredningen har valt att lyfta fram två huvudsakliga åtgärdsområden i det följande: ett utökat uppdrag för särskilda företrädare för barn samt översyn av barnahusens verksamhet. Dessa åtgärder kan ha stor betydelse även för barn som har utsatts för fysiskt våld eller övergrepp av närstående.

Särskild företrädare för barn

Förslag: Uppdraget för särskilda företrädare för barn ska utökas till att omfatta fler åtgärder för att tillvarata barnets rätt under förundersökning, rättegång och efterföljande process.

Bedömning: Frågan om att införa en ny form av ombud för barn kan behöva utredas särskilt.

Inledning

Särskild företrädare för barn kan spela en viktig roll som barnets ställföreträdare under förundersökning och rättegång. Enligt nuvarande reglering har särskilda företrädare för barn ett mycket begränsat uppdrag. De övertar vårdnadshavarnas ansvar och rättigheter under förundersökning och rättegång när det gäller vissa angelägenheter som rör processen. Uppdragets omfattning såvitt avser ersättningsgillt arbete är litet och det är ovanligt att den särskilda företrädaren har en möjlighet att etablera kontakt och förtroende i relation till barnet i någon större utsträckning. Samtidigt är det den särskilda företrädaren som har möjlighet att tillvarata barnets intresse under hela rättsprocessen, utan att behöva ta hänsyn till några andra intressen som kan uppkomma. Detta är något som enligt utredningens uppfattning bör utvecklas. Det finns också uppgifter som uttryckligen behöver framgå av regleringen att de ingår i uppdraget för särskild företrädare för barn.

Ett utvidgat uppdrag

Det finns ett behov av att utöka den tid en särskild företrädare får lägga ner i ärenden för att bättre kunna tillvarata barnets intresse. Detta är särskilt viktigt i början av ett uppdrag, för att barnet ska ha möjlighet att bygga upp ett förtroende för företrädaren. Reglerna om uppdraget för särskilda företrädare behöver enligt utredningens mening föras med en skrivning om detta. Det behöver också framgå av bestämmelsen att det ingår i den särskilda företrädarens uppdrag att hämta barn till förhör, eftersom detta är något som i dagsläget är oklart vem som ska ansvara för. Vid utredningens besök hos olika

barnahus har det framkommit att man ser olika på den frågan, vilket kan ge upphov till praktiska problem.

Det är av mycket stor betydelse för barnet att få adekvat information som är anpassad efter barnets ålder och mognad om utfallet av utredningen samt den eventuellt efterföljande domstolsprocessen. Ansvaret för detta är också föremål för diskussion och skilda bedömningar på många barnahus och bland andra som arbetar med brottsutredningar som omfattar barn som målsägande. För utredningen framstår det som naturligt att det ska ingå i den särskilda företrädarens uppdrag att förse barnet med sådan information och få ersättning för detta arbete.

Det finns enligt utredningens uppfattning även skäl att låta den särskilda företrädarens uppdrag omfatta att företräda barnet när det gäller åtgärder för att få till stånd en verkställighet av utbetalning av skadestånd med anledning av det brott barnet utsatts för samt ansöka om brottsskadeersättning.

Frågor om ersättning

Förändringarna i uppdraget för särskilda företrädare medför ett behov av justeringar i regleringen av hur företrädarna kan begära ersättning för sitt arbete. Det arbete som har lagts ner fram till att huvudförhandlingen har avslutats och sådant som hör till visst efterarbete, bör alltså kunna ersättas i samband med dom eller slutligt beslut i målet. Arbete som läggs ner efter huvudförhandlingen ska sedan kunna ersättas separat. Det handlar om åtgärder som är kopplade till verkställighet av skadestånd och ansökan om brottsskadeersättning. En bortre gräns för att begära ersättning bör finnas och enligt utredningens mening är det lämpligt att bestämma denna till ett år från att dom eller slutligt beslut i målet vunnit laga kraft. Ansökan för sådant arbete ska enligt utredningens mening lämpligen göras hos den tingsrätt som beslutade om förordnande av den särskilda företrädaren.

En ny form av ombud för barn behöver utredas

Det finns stora luckor för tillvaratagande av barns rätt utanför det område som omfattas av den särskilda företrädarens uppdrag. Någon utomstående aktör skulle behöva kunna träda in om barnets vårdnadshavare av olika skäl saknar förmåga att uppfylla sina plikter som barnets ställföreträdare, utöver de befogenheter som tillkommer den sociala barnavården med stöd av tvångslagstiftning. Föräldrar som själva har utsatts för våld eller andra brottsliga handlingar kan ha en försämrad förmåga att omhänderta barnens behov av stöd och hjälp. Det är inte heller ovanligt att det utöver våld kan förekomma andra problem i en familj, t.ex. missbruk eller psykisk ohälsa. Barn som har bevittnat, eller för den delen utsatts för, brott kan ha ett särskilt behov av att någon utomstående tar omhand deras intressen. Det kan t.ex. handla om att se till att barns behov av insatser i samband med trauma tillgodoses.

Utredningen har under sitt arbete haft anledning att överväga frågan om särskilda företrädare också kan och bör ges större befogenheter att träda in i vårdnadshavarnas ställe när det gäller sådant som exempelvis ansökan om bistånd för stödinsatser samt vård för traumabehandling i anslutning till rättsprocessen. Särskilda företrädare har enligt den ordning som finns i dag ett utpräglat och begränsat juridiskt uppdrag som barnets ställföreträdare. Ett uppdrag som omfattar mer sociala och omvårdande aspekter av ställföreträdarskapet skulle innebära en förändring av uppdraget som särskild företrädare i grunden. Det skulle krävas en helt annan kompetensprofil för uppdraget, som inte främst baseras på juridisk kunskap och erfarenhet. Det kan också ifrågasättas om denna form av uppdrag lämpligen ska kopplas till utredning av brott och efterföljande domstolsprövning av detsamma.

I betänkandet *Se barnet!* valde 2014 års vårdnadsutredning att inte föreslå att ett särskilt biträde för barn vid infekterade vårdnadstvister skulle införas, efter som detta kan vara förenat med vissa risker och svårigheter.⁴⁴ En helt ny form av ombud för barn kan dock komma att behöva utredas vidare utifrån alla de aspekter som nämns ovan. Ombudets uppgifter skulle då kunna komma att omfatta frågor av varierande karaktär som hanteras av flera olika departement.

---

⁴⁴ SOU 2017:6 s. 323 f.

Underrättelse till vårdnadshavare efter interimistiskt beslut om särskild företrädare för barn

Bedömning: Det finns inte anledning utvidga möjligheten att avvakta med expediering av interimistiskt beslut om särskild företrädare för barn eller att införa en möjlighet att underlåta att informera vårdnadshavare om sådant beslut.

Bakgrund

Riksdagen har tillkännagett för regeringen att man bör överväga en möjlighet att skjuta upp eller underlåta att underrätta vårdnadshavare om förhör med ett barn som misstänks ha utsatts för brott, om en sådan underrättelse är till men för barnet. Bakgrunden till tillkännagivandet är en riksdagsmotion i vilket motionärerna anförde att om förhör hålls med ett barn som misstänks vara utsatt för hedersrelaterad brottslighet, ska vårdnadshavare enligt lag underrättas så snart som möjligt, såvida det inte innebär att utredningen försvåras. Det innebär enligt motionärerna problem i de fall socialtjänsten inte har beslutat om att omedelbart omhänderta barnet med stöd av LVU i samband med förhöret. Det kan innebära osäkerhet för barnet som då är utlämnat till familjen. Av samma skäl bör det enligt motionärerna finnas en möjlighet att underlåta underrättelse om det finns en vag misstanke om att barnet far illa i hemmet, även om förundersökningen måste läggas ned.⁴⁵

Nuvarande ordning

Enligt 7 § lagen om särskild företrädare för barn, ska åklagaren underrätta barnets vårdnadshavare om de utredningsåtgärder som vidtas i fråga om barnet sedan ett interimistiskt beslut om särskild företrädare har meddelats. Underrättelsen ska göras så snart det är möjligt utan men för utredningen. I 2 a § förordningen (1999:998) om särskild företrädare för barn stadgas att domstolen kan vänta med att expediera beslutet om särskild företrädare för barn till dess att det kan ske utan men för utredningen. Expediering får dock aldrig ske senare än den

---

⁴⁵ Utskottsöverväganden 2017/18:JuU17.

sjätte vardagen efter det intermistiska beslutet. När en särskild företrädare har förordnats utan att vårdnadshavarna har hörts, under rättas alltså dessa senast sex vardagar efter beslutet, oavsett vilka utredningsåtgärder som har vidtagits och hur utredningsläget ser ut.

Bedömning

Förordnande av särskild företrädare för barn innebär en inskränkning av vårdnadshavares rättigheter. Vårdnadshavare måste ha rätt att bli informerade om sådana åtgärder vid någon tidpunkt. Utredningen anser därför inte att förslaget om underlåtelse av underrättelse till vårdnadshavare kan vinna bifall.

Det kan uppstå situationer där utredningsåtgärder inte kan vidtas vid den tidpunkt som planerats, när barn t.ex. inte kan hämtas till förhör p.g.a. sjukdom eller att de hålls hemma från skolan eller förskolan. Detta kan leda till men för utredningen, om vårdnadshavare får reda på att en förundersökning pågår genom expediering av beslutet om särskild företrädare innan vissa utredningsåtgärder har hunnit vidtas. Det kan då finnas en möjlighet för den misstänkte eller den andra vårdnadshavaren att t.ex. påverka barnet på olika sätt.

Fristen för expediering av ett interimistiskt beslut om särskild företrädare för barn utökades enligt en förordningsändring som trädde i kraft så sent som den 1 augusti 2018.⁴⁶ Inför denna regeländring gjordes noggranna överväganden kring tidsfristen. Utredningen finner inte att något skäl framkommit för att så nära en genomförd förändring göra någon annan bedömning i frågan.

Barnhusen

Bedömning: Det bör i lämpligt sammanhang utredas om det finns behov av författningsreformer och andra åtgärder för barnhusens verksamhet, för att alla barn som utsatts för brott av närstående ska ha likvärdig rätt till anpassade åtgärder oavsett var i landet de bor.

⁴⁶ SFS 2018:532.

Om en straffbestämmelse införs som kriminaliserar att utsätta barn för att bevittna brott mellan närstående, kommer det att innebära en märkbar ökning av antalet brottsutredningar som omfattar barn som är målsägande. Barnkonventionen blir också svensk lag år 2020, vilket kan resultera i att andra myndigheter blir mer uppmärksamma på att barn kan ha utsatts för brott, vilket i sin tur skulle kunna öka antalet anmälningar till polisen. Polismyndigheten har med anledning av införandet av barnkonventionen som lag tillsatt ett införandeprojekt som berör olika verksamheter där lagen får genomslag. Polismyndigheten har under senare år arbetat på flera olika sätt med utveckling av sitt arbete med brottsutsatta barn, vilket redovisas närmare i kapitel 7. FN:s barnrättskommitté har uttryckt oro över de skillnader som kvarstår när det gäller genomförandet av barnkonventionen i kommunerna och landstingen, vilket leder till att barns tillgång till stöd och tjänster inte är likvärdig.⁴⁷

I dag finns ett trettiotal barnahus i Sverige och den modellen för att ta emot brottsutsatta barn har fått ett stort genomslag. Barnahuset skiljer sig emellertid åt till och med i ett sådant grundläggande avseende som vilka barn som omfattas av barnhusets målgrupp. Vidare avgör huvudmannen för varje samverkanspart vilka resurser som ska läggas på respektive barnahus. Det innebär stora skillnader i bemanning från barnahus till barnahus och därmed stora skillnader för barnen. Det saknas styrdokument om samordnarnas mandat och arbetsbeskrivning. Det går i dag inte att föra statistik för jämförelse och verksamhetsutveckling för barnahusverksamheten som helhet då information från respektive samverkanspart saknas eller är bristfällig och statistik mellan myndigheter inte går att samköra. Barnahuset saknar därmed möjlighet att utvärdera sina verksamheter. Det är oklart vad respektive samverkanspart vid ett barnahus har för ansvar gentemot barnet och hur uppföljning av detta ska ske. Ett exempel på ett ansvarsområde som i dag faller mellan stolarna är vem som ska ge barnet information genom hela ärendehantering, från att barnet hämtas på skolan/förskolan till beslut om att väcka åtal eller att lägga ner förundersökningen.⁴⁸

Barnahuset är en samverkansform som inkluderar flera olika myndigheter och verksamheter. En reglering av sådan verksamhet kan vara förenad med svårigheter. Utredningen menar emellertid att det finns

---

⁴⁷ CRC/C/SWE/CO/5, 2015 p. 11.

⁴⁸ Barnafrid (2019) *Slutrapport utvärdering av barnahus*, s. 58 ff.

mycket starka skäl för att se över barnahusens verksamhet och hur denna ska regleras samt vilka riktlinjer och mål som ska finnas och hur verksamheten ska följas upp. Detta är centralt för att alla barn ska ha samma rätt till anpassade utredningar och samverkande insatser när de misstänks ha blivit utsatta för brott. Som det ser ut i dag avgörs den frågan av var i landet barnet bor och barn som råkar bo på en plats som saknar barnahus, kommer inte att få tillgång till detta specialanpassade förfarande alls. Utredningen menar att detta kräver en särskild genomgång av lämpligt organ. Frågan om reglering och styrning av barnahusens verksamhet bör alltså utredas särskilt.

10.3 Uppmaning att begå självmord

10.3.1 Bakgrund och utveckling

Fram till år 1865 var självmord och självmordsförsök straffbara gärningar. Trots att självmord senare avkriminaliserades, tillämpades fram till år 1908 en särskild begravning för personer som tagit sitt liv. Svenska kyrkan hade fram till dess en föreskrift om att självmördare skulle begravas ”i stillhet”, utan klockringning och på en undanskynd plats på kyrkogården.⁴⁹ Under 1900-talets början ändrades sättet att betrakta självmord. Från att ha varit en dödssynd och något kriminellt började självmord betraktas som ett utslag av sjukdom. Man började även betrakta självmordet som ett val individen har rätt att göra. Fram till relativt nyligen var självmord ett jämförelsevis obeforskat och nedprioriterat område, vilket i viss mån kan hänga ihop med att frågan kringgärdades av tabu. Fram till 1960-talet uppmärksammades självmord nästan inte alls på det vetenskapliga området.

Den svenska regeringen och riksdagen har under senare år intensifierat arbetet med suicidprevention. År 2008 antog riksdagen den nollvision som berörts tidigare i detta betänkande. I propositionen *En förnyad folkhälsopolitik* anfördes att ”Ingen bör hamna i en så utsatt situation att den enda utvägen upplevs vara självmord. Regeringen har som vision att ingen ska behöva ta sitt liv”. Nollvisionen var omstridd, och inför riksdagsbeslutet uttryckte Folkhälsoinstitutet och Socialstyrelsen att det finns etiska problem förknippade med själv-

---

⁴⁹ Vahlne Westerhäll (2014) *Suicidnärhet*, s. 14.

mordsprevention, vilket gör det mindre lämpligt att formulera en nollvision på liknande sätt som i vägtrafiken. Många av de andra remissinstanserna, bl.a. anhörigföreningen Spes, var dock positiva till nollvisionen. De nio självmordsförebyggande strategierna utgår från WHO:s Helsingforsdeklaration, som undertecknades av Europas hälsoministrar år 2005.

År 2009 tillsattes Självmordspreventionsutredningen, som år 2010 överlämnade betänkandet *Händelseanalyser vid självmord inom hälso- och sjukvården och socialtjänsten*.⁵⁰ Självmordspreventionsutredningen utgick i sina resonemang från att självmord är ett slutsteg i en längre eller kortare tids process, där biologiska, sociala, psykologiska och existentiella faktorer samverkar. Utredningen sammanfattade detta synsätt i den s.k. stress-sårbarhetsmodellen. Självmordspreventionsutredningen framhöll kraftfullt att självmord går att förebygga, men att det kräver att omvärlden kan och vill ingripa. Utredningens förslag har inte lett till några lagändringar men till att det numera finns normerande och vägledande underlag för händelseanalyser hos Socialstyrelsen och Folkhälsomyndigheten. Dessvärre utreds alltjämt få självmord eftersom kommunerna inte är skyldiga att utreda dem och hälso- och sjukvårdens huvudmän behöver göra det endast när de själva bedömer att självmordet varit en vårdskada.

Självmord och psykisk ohälsa har successivt blivit mer närvarande i samhällsdebatten. Numera finns flera intresseorganisationer som arbetar med opinionsbildning och kunskapshöjning på dessa områden. Uppmaning till självmord och självmordshets har bland dessa organisationer varit ett angeläget ämne på senare tid. Det mediala intresset är stort när Socialstyrelsen presenterar sin årliga statistik över självmord i Sverige. Suicidforskningen har utvecklats väsentligt och intresset för kurser kring suicidprevention tycks öka.

I januari 2019 presenterades slutbetänkandet av Nationell samordnare för utveckling och samordning av insatser inom området psykisk hälsa.⁵¹ I betänkandet ges förslag för en långsiktigt hållbar styrning inom området psykisk hälsa. En central slutsats är att verksamhetsområdet psykisk hälsa bör bli ett nytt politikområde: politik för psykisk hälsa, vars mål ska vara styrande även för insatser inom andra berörda områden. Detta skulle naturligtvis även omfatta arbete med suicidprevention och insatser för suicidnära personer.

---

⁵⁰ SOU 2010:45.

⁵¹ SOU 2018:90.

10.3.2 Frågan om kriminalisering

Övervägande: Starka skäl talar för en kriminalisering av uppmaning och annan psykisk påverkan att begå självmord.

Inledning

Enligt utredningens direktiv ska utredningen analysera och redogöra för vilket straffansvar som i dag finns för den som uppmanar någon annan att begå självmord samt analysera behovet av en särskild kriminalisering för uppmaning eller annan psykisk påverkan att begå självmord. Att uppmana någon att ta sitt liv eller utöva annan psykisk påverkan i det syftet är ett oacceptabelt och hänsynslöst beteende som kan få långtgående konsekvenser enligt direktiven. En sådan uppmaning kan riskera att bli den omständighet som gör att en särskilt sårbar eller utsatt person går från självmordstankar till att faktiskt genomföra ett självmordsförsök. Även när det inte i det enskilda fallet finns en sådan risk måste det kränkande inslaget i en sådan önskan anses vara betydande, inte minst om uppmaningen får spridning.⁵²

Det svenska samhället har genom den nollvision som antogs av riksdagen år 2008 förklarat att självmord är något som i möjligaste mån ska förhindras och förebyggas. Självmord ska ses som psykologiska olycksfall som samhället har ett ansvar för att motverka, på liknande sätt som trafikolyckor och andra olycksfall. Självmord är en komplex företeelse som kräver insatser på många olika nivåer, vilket kräver stor kunskap och samverkan mellan olika aktörer. Den suicidala process som många självmordsnära personer enligt klinisk erfarenhet går igenom är något som måste förstås för att denna fråga ska kunna hanteras på rätt sätt. Ett självmord är sällan ett resultat av en rationell beslutsprocess. Det är tvärtom ofta så att en självmordsnära person är mycket ambivalent inför att ta sitt liv. På samma gång som ett avslut av livet planeras, kan sådant som handlar om att livet ska fortsätta ta lika stor plats i medvetandet.

Utredningens bedömning är att det i dag i praktiken inte finns något straffrättsligt skydd mot uppmaning till självmord. I kapitel 6 redogörs för motiven bakom ändringen av straffbestämmelsen om ofredande,

⁵² Dir. 2018:48.

vari det gjordes uttalanden om att denna skulle kunna komma att bli tillämplig på vissa fall av uppmaningar till självmord. Utredningen menar att denna möjlighet får anses vara ytterst begränsad och den har, såvitt känt, inte fått något genomslag i praktiken.

Frågan här är hur man ska se på företeelsen att en person uppmanar en annan person till självmord. Är en kriminalisering motiverad, de vill säga rör det sig om ett så pass klandervärt beteende, mot ett skyddsvärt intresse, som leder till sådan skada, att staten bör ta till den mest kraftfulla åtgärd som står till buds, nämligen att göra det till ett brott? Utredningen kommer i det följande att diskutera frågan om kriminalisering av uppmaning till självmord utifrån de fem vedertagna principerna för kriminalisering som redovisats under det allmänna avsnittet om kriminalisering som finns tidigare i detta kapitel.

Föränleder beteendet påtaglig skada eller fara?

I kapitel 4 i detta betänkande finns en genomgång av riskfaktorer och underliggande orsaker till suicid. Självmord är generellt ett resultat av många olika samverkande faktorer. Processen som många självmordsnära personer går igenom kan se olika ut för olika individer, men gemensamt är att det är en process som många gånger präglas av ambivalens. Även om man väljer att inte använda termen suicidal process, finns många belägg inom den psykologiska forskningen kring hur individer som på olika sätt är ansatta av depression, lidande och stress, är mer mottagliga för yttre påverkan, exempelvis i form av uppmaningar att skada sig själva (se kapitel 4). Människor som begår eller försöker begå självmord är ofta i ett depressivt tillstånd, vilket påverkar möjligheten att fatta rationella beslut. Detta medför att självmordsnära personer kan vara mycket känsliga för påverkan utifrån och sakna möjlighet att fullt ut värdera och värja sig mot yttre stimuli. Detta innebär i sin tur att dessa personer måste anses vara särskilt utsatta och därmed ha ett behov av skydd från skadlig påverkan. Många människor som försöker ta sina liv men sedan får vård, fortsätter att leva långt efteråt. Suicidalitet är alltså många gånger ett tillstånd som går att behandla och självmord något som går att motverka.

En uppmaning att begå självmord kan vara det som, i konsekvens med den ambivalens och nedsatta kognitiva förmåga som förekommer hos många suicidalnära personer, får mottagaren att till slut

agera. Uppmaningen kan medföra att en person som inte skulle behöva dö eller allvarligt skadas, ändå gör det. Även om en person redan innan uppmaningen hade haft planer på att ta sitt liv, är det inte säkert att så skulle komma att bli fallet om uppmaningen inte hade uttryckts.

I sammanhang där det förekommer kontrollerande beteenden kan uppmaningar till självmord vara en del av den kontroll som utövas. Exempel på sådana sammanhang är hederskontext och nära relationer som innehåller systematiskt våld. I kapitel 4 finns en redogörelse för ärenden där unga personer tycks ha pressats till självmord eller självmordsförsök av familj och släktingar, för att de unga ska ha skadat familjens, släktens eller gruppens heder. En person som på detta sätt pressas av en eller flera personer i sin närhet, löper stor risk att skada sig eller till och med avlida till följd därav.

Beteendet att uppmana eller pressa någon till självmord är alltså något som kan leda till att människor skadas eller avlider. Det är således fråga om ett beteende som föranleder påtaglig fara eller skada.

Alternativa sanktioner

Enligt den andra principen för kriminalisering, ska alternativa sanktioner inte så till buds, inte vara rationella eller kräva oproportionerligt höga kostnader. Kriminalisering är samhällets yttersta svar på beteenden som inte kan accepteras enligt de normer som råder. Alla andra sanktioner och metoder för att komma till rätta med problemet måste anses uttömda. När det gäller uppmaning till självmord, skulle alternativa åtgärder kunna vara sådant som utbildning och information. I det här fallet framstår den formen av åtgärder som alltför svaga för att komma ifråga som alternativ. Uppmaning till självmord är en företeelse som i många fall präglas av hänsynslöshet och likgiltighet inför andra människors lidande. Det kan röra sig om resultat av obetänksamhet eller rentav som en del av en jargong, men många gånger är det tvärtom så att uttalanden av denna karaktär bygger på en vilja att skada eller styra en annan människa. Utredningen anser att alternativa sanktioner och mindre ingripande metoder för att stävja uppmaningar till självmord inte är tillräckliga.

Krävs straffsanktion med hänsyn till gärningens allvar?

Den tredje principen för kriminalisering är frågan om gärningen är så allvarlig att det krävs en straffsanktion. Gärningens allvar behöver analyseras utifrån det skyddsintresse som ska värnas och på vilket sätt detta intresse angrips genom gärningen. Vad som är ett legitimt skyddsintresse finns, som tidigare konstaterats i detta kapitel, inte klart definierat någonstans. Regleringen i 2 kap. RF av grundläggande fri- och rättigheter kan uppfattas som en katalog över centrala legitima värden, även om det finns åtskilliga fler. Uppräkningen kan ge viss vägledning när det gäller att bestämma vad som är ett legitimt skyddsintresse. I det här sammanhanget är Jareborgs resonemang om särskilt skyddsvärda intressen, som redovisas ovan, också av betydelse. Exempel på intressen som framstår som odiskutabla är bl.a. liv, frihet, ära, hälsa, egendom, handlingsfrihet, rörelsefrihet, ekonomisk trygghet och allmän ordning och säkerhet. Vid en diskussion om huruvida gärningens allvar kräver straffsanktion, kan det även vara relevant att belysa frågan om det i sammanhanget kan anses finnas motstående intressen som har någon form av legitimitet.

Under avsnittet ovan om huruvida beteendet framkallar skada eller fara samt i kapitlet om problembeskrivning, framgår de konsekvenser som uppmaningar till självmord kan leda till. Rätten till liv och hälsa hör till de grundläggande intressen som lyfts fram. Enligt utredningens uppfattning är en uppmaning till självmord ett angrepp mot dessa grundläggande värden. Att uppmana eller pressa någon till självmord är med hänsyn till den forskning som utredningen tagit del av något som i värsta fall kan leda till dödsfall eller allvarliga skador. I ljuset av denna kunskap framstår uppmaningar till självmord som något som inte bara är oetiskt och stötande, utan något som kan vara direkt livsfarligt. Utredningens slutsats i den här delen är att uppmaning till självmord är en så allvarlig gärning att det krävs straffsanktion.

Det finns motstående intressen vad gäller en kriminalisering av uppmaning till självmord. Ett sådant är yttrandefriheten. Detta är ett starkt och delvis grundlagsskyddat intresse, som det krävs starka skäl för att göra ingrepp i. Det finns emellertid omständigheter som medger att rätten att yttra sig helt fritt får begränsas. Vissa yttranden faller definitionsmässigt utanför dem som ryms inom det grundlagsskyddade området i regeringsformen. Denna fråga berörs särskilt under avsnitt 10.3.3.

Ett annat motstående intresse till en kriminalisering kan formuleras som rätt till personlig integritet för en person som avlidit samt för efterlevande anhöriga. Kriminalisering kan leda till att det i samband med att en person tar sitt liv, inleds en brottsutredning för att fastställa om någon uppmanat till självmordet. Det skulle av de efterlevande till den person som avlidit kunna upplevas som ett intrång. Utredningen har emellertid fått motsatta signaler från de anhörig- och intresseorganisationer som den har träffat under sitt arbete. En undersökning av förhållandena kring ett dödsfall skulle snarare välkomnas, så länge den sköts på ett professionellt och respektfullt sett och med kunskap om problematiken kring suicid.

Är straffsanktion ett effektivt medel för att motverka det icke önskvärda beteendet?

Den fjärde principen att ta hänsyn till vid en eventuell kriminalisering är huruvida kriminalisering är ett effektivt medel för att motverka det icke önskvärda beteendet. Syftet med kriminalisering är, enligt regeringens resonemang i propositionen om ett effektivare brottmålsförfarande, naturligtvis ytterst att människor ska avhålla sig från det kriminaliserade beteendet. Straff är i sig repressivt och avsikten är att det ska verka avskräckande.⁵³ Det måste också framstå som möjligt för rättsväsendet att i rimlig omfattning upptäcka och utreda den brottslighet som ska omfattas av kriminaliseringen för att en kriminalisering ska anses vara ett effektivt medel för att motverka det icke önskvärda beteendet.

Det beteende som kan komma ifråga för en kriminalisering i detta sammanhang är uppmaning till självmord. Uppmaningar kan ske på många olika sätt. Det har under utredningen framkommit att det är vanligt att det sker via olika tekniska kanaler, exempelvis i sociala medier, applikationer för direktkommunikation eller mer traditionell telekommunikation. Att utreda och lagföra brott som begås genom användning av sådan teknik torde vara relativt enkelt om misstanke om brott uppstår. Om uppmaningen har skett direkt mellan två eller flera personer, uppstår samma svårigheter i bevisningen som vid alla interpersonella gärningar som inte lämnar fysiska spår efter sig.

---

⁵³ Prop. 1994/95:23 s. 54.

Uppmaningar som har lett eller varit en bidragande orsak till självmord kan upptäckas vid en närmare granskning av förhållandena kring dödsfallet. Uppmaningar som inte har fått sådana ödesdigra konsekvenser kan vara svårare för rättsvårdande myndigheter att få kännedom om. Det ligger i sakens natur att uppmaningar många gånger kan ske på ett sådant sätt att endast den som uppmanar och den som uppmanas har tagit del av vad som utspelat sig. I sådana fall krävs vanligen att den som har uppmanats till självmord anmäler saken till polisen, eller att någon annan som fått kännedom om händelsen gör det.

En kriminalisering av uppmaning till självmord kan vara behäftad med vissa problem vad gäller effektiviteten i att upptäcka och utreda sådana gärningar. Samtidigt skulle en kriminalisering kunna leda till att människor i allmänhet, om kriminaliseringen följs av adekvata insatser för information och liknande, blir mer vaksamma mot den typen av beteenden. Det skulle i sin tur leda till att rättsvårdande myndigheter har större möjligheter att utreda och klara upp sådana brott. En minskad tolerans mot beteendet, vilket skulle bli en effekt av en kriminalisering, samt en ökad vaksamhet, skulle resultera i att en inte obetydlig del av de uppmaningar som nu sker i det fördolda kom till polisens kännedom.

Har rättsväsendet resurser att klara av den eventuellt ytterligare belastning som en kriminalisering innebär?

En kriminalisering av uppmaning till självmord kan leda till kostnader för samhället. Det rör sig om sådant som utredningskostnader för polis och åklagare, kostnader för rättsprocesser och verkställighet av påföljder samt skadestånd. Kostnaderna behandlas mer i detalj i kapitlet om konsekvensanalyser. Om en kriminalisering av uppmaning till självmord skulle införas, kommer det innebära en ökning av antalet ärenden hos Polis- och Åklagarmyndigheterna samt en ökning av antalet mål hos domstolarna. Kriminalvården skulle kunna stå inför en ökning av personer som ska avtjäna straff och Brottsoffermyndigheten skulle kunna få fler ärenden om brottsskadeersättning. Det skulle enligt utredningens bedömning dock inte bli fråga om någon betydande kostnadsökning.

Sammanfattande slutsats

Att uppmana någon till självmord är ett beteende som föranleder påtaglig fara eller skada. Det saknas alternativa sanktioner eller mindre ingripande metoder för att stävja uppmaningar till självmord. Beteendet är hänsynslöst och klandervärt på den nivå som krävs för att överväga en kriminalisering. Gärningen riktas mot grundläggande värden som rätten till liv och hälsa, vilket är att betrakta som legitima skyddsintressen som väger mycket tungt. Ur ett samhällsperspektiv anser utredningen att en kriminalisering bör betraktas som effektiv. Utredningen kan konstatera att det beteende som här avses är så skadligt och kränkande att kostnaden som en kriminalisering kan leda till får anses acceptabel. Intresset av att kriminalisera sådana angrepp är så pass starkt att det överväger de motstående intressen det kan komma i konflikt med. Utredningen anser sammantaget att starka skäl talar för en kriminalisering.

10.3.3 Förhållandet till det grundlagsskyddade området

Bedömning: En kriminalisering av uppmaning till självmord är godtagbar i relation till regeringsformens bestämmelser.

Allmänt om regleringen i regeringsformen

I RF finns bestämmelser som syftar till att slå vakt om yttrandefriheten. Bestämmelsen till skydd för yttrande- och informationsfriheten finns i 2 kap. 1 § RF. I bestämmelsen anges att var och en gentemot det allmänna är tillförsäkrad yttrandefrihet (frihet att i tal, skrift eller bild eller på annat sätt meddela upplysningar samt uttrycka tankar, åsikter och känslor). Vidare anges i bestämmelsen att var och en gentemot det allmänna är tillförsäkrad informationsfrihet (frihet att inhämta och ta emot upplysningar samt att i övrigt ta del av andras yttranden). RF:s yttrandefrihetsbegrepp sammanfaller i allt väsentligt med motsvarande begrepp i tryckfrihetsförordningen (TF).

Då bestämmelsen i 2 kap. 1 § RF infördes, angavs i författningskommentaren att åtskilliga slags yttranden definitionsmässigt faller utanför grundlagsskyddet i RF och därmed kan bli föremål för straffrättsliga ingripanden utan särskilt grundlagsstöd. Yttranden i tal eller

skrift kan enligt förarbetena nämligen ingå som ett led i ett stort antal brottsliga gärningar utan att man för den skull kan tala om begränsningar av yttrandefriheten om man ingriper mot dem. Som exempel angavs brott där vilseledande eller hot är en brottsförutsättning. I författningskommentaren angavs vissa straffbestämmelser i brottsbalken som inte utgör begränsningar av den yttrandefrihet som RF skyddar. Bland straffbestämmelserna nämndes bl.a. olaga tvång (4 kap. 4 § brottsbalken), olaga hot (4 kap. 5 § brottsbalken), ofredande (4 kap. 7 § brottsbalken), hot mot tjänsteman (17 kap. 1 § brottsbalken) och brott mot medborgerlig frihet (18 kap. 5 § brottsbalken).⁵⁴

Uppmaning till självmord

En kriminalisering av uppmaning till självmord är definitionsmässigt en begränsning av rätten att yttra sig fritt. Frågan är om kriminaliseringen utgör en begränsning av den yttrandefrihet som RF skyddar och om den i så fall kan anses godtagbar att reglera utan grundlagsstöd. De yttranden som skulle kunna falla inom en straffbestämelse om uppmaning till självmord kan uttalas både direkt och via tekniska hjälpmedel. Det kan t.ex. röra sig om yttranden som sker via sociala medier och andra former av forum på internet, samt via vanlig telekommunikation och applikationer för direktkommunikation. Det straffbara området bör enligt utredningens mening begränsas till sådana uppmaningar som riktar sig direkt mot en viss person, och inte innefatta allmänna resonemang om självmord och självmordsmetoder.

En kriminalisering av uppmaning till självmord skulle omfatta själva uttalandet, vilket betyder att uttalandet inte är ett led i den brottsliga gärningen på det sätt som omnämns i de förarbeten till RF som behandlas ovan. Uttalandena skulle alltså definitionsmässigt inte falla utanför det grundlagsskyddade området i RF. Utredningen har emellertid svårt att se något tungt vägande intresse bakom uttalanden som går ut på att uppmana någon till självmord. En kriminalisering bör, som anförs ovan, begränsas till uttalanden som riktar sig direkt mot en enskild person. Det är enligt utredningens mening svårt att se hur sådana uttalanden kan fylla en funktion utöver att vara kränkande och ägnade att leda till skador på andra människor.

---

⁵⁴ Prop. 1975/76:209.

Intresset av att skydda människor från denna form av uttalanden är å andra sidan stort. Som anförts i det tidigare kan denna form av uppmaningar leda till skador och dödsfall och är under alla förhållanden kränkande och potentiellt skadliga. Med hänsyn till detta får en kriminalisering av uppmaning till självmord på detta sätt anses vara förenlig med RF:s bestämmelser härom.

10.3.4 En särskild straffbestämmelse

Förslag: En ny bestämmelse ska införas i 4 kap. brottsbalken som gör det straffbart att hetsa, uppmana eller på annat sätt utöva psykisk påverkan mot någon att begå självmord, om det till följd av särskilda omständigheter funnits en inte obetydlig risk för att agerandet skulle leda till sådan handling.

Grundläggande brottskonstruktion

Olika brottskonstruktioner

Som berörts i tidigare avsnitt i detta kapitel, finns några olika grundläggande konstruktioner av straffbestämmelser. Dessa kan delas upp i grupperna handlingsbrott, effektbrott, konkreta farebrott och abstrakta farebrott. Handlingsbrott och effektbrott kan betecknas som två ytterligheter när det gäller konstruktion av brott mot person. De olika varianterna av farebrott ligger däremellan.

Utredningen har under sitt arbete tagit del av hur en del andra länder har valt att konstruera en straffbestämmelse om uppmaning till självmord. Länder som har konstruerat straffbestämmelsen som ett effektbrott, tycks ha gjort det ytterst svårt för rättsväsendet att lagföra gärningar enligt bestämmelserna. Ett exempel är Frankrike. Det är förenat med betydande bevisvärigheter att konstruera straffbestämmelserna på detta sätt, där varje led fram till ett självmord eller självmordsförsök måste styrkas, inklusive gärningspersonens uppsåt i förhållande till dessa. Det finns länder som har valt att i stället utgå från själva beteendet uppmaningar och psykisk påverkan till självmord. Som exempel kan nämnas Nya Zeeland. Den straffbestämmelse som finns där, anger sedan år 2015 uttryckligen att uppmaningar

och liknande är straffbara, oavsett om den som utsätts tar sitt liv eller försöker göra det. Bestämmelsen tar sikte på digital kommunikation.

Vilket beteende bör straffbeläggas?

Det finns alltså olika utgångspunkter som kan väljas vid kriminalisering av uppmaning till självmord. Exempelvis kan effekten av en uppmaning, det vill säga ett självmord eller självmordsförsök, tjäna som utgångspunkt. En motsatt konstruktion utgår i stället från själva uppmaningen eller motsvarande. Det går också att konstruera en straffbestämmelse utifrån ett handlande, en uppmaning, och faran för att handlandet, uppmaningen, ska leda till effekten att personen som utsätts begår eller försöker begå självmord. Det kan då röra sig om en konkret fara för effekten i det enskilda fallet eller en abstrakt fara som typiskt sett är förenad med sådant beteende, eventuellt i vissa situationer.

En straffbestämmelse som bygger på att varje led fram till ett självmord eller självmordsförsök måste styrkas, inklusive gärningspersonens uppsåt i förhållande till dessa, framstår av flera skäl som mindre lämplig. Bortsett från problemen som uppstår när det gäller bevisning och lagföring, är en sådan straffbestämmelse svår att förena med den kliniska kunskap som finns om suicidalitet. Som redovisas i kapitlet om problembeskrivning i detta betänkande, kan en enskild orsak till att en person tar sitt liv sällan fastställas. Det är mycket komplext att avgöra och suicidalitet beror i många fall på flera samverkande faktorer. Att fastställa att just en uppmaning eller motsvarande har lett till ett självmord eller självmordsförsök, torde i de flesta fall således inte vara möjligt, i synnerhet inte om detta ska nå upp till beviskraven i brottmål.

Utöver de problem som kan uppstå när det gäller bevisning och fastställande av orsakssamband, är en annan nackdel med att konstruera en straffbestämmelse som ett effektbrott där ett självmord eller självmordsförsök krävs, att många uttalanden som görs som en del av trakasserier eller mobbning skulle falla utanför det straffbara området. Trakasserier och mobbning är ett problem i alla delar av samhället, men har kommit att bli särskilt framträdande på internet och i sociala medier. Uppmaningar och hets till självmord är inte sällan en del av ett sådant beteende och kan skada människor psykiskt även

om det inte leder till självmord eller självmordsförsök. Systematiska trakasserier och mobbning som går ut på att övertyga någon om att den är värdelös och inte ska fortsätta leva, kan medföra en påtaglig risk för att personen till slut försöker att ta sitt liv. En straffbestämmelse som utgår från effekten, skulle inte omfatta processen innan någon tar steget till att ta eller försöka ta sitt liv utan komma att aktualiseras först vid fullbordat faktum, vilket framstår som ytterst otillfredsställande.

Hets, uppmaningar eller annan psykisk påverkan till självmord är kränkande och kan vara skadligt på flera sätt. Utredningen anser därför att det är själva uppmaningen som bör kriminaliseras, oavsett om den leder till någon form av handlande från den som utsätts. En sådan konstruktion skulle kunna få betydelse även på suicidförebyggande nivå, eftersom påverkansprocessen innan någon faktiskt försöker ta sitt liv kan leda till ingripanden från rättsväsendet. Det är emellertid svårt att motivera en straffbestämmelse som skulle träffa precis alla uttalanden som kan innehålla en uppmaning till självmord. En sådan utformning skulle bli alldeles för vid. Det behövs någon form av kvalificerande moment för att bestämmelsen ska träffa de mest straffvärda fallen.

Utredningen menar att omständigheter som medför att det finns en risk för att en uppmaning eller motsvarande kan leda till att en person tar sitt liv eller försöker att göra det behöver vara för handen för att straffansvar ska komma ifråga. Det ska alltså finnas omständigheter som gör att en uppmaning, utöver att vara otrevlig eller obehaglig i största allmänhet, kan medföra att den som utsätts påverkas så mycket att det riskerar att leda till ett självmord eller självmordsförsök. Det kan röra sig om omständigheter hos personen som utsätts, t.ex. att denne är psykiskt skör, omständigheter i situationen, t.ex. att uppmaningen sker i en våldsam nära relation eller i en hederskontext, eller omständigheter kring själva uppmaningen, t.ex. att den är mycket intensiv och påträngande. Det framstår med andra ord som mest lämpligt att konstruera en straffbestämmelse om uppmaning till självmord som ett konkret farebrott. Det beteende som bör straffbeläggas är alltså att uppmana någon till självmord, och det på grund av någon eller några särskilda omständigheter finns en inte obetydlig risk för att uppmaningen ska leda till att personen faktiskt hör-sammar uppmaningen och försöker ta sitt liv.

Formulering och avgränsning av det straffbara området

Vilken form av uppmaningar ska omfattas?

Vad som exakt bör omfattas av en straffbestämmelse om uppmaning till självmord är svårt att ge ett entydigt och uttömmande svar på. Det kan vid formuleringen av straffbara gärningar enligt en ny bestämmelse vara intressant att se hur andra länder med sådan lagstiftning har valt att formulera det som ska utgöra brottsligt beteende i detta avseende. Nya Zeeland har den lagstiftning där straffbestämmelsen tydligast har konstruerats som ett rent handlingsbrott. Den som hetsar, råder eller driver någon att begå självmord straffas för brott enligt denna bestämmelse.

Enligt den portugisiska straffbestämmelsen kan den straffas som hetsar en annan person till att begå självmord eller tillhandahåller assistans för ett sådant ändamål. Enligt portugisisk rätt krävs att gärningen har resulterat i självmord eller självmordsförsök. I Storbritannien är det straffbelagt att utföra en handling som kan uppmuntra eller utgöra medhjälp till självmord eller självmordsförsök hos en annan person, om uppsåtet är att uppmuntra eller assistera ett självmord eller ett självmordsförsök.

Rena, uttryckliga uppmaningar som riktas till en annan person med innebörden att denne ska ta livet av sig, ska naturligtvis omfattas av en straffbestämmelse. Detsamma gäller att hetsa någon till att begå självmord. Var gränsen sedan går när det rör sig om mer subtila uttalanden, blir ytterst en fråga för rättstillämpningen. Här kan sådant som relation, historik och kontext spela in när bedömningen ska göras. Utredningen menar att även uttalanden som, rent språkligt, inte uttryckligen innebär en direkt uppmaning bör kunna falla inom det straffbara området om dessa utgör ett led i en psykisk påverkan mot någon att begå självmord. En serie av uppmaningar bör kunna bedömas som en gärning om dessa har ett samband med varandra vad gäller tid eller sammanhang. Det går att tänka sig att en person systematiskt uppmanar en annan att begå självmord, men att detta inte uppfyller kriterierna för ett fridskränkingsbrott eller olaga förföljelse i övrigt. Det framstår då som lämpligt att dessa ska kunna bedömas i ett sammanhang. Det är utifrån ett sådant resonemang också möjligt att bedöma att någon har ägnat sig åt en psykisk påverkan till självmord, utan att ha formulerat en uttrycklig uppmaning.

Det är inte meningen att allmänna diskussioner rörande självmord ska omfattas av en straffbestämmelse, utan det som ska straffas är uppmaningar som uttalas i någon form av övertygande syfte till någon. En person som i sin tjänsteutövning t.ex. för samtal av behandlande karaktär med suicidnära personer eller läkare som behandlar människor som lider av svåra sjukdomar har naturligtvis ett berättigat intresse av att diskutera frågan med sina patienter, utan att detta ska ses som en uppmaning till självmord. Här krävs att det görs en professionell bedömning av hur uttalandena kan uppfattas av patienten.

Det ska inte krävas att just ordet *självmord* finns med i ett uttalande som kan utgöra en uppmaning till självmord. Alla uttalanden som uppmanar till något som i praktiken betyder att någon ska ta sitt liv ska kunna leda till straffansvar. Detsamma bör gälla självmordsförsök. Utredningen ser ingen anledning att göra skillnad mellan uppmaningar till självmord och självmordsförsök, eftersom dessa handlingar typiskt sett får anses ligga så nära varandra att det närmast måste anses slumpmässigt vad utgången kan bli i det enskilda fallet. Självmordsförsök ryms enligt utredningens uppfattning i begreppet uppmaning till självmord och behöver inte preciseras särskilt i straffbestämmelsens ordalydelse.

En fråga som måste beröras är om även uppmaningar till andra former av självskada ska omfattas av straffbestämmelsen. Uttalanden som riktas mot en annan person, med innebörden att personen ska skada sig själv, är naturligtvis både hänsynslösa och klandervärda. En straffbestämmelse måste dock begränsas till att avse de mest allvarliga uppmaningarna. Det bör, för att straffansvar ska komma ifråga, krävas att uppmaningen handlar om sådana handlingar som typiskt sett kan räknas till självmord eller självmordsförsök.

Självmordsmanualer och liknande material

Det finns företeelser som kan vara ytterst skadliga för en självmordsnära person, men som inte direkt kan sägas utgöra en uppmaning till självmord. Manualer och instruktionsdokument som i detalj beskriver metoder för självmord är en sådan. Hur en straffbestämmelse ska förhålla sig till denna typ av material är inte enkelt att besvara. Ett förbud mot sådant material skulle träffa olika former av allmänna åsiktsuttryck som inte alls är avsedda att förbjudas. Denna typ av

material är inte heller riktat till en specifik person utan är av allmän karaktär. Att förbjuda sådant innehåll skulle i så fall inte vara lämpligt att reglera tillsammans med en straffbestämmelse som avser skydda enskilda personers frid, liv eller hälsa. En reglering skulle snarare behöva kopplas till allmän ordning och säkerhet. Det skulle i sin tur kräva en genomgång av brotten enligt tryck- och yttrandefrihetsgrundlagarna, eftersom den här typen av material kan vara publicerat i grundlags-skyddade medier. En sådan reform skulle kräva ett omfattande arbete för att gå igenom alla aspekter av frågeställningen. Den här utredningen har dessutom inte mandat att undersöka straffbestämmelser enligt tryckfrihetsförordningen och yttrandefrihetsgrundlagen. Utredningen stannar därför vid att endast rena uppmaningar och motsvarande till självmord ska falla inom det straffbara området.

Farerekvisitet

Som berörts ovan krävs det för att straffansvar ska komma ifråga att uppmaningen på grund av särskilda omständigheter medför en inte obetydlig risk för att personen som utsätts ska begå självmord eller försöka att göra det. Sådana uttalanden som kan sägas höra till en jargong eller uttalas utan någon som helst koppling till ett försök att faktiskt påverka någon att ta sitt liv, ska inte falla inom det straffbara området om de inte kan kopplas till en viss risk för efterföljd. Det ska röra sig om en inte obetydlig risk eller fara i det enskilda fallet, vilket ska visas genom att det finns särskilda omständigheter som medför en sådan risk. Bedömningen kan göras utifrån såväl förhållanden hos den utsatte som omständigheter kopplade till sammanhanget där uppmaningen sker samt hur uppmaningen görs.

Exempel på sådana särskilda omständigheter som kan medföra en inte obetydlig risk för handling som är kopplade till den utsattes personliga förhållanden, är att den utsatta personen lider av psykisk ohälsa eller annars är särskilt skör. Detta kan av naturliga skäl medföra att uppmaningen kan vara särskilt riskfylld och skadlig. Vidare kan omständigheten att den utsatta är minderårig ha betydelse, eftersom även en uppmaning riktad till en yngre person i många fall riskerar att vara särskilt skadlig. Så kan särskilt vara fallet om uppmaningen görs av någon som intar en förtroendeställning i relation till den unge.

Särskilda omständigheter kan alltså vara kopplade till kontexten där uppmaningen sker. En uppmaning som sker i en våldsam nära relation kan medföra stora psykiska skador för den som utsätts och det kan finnas en påtaglig risk för att uppmaningen ska leda till att den som utsätts agerar på den. Detsamma gäller om uppmaningen eller motsvarande sker för att bevara eller återupprätta en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grupps heder, vilket korresponderar med den nya straffskärpningsgrund som föreslås i betänkandet *Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet*.⁵⁵ Detsamma gäller om uttalandet har gjorts i ett mycket slutet sammanhang eller kontrollerande miljö, alltså inom något som kan betecknas som en sekt.

Även sättet uppmaningen sker på kan vara en sådan särskild omständighet som medför en inte obetydlig risk för handling. Uppmaningar som är mycket påträngande och ihärdiga kan medföra en större risk än en enstaka uppmaning som uttalas utan någon särskild intensitet. Psykisk påverkan som pågår under en längre tid kan också medföra en inte obetydlig risk. En uppmaning som är allmänt hållen torde utgöra en mindre risk för efterföljd än en uppmaning som tar sikte på personliga förhållanden hos den utsatte och spelar på dennes känslor på olika sätt. Att gärningar utförs av flera gärningspersoner som agerar tillsammans kan förstärka effekten och skadligheten i uppmaningar till självmord och öka utsattheten hos den som drabbas.

10.3.5 Underlåtenhet att ingripa mot självmord och självmordsförsök

Bedömning: Underlåtenhet att ingripa mot självmord eller självmordsförsök ska inte medföra straffansvar utöver vad som kan åligga någon inom ramen för ett tjänsteansvar eller motsvarande.

Allmänt om skyldighet att ingripa i nödsituationer

I svensk rätt finns ingen allmänt gällande plikt att bistå den som befinner sig i fysisk fara eller som löper risk att få sin egendom skadad. Underlåtenhet att hjälpa en nödställd person är alltså straff-

⁵⁵ SOU 2018:69.

sanktionerad endast då så är särskilt föreskrivet eller följer av allmänna rättsprinciper. I alla andra fall är underlåtenheten straffri, således oavsett om underlåtenheten från moralisk synpunkt ter sig lika eller nästan lika straffvärd som ett aktivt orsakande av skadan. Frågan om huruvida var och en ska åläggas en skyldighet att ingripa mot nödställda behandlades av Handlingspliktsutredningen, som avgav sitt betänkande år 2011.⁵⁶ Utredningen avrådde från ett sådant ansvar, vilket bl.a. motiverades med att en straffbestämmelse riskerar att legitimera sådana fall av underlåten hjälpplikt som inte når upp till lagens gräns för straffbarhet men som likväl framstår som moraliskt klandervärda. En allmän straffsanktionerad handlingsplikt kan enligt Handlingspliktsutredningens argumentation också göra människor, som befunnit sig på platsen för ett våldsbrott eller en olyckshändelse och inte själva ingripit i händelseförloppet, mindre benägna att anmäla händelsen för polisen och att vittna inför domstol, allt för att undvika risken att de själva blir misstänkta för brott.

Ingripande mot självmord

Att ingripa mot självmord och självmordsförsök ingår i polisens och räddningstjänstens uppgifter. Det är också ett ansvar för sjukvården och myndigheter som hanterar frihetsberövade. Utredningen ser inte skäl att utöka ansvaret för ingripanden till allmänheten generellt. Utredningen instämmer i de slutsatser som drogs av Handlingspliktsutredningen i detta avseende. Det kan dessutom uppstå situationer som är svåra att hantera för personer som inte har en särskild kompetens på suicid och psykisk ohälsa, där ansvaret att ingripa kan framkalla en konflikt mellan detta och den aktuella personens aktiva strävan att genomföra ett självmord. Utredningen anser att det går att argumentera för att var och en har ett moraliskt ansvar att göra så mycket man bara kan för att ingripa mot självmord och självmordsförsök, men har samtidigt en respekt för att det kan vara mycket svårt i praktiken. En särskild straffbestämmelse ska därför endast omfatta aktiva uppmaningar till självmord.

---

⁵⁶ SOU 2011:16.

10.3.6 Uppsåt m.m.

Förslag: Endast uppsåtliga gärningar ska omfattas av straffansvar för brott av normalgraden.

Om någon gör sig skyldig till uppmaning till självmord och är oaktsam beträffande de särskilda omständigheter som inneburit en inte obetydlig risk för att agerandet skulle leda till sådan handling, ska ansvar för oaktsamt brott kunna komma ifråga.

Enligt 1 kap. 2 § brottsbalken ska en gärning, om inte annat är särskilt föreskrivet, anses som brott endast då den begås uppsåtligt. För brott av normalgraden ska det enligt en ny straffbestämmelse om uppmaning till självmord krävas att gärningspersonen agerat med uppsåt. För det första måste själva uttalandet vara riktat till en särskild person, med uppsåtet att uppmaningen eller motsvarande ska uppfattas som just en uppmaning till självmord eller självmordsförsök. Vidare måste uppsåt föreligga i förhållande till de särskilda omständigheter som medfört att det funnits en inte obetydlig risk för att agerandet skulle leda till sådan handling.

Utredningen ser ett behov av att brott enligt straffbestämmelsen i vissa fall ska kunna begås av oaktsamhet. Oaktsamheten skulle då vara kopplad till de omständigheter som medfört att det fanns en inte obetydlig risk för att uppmaningen skulle leda till efterföljd. Omständigheter som kan medföra en inte obetydlig risk kan vara av skilda slag. Oaktsamhet kan bli aktuellt framför allt i relation till omständigheter som har med den utsattes personliga förhållanden att göra. Ett exempel är att någon som utsätts för uppmaning till självmord lider av svår psykisk ohälsa, men detta inte är känt för gärningspersonen. Det är önskvärt att det är möjligt att straffa även den som agerar oaktsamt i förhållande till en sådan omständighet. Gärningar som begås av oaktsamhet på detta sätt, skulle falla inom tillämpningsområdet för oaktsamt brott, vilket behandlas nedan.

10.3.7 Brottsrubricering och placering i brottsbalken

Förslag: Brottet ska benämnas uppmaning till självmord och införas i fjärde kapitlet brottsbalken.

Brottsrubricering

Benämningen av det nya brottet bör vara *uppmaning till självmord*. Valet av begreppet *självmord* grundas på att det är en väletablerad beskrivning av handlingen att själv avsluta sitt liv. Det kan diskuteras om det skulle vara lämpligare att i stället använda begreppet *suicid*, som är det kliniska begreppet. Utredningen finner dock att detta begrepp kan vara svårare att förstå för den bredare allmänheten.

Det är svårt att i en rubricering få med alla former av straffbara beteenden som är tänkta att omfattas av en straffbestämmelse. Utredningen är av uppfattningen att *uppmaning till självmord* bör kunna representera de olika former av beteenden som ska kunna utgöra straffbara handlingar.

Placering i brottsbalken

I brottsbalkens fjärde kapitel finns de brott som på olika sätt riktar sig mot en annan persons frihet, eller som kränker andra rent personliga intressen som inte är av ekonomiskt slag och som kan sammanfattas under beteckningen frid. Brotten gäller gärningar som innebär olika former av kränkningar av personlig integritet. Att uppmana någon till självmord bör räknas till denna kategori av brott och utredningen anser därför att en logisk placering av den nya straffbestämmelsen är i fjärde kapitlet brottsbalken.

10.3.8 Straffskala, gradindelning och förhållandet till andra straffbestämmelser

Förslag: Straffet för brott av normalgraden ska vara fängelse i högst två år.

Det ska införas en bestämmelse om oaktsam uppmaning till självmord. Om någon gör sig skyldig till uppmaning till självmord och är oaktsam beträffande de särskilda omständigheter som inneburit en inte obetydlig risk för att agerandet skulle leda till sådan handling, ska ansvar för oaktsamt brott kunna komma ifråga och straffet ska då vara böter eller fängelse i högst sex månader.

Bestämmelsen om olaga förföljelse ska tillföras en skrivning om att uppmaning till självmord kan ingå i det brottet.

Bedömning: Om en uppmaning har lett till ett självmord eller självmordsförsök kan det föranleda straffansvar för vållande till annans död eller vållande till kroppsskada utan att det behöver vidtas några lagstiftningsåtgärder.

Fridskränkningens brotten kommer att omfatta uppmaning till självmord utan att det behöver vidtas några lagstiftningsåtgärder.

Straffskala

Straffvärdet för brottsligheten kan tänkas variera betydligt med hänsyn till de olika slag av uppmaningar som straffbestämmelsen omfattar. En straffskala som uppgår till högst två års fängelse för brott av normalgraden ger enligt utredningens mening tillräckliga möjligheter att göra en differentierad och väl avvägd straffmätning. Det går då att döma ut straff som ligger nära minimum för sådana gärningar som varit av högst tillfällig karaktär och saknat försvårande omständigheter, medan gärningar som har varit av systematisk karaktär och utgjort en mycket allvarlig kränkning och medfört stor fara, kan ge ett kännbart straff på runt ett års fängelse.

Maximistraffet ligger med föreslagen straffskala högre än vad som gäller för t.ex. ofredande och olaga hot, vilket avspeglar att uppmaning till självmord utöver en enstaka handling också kan bestå i mycket intensiv eller på annat sätt hänsynslös psykisk påverkan som

pågår över tid. Det bör därför finnas möjlighet att bedöma straffvärdet i förhållande till en något vidare straffskala.

Oaktsamt brott

Vid en kriminalisering av uppmaning till självmord, där straffbarheten kopplas till särskilda omständigheter som medför en inte obetydlig risk för handling, kan det finnas skäl att i vissa fall straffa gärningar som begås även av oaktsamhet. Sådana gärningar skulle då bedömas som mindre allvarliga. Detta talar för en gradindelning mellan brott av normalgraden och ett mindre allvarligt oaktsamhetsbrott. En gärning ska bedömas som mindre allvarlig om gärningspersonen inte insåg att det på grund av särskilda omständigheter fanns en inte obetydlig risk för att uppmaningen skulle leda till handling, men han eller hon var oaktsam i förhållande till förekomsten av dessa omständigheter. Ett exempel nämns ovan under avsnittet om uppsåt, nämligen att någon som utsätts för uppmaning till självmord lider av svår psykisk ohälsa, men detta inte är känt för gärningspersonen. Så kan exempelvis vara fallet när någon attackerar av en okänd person via nätforum eller sociala medier. Det är önskvärt att det i en sådan situation ska vara möjligt att straffa även den som agerar oaktsamt i förhållande till en sådan omständighet. Straffskalan för oaktsamt brott bör stanna vid böter eller fängelse i högst sex månader.

Uppmaning som lett till dödsfall eller kroppsskada

I de fall som en uppmaning eller annan psykisk påverkan har lett till ett självmord eller självmordsförsök bör, om straffbestämmelsen utformas som ett farebrott, detta inte inverka på bedömningen av gärningen enligt den nya straffbestämmelsen. Det som bestraffas enligt denna är ju inte en gärning som resulterar i en viss effekt, utan det avgörande är själva handlingen att uppmana någon till självmord och risken som är förknippad med detta. I stället bör det prövas om dödsfallet eller kroppsskadan kan falla under bestämmelserna om vållande till annans död eller vållande till kroppsskada.

Enligt 3 kap. 7 § brottsbalken döms den som av oaktsamhet orsakar annans död, för vållande till annans död till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter. Är brottet grovt, döms till

fängelse i lägst ett och högst sex år. Vid bedömning av om brottet är grovt ska särskilt beaktas bl.a. om gärningen har innefattat ett medvetet risktagande av allvarligt slag. Av 3 kap. 8 § brottsbalken framgår att den som av oaktsamhet orsakar annan person sådan kroppsskada eller sjukdom som inte är ringa, döms för vållande till kroppsskada eller sjukdom till böter eller fängelse i högst sex månader. Är brottet grovt, döms till fängelse i högst fyra år. Vid bedömning av om brottet är grovt ska särskilt beaktas bl.a. om gärningen har innefattat ett medvetet risktagande av allvarligt slag.

Ansvar för vållande till annans död förutsätter att gärningspersonen har orsakat den dödliga utgången och att han eller hon har orsakat denna genom oaktsamhet. Det innebär inte att han eller hon för att kunna fällas till ansvar själv måste ha tillfogat den dödande skadan. Straffansvaret för honom eller henne kan uppstå genom en tidigare handling eller underlåtenhet. Om gärningspersonen visserligen har handlat oaktsamt och genom sin handling har orsakat offrets död, men hans eller hennes oaktsamhet saknade relevans för denna effekt, ska han eller hon inte dömas för vållande till annans död. Detta sammanhänger med själva begreppet oaktsamhet. Att en handling anses oaktsam beror på den risk den anses medföra.⁵⁷

Den som har förövat en uppsåtlig misshandel, som lett till offrets död trots att denna effekt inte omfattades av gärningspersonens uppsåt, kan dömas förutom för misshandel också för vållande till annans död, om rekvisiten för det senare brottet är uppfyllda. Det är här fråga om ett fall av brottskonkurrens. Liknande bedömningar torde kunna bli aktuella i rättstillämpningen när någon uppmanat en annan person till självmord och den senare begått självmord, om det har funnits en tillräcklig koppling mellan uppmaningen och dödsfallet. En kriminalisering av uppmaning till självmord är en tydlig signal från staten om att sådant beteende är skadligt och farligt. Om någon utsätter en person för uppmaningar, och det finns en risk för att effekten av detta blir att sagda person tar sitt liv, måste det juridiskt gå att dra slutsatsen att ansvar för vållande till annans död kan bli aktuellt. Samma resonemang gäller om uppmaningen har lett till kroppsskada som inte är ringa, enligt bestämmelsen om vållande till kroppsskada. Detta blir emellertid i slutändan en fråga för rätts-tillämpningen.

---

⁵⁷ Bäcklund m.fl. *Kommentar till brottsbalken*, Zetec.

Förhållandet till bestämmelsen om ofredande

I 4 kap. 7 § brottsbalken stadgas att den som fysiskt antastar någon annan eller utsätter någon annan för störande kontakter eller annat hänsynslöst agerande döms, om gärningen är ägnad att kränka den utsattes frid på ett kännbart sätt, för ofredande till böter eller fängelse i högst ett år. Uppmaning till självmord skulle i vissa fall, i vart fall i teorin, kunna omfattas av tillämpningsområdet för ofredandebrottet. Det har emellertid inte varit aktuellt med en sådan tillämpning av denna straffbestämmelse i praktiken, såvitt utredningen har kunnat se. Utformningen av den föreslagna straffbestämmelsen omfattar också gärningar som inte faller under tillämpningsområdet för regleringen som rör ofredande. En specifik bestämmelse som tar sikte på hets, uppmaningar och annan psykisk påverkan till självmord krävs för att sådant beteende ska komma att lagföras. Straffbestämmelsen är, till skillnad från ofredandebrottet, också kopplad till särskilda omständigheter som medför en inte obetydlig risk för att uppmaningen ska leda till handling, alltså till att den utsatta tar sitt liv eller försöker göra det. En sådan särskild straffbestämmelse om uppmaning till självmord skulle ges företräde framför bestämmelsen om ofredande p.g.a. den mer specifika utformningen.

Olaga förföljelse

Bestämmelsen om olaga förföljelse i 4 kap. 4 b § brottsbalken gäller straffansvar för förföljelse som består i upprepade brottsliga gärningar mot en och samma person. Den syftar till att förstärka det straffrättsliga skyddet mot trakasserier och förföljelse och att åstadkomma en straffmätning som återspeglar brottslighetens allvar när det upprepade brottsliga handlandet utgör en särskild kränkning av målsägandens integritet. I förarbetena till bestämmelsen om olaga förföljelse uttalade regeringen att en höjd straffnivå är särskilt angelägen för brottstyper som enligt nuvarande praxis leder till förhållandevis lindriga påföljder också när de skett upprepat eller systematiskt mot en och samma person. Som utgångspunkt bör den särskilda straffbestämmelsen därför omfatta sådana brottstyper om de typiskt sett ingår i ett förföljelsebeteende. Däremot bör inte sådana brottstyper omfattas som visserligen kan ingå i den samlade brottsligheten men

som sedda för sig framstår som påtagligt allvarigare eller som väsentligen syftar till att skydda ett annat intresse än den enskildes personliga integritet. Sålunda bör t.ex. de rena förmögenhetsbrotten inte omfattas, även om sådana ibland kan ingå i en förföljelse. Brottstyper som typiskt sett förekommer vid förföljelse och som är omedelbart riktade mot den personliga integriteten är olaga tvång, olaga hot, ofredande och sexuellt ofredande. Straffminimum för dessa är böter och de leder ofta till ett bötesstraff. Regeringen bedömde också att bl.a. hemfridsbrott, olaga intrång och misshandel som inte är grov, skadegörelse, överträdelse av kontaktförbud samt våld och hot mot tjänsteman skulle omfattas av bestämmelsen.⁵⁸

Uppmaning till självmord är en typ av gärning som kan tänkas förekomma när någon förföljer och trakasserar en annan person. Uttalanden med innebörd att någon ska ta sitt liv får anses ligga inom ramen för vad som kan förekomma i ett förföljelsebeteende, eftersom syftet kan vara att kränka och psykiskt skada den utsatta personen. Det kan vara ett sätt att, tillsammans med andra former av trakasserier, bryta ner den som utsätts och försöka utöva kontroll över denne. Detta kan framför allt bli aktuellt när en person förföljer en annan med en önskan att återuppta eller inleda en relation, men detta inte sker. Straffbestämmelsen om olaga förföljelse bör därför utvidgas till att omfatta den straffbestämmelse om uppmaning till självmord som föreslås.

Fridskränkningensbrotten

Bestämmelserna om grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning i 4 kap. 4 a § brottsbalken avser flera gärningar som riktas mot en närstående eller tidigare närstående person, om var och en av gärningarna utgjort led i en upprepad kränkning. Uppmaning till självmord, genom någon av de handlingar som den bestämmelsen ska avse, kan ingå i en sådan brottslighet. Om det nya brottet som straffbelägger uppmaning till självmord placeras i fjärde kapitlet brottsbalken, kommer det att kunna ingå som ett led i ett fridskränkningensbrott utan att någon lagändring är nödvändig. Detta förutsätter naturligtvis att övriga förutsättningar för straffansvar enligt 4 a § är uppfyllda. Utred-

---

⁵⁸ Prop. 2010/11:45 s. 70 f.

ningen anser att det kan vara meningsfullt att låta uppmaning till självmord ingå i en grov fridskränkning eller grov kvinnofridskränkning, med hänsyn till att gärningen kan utgöra ett led i en upprepad kränkning mot en närstående eller tidigare närstående person.

10.3.9 Ansvarsfrihet under vissa förhållanden

Förslag: En straffbestämmelse om uppmaning till självmord ska förenas med en regel om ansvarsfrihet om det med hänsyn till omständigheterna framstår som oskäligt att döma till ansvar för gärningen.

En regel som gäller straffansvar för uppmaning till självmord kommer att träffa alla uttalanden som bedöms som uppmaningar till självmord förknippade med en viss risk. Det kan emellertid förekomma situationer där ett straffansvar för uttalanden kan framstå som oskäligt vid en helhetsbedömning av omständigheterna i det enskilda fallet. Närstående till en person som under lång tid lider av svår psykisk ohälsa kan leva under stor press. Det är inte ovanligt att personer som under lång tid mår mycket dåligt genomför flera självmordsförsök eller självskadande handlingar. Utredningen har under sitt arbete mött flera som arbetar inom psykiatrin och som vittnar om den desperation närstående till patienter kan uppleva och ge uttryck för. Dessa närstående kan ha levt med självmordsförsök och hot om självmordsförsök under många år, och det kan i en desperat situation hända att någon uttrycker sig på ett sätt som kan uppfattas som en uppmaning till självmord. Enligt de personer som utredningen har träffat, ska detta inte uppfattas som att de närstående önskar att personen ska begå självmord, utan det är helt enkelt något som uttalas i en förtvivlad situation som inte längre är hanterbar för de närstående.

Motiven bakom en straffbestämmelse är att skydda människor mot påverkan som kan leda till självmord eller självmordsförsök. Det är också en markering mot trakasserier och ett oacceptabelt samtalsklimat i vissa sammanhang. Anhöriga till personer med psykisk ohälsa behöver värnas och inte sättas i en svårare situation än de redan befinner sig i. Det framstår inte som rimligt att närstående som pressas till det yttersta under lång tid och uttrycker sin uppgivenhet

i en desperat situation, med automatik ska drabbas av straffansvar för detta. Det måste finnas en möjlighet att bedöma uttalanden utifrån de samlade omständigheterna runt situationen. Det finns enligt gällande rätt bestämmelser som reglerar situationer när någon påföljd inte ska dömas ut. Regeln om påföljdseftergift finns i 29 kap. 6 § brottsbalken. Enligt denna ska rätten meddela påföljdseftergift om det med hänsyn till någon sådan omständighet som avses i 5 §, som reglerar för mildrande omständigheter, är uppenbart oskäligt att döma till påföljd. Den enda av de där uppräknade omständigheterna som skulle vara möjlig att tillämpa i det här sammanhanget, är punkt 9 som omfattar någon annan omständighet som påkallar att den tilltalade får ett lägre straff än brottets straffvärde motiverar. Enligt utredningen finns det emellertid behov av en specifik möjlighet att låta vissa gärningar vara undantagna från straffansvar; detta med hänsyn exempelvis till de speciella och svåra situationer som kan uppstå i samband med att en person har en långvarig och svår psykisk ohälsa. Utredningen anser därför att en straffbestämmelse ska förenas med en särskild regel om att ansvarsfrihet ska kunna komma ifråga under vissa förhållanden. Utrymmet för ansvarsfrihet ska emellertid begränsas till de mest uppenbara undantagsfallen, där ett straffansvar framstår som oskäligt med hänsyn till omständigheterna i anslutning till uttalandet eller uttalandena och den press som kan finnas på de anhöriga.

10.3.10 Ansvar vid myndighetsutövning

Bedömning: Uppmaning till självmord bör i förevarande fall inte bedömas som tjänstefel utan ansvar för uppmaning enligt en särskild straffbestämmelse ska dömas ut i första hand.

Enligt 20 kap. 1 § första stycket brottsbalken döms den som uppsåtligt eller av oaktsamhet vid myndighetsutövning genom handling eller underlåtenhet åsidosätter vad som gäller för uppgiften, för tjänstefel till böter eller fängelse i högst två år. Enligt sista stycket i samma bestämmelse ska vad som sägs i första och andra styckena inte tillämpas, om gärningen är belagd med straff enligt någon annan bestämmelse. Bestämmelsen om ansvar för tjänstefel är alltså subsidiär i förhållande till andra straffbestämmelser. Vid bestämmande av straff bör

det emellertid anses försvårande att brottet begåtts under myndighetsutövning.⁵⁹

10.3.11 Vissa frågor om åtal och preskription

Förslag: Uppmaning till självmord ska inte undantas från allmänt åtal.

Vanliga regler för preskription ska gälla för brottet.

Åtal

Enligt 20 kap. 3 § rättegångsbalken hör alla brott under allmänt åtal om de inte uttryckligen är undantagna därifrån. Att ett brott hör under allmänt åtal innebär att åklagaren har såväl en rätt som en skyldighet att väcka åtal. Detta förutsätter att åklagaren på objektiva grunder bedömer att ett åtal kan leda till en fällande dom. Föreskrifter om undantag från allmänt åtal är numera sällsynta. Av gärningar för vilka det är föreskrivet straff i brottsbalken är endast ärekränkingsbrotten exempel på fall där målsäganden har exklusiv åtalsrätt (målsägandebrott). Även dessa brott faller dessutom under vissa förutsättningar under allmänt åtal. Det är vanligare att det i författning föreskrivits villkor för att allmänt åtal ska få ske. Ett exempel på detta är att det krävs angivelse av målsäganden för att åklagaren ska kunna åtala brottet (angivelsebrott). Ett exempel är vållande till kroppsskada som inte utgör grovt brott, 3 kap. 12 § brottsbalken.

Den nya straffbestämmelsen som här föreslås bör enligt utredningens mening inte undantas från allmänt åtal. Åtal bör inte heller förutsätta angivelse från målsäganden.

Preskription

Regler om preskription av brott finns i 35 kap. brottsbalken. Enligt huvudregeln i 1 § är det brottets straffskala som styr vilken preskriptionsfrist som gäller för ett brott och fristen löper då från tiden för brottet. Utredningen ser ingen anledning att låta uppmaning till självmord omfattas av någon särreglering gällande preskription.

⁵⁹ Prop. 1975:78 s. 145.

10.3.12 Osjälvständiga brottsformer

Förslag: Försök, förberedelse eller stämpling till uppmaning till självmord ska inte omfattas av straffansvar.

Ansvar för försök, förberedelse eller stämpling till brott förutsätter enligt 23 kap. 1 och 2 §§ brottsbalken ett särskilt stadgande om att sådana brottsformer omfattas av dessa bestämmelser. Uppmaning till självmord är enligt utredningens förslag konstruerat som ett konkret farebrott. Ansvar för försök till brott är därför inte lämpligt, eftersom gärningen i normalfallet inte kan delas upp i olika delar som kan påbörjas utan att hela gärningen begås. Det finns inte heller någon effekt som kan utebli, eftersom någon effekt inte förutsätts för straffbarhet.

Uppmaning till självmord bör inte heller vara straffbelagt på förberedelse- eller stämplingsstadiet. Dessa stadier ligger före försöksstadiet, och de argument som talar emot ansvar för försök talar i än högre utsträckning emot ansvar för förberedelse och stämpling.

10.3.13 Skadestånd

Bedömning: Uppmaning till självmord bör i vissa fall kunna ge rätt till skadestånd för den kränkning brottet inneburit. Det är inte heller uteslutet att annan ersättning kan dömas ut.

Om uppmaning har lett till annans död eller kroppsskada prövas skadeståndsskyldighet med anledning av personskada enligt reglerna om vållande och ersättning till efterlevande.

Personskada

Enligt 2 kap. 1 § skadeståndslagen ska den som uppsåtligen eller av vårdslöshet vållar personskada eller sakskada ersätta skadan. Skadestånd till den som har tillfogats personskada omfattar enligt 5 kap. 1 § skadeståndslagen ersättning för sjukvårdskostnad och andra kostnader för den skadelidande (inbegripet skälig kompensation till den som står den skadelidande särskilt nära), inkomstförlust samt fysiskt och psykiskt lidande av övergående natur (sveda och värk) eller av

bestående art (lyte eller annat stadigvarande men) samt särskilda olägenheter till följd av skadan. Har personskada lett till döden, ska enligt 5 kap. 2 § skadeståndslagen ersättning betalas för personskada som till följd av dödsfallet åsamkats någon som stod den avlidne särskilt nära.

Kränkning

Enligt 2 kap. 3 § skadeståndslagen ska den som allvarligt kränker någon annan genom brott som innefattar ett angrepp mot dennes person, frihet, frid eller ära ersätta den skada som kränkningen innebär. Ersättning för kränkning är en särskild form av ideellt skadestånd som inte förutsätter att fysisk skada uppkommit. Kränkning ersättning tillkommer i princip den som brottet kan anses riktat mot. Anhöriga till den som dödats genom brott är inte berättigade till ersättning av detta slag, däremot för personskada enligt 5 kap. 2 § skadeståndslagen. Bestämmelsen gäller bara brott som angriper den skadelidandes personliga integritet, dock inte nödvändigtvis uppsåtliga. Inte heller behöver det vara fråga om brott enligt brottsbalken. För rätten till skadestånd är det inte nödvändigt att skadevållaren dömts till straff för gärningen.⁶⁰ Lagtexten omtalar bl.a. angrepp mot annans frid, vilket enligt motiven avser den enskildes rätt att vara i fred och hålla sitt privatliv okänt för andra. Exempel är sexualbrott (även när de inte innebär angrepp mot annans person eller frihet), olaga hot (liksom andra brott som inbegriper hot), hemfridsbrott, ofredande samt överträdelse av besöksförbud, som det hette vid motivens tillkomst, i sådana fall där agerandet är ägnat att framkalla oro och ängslan hos den skyddade.⁶¹

Uppmaning till självmord torde i vissa fall kunna ge en rätt till skadestånd för kränkning. Gärningar av detta slag som allvarligt kränker den som utsätts, kan jämföras med vissa fall av ofredanden som enligt Brottsoffermyndighetens praxis ger rätt till kränkning ersättning.⁶² Det kan inte heller uteslutas att uppmaning till självmord skulle kunna ge rätt till skadestånd för t.ex. sveda och värk.

---

⁶⁰ Bengtsson och Strömbäck, *Kommentar till skadeståndslagen*, publicerad i Zeteo 2018-05-07.

⁶¹ A.a.

⁶² Brottsoffermyndigheten (2017) *Brottsoffermyndighetens referatsamling 2017*, s. 75 ff.

11 Ikraftträdande och övergångsbestämmelser

11.1 Ikraftträdande

Förslag: Lagändringarna ska träda i kraft den 1 januari 2021.

Det är angeläget att arbetet mot barns bevittnande av våld och andra brottsliga handlingar samt uppmaning till självmord förstärks och effektiviseras utan onödigt dröjsmål. Förslagen bör därför träda i kraft så snart som möjligt. Med hänsyn till den tid som kan beräknas gå åt för remissförfarandet, beredningen inom Regeringskansliet och riksdagsbehandlingen är det rimligt att de nya bestämmelserna träder i kraft den 1 januari 2021.

11.2 Övergångsbestämmelser

Förslag: Det behövs inte några särskilda övergångsbestämmelser vad gäller de nya straffbestämmelser som föreslås. Beträffande övriga förslag finns behov av en övergångsbestämmelse för brottskadeersättning för barn som bevittnar våld.

Varken förslaget om införande av ett barnfridsbrott, straffbestämmelse om uppmaning till självmord eller förslaget om ändring av straffbestämmelsen om olaga förföljelse fordrar några övergångsbestämmelser. Av 2 kap. 10 § RF framgår att ingen får dömas till straff eller annan påföljd för en gärning som inte var straffbelagd när den begicks. En liknande bestämmelse finns i artikel 7 punkt 1 i Europakonventionen. Den nu beskrivna principen har också kommit till uttryck i 5 § BrP där det anges att ingen får dömas för en gärning

som det inte var stadgat straff för när den begicks. Enligt paragrafens andra stycke ska straff, med vissa undantag som här inte är av betydelse, bestämmas efter den lag som gällde när gärningen företogs, om inte den lag som gäller när domen meddelas leder till frihet från straff eller till lindrigare straff. Denna bestämmelse anses generellt tillämplig inom straffrätten om inte något annat har föreskrivits beträffande en viss författning. Mot denna bakgrund gör utredningen bedömningen att några särskilda övergångsbestämmelser inte är nödvändiga när det gäller förslagen om ändringar i brottsbalken. De nya bestämmelserna kommer alltså att tillämpas från och med ikraftträdandetidpunkten på gärningar som begås därefter.

För övriga förslag behövs det endast övergångsbestämmelser beträffande brottsskadeersättning enligt 9 § brottsskadelagen till barn som bevittnar våld. En övergångsbestämmelse föreslås som blir tillämplig på ärenden som aktualiseras efter borttagandet av lagrummet men där ansökan grundar sig på händelsen som ägt rum före ikraftträdandet av lagändringen.

12 Konsekvenser av utredningens förslag

12.1 Inledning

Enligt kommittéförordningen (1998:1474) ska en utredning redovisa vilka konsekvenser som förslagen i ett betänkande kan få i en rad olika avseenden. I förordningens 14 § föreskrivs att om förslagen i ett betänkande påverkar kostnaderna eller intäkterna för staten, kommuner, landsting, företag eller andra enskilda, ska en beräkning av dessa konsekvenser redovisas i betänkandet. Om förslagen innebär samhällsekonomiska konsekvenser i övrigt, ska dessa redovisas. Kostnadsökningar och intäktsminskningar för det allmänna ska utredaren föreslå en finansiering för. Eventuella konsekvenser för bl.a. brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet, för jämställdheten mellan kvinnor och män eller för möjligheterna att nå de integrationspolitiska målen ska anges enligt 15 §. Enligt prop. 2017/18:186 bör barnkonventionen synliggöras i förarbeten till lagstiftning där konventionen kan vara relevant.

Om ett betänkande innehåller förslag till nya eller ändrade regler, ska förslagets kostnadsmässiga och andra konsekvenser anges i betänkandet enligt 15 a § kommittéförordningen. Konsekvenserna ska anges på ett sätt som motsvarar de krav på innehållet i konsekvensutredningar som finns i 6 och 7 §§ förordningen (2007:1244) om konsekvensutredning vid regelgivning. En konsekvensutredning ska bl.a. innehålla en beskrivning av problemet och vad man vill uppnå med en viss regeländring, vilka alternativa lösningar som finns för att uppnå det önskade resultatet samt vilka som berörs av regleringen (6 § 1–3 förordningen om konsekvensutredning vid regelgivning). Utredningen har kontinuerligt i betänkandet beskrivit de problem som finns i den nuvarande lagstiftningen tillsammans med alternativa lösningar till de förslag som lämnas. Utredningen har även motiverat

varför de föreslagna alternativen har valts. Dessa delar upprepas inte här. Vilka som berörs av förslagen framgår av de bakgrundsbeskrivningar och överväganden som finns i tidigare kapitel men berörs till viss del även i det följande. Övriga delar av konsekvensbeskrivningen enligt 14–15 a §§ kommittéförordningen och 6 och 7 §§ förordningen om konsekvensutredning vid regelgivning följer nedan.

12.2 Ekonomiska konsekvenser och finansiering

Bedömning: I kapitel 10 föreslås lagändringar som innebär utvidgningar av det straffbara området och ett utvidgat uppdrag för särskild företrädare för barn. Detta kommer att innebära merkostnader för flera olika myndigheter. Det är inte möjligt att med någon säkerhet uppskatta hur stora de tillkommande kostnaderna för staten kommer att bli. För de myndigheter inom rättsväsendet som hanterar stora mängder förundersökningar och brottmål, det vill säga Polismyndigheten, Åklagarmyndigheten och Sveriges domstolar, kan dessa rymmas inom respektive myndighets befintliga anslag. Kriminalvården kommer att vara i behov av en utökning av sitt anslag med uppskattningsvis cirka 25 miljoner kronor per år. Även anslaget för rättsliga biträden kommer att behöva höjas något, enligt utredningens bedömning med cirka 29 miljoner kronor per år.

12.2.1 En viss utvidgning av det straffbara området och en viss ökning av antalet lagförda brott

I kapitel 10 föreslås införande av två nya straffbestämmelser samt en viss utvidgning av uppdraget för särskilda företrädare för barn. Dessa förslag kan förväntas öka statens kostnader. Förslagen om införande av ett barnfridsbrott samt en straffbestämmelse om uppmaning till självmord innebär en nykriminalisering eftersom bestämmelserna kommer att omfatta handlingar som tidigare inte varit straffbelagda.

Det är inte möjligt att med någon större säkerhet uppskatta hur många förundersökningar, åtal, domstolsförhandlingar och slutligen lagföringar som kommer att bli resultatet av de nya bestämmelserna. När det gäller barnfridsbrottet får resonemanget i det första ledet ta

sin utgångspunkt i hur många ärenden som kan tänkas bli aktuella hos polisen. Polismyndigheten har på utredningens uppmaning gjort en initial, grov uppskattning av hur volymerna av inledda ärenden skulle kunna se ut med hänsyn till kunskap om antalet anmälda brott som kan utgöra grundbrott samt vilken andel av dessa som kan ha bevittnats av närstående barn. Denna första uppskattning har gjorts utifrån antalet inkomna ärenden gällande vissa brottstyper och utifrån att varje hushåll i snitt har 1,8 barn. Polismyndigheten har på detta sätt fått fram en siffra om cirka 15 500 barn totalt per år som kan ha bevittnat våld mot närstående. Siffran är en uppskattning av hur många barn som skulle kunna ha bevittnat ett anmält brott i nära relation. Siffran har därefter analyserats och är enligt såväl Polismyndighetens och Åklagarmyndighetens som utredningens uppfattning troligtvis väsentligt högre än det faktiska antalet inledda förundersökningar om barnfridsbrott kommer att uppgå till. Antalet ärenden som leder hela vägen till åtal kommer att vara ännu mindre, liksom antalet som leder till en fällande dom med tillhörande verkställighet av straff, utdömt skadestånd och ansökan om brottsskadeersättning.

En stor majoritet av åtalen om barnfridsbrott kommer enligt utredningens bedömning att handläggas tillsammans med åtal om de grundbrott som ska ha bevittnats. Det betyder att kostnaderna hos domstolarna blir något lägre än om samtliga barnfridsbrott hade handlagts separat. Det betyder även att många av de påföljder som döms ut kommer att vara gemensamma för flerfaldig brottslighet, vilket för Kriminalvårdens del innebär att påföljder som redan skulle ha varit aktuella kommer att bli något strängare. Det kommer alltså troligen inte att röra sig om fler verkställigheter än som annars hade varit för handen.

Utredningen föreslår att man i samband med införande av barnfridsbrottet ska ta bort den särskilda rätt till brottsskadeersättning som finns för barn som bevittnat brott mellan närstående. Brottsoffermyndigheten kommer genom detta att befrias från ett antal ärenden. Barnfridsbrottet kommer enligt utredningens uppfattning att kunna ge rätt till skadestånd för framför allt kränkning, vilket kan innebära att Brottsoffermyndigheten kommer att tillföras ansökningar om brottsskadeersättning i vissa fall. Utredningen menar att detta i stort sett bör ta ut varandra.

Straffbestämmelsen om uppmaning till självmord bör enligt utredningens mening inte leda till några betydande volymer när det gäller förundersökningar, rättegångar eller fällande domar. Åtminstone

den första tiden efter införande av en straffbestämmelse om uppmaning till självmord, torde det inte röra sig om mer än en handfull lagföringar per år. Den här uppfattningen delas av Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten. Utredningen ser emellertid en möjlig ökning av antalet ärenden på sikt, i takt med att kunskapen om uppmaningar, självmordshets och annan psykisk påverkan till självmord ökar i samhället. Värt att notera är också att det redan i dag efter att ett självmord har inträffat kan krävas viss utredning för att utesluta brott.

12.2.2 Utvidgningar av straffansvaret leder till merarbete och vissa kostnader

Allmänt

De utvidgningar av straffansvaret som utredningen föreslår kommer att innebära merarbete för de brottsbekämpande myndigheterna. Den nya lagstiftningen kommer också inledningsvis att medföra vissa kostnader för information, utbildning och andra liknande insatser framför allt hos Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten. Det är emellertid svårt och förenat med stor osäkerhet att uppskatta statens merkostnader med anledning av förslagen. Utredningen har erhållit vissa ekonomiska underlag från de myndigheter som i första hand berörs av de lagförslag som lämnas.

Barnfridsbrott

Utredningen vill här åter understryka att våld mot närstående och barns bevittnande därav i sig leder till stora kostnader för samhället, vilket är viktigt att ha med sig vid värderingen av kostnader för utredning och lagföring av sådan brottslighet. Att lämna problemet utan åtgärder medför på lång sikt kostnader som vida överstiger dem som kan uppstå för att försöka komma till rätta med våldet. Det rör sig om allt från kostnader för sjukvård till förlorade skatteintäkter, kostnader för kriminalitet etc. I utredningen om en nationell strategi mot mäns våld mot kvinnor redogörs för flera studier som visar att mäns våld mot kvinnor generellt innebär enorma kostnader för samhället. De uppskattningar som har gjorts indikerar att samhällskostnaderna uppgår till belopp i storleksordningen fem till 45 miljarder kronor

per år, beroende på vilka faktorer som inkluderas och hur beräkningarna har genomförts. De mycket stora skillnaderna hänger bl.a. samman med om beräkningarna endast inkluderar direkta kostnader, såsom sjukvård och rättsväsendets kostnader, eller också indirekta kostnader såsom utebliven arbetsinkomst.¹

Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten har gjort en beräkning av kostnaderna för att hantera förhör med de drygt 15 500 barn per år som utgjorde den ursprungliga uppskattningen från Polismyndighetens sida. Dessa kostnader uppgår för Polismyndigheten till mellan knappt 10 och drygt 19 miljoner kronor per år beroende på hur stor andel som utförs av civilanställda och för Åklagarmyndigheten till cirka 30 miljoner kronor per år.

Som berörts i avsnittet ovan framstår det uppskattade antalet barn som kan tänkas ha bevittnat brott mellan närstående och omfattas av en brottsutredning med anledning av detta som högt räknat. Det är enligt utredningens bedömning nödvändigt att göra en särskild uppskattning av antalet barn som kommer att höras med anledning av misstanke om barnfridsbrott och antalet ärenden som kan komma att leda till åtal och prövning i domstol. En jämförelse kan göras med antalet ansökningar om brottsskadeersättning för barn som bevittnat brott mot närstående under senare år hos Brottsoffermyndigheten. Under år 2017 inkom 340 sådana ansökningar och under år 2018 uppgick de till 276 stycken. En uppskattning av antalet barn som kan tänkas bli målsägande i ärenden och mål om barnfridsbrott torde ligga någonstans mellan de av Polismyndigheten uppskattade 15 500 stycken och de mellan 300 och 350 som i dag förekommer i ärenden hos Brottsoffermyndigheten.

Utredningen har i diskussion med Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten kommit fram till att antalet anmälda fall av brott mot närstående innehåller fall där samma målsägande har anmält flera händelser, och där antalet bevittnande barn följaktligen ska räknas ner. Siffran innehåller också anmälningar som avser samma händelse och där flera involverade personer har anmält varandra. En uppskattning är att det kan komma att röra sig om cirka 4 000 barn per år som ska höras med anledning av misstanke om barnfridsbrott. Det skulle betyda en kostnad hos Polismyndigheten med mellan cirka 2,6 miljoner och 5,2 miljoner kronor per år beroende på hur stor del av

---

¹ SOU 2015:55, s. 105 ff.

arbetet som utförs av civilanställda. För Åklagarmyndigheten innebär det en kostnad som uppgår till cirka 8 miljoner kronor per år. För dessa barn ska förordnas särskild företrädare för barn i många fall. Emellertid kommer barn som tillhör samma familj att i många fall kunna tilldelas samma särskilda företrädare. En del av barnen kommer också att ha en särskild företrädare med anledning av andra brott som de misstänks ha utsatts för. En uppskattning från utredningens sida är att antalet förordnanden kommer att öka med 1 500 per år.

Åklagarmyndigheten har vidare uppgett att i genomsnitt cirka 20 procent av antalet anmälda brott i nära relation leder till åtal. Det skulle innebära att 800 av de barn som hörs kommer att vara målsägande i mål om barnfridsbrott. I många fall tillhör flera barn samma familj och kommer att vara målsägande i samma mål som sitt eller sina syskon. Utredningen räknar med att det i genomsnitt kommer att ingå två barn i varje mål.

Domstolsverket har tillhandahållit uppgifter om kostnaderna för handläggningen i domstol. Genomsnittlig styckkostnad för ett mål gällande brott mot person i tingsrätt uppgår till 22 796 kronor. Genomsnittlig styckkostnad för ett brottmål vid hovrätt är 53 803 kronor. Överklagandefrekvensen för brottmål i ledet tingsrätt–hovrätt var under år 2018 tio procent. Frekvensen uppskattas emellertid vara något högre när det gäller brott i nära relation, ungefär 20 procent. Med hänsyn till att de flesta mål om barnfridsbrott, enligt utredningens bedömning, kommer att handläggas tillsammans med ett grundbrott får en beräkning göras utifrån en kostnadsökning för varje mål som också kommer att behandla ett barnfridsbrott. En uppskattning är att kostnaden för varje sådant mål kommer att öka med 20 procent. Enligt den beräkning som har gjorts ovan, skulle det röra sig om 400 mål vid tingsrätt som kan komma att beröras av denna kostnadsökning. Det innebär totalt cirka 1,8 miljoner kronor. Om 20 procent av målen överklagas till hovrätt, innebär det 80 stycken. Det skulle innebära en kostnadsökning för handläggning i hovrätt med cirka 860 000 kronor. Den totala merkostnaden för Sveriges domstolar skulle alltså uppgå till cirka 2,6 miljoner kronor.

Kriminalvården har uppgett att dygnskostnaden i anstalt år 2018 uppgick till 3 445 kronor. Den dagliga kostnaden för en klient i frivård var 336 kronor under år 2018. Fällande domar för barnfridsbrott kommer att medföra en viss straffskärpning, vilket kommer att få genomslag främst på kostnaderna för vistelser i anstalt. Kostnaden

för en frivårdspåföljd kommer inte att påverkas av att någon döms för ett barnfridsbrott vid sidan av annan brottslighet. Enligt utredningen kan en genomsnittlig straffskärpning uppgå till en månads fängelse vid fällande dom för barnfridsbrott vid sidan av ett genomsnittligt grundbrott som leder till en fängelsepåföljd. Tidigare i denna framställning har antalet mål där barnfridsbrott ingår uppskattats till 400 per år. Av dessa kommer några att leda till friande dom eller en påföljd som inte är frihetsberövande. En relativt stor del bör emellertid leda till att fängelse döms ut, bl.a. med hänsyn till brottslighetens art. Ungefär två tredjedelar av målen kommer att leda till en fängelsepåföljd, det vill säga ungefär 266 stycken, vilket i sin tur betyder att 266 fängelsepåföljder kommer att bli en månad längre. Kostnaden för ytterligare 266 månader i fängelse uppgår till cirka 27 miljoner kronor. En del av dem som döms till kortare fängelsestraff, upp till sex månader, har dock möjlighet att avtjäna straffet i sitt hem med elektronisk övervakning, s.k. fotboja. Detta skulle dock bara vara aktuellt för en mindre del av de som döms för brott mot närstående, eftersom en sådan påföljd i regel inte kan avtjänas i ett hem som delas med brottsoffret. Utredningen menar att en realistisk uppskattning av tillkommande kostnader för Kriminalvården kan uppgå till 25 miljoner kronor.

Kostnaderna kan även komma att öka för det allmänna avseende behovet av att anlita fler särskilda företrädare och målsägandebiträden med anledning av ökade antal förhör med barn, åtal och rättegångar. År 2018 var den genomsnittliga ersättningen för målsägandebiträde 17 099 kronor. Kostnaden för särskild företrädare för barn uppgick under 2018 till 50,9 miljoner kronor fördelat på 5 054 förordnanden, dvs. 10 069 kronor per förordnande. Utredningen bedömer dock att ökningen av kostnaderna för målsägandebiträden kommer att relativt sett bli av begränsad omfattning. Antalet minderåriga målsägande som kan ha rätt till särskild företrädare för barn kan öka i och med införande av ett barnfridsbrott. Utredningen har uppskattat att antalet förordnanden kan komma att öka med 1 500 stycken. Det innebär en kostnad om cirka 15 miljoner kronor per år.

Merkostnaderna för införande av barnfridsbrottet kan vid en samlad bedömning, med undantag för kostnaden för rättsliga biträden, uppskattningsvis beräknas till 39,1 miljoner kronor per år, varav 3,5 miljoner kronor för Polismyndigheten, 8 miljoner kronor för Åklagarmyndigheten, 2,6 miljoner kronor för Sveriges domstolar (utöver

rättsliga biträden) och 25 miljoner kronor för Kriminalvården. För Brottsoffermyndigheten väntas inte någon kostnadsökning med anledning av införande av barnfridsbrottet. Sammantaget bedöms kostnaderna för införandet av barnfridsbrottet inte bli större än att de kan rymmas inom Sveriges domstolars, Åklagarmyndighetens, Polismyndighetens och Brottsoffermyndighetens nuvarande anslag. Anslaget till Kriminalvården kommer att behöva utökas med 25 miljoner kronor per år. Statens kostnader för rättsliga biträden kommer att öka med cirka 15 miljoner kronor per år, vilket medför ett behov av att öka anslaget med motsvarande siffra.

Uppmaning till självmord

Som utredningen konstaterar i avsnittet ovan, beräknas antalet ärenden som rör uppmaning till självmord inte uppgå till mer än något tiotal per år i ett inledande skede. Kostnaden för införande av straffbestämmelsen om uppmaning till självmord kommer därmed inte bli större än att de kan rymmas inom Sveriges domstolars, Åklagarmyndighetens, Polismyndighetens, Kriminalvårdens och Brottsoffermyndighetens nuvarande anslag.

Utökat uppdrag för särskild företrädare för barn

Utvidgningen av uppdraget för särskilda företrädare för barn kommer enligt utredningens bedömning i genomsnitt innebära att antalet ersättningsgilla arbetstimmar ökar med två per förordnande. Enligt den timkostnadsnorm som gäller för år 2019, enligt vilken arbete ersätts med 1 380 kronor per timme, skulle det medföra att varje förordnande blev i snitt 2 760 kronor dyrare. Med nuvarande volymer, det vill säga utan hänsyn till förslaget om barnfridsbrott, ger det en merkostnad som uppgår till knappt 14 miljoner kronor. Statens anslag för rättsliga biträden behöver vid föreslagen lagändring höjas med motsvarande siffra.

12.3 Konsekvenser för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet

Bedömning: Förslagen kan leda till minskad brottslighet.

Brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet kan i viss mån påverkas av utredningens förslag, främst förslagen om införandet av ett särskilt barnfridsbrott och en straffbestämmelse om uppmaning till självmord. En grundtanke bakom att kriminalisera ett visst beteende är att kriminaliseringen ska påverka människor på sådant sätt att de inte begår brott, det vill säga att den ska ha en allmänpreventiv verkan. Allmänpreventionen sägs verka genom avskräckning och genom moralbildning eller moralförstärkning och genom vanebildning (generellt är det dock svårt att härleda effekter av detta slag till specifika lagändringar). Ett införande av ett särskilt barnfridsbrott kan i vissa fall tänkas verka avhållande på den som utövar våld mot närstående när barn är närvarande. Den kan också i någon mån tänkas stärka den som lever i en destruktiv relation tillsammans med barn att försöka lämna en sådan miljö. En kriminalisering av uppmaning till självmord skulle kunna avhålla vissa personer från att utöva sådana påtryckningar, i vart fall om de sker av obetänksamhet. På lång sikt kan en minskad utsatthet i sin tur minska risken för att själv utveckla destruktiva beteenden, exempelvis att utsätta andra för våld och kränkningar.

12.4 Övriga konsekvenser

Bedömning: Förslagen bidrar till att uppnå det jämställdhetspolitiska målet om att mäns våld mot kvinnor ska upphöra. Förslagen kommer inte att medföra några andra konsekvenser av de slag som anges i 15 § kommittéförordningen. Förslagen kan komma att ha en positiv effekt på lagstiftningen i relation till barnkonventionens krav.

Utredningen bedömer att de förslag som lämnas i huvudsak inte får några sådana konsekvenser som anges i 15 § kommittéförordningen som ska redovisas i betänkandet, det vill säga konsekvenser för den

kommunala självstyrelsen, för sysselsättning och offentlig service i olika delar av landet, för små företags arbetsförutsättningar, konkurrensförmåga eller villkor i övrigt i förhållande till större företag, eller för möjligheterna att nå de integrationspolitiska målen.

När det gäller jämställdheten mellan kvinnor och män kan det framhållas att straffrättslig lagstiftning är neutral när skyddsintresset för varje straffbestämmelse bestäms och det gäller också de förslag som har lagts fram genom denna utredning. Utredningen bedömer, i linje med de överväganden som redovisas i kapitel 10, att vissa särskilt utsatta grupper kommer att få ett förstärkt straffrättsligt skydd och att förslagen på det sättet påverkar både jämställdheten mellan kvinnor och män och likabehandlingen av människor i en positiv riktning. När det gäller förslaget om införande av barnfridsbrott kan detta stärka arbetet mot våld i nära relationer genom att synen på sådana gärningar, när de bevitnas av barn, skärps ytterligare. Det kan bidra till att minska mäns våld mot kvinnor, vilket är en del av regeringens jämställdhetspolitiska mål.

I förarbetena till lagen om att barnkonventionen inkorporeras i svensk lagstiftning framhålls att konventionen bör synliggöras i förarbeten till lagstiftning där konventionen kan vara relevant. Förslaget om ett nytt barnfridsbrott samt det utökade uppdraget för särskild företrädare för barn förstärker på ett uppenbart sätt den rättsliga ställningen för barn som lever med våld och övergrepp i familjen. Barnets rätt att komma till tals enligt barnkonventionens artikel 12 och barnets rätt till skydd mot alla former av våld enligt barnkonventionens artikel 19 är två grundläggande rättigheter för varje barn som kommer att förstärkas genom detta förslag. Utifrån att FN:s barnrättskommitté tidigare har rekommenderat Sverige att barnets bästa enligt artikel 3 ska komma i första hand i rättsväsendets behandling av barn som utsatts för eller bevitnat brott, samt att Sverige ska ge lämpligt stöd till barn som utsatts för eller bevitnat brott i hela rättsprocessen och ge barn rätt till ställning som målsägande i rättsprocessen, innebär de förslag som lämnas en förstärkning i relation till de åtaganden som finns enligt barnkonventionen.² Även straffbestämmelsen om uppmaning till självmord kan sägas stärka skyddet för barn som utsätts för trakasserier och psykisk misshandel.

---

² CRC/C/SWE/CO/5, punkt 59-60.

13 Författningskommentar

13.1 Förslaget till lag om ändring i brottsbalken

4 kap.

3 §

Den som begår en brottslig gärning mot en närstående person och gärningen bevittnas av ett barn döms, om gärningen är ägnad att skada tryggheten eller tilliten hos barnet i förhållande till någon av dessa personer, för barnfridsbrott till fängelse i högst två år.

Om brottet med hänsyn till omständigheterna är att anse som mindre allvarligt, döms till böter eller fängelse i högst sex månader.

Om brottet är grovt döms för grovt barnfridsbrott till fängelse i lägst nio månader och högst fyra år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska särskilt beaktas om gärningen som bevittnats har varit av särskilt skrämmande och traumatisk art.

Paragrafen och brottsrubriceringen barnfridsbrott är ny. I bestämmelsen föreskrivs straffansvar för den som utsätter ett barn för att bevittna brottslig gärning som begås mot en närstående person och gärningen är ägnad att skada tryggheten eller tilliten hos barnet i förhållande till någon av dessa personer. Syftet med paragrafen är att förstärka det straffrättsliga skyddet för barn som tvingas uppleva våld i familjen. Förslaget till den nya bestämmelsen behandlas i avsnitt 10.2.

De brott som kan föranleda ansvar för barnfridsbrott, i det följande benämnda grundbrott, är sådana som innehåller moment som kan skada barnets trygghet eller tillit i förhållande till en närstående person. Det är en särskilt kvalificerad form av trygghet för barnet som åsyftas, nämligen den i relationen mellan barnet och personer som barnet har en nära och förtroendefull relation till. Bestäm-

melsen kommer att ha stor betydelse vid t.ex. vålds- och sexualbrottslighet. Även vid andra typer av brottslighet kan bestämmelsen dock vara relevant, till exempel i det fallet att en förälder hotar den andre föräldern eller inför barnen slår sönder det gemensamma hemmet. Av uttrycket *ägnat att* följer att det är tillräckligt att grundbrottet *typiskt sett* är sådant att barnets trygghet eller tillit till t.ex. en förälder kan skadas. Det behöver alltså inte i det enskilda fallet bevisas att så verkligen har skett. I subjektivt hänseende krävs inte heller något syfte från gärningspersonens sida att skada barnets trygghet eller tillit, utan det är tillräckligt att gärningspersonen haft uppsåt beträffande de faktiska omständigheterna som varit ägnade att skada barnets trygghet eller tillit. Vilka brott som uppfyller det angivna kriteriet får således bedömas utifrån samtliga omständigheter. Så torde dock regelmässigt vara fallet då barnet bevittnat exempelvis våld av mer allvarligt slag mot en närstående till barnet.

Det är den som begår grundbrottet mot en närstående som är ansvarig för barnets bevittnande av detsamma. Vid bedömningen av vem som ska räknas som närstående kan ledning hämtas i den personkrets som omfattas av de grova fridskränkingsbrotten i 4 kap. 4 a § brottsbalken, i första hand en person med vilken gärningspersonen har eller har haft ett förhållande, t.ex. någon som är eller har varit gift med gärningspersonen eller som sammanbor eller har sammanbott med denne under äktenskapsliknande förhållanden. Begreppet närstående omfattar också personer som är närstående på annat sätt. Offret kan t.ex. vara gärningspersonens förälder, syskon, barn eller barn till en person som gärningspersonen bor eller har bott tillsammans med. Här måste emellertid finnas en tydlighet kring relationerna i ytterligare ett led, eftersom det typiskt sett är tre personer som inkluderas: det bevittnande barnet, den som utsätts för grundbrottet och gärningspersonen. Barnet som utsätts genom bevittnande, ska vara under 18 år och närstående till *både* gärningspersonen och den som utsätts för grundbrottet. Utifrån barnets perspektiv kan offer för grundbrottet samt gärningsperson vara t.ex. föräldrar, nya partners till föräldrar, syskon eller andra nära släktingar. Den som utsätts för grundbrottet samt gärningspersonen ska vara närstående *till varandra*. Även tidigare närstående omfattas. Det finns ingen begränsning vad gäller åldern för den som utsätts för grundbrottet eller för gärningspersonen. Det går att t.ex. att tänka sig en situation där ett barn bevittnar brott som begås av ett äldre syskon

till barnet mot barnets förälder. Ett barn kan också bevittna att en förälder utsätter barnets syskon för brott. Kretsen närstående ska i det här sammanhanget tolkas brett. Av avgörande betydelse för straffansvar blir om bevittnandet av grundbrottet är ägnat att skada tryggheten eller tilliten hos barnet i dess förhållande till någon av de närstående personerna.

För straffansvar krävs att barnet har bevittnat den brottsliga gärningen. Detta innebär att barnet ska ha sett eller hört gärningen. För straffansvar när barnet har hört den gärning som utgör grundbrottet torde krävas att barnet, utifrån sin förmåga, har kunnat uppfatta att det varit fråga om våld eller en annan brottslig handling. En bedömning måste således göras av om barnet dels befunnit sig i sådan direkt anslutning till händelsen att barnet har kunnat uppfatta gärningen, dels har uppfattat gärningen i sådan utsträckning att gärningen kan skada barnets trygghet eller tillit i förhållande till en närstående person. Det betyder att mer diffusa iakttagelser kommer att falla utanför straffbestämmelsens tillämpningsområde. Om någon som känner att det är på väg att uppstå en våldsamt situation placerar sina barn i ett annat rum och sätter på dem hörlurar, kommer straffansvar för barnfridsbrott kunna bli aktuellt om det kan visas att barnet faktiskt har hört händelsen. Däremot kommer sådana situationer som att barn kommer hem efter skolan och ser spår av våldet, t.ex. i form av sönderslagna möbler, att falla utanför tillämpningen av straffbestämmelsen. Barnet har ju då inte bevittnat den brottsliga handlingen.

Bestämmelsen ska vara tillämplig även då barn p.g.a. låg ålder eller av andra orsaker inte kan berätta om sina upplevelser. För straffansvar ska då krävas att det går att fastställa att barnet har varit närvarande vid gärningen på ett sådant sätt att det objektivt går att dra slutsatsen att barnet sett eller hört gärningen. Här måste en bedömning göras utifrån karaktären av den gärning som utgjort grundbrottet. Om gärningen har varit sådan att den har varit ägnad att skada tryggheten eller tilliten hos barnet i relation till en närstående person på ett så tydligt sätt att barnet utifrån sin utveckling och mognad kan ha uppfattat detta, så ska straffansvar kunna komma ifråga.

De objektiva omständigheterna ska vara täckta av uppsåt. Alla uppsåtsformer är tillämpliga, dvs. såväl avsiktssuppsåt som insiktssuppsåt och likgiltighetsuppsåt.

En förutsättning för straffansvar för att ha utsatt ett barn för att bevittna våld eller annan brottslig handling mellan närstående, är att

ett sådant brott de facto har begåtts enligt de straffrättsliga principer som gäller i svensk rättsordning. Grundbrottet måste vara styrkt på det sätt som krävs i ett brottmål. Detta torde i många fall kunna ske genom att grundbrottet och bevittnandet prövas i samma rättegång. Även om så inte är fallet, kan grundbrottet prövas som en del av bevittnandet. Det kan exempelvis bli aktuellt om huvudbrottet först har prövats och bevittnandet av någon anledning utreds och prövas vid en senare tidpunkt. Även om det inte bör finnas något formellt krav på att det ska finnas, eller i samband med prövningen av bevittnandet ska meddelas, en fällande dom eller motsvarande beslut gällande grundbrottet, torde det i de flesta fall krävas i praktiken. En jämförelse kan göras med straffbestämmelsen om skyddande av brottsling enligt 17 kap. 11 § brottsbalken. För ansvar enligt den bestämmelsen, krävs att den som på något sätt har skyddats är en brottsling i straffrättslig mening. Alla objektiva och subjektiva rekvisit för brottet denne har begått ska vara uppfyllda.

För barnfridsbrott döms till fängelse i högst två år. Straffet ansluter till vad som gäller för misshandel av normalgraden.

Av andra stycket framgår att det i mindre allvarliga fall ska dömas till böter eller fängelse i högst sex månader. Vad som ska bedömas som mindre allvarligt får avgöras i det enskilda fallet, men enstaka fall av bevittnande av en gärning som till sin natur är att bedöma som mindre allvarlig bör falla in under en sådan tillämpning. Ett exempel på sådana gärningar kan vara ofredande. Det som ska vara avgörande för denna bedömning är i vilken utsträckning gärningen är ägnad att skada tryggheten eller tilliten för barnet i relation till en närstående person. Här kan noteras att ofredande som inte förövats på allmän plats enligt 4 kap. 11 § brottsbalken får åtalas av åklagare endast om målsäganden anger brottet till åtal eller om åtal är påkallat från allmän synpunkt. Bedömningen av om åtalet är påkallat ur allmän synpunkt ska ske med hänsyn såväl till brottets art och straffets syfte som till omständigheterna vid brottets begående. Det har också betonats att sociala hänsyn, till exempel till målsäganden, ska beaktas. Att brott har bevittnats av ett barn och varit ägnat att skada tryggheten eller tilliten hos barnet i dess förhållande till en närstående person torde kunna vara en omständighet som föranleder att åtal kan anses påkallat ur allmän synpunkt. Skyndsamhetskravet på grund av minderårig målsägande enligt 2 a § förundersökningskungörelsen

kommer, med hänsyn till straffskalan, att omfatta barnfridsbrott av normalgraden men inte mindre allvarligt brott.

I tredje stycket föreskrivs en särskild strängare straffskala för grovt brott. Vidare anges vissa kvalifikationsgrunder som ska beaktas vid den bedömningen. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska särskilt beaktas om gärningen som bevittnats har varit av särskilt skrämmande och traumatisk art. Den bedömningen ska främst göras utifrån svårighetsgraden av grundbrottet. Begreppet *särskilt skrämmande och traumatisk art* är ett abstrakt farerekvisit och syftar på den allvarliga psykiska skada som typiskt sett kan drabba barn som bevittnar mycket grovt våld mot en närstående. Det mest uppenbara exemplet på en sådan gärning är att ett barn har bevittnat att en närstående dödas eller utsätts för mycket allvarligt våld, även om detta inte leder till döden. Frågan om ett brott ska bedömas som grovt, ska emellertid avgöras med beaktande av samtliga omständigheter vid brottet.

Barnfridsbrott kommer att kunna ingå i brottet grov fridskränkning om förutsättningarna för straffansvar enligt den bestämmelsen i övrigt är uppfyllda.

Av 2 kap. 3 § skadeståndslagen följer att skadestånd kan dömas ut med anledning av den kränkning som barnfridsbrott har inneburit. Skadestånd för personskada enligt 2 kap. 1 § skadeståndslagen, för psykiskt lidande utan koppling till egen kroppsskada, torde också kunna dömas ut.

4 b §

Den som förföljer en person genom brottsliga gärningar som utgör

1. misshandel enligt 3 kap. 5 § eller försök till sådant brott som inte är ringa,
2. olaga tvång enligt 4 kap. 4 § första stycket,
3. olaga hot enligt 4 kap. 5 § första stycket,
4. hemfridsbrott eller olaga intrång enligt 4 kap. 6 §,
5. kränkande fotografering enligt 4 kap. 6 a §,
6. olovlig identitetsanvändning enligt 4 kap. 6 b §,
7. olaga integritetsintrång enligt 4 kap. 6 c §,
8. ofredande enligt 4 kap. 7 §,
9. *uppmaning till självmord enligt 4 kap. 7 a §,*

10. sexuellt ofredande enligt 6 kap. 10 §,
11. skadegörelse enligt 12 kap. 1 § eller försök till sådant brott,
12. ringa skadegörelse enligt 12 kap. 2 §, eller
13. överträdelse av kontaktförbud med elektronisk övervakning eller överträdelse av kontaktförbud enligt 24 § lagen (1988:688) om kontaktförbud

döms, om var och en av gärningarna har utgjort led i en upprepad kränkning av personens integritet, för olaga förföljelse till fängelse i högst fyra år.

I paragrafen föreskrivs straffansvar för olaga förföljelse. Bestämmelsen har tillförts en ny punkt (punkt 9) som utvidgar tillämpningsområdet till att omfatta även gärningar enligt straffbestämmelsen i 7 a § om uppmaning till självmord. Ändringen behandlas i avsnitt 10.3.8.

7 a §

Den som hetsar, uppmanar eller på annat sätt utövar psykisk påverkan mot någon att begå självmord, och det till följd av särskilda omständigheter har funnits en inte obetydlig risk för att agerandet skulle leda till sådan handling, döms för uppmaning till självmord till fängelse i högst två år.

Den som begår en gärning som avses i första stycket och är oaktsam beträffande de särskilda omständigheter som inneburit en inte obetydlig risk för att agerandet skulle leda till sådan handling, döms för oaktsam uppmaning till självmord till böter eller fängelse i högst sex månader.

För gärning i första stycket ska inte dömas till ansvar om det med hänsyn till omständigheterna vid gärningen framstår som oskäligt.

Paragrafen och brottsrubriceringen uppmaning till självmord är ny. I bestämmelsen föreskrivs straffansvar för den som hetsar, uppmanar eller utövar psykisk påverkan mot någon att begå självmord och det till följd av särskilda omständigheter har funnits en inte obetydlig risk för att agerandet skulle leda till sådan handling. Syftet med paragrafen är att förstärka det straffrättsliga skyddet mot skadliga och kränkande uttalanden som uppmanar någon att ta sitt liv. Förslaget till den nya bestämmelsen behandlas i avsnitt 10.3.

Bestämmelsen är teknikneutral. Uppmaningen ska vara riktad till en viss person. Uttryckliga uppmaningar med innebörden att någon ska ta livet av sig kan föranleda straffansvar. Detsamma gäller att hetsa någon till att begå självmord. Var gränsen sedan ska dras när det rör sig om mer subtila uttalanden, blir ytterst en fråga för rättstillämpningen. Här kan sådant som relation, historik och kontext spela in när bedömningen ska göras. Uttalanden som, rent semantiskt, inte uttryckligen innebär en direkt uppmaning kan falla inom det straffbara området om dessa utgör ett led i en psykisk påverkan mot någon att begå självmord. En serie av uppmaningar bör kunna bedömas som en gärning om dessa har ett samband med varandra vad gäller tid och sammanhang. Om en person systematiskt uppmanar en annan att begå självmord, men detta inte uppfyller kriterierna för ett fridskränkingsbrott eller olaga förföljelse i övrigt, ska dessa kunna bedömas som psykisk påverkan i ett sammanhang. Det är utifrån ett sådant resonemang också möjligt att finna att någon har ägnat sig åt en psykisk påverkan till självmord, utan att ha formulerat en uttrycklig uppmaning.

Det ska inte krävas att just ordet *självmord* finns med i uttalandet. Alla uttalanden som uppmanar till något som i praktiken betyder att någon ska ta sitt liv ska kunna leda till straffansvar. Detsamma gäller uttalanden som uppmanar till självmordsförsök. För att straffansvar ska komma ifråga, krävas att uppmaningen handlar om sådana handlingar som typiskt sett kan räknas till självmord eller självmordsförsök.

Det finns inget krav på effekt i straffbestämmelsen, utan straffbudet är utformat som ett konkret farebrott. För straffansvar förutsätts att det till följd av särskilda omständigheter har funnits en inte obetydlig risk för att agerandet skulle leda till handling. Det ska röra sig om en inte obetydlig risk eller fara i det enskilda fallet. Bedömningen kan göras utifrån såväl förhållanden hos den utsatte som omständigheter kopplade till sammanhanget där uppmaningen sker samt hur uppmaningen görs. Exempel på sådana särskilda omständigheter som kan medföra en inte obetydlig risk för handling som är kopplade till den utsattes personliga förhållanden, är att den utsatta personen lider av psykisk ohälsa eller annars är särskilt skör. Vidare kan omständigheten att den utsatta är minderårig ha betydelse, eftersom en uppmaning riktad till en ung person i många fall riskerar att vara särskilt skadlig. Så kan särskilt vara fallet om uppmaningen görs av någon som intar en förtroendeställning i relation till den minderårige.

Särskilda omständigheter kan också vara kopplade till kontexten där uppmaningen sker. En uppmaning som sker i en våldsam nära relation kan medföra en påtaglig risk för att uppmaningen ska leda till att den som utsätts agerar på den. Detsamma gäller om uppmaningen eller motsvarande sker för att bevara eller återupprätta en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grupps heder. Det gäller också om uttalandet har gjorts i ett mycket slutet sammanhang eller kontrollerande miljö, alltså inom något som kan betecknas som en sekt. Även sättet uppmaningen sker på kan vara en sådan särskild omständighet som medför en inte obetydlig risk för handling. Uppmaningar som är mycket påträngande och ihärdiga kan medföra en större risk än en enstaka uppmaning som uttalas utan någon särskild intensitet. Psykisk påverkan som pågår under en längre tid kan också medföra en inte obetydlig risk. En uppmaning som är allmänt hållen torde utgöra en mindre risk för efterföljd än en uppmaning som tar sikte på personliga förhållanden hos den utsatte och spelar på dennes känslor på olika sätt. Att gärningar utförs av flera gärningspersoner som agerar tillsammans kan förstärka effekten och skadligheten i uppmaningar till självmord och öka utsattheten hos den som drabbas, vilket medför en högre risk för handling enligt uppmaningarna.

Om uppmaningen har lett till ett självmord eller självmordsförsök bör det prövas om dödsfallet eller kroppsskadan kan falla under bestämmelserna om vållande till annans död eller vållande till kroppsskada. Det kan i sådana fall bli aktuellt att döma för t.ex. uppmaning till självmord och vållande till annans död i konkurrens.

De objektiva omständigheterna ska vara täckta av uppsåt för att brott av normalgraden ska komma i fråga. Alla uppsåtsformer är tillämpliga, dvs. såväl avsiktssuppsåt som insiktssuppsåt och likgiltighetsuppsåt.

I andra stycket föreskrivs en särskild mildare straffskala för oaktsamt brott. Den som begår en gärning som avses i första stycket och är oaktsam beträffande de särskilda omständigheter som inneburit en inte obetydlig risk för att agerandet skulle leda till sådan handling, döms för oaktsam uppmaning till självmord. Gärningspersonen måste ha haft uppsåt till själva uppmaningen eller motsvarande, men det räcker med oaktsamhet i förhållande till de särskilda omständigheter som ingår i farerekvisitet. Oaktsamhet kan bli aktuellt framför allt i relation till omständigheter som har med den utsattes personliga förhållanden att göra. Ett exempel är att någon som utsätts

för uppmaning till självmord lider av svår psykisk ohälsa, men detta inte är känt för gärningspersonen. Så kan t.ex. vara fallet när någon hetsar en okänd person till självmord via nätforum eller sociala medier.

För uppmaning till självmord döms till fängelse i högst två år, eller i oaktsamma fall till böter eller fängelse i högst sex månader. Av särskild betydelse vid bedömningen av straffvärdet är uppmaningens karaktär, de inblandades personliga förhållanden och sammanhanget den uttalats i.

Enligt tredje stycket undantas från straffansvar de fall då gärningen begåtts under sådana omständigheter att det skulle framstå som oskäligt att döma till ansvar. I det sammanhanget bör sådana omständigheter som att närstående har levt under stor press p.g.a. en närståendes psykiska ohälsa under lång tid och uttalandet gjorts i en desperat situation, vägas in. Utrymmet för ansvarsfrihet ska emellertid begränsas till de mest uppenbara undantagsfallen, där straffansvar framstår som oskäligt med hänsyn till omständigheterna i anslutning till uttalandet eller uttalandena. Åklagaren har bevisbördan för att det inte var fråga om en sådan situation att ett undantag från straffansvaret bör göras.

Uppmaning till självmord kommer att kunna ingå i fridskränkningensbrotten om förutsättningarna för straffansvar enligt den bestämmelsen i övrigt är uppfyllda. Genom en föreslagen ändring i bestämmelsen om olaga förföljelse kommer uppmaning till självmord också kunna ingå i det brottet.

Uppmaning till självmord torde i vissa fall kunna ge en rätt till skadestånd för kränkning enligt 2 kap. 3 § skadeståndslagen. Gärningar av detta slag som allvarligt kränker den som utsätts, kan jämföras med vissa fall av ofredanden som enligt Brottsoffermyndighetens praxis ger rätt till kränkningensersättning. Det är inte uteslutet att även ersättning för t.ex. sveda och värk kan komma ifråga. Har personskada lett till döden, ska enligt 5 kap. 2 § skadeståndslagen ersättning betalas för personskada som till följd av dödsfallet åsamkats någon som stod den avlidne särskilt nära.

13.2 Förslaget till lag om ändring i lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn

3 §

En särskild företrädare *ska*, i stället för barnets vårdnadshavare, som ställföreträdare ta till vara barnets rätt under förundersökningen och i efterföljande rättegång *samt vid åtgärder som rör verkställighet för utbetalning av skadestånd och ansökan om brottsskadeersättning. Till företrädarens uppgifter hör att hämta barnet till förhör, att inför barnets deltagande i utredningsåtgärder tillse att barnet har den information det behöver för att känna trygghet i situationen samt informera barnet om utfallet av förundersökning och eventuell rättegång.* Företrädaren får dock inte väcka åtal och får inte heller väcka någon skadeståndstalan utan att ett allmänt åtal har väckts.

Det som i 23 kap. 10 och 11 §§ rättegångsbalken sägs om målsägandebiträdes närvaro vid förhör *ska* tillämpas på den särskilda företrädaren.

Paragrafen behandlar uppdraget och uppgifterna för särskild företrädare för barn. Bestämmelsen har tillförts en formulering om att en särskild företrädare ska ta tillvara barnets rätt i angelägenheter som rör verkställighet för utbetalning av skadestånd och ansökan om brottsskadeersättning. Bestämmelsen har också utökats med vissa förtydliganden av vad uppdraget som särskild företrädare innefattar, nämligen att hämta barnet till förhör, att inför barnets deltagande i utredningsåtgärder tillse att barnet har den information det behöver för att känna trygghet i situationen samt informera barnet om utfallet av förundersökning och eventuell rättegång. Syftet är att utöka den särskilda företrädarens uppdrag och mandat till åtgärder som följer på en rättegång när det gäller barnets rätt till skadestånd och brottsskadeersättning för att dessa uppgifter inte ska komma an på vårdnadshavare som har varit inblandade i brott mot barnet. Den detaljerade uppräkningslistan av åtgärder syftar till att det ska bli tydligt vem som har ansvar för dessa, vilket inte har varit fallet enligt tidigare ordning. Företrädarens roll som barnets ställföreträdare i anslutning till utredningsåtgärder har också understrukits på ett tydligare sätt för att arbete som syftar till att skapa trygghet för barnet ska ge rätt till ersättning. Ändringen behandlas i avsnitt 10.2.11.

13.3 Förslaget till lag om ändring i brottsskadelagen (2014:322)

2 §

Brottsskadeersättning betalas om brottet har begåtts i Sverige.

Brottsskadeersättning enligt 4 och 5 §§ betalas även om brottet har begåtts utomlands, om den skadelidande vid tidpunkten för brottet hade hemvist i Sverige.

13 §

Vid bestämmande av brottsskadeersättning ska ett grundavdrag göras.

Ett avdrag ska inte göras om brottet har begåtts av någon som avses i 6 § och brottet har begåtts på eller i närheten av en anstalt eller annan plats där han eller hon var intagen eller häktad. Ett avdrag ska inte heller göras om det i övrigt finns särskilda skäl.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer meddelar närmare föreskrifter om avdragsbeloppet.

15 §

Om allmänt åtal har väckts, ska en ansökan om brottsskadeersättning göras inom tre år från det att dom eller slutligt beslut vann laga kraft. Om allmänt åtal inte har väckts men förundersökning inletts, ska en ansökan göras inom tre år från det att förundersökningen lades ned eller beslut fattades i åtalsfrågan. I övriga fall ska en ansökan göras inom tre år från det att brottet begicks.

Om brott har begåtts mot ett barn får barnet trots första stycket göra en ansökan fram till den dag han eller hon fyller 21 år.

Om det finns synnerliga skäl, får en ansökan prövas även om den har kommit in för sent.

19 §

I fråga om preskription av ett anspråk på brottsskadeersättning gäller 2 och 3 §§ preskriptionslagen (1981:130). Ett anspråk på brottsskadeersättning ska då anses som en fordran på skadestånd i anledning av brott.

Om brott har begåtts mot ett barn preskriberas barnets anspråk på brottsskadeersättning tidigast den dag han eller hon fyller 21 år.

32 §

Ett anspråk på brottsskadeersättning enligt 4 *eller* 5 § får inte utmätas för den skadelidandes skuld. Livräntebelopp får dock utmätas enligt 7 kap. utsokningsbalken.

I fråga om förbud mot utmätning sedan brottsskadeersättning enligt 4 *eller* 5 § har betalats ut tillämpas 5 kap. 7 § andra stycket utsokningsbalken.

Samtliga ändringar i brottsskadelagen hänger samman med förslaget att upphäva 9 § i samma lag. Paragrafen behandlar rätt till brottsskadeersättning för barn som bevittnat ett brott som varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos barnet i hans eller hennes förhållande till en närstående person. Upphävandet är kopplat till införandet av ett särskilt barnfridsbrott i 4 kap. 3 § brottsbalken. Ändringen behandlas i avsnitt 10.2.9.

Genom införandet av ett särskilt barnfridsbrott kriminaliseras de handlingar som tidigare kunde ge rätt till brottsskadeersättning enligt 9 § brottsskadelagen. Kriminaliseringen innebär att det kommer att uppstå en rätt till skadestånd med anledning av brott enligt bestämmelserna i bl.a. 2 kap. 3 § skadeståndslagen. De skäl som tidigare funnits för den särskilda rätt till brottsskadeersättning som framgår av 9 § brottsskadelagen, föreligger därmed inte längre.

En övergångsbestämmelse blir tillämplig på ärenden som aktualiseras efter borttagandet av 9 § men där ansökan grundar sig på händelser som ägt rum före ikraftträdandet av lagändringen.

Referenser

Propositioner

- Prop. 1975/78. *Regeringens proposition om lagstiftning angående ansvar för funktionärer i offentlig verksamhet, m.m.*
- Prop. 1975/76:209. *Om ändring i regeringsformen.*
- Prop. 1987/88:137. *Om besöksförbud.*
- Prop. 1994/95:23. *Ett effektivare brottmålsförfarande.*
- Prop. 1997/98:55. *Kvinnofrid.*
- Prop. 2002/03:53. *Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m.*
- Prop. 2002/03:70. *Ytterligare åtgärder för att motverka våld i nära relationer.*
- Prop. 2005/06:166. *Barn som bevittnat våld.*
- Prop. 2006/07:38. *Socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor.*
- Prop. 2010/11:45. *Förbättrat skydd mot stalkning.*
- Prop. 2011/12:53. *Barns möjlighet att få vård.*
- Prop. 2012/13:10. *Stärkt stöd och skydd för barn och unga.*
- Prop. 2014/15:77. *Genomförande av brottsofferdirektivet.*
- Prop. 2016/17:222. *Ett starkt straffrättsligt skydd för den personliga integriteten.*
- Prop. 2017/18:81. *Elektronisk övervakning av kontaktförbud.*
- Prop. 2017/18:177. *En ny sexualbrottslagstiftning byggd på frivillighet.*
- Prop. 2017/18:186. *Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter.*

Departementsserien (Ds)

Ds 2018:23. *Vissa frågor om barnpornografibrottet och om avskaffad preskription för allvarliga brott mot barn.*

Statens offentliga utredningar (SOU)

SOU 1995:60. *Kvinnofrid.*

SOU 2001:18. *Barn och misshandel.*

SOU 2001:72. *Barnmisshandel – att förebygga och åtgärda.*

SOU 2010:45. *Händelseanalyser vid självmord inom hälso- och sjukvården och socialtjänsten.*

SOU 2011:16. *Allmän skyldighet att hjälpa nödställda?*

SOU 2013:38. *Vad bör straffas?*

SOU 2015:55. *Nationell strategi mot mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck.*

SOU 2016:7. *Integritet och straffskydd.*

SOU 2016:19. *Barnkonventionen blir svensk lag.*

SOU 2017:6. *Se barnet!*

SOU 2017:112. *Ett fönster av möjligheter – stärkt barnrättsperspektiv för barn i skyddat boende.*

SOU 2018:69. *Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet.*

SOU 2018:90. *För att börja med något nytt måste man sluta med något gammalt. Förslag för en långsiktigt hållbar styrning inom området psykisk hälsa.*

Kommittédirektiv

Dir. 1997:147. *Vård i livets slutskede.*

Dir. 2018:20. *Kartläggning av hur svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med barnkonventionen.*

Dir. 2018:48. *Skydd för barn som bevittnar våld eller andra brottsliga handlingar och ansvar för uppmaning att begå självmord.*

Regeringens uppdrag

S2018/00212/FST. *Uppdrag angående utvärdering av barnahus.*

Ju2017/06176/PO. Uppdrag till Polismyndigheten att stärka kompetensen för att bemöta personer med psykisk ohälsa.

Överväganden från utskott i Riksdagen

Utskottsöverväganden 2017/18:JuU17.

Rättsfall

Europadomstolen

Keenan v. the United Kingdom, no. 27229/95, ECHR 2001-III.

Trubnikov v. Russia, no. 49790/99, 30 November 2005.

Högsta Domstolen

NJA 2005 s. 712.

NJA 2007 s. 891.

Socialstyrelsens författningssamling (SOF)

SOSFS 2014.4. *Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer.*

SOSFS 2014:6. *Socialstyrelsens allmänna råd om handläggning av ärenden som gäller barn och unga.*

Myndighetsbeslut

Brottsoffermyndighetens beslut diariernr 07720/2008.

Brottsoffermyndighetens beslut diariernr 07719/2008.

Brottsoffermyndighetens beslut diariernr 4864/2018.

Utländska myndighetskällor

- Child Welfare Information Gateway (2016) Child witnesses to domestic violence. Washington, DC: U.S. Department of Health and Human Services, Children's Bureau (USA).
- Justitsministeriets förslag, diarienummer 2018-0090-0379 (Danmark).
- Ministry of Justice, Circular 2010/03 (Storbritannien).
- R (Conway) v Secretary of State for Justice [2017] EWHC 2447 (Storbritannien).
- Secretary of State for the Home Department (2019) Transforming the Response to Domestic Abuse: Consultation Response and Draft Bill, presented to Parliament January 2019 (Storbritannien).
- The Ministry of Justice and Department for Courts (2000) DOMESTIC VIOLENCE ACT 1995 – Process Evaluation (Nya Zeeland).

Övrig litteratur och rapporter

- Almqvist, K., & Broberg, A. (2004) Barn som bevittnat våld mot mamma – en studie om kvinnor och barn som vistas på kvinnojourer i Göteborg. Rapport från Göteborgs Stad och Karlstads universitet.
- Annerbäck, EM, Wingren, G, Svedin, CG. & Gustafsson, PA. (2010) Prevalence and characteristics of child physical abuse in Sweden – Findings from a population-based youth survey. *Acta Paediatr.* 2010 Aug; 99(8): 1229-36. doi: 10.1111/j.1651-2227.2010.01792.x.
- Asp, P, Ulväng, M. & Jareborg, N. (2013) *Kriminalrättens grunder*. Andra upplagan. Uppsala: Iustus Förlag.
- Barnafrid (2019) Slutrapport utvärdering av barnahus. Linköpings Universitet.
- Barnombudsmannen (2012) *Oskyddad*. Stockholm: Barnombudsmannen.
- Barnombudsmannen (2012) *Signaler*. Stockholm: Barnombudsmannen.

- Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 11 (2011). Barnets rätt till frihet från alla former av våld (artikel 19). CRC/C/GC/13, 18 april 2011.
- Bengtsson, B. & Strömbäck, E. Kommentar till skadeståndslagen. Publicerad i Zeteo 2018-05-07. Norstedts Juridik.
- Beskow, J. (2009) Kognitiv Suicidprevention – Ett nytt sätt att förstå suicidalitet. Socialmedicinsk tidskrift 4/2009.
- Beskow, J, Palm Beskow, A. & Ehnvall, A. (2013) Suicidalitet som problemlösning, olyckshändelse och trauma. Studentlitteratur AB.
- Broberg, A, Almqvist, L, Axberg, U, Grip, K, Almqvist, K, Sharifi, U, Cater, Å, Forssell, A, Eriksson, M. & Iversen, C. (2011) Stöd till barn som bevittnat våld mot mamma. Resultat från en nationell utvärdering. Psykologiska institutionen, Göteborgs universitet.
- Brottsoffermyndigheten (2017) Brottsoffermyndighetens referat-samling 2017. Umeå: Brottsoffermyndigheten.
- Brottsoffermyndigheten (2018) Årsredovisning 2017. Umeå: Brotts-offermyndigheten.
- Brottsoffermyndigheten (2019) Årsredovisning 2018. Umeå: Brotts-offermyndigheten.
- Brå (2015) Polisanmälda hot och kränkningar mot enskilda personer via internet. Rapport 2015:6. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Bäcklund, A, Johansson, S, Trost, H, Träskman, PO, Wennberg, S. & Wersäll, F. Kommentar till brottsbalken Publicerad i Zeteo 2018-04-25. Norstedts Juridik.
- Carlsson, E. & Eriksson, J. (2012) Anhörigas upplevelser av att förlora en närstående i självmord. Institutionen för hälso- och vårdvetenskap, Linnéuniversitetet.
- Committee on the Rights of the Child (2015) Concluding observations on the fifth periodic report of Sweden adopted by the Committee at its 68th session (12–30 January 2015), punkt 11 och 59.
- Dahlgren, N. Lagen om kontaktförbud och lagen om europeisk skyddsorder, Zeteo version 1 A. Norstedts Juridik.
- Dereborg, A. & Lindblad, A. Brottsskadelagen (2014:322), kommentar till 9 §, Zeteo version 1. Norstedts Juridik.

- Edleson, J. & Nissey, B. (2011) Emerging Responses to Children Exposed to Domestic Violence. VAWnet: The National Online Resource Center on Violence Against Women. National Resource Center on Domestic Violence (NRC DV).
- Ekelöf, PO, Edelstam, H, Bylund, T, Pauli, M, Andersson, S. & Bellander, H. Rättegång. Tredje häftet. Publicerad i Zeteo 2018-08-27. Norstedts Juridik.
- Felitti, VJ, Anda, RF, Nordenberg, D, Williamson, DF, Spitz, AM, Edwards, V, & Koss, M. (1998) Relationship of Childhood Abuse and Household Dysfunction to Many of the Leading Causes of Death in Adults. The Adverse Childhood Experiences (ACE) Study. *American Journal of Preventive Medicine* 1998:14.
- Folkhälsomyndigheten (2015) Hälsan och hälsans bestämningsfaktorer för transpersoner. En rapport om hälsoläget bland transpersoner i Sverige. Stockholm: Folkhälsomyndigheten.
- Folkhälsomyndigheten (2017) Suicidprevention 2016. Stockholm: Folkhälsomyndigheten.
- Folkhälsomyndigheten (2018) Ett nationellt handlingsprogram för suicidprevention. Stockholm: Folkhälsomyndigheten.
- Fredriksson, M. & Malm, U. (2012) Brottsoffrens rättigheter i brottmålsprocessen. Norstedts Juridik.
- Fusco, R. A, & Fantuzzo, J. W. (2009) Domestic violence crimes and children: A population-based investigation of direct sensory exposure and the nature of involvement. *Children and Youth Services Review*, 31(2), 249-256. doi: 10.1016/j.childyouth.2008.07.017.
- Gilbert, R, Widom, C. S, Browne, K., Fergusson, D., Webb, E., & Janson, S. (2009). Child Maltreatment 1 Burden and consequences of child maltreatment in high-income countries. *Lancet*, 373(9657), 6881. doi: 10.1016/s0140-6736(08)61706-7.
- Graham-Bermann, S. A, & Seng, J. (2005) Violence exposure and traumatic stress symptoms as additional predictors of health problems in high-risk children. *Journal of Pediatrics*, 146(3), 349-354. doi: 10.1016/j.jpeds.2004.10.065.
- Heimer, M, Näsman, E. & Palme, J. (2017) Rättighetsbärare eller problembärare? Barns rätt att komma till tals och socialtjänstens insatser. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.

- Hellner, J. & Radetzki, M. Skadeståndsrätt, Zeteovercion 10. Norstedts Juridik.
- Holden, G. W. (2003) Children Exposed to Domestic Violence and Child Abuse: Terminology and Taxonomy. *Clinical Child and Family Psychology Review* September 2003, Volume 6, Issue 3, pp 151–160.
- Howe, D. Brandon, M. Hinings, D. & Schofield G. (1999) Attachment theory, child maltreatment and family support. A practice and assessment model. London: Macmillan Press.
- Hultmann, O. och Broberg, AG. (2015) Family Violence and Other Potentially Traumatic Interpersonal Events Among 9- to 17-Year-Old Children Attending an Outpatient Psychiatric Clinic. *Journal of Interpersonal Violence*. 2016 Nov; 31(18):2958-2986.
- IVO (2014) Våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld. Slutrapport från en nationell tillsyn 2012–2013. Stockholm: Inspektionen för vård och omsorg.
- IVO (2014) Tar socialtjänsten sitt ansvar för barn och unga? Stockholm: Inspektionen för vård och omsorg.
- IVO (2018) Uppföljning av hur anmälningar av självmord har påverkats sedan anmälningsskyldigheten upphörde den 1 september 2017. Dnr 8.5-6866/2018-6. Stockholm: Inspektionen för vård och omsorg.
- Janson, S, Jernbro, C, & Långberg, B. (2011) Kroppslig bestraffning och annan kränkning av barn i Sverige: en nationell kartläggning 2011. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.
- Jernbro, C. & Janson, S. (2017). Våld mot barn 2016. En nationell kartläggning. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.
- Jernbro, C, Svensson, M, Landberg, Å. & Janson, S. (2018) Den bästa och svåraste uppgiften i världen. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.
- Johansson, S, Stefansen, K, Bakketeig, E. & Kaldal, A. (2017) Collaborating against child abuse – exploring the Nordic barnahus – model. Palgrave Macmillan imprint published by Springer Nature. DOI 10.1007/978-3-319-58388-4.
- Järvå, H. (2009) Sektsjuka. Lund: Studentlitteratur AB.

- Jönköpings kommun (2017) Delprogram Suicidprevention, fastställt av kommunstyrelsen 2017-03-15.
- Kaldal, A, Diesen, C, Beije, J, och Diesen, E. (2010) Barnahusetredningen 2010. Jure Förlag.
- Kuhlman, K. R, Howell, K. H, & Graham-Bermann, S. A. (2012) Physical Health in Preschool Children Exposed to Intimate Partner Violence. *Journal of Family Violence*, 27(6), 499-510. doi: 10.1007/s10896-012-9444-2.
- Landberg, Å. & Svedin, C. G. (2013) Inuti ett barnahus. En kvalitetsgranskning av 23 svenska verksamheter. Stockholm: Rädda Barnen.
- Lernestedt (2003) Kriminalisering – problem och principer. Uppsala: Karnov Group.
- Lernestedt (2014) Brottsoffergörande och deliktskonstruktion; exemplet ”ägnat att” vid fridskränkingsbrott enligt BrB 4:4 a, Festskrift till Christian Diesen. Norstedts Juridik.
- Lucas, S, Jernbro, C, Tindberg, Y, & Janson, S. (2016) Bully, bullied and abused. Associations between violence at home and bullying in childhood. *Scandinavian Journal of Public Health*, 44(1), 27-35. doi:10.1177/1403494815610238.
- Lysell, H, Dahlin, M, Långström, N, Lichtenstein, P. & Runesson, B. (2016) Killing the Mother of Ones Child – Psychiatric Risk Factors Among Male Perpetrators and Offspring Health Consequences. *Journal of Clinical Psychiatry* 77:3. March 2016.
- McAlister Groves, B. (2001) When home isn't safe: Children and domestic violence. *Smith College Studies in Social Work* 71(2):183-207. March 2001. doi: 10.1080/00377310109517623.
- McEwen, B. S, & Gianaros, P. J. (2011) Stress- and allostasis-induced brain plasticity. *Annual Review of Medicine*, 62, 431–445.
- Moffitt, T. E, & Klaus-Grawe Think, Tank. (2013) Childhood exposure to violence and lifelong health: Clinical intervention science and stressbiology research join forces. *Development and Psychopathology*, 25(4). doi: 0.1017/s0954579413000801.
- Munck, J. & Berggren, N-O. (2018) Polislagen – En kommentar, Zeteoversion 12A, Norstedts Juridik.
- Norée, A. (2017) Balkongflickor, *JFT* 2–4/2017, s. 697–706.

- Nyberg, U. (2018) Suicidprevention i praktiken. Stockholm: Natur & Kultur.
- Olofsson, N., Lindqvist, K., Gadin, K. G., Braback, L., & Danielsson, I. (2011) Physical and psychological symptoms and learning difficulties in children of women exposed and non-exposed to violence: a population-based study. *International Journal of Public Health*, 56(1), 89-96. doi: 10.1007/s00038-010-0165-0.
- Passer, Michael W., & Smith, Ronald E., (2011) *Psychology. The science of Mind and Behavior*, New York: Mcgraw-Hill.
- Polismyndigheten (2018) Stärka kompetensen för att bemöta personer med psykisk ohälsa. Etapp 1. Delredovisning av regeringsuppdrag (Ju2017/06176/PO).
- Renfors, C. & Sverne Arvill, E. (2012) Rättshjälpslagen – En kommentar, Zeteversion 3B. Norstedts Juridik.
- Renner, L. & Slack, K. (2006) Intimate partner violence and child maltreatment: Understanding intra- and intergenerational connections. *Child Abuse & Neglect* 30(6):599-617. July 2006.
- Shonkoff, J, & Garner, A. (2012) The Lifelong Effects of Early Childhood Adversity and Toxic Stress. From the American Academy of Pediatrics. Volume 129, Number 1, January 2012.
- Socialstyrelsen, Rikspolisstyrelsen, Rättsmedicinalverket, och Åklagarmyndigheten (2008) Barnahus – försöksverksamhet med samverkan under gemensamt tak vid misstanke om brott mot barn – slutrapport. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2009) Alla kommuners ansvar – våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2015) Nya bestämmelser för den sociala barn- och ungdomsvården. Uppföljning av 2013 års ändringar av SoL och LVU. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2016) Kvalitet i skyddade boenden. En enkätundersökning. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2016) Psykisk ohälsa bland personer i samkönade äktenskap. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2016) Vägledning för elevhälsan. Stockholm: Socialstyrelsen.

- Socialstyrelsen (2018) Barn i internationell människohandel och exploatering. Vägledning för socialtjänsten. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Somaya kvinno- och tjejjour (2016) Min röst. Barns berättelser från SOMAYA. GML Förlag.
- Spilsbury, J. C., Belliston, L., Drotar, D., Drinkard, A., Kretschmar, J., Creeden, R., Friedman, S. (2007) Clinically significant trauma symptoms and behavioral problems in a community-based sample of children exposed to domestic violence. *Journal of Family Violence*, 22(6), 487–499. doi: 10.1007/s10896-007-9113-z.
- Svenska psykiatriska föreningen (2013) Suicidnära patienter – kliniska riktlinjer för utredning och vård. Stockholm: Gothia Utbildning.
- Sweeney, S. (2017) Deadly Speech: Encouraging Suicide and Problematic Prosecutions. 67 *Case Western Reserve Law Review* 941.
- Unicef Sverige (2018) Vem skyddar mig från våld? Barns egna berättelser om våld i hemmet och önskan om upprättelse. Rapport.
- Unicef Sverige (2019) Olagligt men inte straffbart. Rapport.
- Vahlne Westerhäll, L. (2014) Suicidnärhet – medicinsk vård och behandling i ett rättsligt perspektiv. Lund: Studentlitteratur AB.
- Västra Götalandsregionens kompetenscentrum om våld i nära relationer – VKV (2016/2018) Islandsprojektet. Projektplan.
- Ågren, J, Leijonhufvud, M. & Wennberg, S. (2018) Straffansvar. Zeteo version 10. Upplaga 10, ISBN: 978-913920845-7, Norstedts Juridik.
- Åklagarmyndigheten (2017) Handbok för handläggning av brott i nära relation. Utvecklingscentrum Göteborg.
- Åklagarmyndigheten och Polismyndigheten (2018) Promemoria över ”Ett utvecklat bästa arbetssätt” för utredning av brott mot barn, våld i nära relation och sexualbrott mot vuxna. Åklagarmyndigheten Utvecklingscentrum Göteborg och Polismyndigheten Utvecklingscentrum Väst.
- Åklagarmyndigheten och Polismyndigheten (2018) Förhör med barn. Förhör med vuxna som har osynliga funktionsnedsättningar – handledning för polis och åklagare vid planering och genomförande. Åklagarmyndigheten Utvecklingscentrum Göteborg och Polismyndigheten Utvecklingscentrum Väst och Mitt.

Åklagarmyndigheten (2019) Brott mot barn. Åklagarens barnhandbok. Utvecklingscentrum Göteborg.

Överlien, C. (2012) Våld i hemmet – barns strategier. Malmö: Gleerup.

Webbsidor

<https://www.bris.se/for-vuxna-om-barn/vanliga-amnen/utsatt-situationer/hedersrelaterat-vald/>

<https://www.britannica.com/event/Jonestown-massacre>

<https://www.cps.gov.uk/legal-guidance/suicide-policy-prosecutors-respect-cases-encouraging-or-assisting-suicide>

https://www.folkhalsomyndigheten.se/contentassets/971c5b8bdc304db6864ee7d51b0be450/suicid_utvecklingen_1987_2017.pdf

<https://www.folkhalsomyndigheten.se/livsvillkor-levnadsvanor-psykisk-halsa-och-suicidprevention/statistik-psykisk-halsa-vuxnas-psykiska-halsa/>

<https://www.folkhalsomyndigheten.se/suicidprevention/statistik-om-suicid/utvecklingen-over-tid/>

<http://www.hedersfortryck.se/hedersfortryck/vad-ar-hedersrelaterat-vald-och-fortryck/konsekvenser-av-att-utsattas-for-hedersrelaterat-vald-och-fortryck/>

<https://ki.se/nasp/mal-och-verksamhet>

https://mind.se/wp-content/uploads/who_media_jan_2012.pdf

<https://mind.se/hitta-hjalp/sjalmordslinjen/om-sjalmord/fakta-om-sjalmord/>

<https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/heaven-s-gate>

<https://www.svd.se/sjalmord-bland-unga-okar>

<http://www.valdinarrelationer.se/vkv/utvecklingsprojekt/islandsprojektet/>

Kommittédirektiv 2018:48

Skydd för barn som bevittnar våld eller andra brottsliga handlingar och ansvar för uppmaning att begå självmord

Beslut vid regeringssammanträde den 14 juni 2018

Sammanfattning

En särskild utredare ska med utgångspunkt i barnets rätt att skyddas från våld och andra brottsliga handlingar överväga ett utökat straffrättsligt skydd för de barn som bevittnar brott som begås av och mot närstående. Utredaren ska vid sidan av det uppdraget också överväga ett straffrättsligt ansvar för uppmaning eller annan psykisk påverkan att begå självmord.

När det gäller uppdraget om barn som bevittnar brott ska utredaren

- analysera och ta ställning till om det bör införas en särskild kriminalisering av att låta ett barn bevittna brott som begås av och mot närstående,
- oavsett ställningstagande i sak föreslå hur en sådan kriminalisering bör vara utformad och lämna fullständiga författningsförslag,
- med utgångspunkt från den valda utformningen av kriminaliseringen analysera hur tillämpningen av den särskilda straffskärpningsgrunden i 29 kap. 2 § 8 brottsbalken påverkas och lämna förslag på nödvändiga förändringar,
- med utgångspunkt från den valda utformningen av kriminaliseringen analysera hur möjligheten för barn att få skadestånd och brottsskadeersättning påverkas och redogöra för sin bedömning

av hur rätten till brottsskadeersättning bör utformas under dessa omständigheter samt lämna nödvändiga författningsförslag, och

- analysera och ta ställning till om och hur den rättsliga ställningen för barn på annat sätt kan stärkas under förundersökningen och i en eventuell efterföljande rättegång avseende det brott som barnet har bevittnat samt oavsett ställningstagande i sak lämna nödvändiga författningsförslag.

När det gäller uppdraget om ett straffrättsligt ansvar för uppmaning till självmord ska utredaren

- analysera och redogöra för vilket straffansvar som i dag finns för den som uppmanar någon annan att begå självmord samt analysera behovet av en särskild kriminalisering för uppmaning eller annan psykisk påverkan att begå självmord, och
- oavsett ställningstagande i sak föreslå hur en sådan kriminalisering bör vara utformad och lämna fullständiga författningsförslag.

Uppdraget ska redovisas senast den 14 juni 2019.

Behovet av en utredning avseende barn som bevittnar brott

Många barn lever under omständigheter där våld och andra brottsliga handlingar förekommer

Många barn lever under sådana omständigheter att de tvingas bevittna brott av och mot närstående. Det handlar exempelvis om fall då ett barn bevittnar att en förälder utsätts för våld av den andra föräldern, att hot riktas mot en närstående person eller att det sker skadegörelse i hemmet. Med bevittna avses att barnet har sett eller hört den brottsliga gärningen begås.

Uppskattningsvis lever i dag omkring 150 000 barn i hem där det förekommer olika former av våld. Flera studier tyder på att ungefär vart tionde barn i Sverige någon gång har upplevt våld mellan närstående vuxna. I den senaste nationella kartläggningen av våld mot barn uppgav fjorton procent av de tillfrågade eleverna att de upplevt att en förälder utövade psykiskt eller fysiskt våld mot en annan förälder. Nästan åtta procent av eleverna uppgav att de upplevt att en förälder

utsatt en annan förälder för fysiskt våld, tre procent hade upplevt det vid flera tillfällen. Det finns också en del studier som pekar på att barn under sex år i större utsträckning än äldre barn tenderar att befinna sig i våldets direkta närhet.

Konsekvenserna av att bevittna våld eller andra brottsliga handlingar är förödande

Att som barn bevittna eller på annat sätt uppleva att en närstående blir utsatt för våld eller andra brottsliga handlingar har för barnet i huvudsak samma negativa konsekvenser för barnets hälsa och utveckling som att själv utsättas för våld. Det finns flera studier som visar att barn som har erfarenheter av våld mellan sina föräldrar generellt sett mår sämre än barn som inte har sådana erfarenheter. Att som barn uppleva våld eller andra former av övergrepp medför också en ökad risk för fysisk och psykisk ohälsa, både på kort och på lång sikt. Det lilla barnets hjärna är särskilt sårbar för att utsättas för långvariga och höga nivåer av stress (t.ex. genom våld i familjen) vilket innebär en hög risk för att hjärnans strukturering skadas.

De barn som upplevt våld mot en förälder är oftare utsatta för fysiskt och psykiskt våld, försummelse samt sexuella övergrepp från vuxna än vad andra barn är. Att som barn bevittna våld av och mot närstående medför alltså en ökad risk för att själv utsättas för våld.

Vissa åtgärder har genomförts

Under senare år har flera åtgärder genomförts för att stärka skyddet för de barn som bevittnar brott av och mot närstående. År 2003 infördes en särskild straffskärpningsgrund i 29 kap. 2 § 8 brottsbalken som innebär att det vid bedömningen av ett brotts straffvärde särskilt ska beaktas som en försvårande omständighet om brottet varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos ett barn i förhållande till en närstående person (se prop. 2002/03:53). År 2006 infördes en särskild bestämmelse i den dåvarande brottsskadelagen (1978:413) som innebär att brottsskadeersättning betalas ut till ett barn som bevittnat ett brott som varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos barnet i hans eller hennes förhållande till en närstående person (se prop. 2005/06:166

och 9 § brottskadlagen [2014:322]). År 2014 infördes en bestämmelse i 20 § förundersökningskungörelsen (1947:948) som innebär att det i förundersökningsprotokollet ska antecknas om det funnits ett barn som har bevittnat brottet och i så fall var barnet har befunnit sig. Även socialtjänstens ansvar enligt socialtjänstlagen (2001:453) för att ge stöd till barn som bevittnar brott har vid flera tillfällen förtydligats (se t.ex. prop. 2012/13:10).

Det straffrättsliga regelverket ger ett begränsat skydd

Det finns inget brott i brottsbalken som uttryckligen tar sikte på barn som bevittnar brott av och mot närstående. Att bevittna t.ex. ett misshandelsbrott mot någon närstående person kan dock ses som en form av psykiskt våld mot barnet som skulle kunna falla in under misshandelsbestämmelsen i 3 kap. 5 § brottsbalken.

Misshandelsbrottet kräver att barnet har tillfogats en kroppsskada, sjukdom eller smärta. Till sjukdom räknas psykisk sjukdom och psykisk invaliditet. Under begreppet sjukdom faller även sådant psykiskt lidande som medför en medicinskt påvisbar effekt, t.ex. en psykisk chock. För ansvar krävs dock att gärningen (det psykiska våldet) har orsakat effekten (t.ex. psykisk chock) samt att orsaksambandet mellan gärningen och effekten är adekvat, dvs. det måste röra sig om en effekt som typiskt sett kan uppkomma i samband med gärningen. Vidare krävs att gärningsmannen har haft uppsåt till både gärningen och effekten.

När det handlar om ett barn som bevittnat våld eller andra brottsliga handlingar kan det ofta antas vara svårt att bevisa både att en medicinskt påvisbar effekt har uppstått och att den har ett adekvat samband med det psykiska våldet. Förutsättningarna för att döma någon för misshandel mot barnet i bevittnandefallen måste därför anses vara mycket begränsat.

Till detta kommer att Högsta domstolen har slagit fast att det inte heller kan vara fråga om ofredande att låta ett barn bevittna övergrepp i hemmet ens om det sker i betydande utsträckning (se NJA 2005 s. 712).

Sammanfattningsvis är alltså det straffrättsliga skyddet för barn som utsätts för att bevittna våld och andra brottsliga handlingar i nära relationer begränsat.

Konsekvenser av ett begränsat straffrättsligt skydd

Konsekvensen av att det saknas straffbestämmelser som uttryckligen tar sikte på barn som bevittnar brott är att barnet i de allra flesta fall inte får ställning som målsägande under förundersökningen eller i en eventuell efterföljande rättegång om det eller de brott som barnet har bevittnat. Det får bl.a. till följd att barnet inte har rätt till exempelvis en särskild företrädare för barn eller ett annat juridiskt biträde, men även att en vårdnadshavare har möjlighet att hindra barnet från att höras under förundersökningen och vittna i en eventuell efterföljande rättegång om vad barnet har bevittnat. Av artikel 12 i FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) framgår även att ett barn, som är i stånd att bilda egna åsikter, har rätt att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet varvid barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad. För detta ändamål ska barnet antingen direkt eller genom företrädare eller ett lämpligt organ ges möjlighet att komma till tals i alla domstolsförfaranden och administrativa förfaranden som rör barnet.

Den bristande möjligheten att komma till tals innebär en risk att det finns barn som bevittnat våld eller andra brottsliga handlingar i en nära relation men som inte uppmärksammas vid anmälningsupptagningen eller i den fortsatta utredningen hos polis och åklagare. Ett starkare rättsligt skydd för dessa barn kan leda till att deras situation uppmärksammas och att deras utsatthet för våld eller andra brottsliga handlingar utreds i större utsträckning.

Frågan om straffansvar för barns bevittnande bör utredas

Frågan om att kriminalisera sådana former av psykiskt våld som i dag faller utanför straffbestämmelsen om misshandel har övervägts tidigare och då avfärdats. De skäl som då fördes fram mot kriminalisering var bl.a. att det skulle finnas en uppenbar risk att en straffbestämmelse som tar sikte på lindrigare psykisk misshandel skulle bli alltför oprecis och omfatta en alltför oöverskådlig krets av gärningar för att kunna godtas med hänsyn till legalitetsprincipen. Det fördes även fram att det kan ifrågasättas om en utökad kriminalisering skulle få en avskräckande effekt och om straffrättsliga metoder är en lämplig metod för att få vuxna att behandla barn med respekt (se exempelvis prop. 1997/98:55 s. 77–78 och prop. 2002/03:53 s. 68–69).

De utredningar som föregick de nu redovisade lagstiftningsärendena har inte mer ingående övervägt frågan om en särskild kriminalisering av bevittnandefallen. Genom att överväga en snävare kriminalisering, som inte tar sikte på alla olika former av lindrigare psykisk misshandel, finns bättre förutsättningar för att tydligt avgränsa det straffrättsliga ansvaret på ett sätt som inte kommer i konflikt med legalitetsprincipen.

Mot den bakgrunden och med hänsyn till vad som framförs ovan om behovet av att stärka barns rättsliga ställning bör en särskild utredare få i uppdrag att överväga om det behövs ett starkare straffrättsligt skydd för barn som bevittnar brott av och mot närstående.

Behovet av en utredning om ett straffansvar för uppmaning till självmord

Under 2016 begick 1134 personer självmord i Sverige. Av dessa var 783 män och 351 kvinnor. Självmord är ett folkhälsoproblem, speciellt för unga och barn. Särskilt överrepresenterade är de unga männen. Att en människa lever under sådana omständigheter att han eller hon inte ser någon annan utväg än att avsluta eller försöka avsluta sitt liv är en tragedi för den enskilde och hans eller hennes anhöriga men även för samhället i stort.

Att skada sig själv är inget brott. Självmord eller självmordsförsök är således inte ett brott. Att uppmana någon att ta livet av sig kan därmed inte utgöra straffbar anstiftan av eller medhjälp till självmord, så länge det är fråga om just ett självmord och inte ett mord.

Det finns inte något särskilt brott som direkt tar sikte på att uppmana någon att begå självmord. Under mycket speciella omständigheter kan det möjligen komma i fråga att den som uppmanar en annan person att ta livet av sig kan dömas för mord eller någon annan form av uppsåtligt dödande. Det måste då krävas att gärningsmannen utöver själva uppmaningen genom någon fysisk åtgärd tagit del i dödandet. Man skulle också i sällsynta fall kunna tänka sig att en uppmaning till självmord eller annan psykisk påverkan som leder till ett självmord eller ett självmordsförsök kan medföra ansvar för vållande till annans död eller vållande till kroppsskada. Även straffbestämmelsen om olaga tvång skulle kunna vara tillämplig i de fall den som uppmanas inte alls har en önskan att ta livet av sig. Det skulle då kunna vara fråga om att gärningsmannen t.ex. genom hot om

brottslig gärning eller hot om att sprida viss ofördelaktig information om målsäganden tvingat honom eller henne att begå självmord.

Slutligen kan en uppmaning till någon att ta livet av sig också utgöra ofredande. I samband med att tillämpningsområdet för ofredandebrottet utvidgades den 1 januari 2018 uttalades att innehållet i enstaka yttranden i begränsad utsträckning bör kunna ge uttryck för ett sådant hänsynslöst agerande som täcks av bestämmelsen under förutsättning att gärningen också är ägnad att kränka någons frid på ett kännbart sätt. Exempel på sådana yttranden kan vara att med enfaset uppmana någon att ta livet av sig. Det bör dock krävas att yttrandet riktas mot en särskilt sårbar person (se prop. 2016/17:222 s. 63).

Att uppmana en person att ta sitt liv eller utöva annan psykisk påverkan i det syftet är ett oacceptabelt och hänsynslöst beteende som kan få långtgående konsekvenser. En sådan uppmaning kan riskera att bli den omständighet som gör att en särskilt sårbar eller utsatt person går från självmordstankar till att faktiskt genomföra ett självmord eller ett självmordsförsök. Även när det i det enskilda fallet inte finns en sådan risk måste det kränkande inslaget i en sådan önskan anses vara betydande, inte minst om uppmaningen får spridning. I utländsk rätt finns flera exempel på att det är straffbart att uppmana någon annan att ta livet av sig. Som exempel på länder där det är straffbart kan nämnas Storbritannien och Portugal.

Som framgår ovan torde möjligheten att döma till straffansvar för uppmaning till självmord med stöd av den nu gällande straffrättsliga regleringen vara mycket begränsad trots att beteendet ofta måste anses som straffvärt. Det finns därför skäl att överväga om det bör införas en särskild straffbestämmelse som tar sikte på att uppmana någon att begå självmord eller utöva annan psykisk påverkan med ett sådant syfte.

Uppdraget om barn som bevittnar brott

Det straffrättsliga skyddet

Som framgår ovan ger den nuvarande straffrättsliga regleringen endast i undantagsfall skydd för situationer där barn bevittnar brott av och mot närstående, vilket leder till konsekvenser i fråga om barnets rättsliga ställning och barnets möjlighet att uppmärksammas och komma till tals. Utredaren ska därför överväga behovet av en kriminalisering

som ger ett skydd för barn som bevittnar brott som begås av och mot närstående. Utredaren ska särskilt ange de för- och nackdelar som finns med en kriminalisering utifrån barnets perspektiv. Utredaren ska oavsett ställningstagande om behovet av kriminalisering föreslå hur en reglering skulle kunna utformas och lämna fullständiga författningsförslag. En fråga som särskilt ska övervägas i detta sammanhang är avgränsningen av vilka brott som det bör vara straffbart att låta ett barn bevittna. En annan är avgränsningen dels av den personkrets som ska kunna dömas för brottet, dels av den personkrets som våldet eller de brottsliga handlingarna ska riktas mot för att kunna medföra straffansvar. Vid sina överväganden ska utredaren också ta ställning till om kriminaliseringen bör ske genom att ett nytt särskilt brott tillskapas eller om den bör ske genom att utvidga redan befintliga straffbestämmelser.

En annan särskild fråga som utredaren ska uppmärksamma är innebörden av begreppen bevittna brott respektive uppleva brott. Utredaren ska i detta sammanhang ta ställning till vilket begrepp som ska användas och hur begreppet bör definieras.

Slutligen ska utredaren uppmärksamma relationen mellan kriminaliseringen av bevittnandet och det brott som bevittnas. Utredaren ska bl.a. ta ställning till om det ska vara en förutsättning för straffansvar att det finns en fällande dom som har vunnit laga kraft eller annan lagföring för det brott som har bevittnats eller om straffansvar ska kunna följa utan det finns en sådan dom eller annan lagföring. Utredaren ska ange för- och nackdelar med de olika alternativen.

Det kan naturligtvis aldrig komma i fråga med ett straffansvar för den som utsatts för det brott som barnet bevittnat.

Utredaren ska därför bl.a.

- analysera och ta ställning till om det ska införas en särskild kriminalisering av att låta ett barn bevittna brott som begås av och mot närstående,
- oavsett ställningstagande i sak föreslå hur en straffrättslig reglering bör vara utformad, och
- lämna fullständiga författningsförslag.

Den särskilda straffskärpningsgrunden

Enligt 29 kap. 2 § 8 brottsbalken ska det som en försvårande omständighet vid bedömningen av ett brotts straffvärde särskilt beaktas om brottet varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos ett barn i förhållande till en närstående person. Att ett barn exempelvis bevittnar våld eller andra former av övergrepp i hemmet kan således utgöra en försvårande omständighet som ska beaktas särskilt vid straffvärdebedömningen.

Utredaren ska därför

- med utgångspunkt från den valda utformningen av kriminaliseringen analysera hur tillämpningen av den särskilda straffskärpningsgrunden i 29 kap. 2 § 8 brottsbalken påverkas, och
- lämna förslag till de förändringar som bedöms nödvändiga.

Brottsskadeersättning

Barn som har bevittnat ett brott som varit ägnat att skada tryggheten och tilliten i förhållande till en närstående person kan i dag få brottsskadeersättning enligt en särskild reglering i 9 § brottsskadelagen (2014:322). Rätten till sådan ersättning markerar att dessa barn är offer för brott, utan att ge dem ställning som målsägande eller rätt till skadestånd med anledning av bevittnandet. En straffrättslig reglering av frågan om barn som bevittnar brott skulle innebära att barnet blir målsägande samt att skadestånd och brottsskadeersättning i stället kan följa enligt de allmänna reglerna i skadeståndslagen (1972:207) och brottsskadelagen.

Utredaren ska därför

- med utgångspunkt från dels att de allmänna principerna om skadestånd och brottsskadeersättning bör gälla, dels den valda utformningen av kriminaliseringen, analysera och ta ställning till hur det förslag till kriminalisering som ska lämnas påverkar möjligheten för barn att få skadestånd och brottsskadeersättning samt redogöra för sin bedömning av hur rätten till brottsskadeersättning bör utformas under dessa omständigheter, och
- lämna nödvändiga författningsförslag.

Stärkt skydd utan särskild kriminalisering

Som framgår ovan syftar en särskild kriminalisering av bevittnandefallen till att stärka barnets rättsliga ställning både under förundersökningen och i en eventuell efterföljande rättegång. Om en särskild kriminalisering av bevittnandefallen inte bedöms vara lämplig, kan det dock ändå finnas behov av att på andra sätt stärka den rättsliga ställningen för barn som bevittnar brott av och mot närstående. Utredaren ska därför, oavsett ställningstagande i sak avseende frågan om kriminalisering, överväga och analysera hur dessa barns rättsliga ställning och deras möjligheter att komma till tals kan stärkas utan att en särskild kriminalisering sker. Att stärka de bevittnande barnens rättsliga ställning under förundersökningen och i en eventuell efterföljande rättegång, utan en förändring av det straffrättsliga regelverket, kan ske på olika sätt. Utredaren bör bl.a. analysera möjligheten och lämpligheten i att ge dessa barn rätt till en särskild företrädare för barn eller att på ett ändamålsenligt sätt utvidga målsägandebegreppet till att innefatta barn som bevittnar brott av och mot närstående. Utredaren ska särskilt belysa för- och nackdelar med de olika alternativen. Utredaren ska också analysera konsekvenserna av att barn kan komma att i ökad utsträckning involveras i förundersökningar och rättegångar.

Utredaren ska därför bl.a.

- analysera och ta ställning till om och hur den rättsliga ställningen för barn på annat sätt kan stärkas under förundersökningen och i en eventuell efterföljande rättegång avseende det brott som barnet har bevitnat, och
- oavsett ställningstagande i sak lämna nödvändiga författningsförslag.

Övriga frågor

Det finns även andra frågor som har ett sådant samband med uppdraget att de bör uppmärksammas särskilt. Det gäller exempelvis frågan om barns ersättningsskyldighet för den tilltalades rättegångskostnader i brottmål och preskriptionsregler. Ett annat exempel är den möjlighet att skjuta upp eller underlåta att underrätta en vårdnadshavare om att ett förhör har hållits med barnet som riksdagen har tillkännagett att regeringen bör överväga (se bet. 2017/18:JuU17 punkt 8,

rskr. 2017/18:241). Utredaren är fri att ta upp även andra närliggande frågor som bedöms ha samband med uppdraget. Det kan t.ex. röra sig om andra straffrättsliga eller straffprocessuella åtgärder som kan medföra att syftet att bättre skydda utsatta barn uppnås. Utredaren ska dock inte överväga frågan om att införa ett särskilt misshandelsbrott mot barn.

Uppdraget om straffansvar för uppmaning till självmord

Utredaren ska utifrån en analys av befintliga möjligheter att döma ut straffansvar för uppmaning eller annan psykisk påverkan att begå självmord, överväga om det finns skäl att införa ett särskilt straffansvar för den som uppmanar någon annan att begå självmord eller utövar annan psykisk påverkan i det syftet. Vid sina överväganden ska utredaren särskilt analysera om straffansvaret ska kräva att uppmaningen eller den psykiska påverkan har lett till ett självmord eller ett självmordsförsök eller i det enskilda fallet inneburit en risk för självmord eller självmordsförsök eller om uppmaning till självmord bör straffbeläggas på ett mer generellt plan. Utredaren ska särskilt uppmärksamma att det föreslagna straffansvaret inte får en sådan avgränsning att det kan hindra t.ex. en läkare att utföra sitt uppdrag och ge råd till svårt sjuka patienter. Utredaren ska också analysera hur ett straffansvar för uppmaning förhåller sig till rätten till yttrandefrihet enligt svensk grundlag och europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna. Slutligen ska utredaren ta ställning till vilken straffskala brottet bör ha och om det bör införas ett straffansvar för osjälvtändiga brott, såsom försök m.m. Vid bedömningen av tillämplig straffskala ska frågan om uppmaning till självmord som begås vid myndighetsutövning särskilt beaktas.

Utredaren ska därför

- analysera och redogöra för vilket straffansvar som i dag finns för den som uppmanar någon annan att begå självmord samt analysera behovet av en särskild kriminalisering för uppmaning eller annan psykisk påverkan att begå självmord,
- oavsett ställningstagande i sak föreslå hur en sådan kriminalisering bör vara utformad, och
- lämna fullständiga författningsförslag.

Konsekvensbeskrivningar

Förslagets konsekvenser ska redovisas enligt 14–15 a §§ kommittéförordningen. Utredaren ska särskilt beakta förslagets konsekvenser och kostnader vad avser anslagen Sveriges Domstolar, Kriminalvården och Rättsliga biträden m.m. Om förslagen innebär kostnadsökningar ska förslag till finansiering lämnas.

Arbetets genomförande och redovisning av uppdraget

Under uppdraget ska utredaren samråda med myndigheter och organisationer i den utsträckning det bedöms lämpligt.

Utredaren ska hålla sig informerad om och vid behov beakta relevant arbete som pågår inom Regeringskansliet och utredningsväsendet.

Utredaren ska göra de internationella jämförelser som kan anses relevanta. Nya Zeelands, Storbritanniens och Norges regleringar bör särskilt uppmärksammas när det gäller uppdraget om barn som bevittnar brott. Storbritanniens och Portugals regleringar bör särskilt uppmärksammas när det gäller uppdraget om uppmaning till självmord. Vidare ska Sveriges förpliktelser enligt barnkonventionen och andra internationella åtaganden beaktas. Mot bakgrund av att brott mellan närstående oftast begås av män mot kvinnor ska även ett jämställdhetsperspektiv beaktas.

Uppdraget ska redovisas senast den 14 juni 2019.

(Justitiedepartementet)

Utredningens möten och studiebesök

Nedan följer en sammanställning av utredningens möten och studiebesök. Utredningen har genomfört fyra möten, varav ett internat, med utredningens experter och sakkunnig. Experter som förordnats i utredningen kommer från Advokatbyrå Barbro Sjöqvist och Rebecca Lagh AB, Barnafrid, Barnombudsmannen, Brottsoffermyndigheten, Folkhälsomyndigheten, Helsingborgs tingsrätt, Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten. Den sakkunniga som förordnats i utredningen kommer från Justitiedepartementet.

Medverkade experter har varit:

- Amanda Bertilsdotter Nilsson, Barnombudsmannen
- Ylva Glantz, Folkhälsomyndigheten
- Anders Hirsch, Åklagarmyndigheten
- Rebecca Lagh, Advokatbyrå Barbro Sjöqvist och Rebecca Lagh AB
- Johan Sundqvist, Polismyndigheten
- Björn Tingberg, Barnafrid
- Annika Öster, Brottsoffermyndigheten
- Jonas Österlund, Helsingborgs tingsrätt

Medverkande sakkunnig har varit Cecilia Eneman, Justitiedepartementet.

Synpunkter har inhämtats från möten med bl.a. följande myndigheter, organisationer, verksamheter och personer: Barnahus Stockholms Stad, Barnahus Linköping, Barnahus Göteborg, Barnahus Upp-

sala, Norrorts Åklagarkammare, Polismyndigheten, Utvecklingscentrum Mitt, Väst och Öst, Unizon, Föreningen Maskrosbarn, Eurenii Minne, BUFFF, Family Justice Center Limburg, Belgien, Se Barnen/Filmandtell, Socialstyrelsen (dödsfallsutredare), Islandsprojektet Göteborg, Länsstyrelsen Halland med inbjudna representanter från bl.a. Polisen, hälso- och sjukvården och socialtjänsten, Stockholms Stads skyddade boende, Unicef, Somaya kvinno- och tjejjour, Huddinge kvinnojour, Frälsningsarmén, professor emerita Margareta Hydén, Folkhälsomyndighetens nätverk för suicidprevention, Mind, Suicide Zero, Räddningstjänsten Jönköping, Spes, Randiga Huset, Nationella kompetensteamet för hedersrelaterat våld och förtryck, Psykiatriska Akutteamet vid Sankt Görans sjukhus, NASP, Norra Stockholms psykiatri och Juridiska institutionen vid Stockholms universitet.

Utredningen har i samarbete med Se barnen/Filmandtell hållit en hearing med kvinnor som vuxit upp med eller levt med våld i familjen. Utredningen har också mött två personer som på olika sätt har erfarenhet av uppmaning till självmord.

En genomgång av tillämpningen av straffskärpningsgrunden i 29 kap. 2 § 8 brottsbalken

Inledning

Utredningen har gått igenom 82 avgöranden från åren 2016, 2017 och 2018. De kommer från 30 av Sveriges 48 tingsrätter och har tagits fram med hjälp av Domstolsverket. Domstolsverket har efter förfrågan från utredningen sökt i det centrala datasystemet för Sveriges domstolar efter avgöranden som försetts med uppgift om att lagrummet 29 kap. 2 § 8 brottsbalken har tillämpats. Utredningen har erhållit en förteckning över dessa avgöranden och begärt ut samtliga dessa domar från respektive domstol. Domstolsverket har för utredningen uppgett att förteckningen över domar i vilka det finns uppgift om tillämpningen av detta lagrum inte ska ses som en fullständig redovisning av de avgöranden i vilka lagrummet faktiskt tillämpats. Anledningen är att uppgiften om tillämpning av lagrummet inte är obligatorisk att ange i domstolarnas målhanteringssystem.

Resultat

Utredningen har gått igenom samtliga domar i Domstolsverkets förteckning. 59 av domarna innehöll en allmänt hållen formulering med innebörd att gärningen eller gärningarna begåtts inför ett eller flera barn till målsäganden och/eller den tilltalade och att detta är en försvårande omständighet som ska beaktas i straffskärpande riktning. Det fanns i dessa avgöranden inte någon uppgift om hur mycket

straffet skärpts med beaktande av denna omständighet. Fyra avgöranden saknade helt ett resonemang om tillämpningen av lagrummet, men det fanns angivet i domslutet. I ett avgörande fanns i domskälen en redovisning av hur mycket straffet skärpts med hänsyn till 29 kap. 2 § 8 brottsbalken (en månad). 17 av domarna avsåg brott som begåtts mot barn och där straffskärpningsgrunden tillämpats i detta sammanhang. I ett avgörande hade hänvisningen uppenbarligen skett av misstag (gärningarna avsåg ekonomisk brottslighet).

Statens offentliga utredningar 2019

Kronologisk förteckning

---

1. Santiagokonventionen mot organhandel. S.
2. Ingen regel utan undantag – en trygg sjukförsäkring med människan i centrum. S.
3. Effektivt, tydligt och träffsäkert – det statliga åtagandet för framtidens arbetsmarknad. A.
4. Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle. U.
5. Tid för trygghet. A.
6. En långsiktig, samordnad och dialogbaserad styrning av högskolan. U.
7. Skogsbränderna sommaren 2018. Ju.
8. Kamerabevakning i kollektivtrafiken – ett enklare förfarande. Ju.
9. Privat initiativrätt – planintressentens medverkan vid detaljplaneläggning. N.
10. Stöd för validering eller kompetensåtgärder i samband med korttidsarbete. Fi.
11. Biojet för flyget. M.
12. Nya befogenheter på konsumentskyddsområdet. Fi.
13. Agenda 2030 och Sverige: Världens utmaning – världens möjlighet. Fi.
14. Ett säkert statligt ID-kort – med e-legitimation. Ju.
15. Komplementär och alternativ medicin och vård – säkerhet, kunskap, dialog. S.
16. Ny kärntekniklag – med förtydligat ansvar. M.
17. Bebyggelse- och transportplanering för hållbar stadsutveckling. N.
18. För flerspråkighet, kunskapsutveckling och inkludering. Modersmålsundervisning och studiehandledning på modersmål. U.
19. Belastningsregisterkontroll i arbetslivet – behovet av utökad författningsstöd. A.
20. Stärkt kompetens i vård och omsorg. S.
21. Effektivt investeringsfrämjande för hela Sverige. UD.
22. Sveriges miljöövervakning – dess uppgift och organisation för en god miljöförvaltning. M.
23. Styrkraft i funktionshinderspolitiken. S.
24. Stärkt integritet i idrottens antidopningsarbete. Ku.
25. Genomförande av ändringar i utstationeringsdirektivet. A.
26. Organbevarande behandling för donation. S.
27. Rasistiska symboler. Praxisgenomgång och analys. Ju.
28. Komplementär och alternativ medicin och vård – ny lagstiftning. S.
29. God och nära vård. Vård i samverkan. S.
30. Moderna tillståndprocesser för elnät. I.
31. F-skattesystemet – en översyn. Fi.
32. Straffrättsligt skydd för barn som bevittnar brott mellan närstående samt mot uppmaning och annan psykisk påverkan att begå självmord. Ju.

Statens offentliga utredningar 2019

Systematisk förteckning

Arbetsmarknadsdepartementet

- Effektivt, tydligt och träffsäkert
– det statliga åtagandet för framtidens arbetsmarknad. [3]
- Tid för trygghet. [5]
- Belastningsregisterkontroll i arbetslivet
– behovet av utökat författningsstöd. [19]
- Genomförande av ändringar i utstationeringsdirektivet. [25]

Finansdepartementet

- Stöd för validering eller kompetensåtgärder i samband med korttidsarbete. [10]
- Nya befogenheter på konsumentskyddsområdet. [12]
- Agenda 2030 och Sverige: Världens utmaning – världens möjlighet. [13]
- F-skattesystemet – en översyn. [31]

Infrastrukturdepartementet

- Moderna tillståndsprocesser för elnät. [30]

Justitiedepartementet

- Skogsbränderna sommaren 2018. [7]
- Kamerabevakning i kollektivtrafiken
– ett enklare förfarande. [8]
- Ett säkert statligt ID-kort
– med e-legitimation. [14]
- Rasistiska symboler. Praxisgenomgång och analys. [27]
- Straffrättsligt skydd för barn som bevitnar brott mellan närstående samt mot uppmaning och annan psykisk påverkan att begå självmord. [32]

Kulturdepartementet

- Stärkt integritet i idrottens antidopningsarbete. [24]

Miljö- och energidepartementet

- Biojet för flyget. [11]
- Ny kärntekniklag
– med förtydligt ansvar. [16]
- Sveriges miljöövervakning
– dess uppgift och organisation för en god miljöförvaltning. [22]

Näringsdepartementet

- Privat initiativrätt – planintressentens medverkan vid detaljplanläggning. [9]
- Bebyggelse- och transportplanering för hållbar stadsutveckling. [17]

Socialdepartementet

- Santiagokonventionen mot organhandel. [1]
- Ingen regel utan undantag – en trygg sjukförsäkring med människan i centrum. [2]
- Komplementär och alternativ medicin och vård – säkerhet, kunskap, dialog. [15]
- Stärkt kompetens i vård och omsorg. [20]
- Styrkraft i funktionshinderspolitiken. [23]
- Organbevarande behandling för donation. [26]
- Komplementär och alternativ medicin och vård – ny lagstiftning. [28]
- God och nära vård. Vård i samverkan. [29]

Utbildningsdepartementet

- Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle. [4]
- En långsiktig, samordnad och dialogbaserad styrning av högskolan. [6]
- För flerspråkighet, kunskapsutveckling och inkludering. Modersmålsundervisning och studiehandledning på modersmål. [18]

Utrikesdepartementet

Effektivt investeringsfrämjande för hela
Sverige. [21]